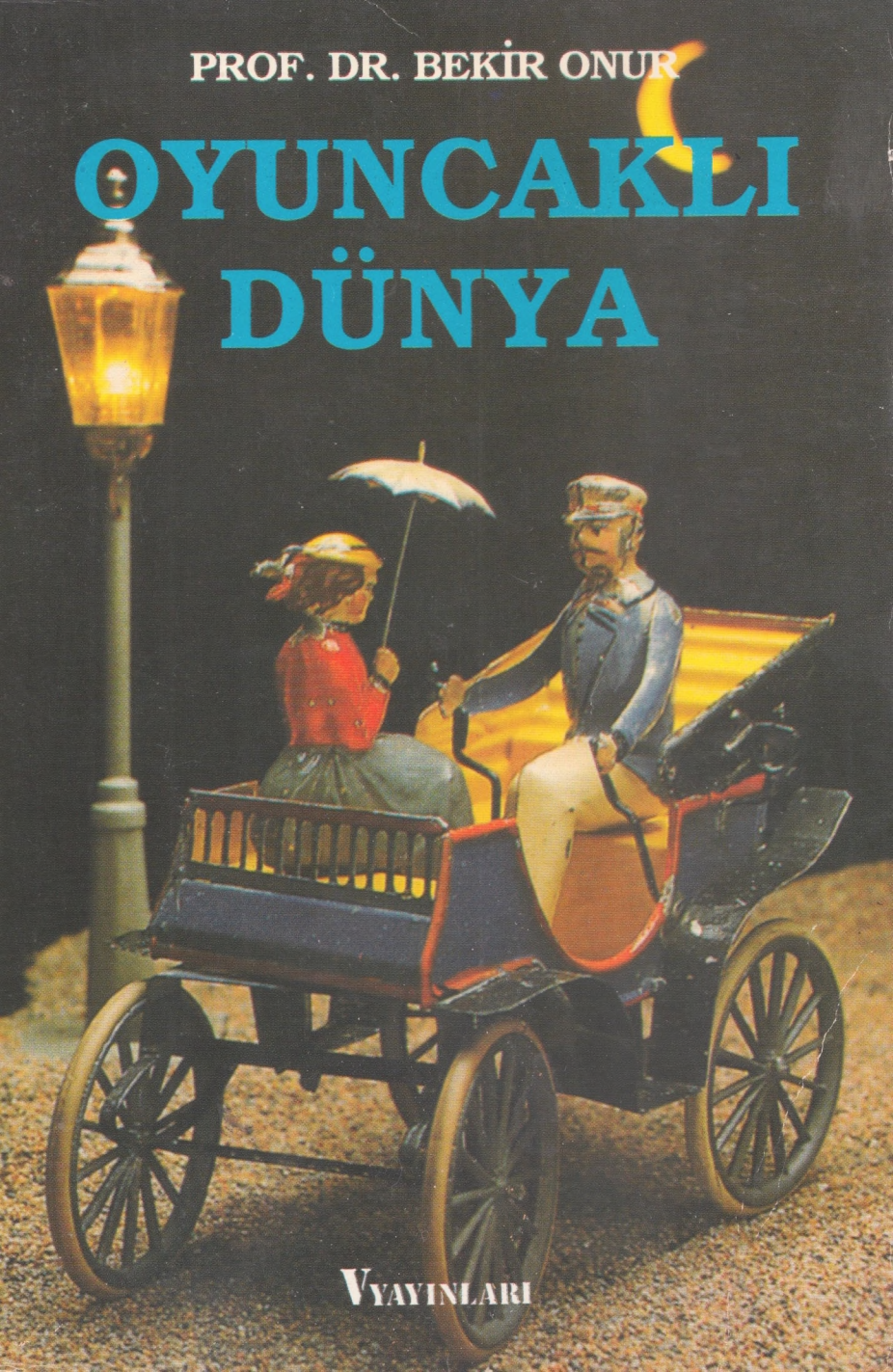
PROF. DR. BEKİR ONUR

OYUNCAKLI DÜNYA

V YAYINLARI

VERSO YAYINCILIK
●
Toplumsal Tarih Dizisi: 1
●
Birinci Baskı: Eylül 1992

VERSO YAYINCILIK A.Ş.
P.K. 359 Yenişehir/Ankara
Tel: 439 02 59 Fax: 440 88 29

Dizgi ve Baskı: **Feryal Matbaası-Ankara**

PROF. DR. BEKİR ONUR

OYUNCAKLI DÜNYA

Toplumsal Tarih Üzerine Eğlenceli Bir Deneme

V YAYINLARI

SUNU

İki yıl öncesine kadar Avrupa'da oyuncak müzesi olmayan tek ülke bizdik. Bu kitap yayınlanıncaya kadar oyuncakla ilgili kitabı olmayan birkaç ülkeden biri de bizdik. Artık oyuncak müzemiz de var, oyuncak tarihi kitabımız da...

Kuramsal nitelikli ve kaynaklara dayanan birinci bölümün dışında bu kitap gezilerden, röportajlardan, anılardan, izlenimlerden oluştu. Son iki bölümün tümüne birden deneme diyorum, bir tür edebiyat denemesi. Toplumsal tarih içerikli bir deneme. Bir bilim kitabı değil. Belgelere değil, kişisel gözlemlere dayandığı için şimdilik böyle olması bir zorunluluk. Asıl bilimsel araştırma belki bundan sonra gelecek; burada saptanan adları, tarihleri, süreçleri belgeleyerek, kesinleştirerek...

Eski çağların antik oyuncağı ile yakın zamanların geleneksel oyuncağı ve bugünün sanayi oyuncağı arasında bir süreklilik var mıdır dersiniz? Bu sorunun yanıtını ben de çok merak ediyorum. Ama bu soruyu araştırmayı bir başka kitaba bırakarak (o da tezgahta), bu kitapta yalnızca sanayi ürünü oyuncakların tarihini ele alıyorum. Böylece birinci bölümde dünya oyuncak tarihini izleyecek, dünyadaki oyuncak ve çocuk müzelerini gezeceğiz. İkinci bölümde ben geziyorum, Ankara'da, İzmir'de, Antalya'da, Adana'da; oyuncak sanatından, imalatından geriye ne kalmış diye... Üçüncü bölümde İstanbu'a ko-

nuk oluyorum, şenlikli bir toplumsal tarih serüveni yaşamak üzere...

Ben bu gözlemler sırasında çok keyif aldım, heyecan duydum, öğrendim (zaman zaman kırılan kolumu yenimde saklamayı yeğledim elbette), sizin de çok eğleneceğinizi umuyorum. Tarih dersi çıkarmaya boş veriyorum, akıl öğretmeye hiç niyetim yok. Gene de oyuncağın ciddi bir iş olduğunu unutmamanızı diliyorum. Bu kitapta adı geçen herkese teşekkür borçiu olduğumun bilinmesini de...

Herkese tek tek teşekkür edemediğim için gerçekten üzgünüm. Adlarını veremediklerimin beni bağışlamasını dileyerek, bazı kişilere açıkça teşekkür etmeliyim. Önce, hem oyuncak müzesine, hem de oyuncak tarihi araştırmalarıma büyük desteğinden ve katkılarından dolayı sayın Fatma İnhan'a teşekkür borçluyum. Unutulmaz anıları için rahmetli Recep Ersan'a ve değerli katkıları için Ramiz Akyürekli'ye minnetimi ifade etmeliyim. Başka oyuncakçılara da ulaşmama yardımcı olan Hayri Neçevik, Erdoğan Mestçi, Waldemar Raymund ve Jülyet Altın'a da içten teşekkürlerimi bildiriyorum. Birçok oyuncakçıyı, özellikle "Niko"yu tanımamı sağlayan Yalçın Özkazan'ın katkılarını unutamam. Meslektaşım ve dostum Doç. Dr. Şeyda Kozcu'ya da sürekli desteğinden dolayı teşekkür borçluyum.

Bu kitabı gerçek bir çocuk dostu olan babam **Selahattin Onur**'un aziz ruhuna armağan ediyorum. Onun manevi desteğini yorucu koşuşturmalarım sırasında daima arkamda hissettim.

Bekir ONUR
Ankara, Haziran 1992

İÇİNDEKİLER

SUNU 5
GİRİŞ 9

BİRİNCİ BÖLÜM
OYUNCAĞIN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI

Oyuncağın Yükselen Tarihi 23
Dünyada Oyuncak Müzeleri 53
Dünyada Çocuk Müzeleri 82

İKİNCİ BÖLÜM
OYUNCAĞIN ARDINDA YOLCULUK

Oyuncaklı Bir Geziden Notlar 95
İçinden Kamyon Geçen Şehir 103
Çok Yaşayan, Çok Gezen 108
İsveç'te Herkese Bir Müze 118
Ankara'nın Yüreği 131
İzmir'de Başlayan Öykü 163
"Oyuncakçılığın Doğuşu ve İnkişafı"
(Yazar: Ramiz Akyürekli) 176

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSTANBUL'UN YERİ AYRI

İstanbul'un Orta Yeri 193
İstanbul Nere, Bosna Nere 200
İstanbul'u Dinlemek 214

Bağımsız, Yürekli, Atılgan 239
İstanbul'un Yüceleri 265
İstanbul'da Bir Japon Mağazası 289
İstanbul'dan Bir Niko Geçti 321
Tahta Atları da Vururlar 335

KAYNAKLAR 350

GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerin çocuğa ne çok yatırım yaptığı herkesçe bilinir. Günlük yaşamın her anında çocuğa verilen önemin somut kanıtları görülür. Çocuk yuvası, çocuk bahçesi, çocuk kitaplığı, çocuk edebiyatı, çocuk tiyatrosu, anaokulu, okul, kitap, oyun, oyuncak, oyuncak müzesi...

Oyuncak müzesi mi?

Londra'da iki büyük **«Oyuncak Müzesi»** olduğunu biliyor muydunuz? Ya bütün İngiltere'de bu türden birkaç düzine müze olduğunu... Bununla da kalmayıp birçok ülkede **«Bebek Müzesi»**, **«Model Tren Müzesi»**, **«Oyuncak Ayı Müzesi»**, **«Kukla Müzesi»** gibi uzmanlaşmış türlerinin bulunduğunu... Yine bütün İngiltere'de bir **«Eğitim Müzesi»**, on kadar **«Çocuk Müzesi»** olduğunu... Ayrıca arkeoloji ve etnografya müzelerinin çoğunda **«Oyuncak»** bölümü bulunduğunu...

Bütün bunları ben de yeni yeni öğreniyorum. Öğrendikçe de hem şaşkınlığım artıyor hem de merakım. Gerçi Stockholm'daki oyuncak müzesini görmüş, Kopenhag'dakinin broşürünü ele geçirmiş, Hollanda ve Almanya'dakilere mektup yazmış, Fransa'dakilerden yanıt almış, Edinburg ve Londra'dakilerin kitapçıklarına kavuşmuştum ama, konunun inanılmaz genişliği yine de beni etkilemekten hiç geri kalmamıştı. O yüzden oralara hâlâ yazıyorum ya!... Kanada'dan, Avusturalya'dan, Yeni Gine'den ya da New York'tan, Washington'dan elime yeni yayınlar ulaştığında merakım yine dinmeyecek. İyi ki Monaco'daki **«Bebek ve Otomat Müzesi»**ni daha önce görmüşüm.

Oyuncak çok önemli olmalı ki, oralarda bunca oyuncak müzesi açılmış, açılıyor. Oyuncağa bu yoğun ilgi nereden kaynaklanıyor? Psikolojide, eğitimde, günlük yaşamda oyuncağın anlamı ne? Tarihte, toplumda, toplumsal tarihte oyuncağın yeri nedir? Neden oyuncak müzesi? Oyuncak müzesinin işlevi nedir?

Bu soruların yanıtlarını oyuncak müzelerinin yayınlarına dayanarak vermeye çalışacağım. Çünkü bu yazının asıl konusu oyuncak müzesi. Ama konu aydınlandıkça göreceğiz ki, oyuncağın tarihsel-toplumsal anlamından söz etmeden oyuncak müzesine gelmeye olanak yok. O zaman şunu da sorabileceğiz: Neden bizde de bir oyuncak müzesi yok? Peki bizde oyuncak sanayii kurulmuş mu? Müzelere kaynaklık edecek özel koleksiyonlar var mı? Ya ilgili, meraklı kişiler, konunun önemini kavramış araştırmacılar... Anaokullarına bile oyuncağın ancak son yıllarda girdiği bir ülkede oyuncağın toplumsal anlamı nedir?

Bizim de bir oyuncak müzemiz olmayacak mı yoksa?

NEDEN OYUNCAK MÜZESİ

Bütün müzeler gibi oyuncak müzelerinin de belli başlı üç işlevi var: Koruma, araştırma, eğitim. Bu işlevlerin içiçe olduğunu, birbirini beslediğini söylemeye gerek yok.

Oyuncak müzesi tarihsel-toplumsal-kültürel bir ürün olan oyuncağı korumakla yükümlü bir kuruluş. Çünkü oyuncak toplumsal-kültürel bir ürün ve tarih içinde gelişmiş. Öyleyse önce oyuncağın anlamını, işlevini bilmemiz gerekiyor. İnsanoğlunun en eski çağlardan beri birtakım oyun nesneleri ürettiğini biliyoruz. İnsanların bu nesnelere neden gerek duyduğunu müzeci Anthony Burton şöyle açıklıyor: «Oyuncakların en büyük çekiciliği bize dünyayı minyatür halinde göstermeleridir (...). Arkeologlar çeşitli uygarlıklardaki birçok minyatür nesneyi ortaya çıkardılar. Bunların oyun nesneleri oldukları kesin de-

ğildir. Bunlar (özellikle mezarlarda bulunmuşlarsa), dünyayı denetleme gücünü onlara sahip olanlara verme amacına yönelik büyü nesneleri olabilirler. Bütün oyuncaklar bu büyüye belirli ölçüde sahiptirler: Oyuncaklar çocukların kendi güçlerini farketmelerine ve yetişkinin dünyasına uyum sağlamalarına yardım ederler.»

Bununla birlikte, insanlık tarihinin oyuncak için her zaman aynı elverişli koşullara sahip olmadığını da görüyoruz. Nedenini Paulice Flick'in açıklamasından öğrenelim: «Oyuncak yapımı, yalnızca, evlerin oyun nesnelerini koruyacak mekanlara sahip olduğu ve bunlardan zevk alınacak yeterli boş zamanın bulunduğu yerleşik bir yaşam düzeninde gelişmektedir. Daha da önemlisi, toplumun kendi çocukları karşısında hoşgörülü bir tutuma sahip olmasıdır.» Yazara göre Mısır'ın, Eski Yunan'ın, Roma'nın zengin çocukları bu lükse sahip olmaya yetecek bir yaşam düzeni içinde yaşıyorlardı; oysa Roma'nın çöküşünden başlayarak Ortaçağ boyunca yaşam çocuklar için çok düzensiz ve tehlikeli olmuştu. Bu nedenle Ortaçağ'da oyuncak hiç gelişmemiştir (yine de, ilerde dünya oyuncak üretiminde önemli bir yer tutacak olan Alman oyuncak sanayiinin kökeninin Ortaçağ'a kadar gittiği belirtilmektedir).

Oyuncağın gelişimin toplumsal-ekonomik koşullara bağlı olduğu açık. Allen Levy'ye göre de bu böyle: «Her ne kadar geniş anlamda oyuncak antik çağlarda da bulunmaktaysa da, halkın oyuncak beğenisini ve alışkanlığını tartışmasız biçimde yansıtan çağ, sanayi devriminin ilerlemesine ve hem çocuklukta hem yetişkinlikte eğlence için gitgide daha fazla zamanı olan görece zengin bir orta sınıfın gelişmesine rastlamaktadır. Gelişmiş dünyada 1920'lerde bazı oyuncaklar çocukların yaşamının hemen hemen evrensel bir bölümü haline geldiler; bu olgu, teknolojideki son büyük atılımla, yani emekyoğun yöntemlerden çok kitlesel makine üretimiyle aynı zamana denk düşmektedir.»

Oyuncağın toplumsal anlamı ve ortaya çıkış koşulları hakkında daha çok şey söylenebilir. Ama biz artık oyuncak

müzelerinin ortaya çıkış nedenlerini ve işlevlerini inceleyelim. İsveç'te, özellikle 19. yüzyıldaki sanayileşme hareketinin geçmiş yaşam biçim'lerini ve nesnelerini yok etmesini önlemek amacıyla, 1873'de kurulan ve etnografya müzesi türünün ünlü örneklerinden biri olan **Kuzey Halkları Müzesi** (Nordiska Museet)'nin yetkilileri müzedeki «Oyuncaklar» bölümü için şöyle demektedirler: «Oyuncaklar çocukları eğlendirmek için çoğunlukla yetişkinler tarafından yapılır ve genellikle yapıldıkları dönemin yetişkin yaşamını yansıtırlar. Bu görüş herşeyden önce çeşitli dönemlere ait çok sayıdaki bebek evine uygun düşmektedir.» Yine dünyanın önde gelen oyuncak koleksiyonlarından birine sahip olan **Stockholm Oyuncak Müzesi** (Leksakmuseum)'nin tanıtım broşüründe şunlar yazmaktadır: «Amaç oyuncakların zengin dünyasını olabildiğince çok yönüyle gösterebilmekti. Çocuk kültürü uzun zaman ihmal edildi ve yeterince değerlendirilmedi. Birkaç istisna dışında İsveç müzelerinde temsil edildiği de söylenemez. Oysa oyuncaklar dünyamızın minyatür sentezleri olarak görülmelidirler. Dolayısıyla bir oyuncak müzesi bize kültür tarihimizin fotoğrafını verebilir. Burada çok değişik konular temsil edilmektedir: Etnografi konular, savaş ve teknoloji tarihi, toplumsal tarih ve –kuşkusuz– sanat tarihi.»

İşte günümüzde oyuncak ve çocuk müzelerinin böylesine önem kazanması bu yüzden: Oyuncaklar ve diğer çocuk ürünleri aracılığıyla çocukluğun ve toplumun tarihini belirleyebilme olanağı... Londra'daki **Bethnal Green Çocuk Müzesi** (Bethnal Green Museum of Childhood)'nin üç ilgi alanına –oyuncaklar, çocuk giysileri, çocuk kitapları– «Çocukluğun toplumsal tarihi» alanının da katılması buna örnek. Müze yetkililerine göre, tarih yakın zamanlara kadar büyük adamların ve savaşların tarihi olarak kalmış, ailenin ve çocukluğun tarihi uzun zaman gözardı edilmiştir. Sıradan insanların günlük yaşamlarını, alışkanlıklarını kültürün maddi ürünleri aracılığıyla inceleme eğilimi son yirmi yıldır hızla yayılmaktadır. «Müzenin amacı çocukluğun tarihini çocuklar tarafından yapılmış

şeyler aracılığıyla araştırmak ve saptamaktır.»

Çağlar boyunca ortaya çıkmış çeşitli çocuk anlayışlarını saptamaya çalışan tarihçiler, aile yaşamının mahremiyeti nedeniyle yetişkinlerin çocukları nasıl gördüklerini ortaya koymakta güçlük çekmişlerdir. Örneğin, «Victoria Çağına kadar çocukların minyatür yetişkinler olarak görüldükleri sık sık söylenir. Bunun ne anlama geldiğini yalnızca düşünerek anlamak kolay değildir. Ama tarihsel çocuk portrelerine bakılırsa niye böyle dendiği anlaşılabilir. Bu portrelerde çocuklar, aslında yetişkin giysilerinin minyatür çeşitleri olan pahalı kumaşlardan yapılmış kalıp gibi giysiler içinde resmedilmişlerdir.» Demek ki çocuk giysileri tarihsel bilmecenin çözümünde önemli bir ipucu olabilmektedir. Oyuncaklar da öyle! **Kopenhag Oyunak Müzesi** (Legetojsmuseet)'nin broşüründen bir örnek: «Oyuncak müzesini keşfettiğinizde müzeyi gezmeye birinci galeriyle başlayabilirsiniz. Burada, güzel sarı evleriyle minik bir köye, bir kent meydanına ve küçük sokaklara gireceksiniz. Sokaktaki her sarı ev özel bir konuda düzenlenmiş sergi yeridir. Örneğin bir hapishane hücresi bulacaksınız, orada bir 'mahkum' oturmuş oyuncak yapmaktadır, tıpkı 1971'e kadar Danimarka hapishanelerinde yapıldığı gibi.»

TÜRKİYE'DE İLK OYUNCAK MÜZESİ

Oyuncak, en geniş anlamda, çağının tanığı... Oyuncak, gerek basit halk sanatı ürünü, gerek gelişmiş sanayi ürünü olarak yapıldığı dönemin ekonomik-toplumsal-kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bir çağda, bir dönemde, bir toplumda, bir yörede oyuncağın olması kadar olmaması da anlamlıdır. Tıpkı bir ülkede oyuncak müzesinin olup olmamasının belirli bir anlam taşıması gibi.

Oyuncak müzeleri yalnızca nostaljik nesnelerin derlendiği, korunduğu yerler değil. Böyle olsaydı özel koleksiyonlar yeter de artardı bile. Oyuncak müzeleri aynı zamanda araştır-

ma merkezleri. Avrupa'da ve Amerika'da büyük müzelerin aşağı yukarı aynı anda oyuncağa yönelmeleri, ardı ardına oyuncak müzeleri açılması bu yüzden. Yoksa arkeoloji ve etnografya müzelerinde ya da özel müzelerde oyuncak az çok zaten vardı. Şimdi amaç çocuğu ve oyuncağı bir araya getirip müzeyi eğitim ve araştırma amacıyla kullanmak. Avrupa' daki müzelerin tarihi çok eskilere gider, ama böyle bir kimlik kazanmaları oldukça yeni.

★★★

İki yıl önce «Bir Oyunak Müzesine Doğru» başlığıyla (*Cumhuriyet, Bilim-Teknik,* 3.3.1990) bunları yazmıştım. Şimdi bir oyuncak müzemiz var. Oyun ve oyuncak konusunda araştırmacılar için bir başvuru kütüphanemiz var. Dünyanın birçok oyuncak ve çocuk müzesinin yayınları (kitaplar, kitapçıklar, dergiler, broşürler, çoğaltma metinler, vb.) elimizde. Bu arada hâlâ yeni oyuncak müzeleri açıldığını da öğreniyouz (İspanya'nın Valencia kentindeki oyuncak müzesi bizimki gibi üniversite içinde ve aynı tarihte açılmış).

Batıda oyuncağın geçmişine ve eski oyuncaklara duyulan bu ilgi nereden kaynaklanıyor? Aslında bu ilgi toplumsal tarihe duyulan ilginin bir parçası. Çocukluğun toplumsal tarihi de merak ediliyor ve bu bağlamda oyuncağın tarihi de araştırılıyor. Böylece batıda oyuncağın tarihi ile sanayi tarihi, kültür tarihi, eğitim tarihi vb. arasında koşutluk olduğu da ortaya çıkmaktadır.

İtalya'nın Milano kentindeki oyuncak müzesinin «Tarihsel Yollar» adıyla hazırlayıp çoğalttığı kısa yazıyı, oyuncağın tarihsel gelişim evrelerini ilginç bir biçimde sınıfladığı için olduğu gibi aktarmakta yarar görüyorum.

«A. 1700-1850: El Yapımı Oyuncak

Bilimsel araştırmalar oyuncağın gelişiminin en yüksek evresine 18. yüzyılda ulaştığını gösterdi. Aynı çağda çocukların eğitiminin önemi konusunda artan bir bilinç de vardı. Bu ne-

denle en becerikli ustalar basit ama ustalıklı oyuncaklar yapmaya başladılar ve ilk kez sanat ve meslek fuarlarında boygösterdiler.

B. 1820-1900: Romantik Oyuncak

Romantizme ilişkin duygular ve tutumlar Avrupa'da 19. yüzyılda yayıldı ve etkisini oyuncaklarda ve çocukların zihniyetinde gösterdi. Çocuklar, duyguları ve imgelemi abartmaya yönelen bu çağın şiirinin ve edebiyatının yarattığı düşsel, idealist havanın içinde buldular kendilerini.

C. 1880-1915: Oyuncağın Altın Çağı

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı kültürde, toplumda, tarihte olduğu gibi oyuncak üretiminde de bir değişim dönemi oldu. Ağaç tornacıları, dökümcüler, saat yapımcıları, ressamlar ve her türlü zanaatçılar hep birlikte oyuncak sanayiine katıldılar. İstedikleri her şeyi yaratmalarına olanak sağlayan yeni malzemeler kullanmaya başladılar. Bu dönemde çocuklar gelişen yaşamın dinamizmini kendi oyuncaklarında da bulma gereksinimini duydular.

D. 1920-1940: Dünya Savaşları Arası

Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönemde oyuncaklar yeni siyasal ve askeri olaylara ilişkin duyguları dile getirmeye yöneldiler. Teknolojik araştırma ve tasarım doğruluğu gelişti. 20'li ve 30'lu yıllarda yeni fabrikalar kuruldu ve bunlar en güncel malzemeleri ve en iyi işçileri kullandılar. Ama İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte sanayi ve tekniğin artık oyuncağa ayıracak zamanı yoktu.

E. 50'li Yıllar: Geçmiş ile Gelecek Arası

Yeniden kuruluş, ekonomik atılım, yeni doğan sanayi, iyimserlik ve geleceğe duyulan umut yılları. Bu yıllar teknoloji, bilim, kitlesel iletişim ve telekomünikasyon yılları idi. İnsan

uzaya umutla bakıyordu. Elektronik çağı başlamak üzereydi. Ve bir kez daha değişen çağ oyuncaklarla yansıtılıyor ve bazen de oyuncaklarla haber veriliyordu.»

Oyuncak tarihi uzmanı Hilary Kay de «Geçmişte ve Günümüzde Oyuncaklar» başlıklı yazısında oyuncağın gelişimi ile bilim ve teknolojinin gelişimi arasındaki koşutluğu vurgulamaktadır: «20. yüzyılda oyuncaklar değişen teknolojiyi olduğu gibi yansıttı; bu yansıma oyuncakların yalnızca tasarımında değil, yapımlarında kullanılan malzemede ve geliştirilmelerinde başvurulan yöntemlerde de oldu.» Ancak Hilary Kay bugünkü oyuncak tasarımlarının çoğunun kökeninin geçmişte olduğunu belirtmekten de geri kalmıyor. Örneğin, ağlayan bebeğin patenti ilk kez 1916'da alınmış, kayıtlara geçen ilk konuşan bebek 1824 tarihini taşıyor, 1880'de bir sütanne bebek yapılmış, 1866'da beslenebilen bir bebeğin patenti alınmış, vb. Böylece bugün yeni sanılan birçok oyuncağın kökeninin geçmişe dayandığı anlaşılıyor. Kay şöyle demektedir: «Bugün kalelerin yerini Ninja Kaplumbağalarının karargahı, dansedip şarkı söyleyen teneke oyuncakların yerini Ferrari F 40'lar almıştır. Alfabe blokları ve ilk okuma kitapları ise yerlerini konuşan bilgisayarlı oyuncaklara bırakmıştır.»

Geçmişle bağlantıları olsa da, temel işlevleri aynı kalsa da, oyuncak değişmektedir. Çünkü çocuklar ve çocukluk anlayışı değişmektedir. Kay'in dediği gibi, «bugün İngiltere'de çocuklar yalnızca gerçek bir çocukluk yaşamakla kalmıyor, günlük yaşamla ve teknolojiyle ilgili oyuncaklar onların dünyayla güven içinde yüzyüze gelmesini de sağlıyor.» Zaten oyuncağın temel işlevi de bilinen en eski çağlardan beri bu olmuştur: Çocuğu dünyayla karşı karşıya getirmek ve yaşama hazırlamak.

Gelgelelim, bugünkü anlamıyla oyuncak her zaman refah toplumunun ürünü olmuştur. Başka bir deyişle, ancak oynayacak zamanı ve oyuncak alacak parası olan çocukların oyuncağı olmuştur. 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de günde on sekiz saat çalışmak zorunda kalan 5-6 yaşlarındaki çocukların

oyuncağının olması düşünülemezdi bile. Gelişmekte olan ülkeler açısından bugün de durum pek farklı değil. Pierre R. Dasen «Oyunun Değeri» başlıklı yazısında, 8-9 yaşlarındaki Batı Afrikalı çocukların zamanlarının yalnızca % 25'ini oyuna ayırabildiklerini, Kenya'da 5-7 yaşlarındaki çocukların zamanlarının yarısının çalışmayla geçtiğini bildirmektedir. Öte yandan, gelişmekte olan toplumlarda da sanayide çalıştırılmaları nedeniyle çocukların oyuna çok az zaman ayırabildikleri görülmektedir. Gelişmiş toplumlarda ise çocuk, zamanının büyük bölümünü okulda geçirse bile oyun için yeterince zaman bulabilmekte ve doyasıyla oynayabilmektedir.

Ama madalyonun bir yüzü daha var.

Batının gelişmiş ülkeleriyle karşılaştırıldığında az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin çocuklarının oyuncakla daha az oynadığı düşünülebilir. Ama bu gözlem tam anlamıyla doğru mudur? Dasen'e göre kırsal kesimde yaşayan Afrikalı çocuğun eline çok az oyuncak geçtiği doğrudur, ama bu çocukların kendi oyuncaklarını kendilerinin yaptığı da doğrudur. Louise Swiniarski şöyle yazmaktadır: «Gelişmekte olan ulusların çocukları, tipik olarak, 'kullanılıp atılan' şeyleri düşsel ve yaratıcı oyun nesnelerine dönüştürürler. Gelişmekte olan ulusların çocuklarının çoğu oyuncağı hem kendi zevki için hem de satmak için yapar. Turistlere satmak için çuval bezinden el yapımı bebekler Haiti'de ve Bangladeş'in pazar tezgahlarında bulunabilir. Zengin aileler dışında, Üçüncü Dünya çocuklarının çok azının 'mağazadan alınmış' oyuncağı vardır.»

P. R. Dasen'e göre bu olgu, sanayileşmiş ülkelerdeki çocukla karşılaştırıldığında, az gelişmiş ülke çocuğunun sahip olmaktan çok varolma ve yaratma özelliği taşıdığını göstermektedir. Böylece, oyuncağın toplumun değer sistemini yansıttığı gerçeğiyle bir kez daha karşılaşmış oluyoruz: Oyuncak gelişmiş toplumda bireyselliği, sahip olmayı, tüketiciliği yansıtıyor; geleneksel toplumda ise varoluşun, üretmenin, yaratmanın önceliğini gösteriyor. (Dasen yoksul Afrikalı çocuk-

ların yarattığı oyuncaklardan örnek verirken bizim kuşağa yabancı olmayan «tel araba»yı da saymaktadır, dikkatinize sunarım.) Nitekim Roland Barthes da, Fransız sanayi oyuncakları karşısında çocuğun mal sahibi ve kullanıcı olarak yer aldığını, yaratıcılıktan ve sevinçten yoksun olduğunu vurgulamaktadır. Barthes'a göre, «Fransız oyuncağı genellikle bir öykünü oyuncağıdır, kullanıcı çocuklar yetiştirmek ister, yaratıcı çocuklar değil.» Yine Barthes, «Bugünkü oyuncaklar nankör bir maddeden yapılmıştır, bir doğanın değil, bir kimyanın ürünleridir» diyerek tahtanın yerini plastiğin almasını eleştiriyor. Tahta oyuncağın bugün artık kalmadığını söyledikten sonra, «Şu var ki, bu oyuncaklar ancak bir zanaatçılık döneminde olanaklıydı» diyerek ağıt yakmanın anlamsızlığını sezdiriyor.

P. R. Dasen'den nostalji kokan son bir alıntı: «Son derece yaratıcı ya da gelişimsel yararı olan oyunlar ve oyuncaklar sadece Afrika'da değil birçok toplumda vardır. Kültürleşme ve kentleşme ile gelen değişimle ve baskıyla, birçok geleneksel oyun, oyun malzemesi, öyküler, şarkılar ve danslar, yerlerini dünyanın her yanına yayılan plastik döküntülere bırakarak unutulmaktadır.»

★★★

Oyuncak çağıyla birlikte değerlendirilince, oyuncağın eleştirisi çağının eleştirisi oluyor. Ama değişen zamanları birbirleriyle karşılaştırmak da pek anlamlı olmasa gerek. Bugün ne tahta oyuncağa geri dönebiliriz (buna dünyanın «yağmur ormanları» bile yetmez!), ne de pek az çocuğun eline oyuncak verebilen çağları savunabiliriz (çocuğun «oyuncağı olma hakkı»nı çiğnemeye kimin gücü yeter!)

Sanayileşmenin ve kentleşmenin ortaya çıkardığı modern oyuncak ile geleneksel yaşam biçiminin ürünü olan oyuncağın birbirinden çok farklı olduğu doğru. Aslında ikincisine oyuncak değil oyun malzemesi ya da nesnesi deniliyor daha doğru bir adlandırma ile. Oyuncak bireyseldir, oyundan bağımsız-

dır, kendi başına da varolabilir. Oysa oyun nesnesi ancak oyun içinde varolabiliyor, dolayısıyla bireysel olarak değil ortaklaşa kullanılıyor. Oyuncak müzeleri sanayi ürünü oyuncaklara yer veriyor, halkın ürettiği geleneksel oyuncaklar ise etnografya müzelerinin oyuncak bölümüne konuluyor. Bir de arkeoloji müzelerinde yer alan antik oyuncaklar var. Bu üç türü birlikte inceleyince ortaya çıkan en ilginç sonuç, oyuncağın evrensel bir varlık olması. Değişik çağların, kültürlerin, ulusların oyuncakları arasında farklılıktan çok ortaklık var. Bütün dünyada bütün zamanlarda yaratılan oyuncaklar aşağı yukarı bir düzine kategoride toplanabiliyor; çeşitlilik, yerellik, ulusallık (?) bu kategorilerin içinde ortaya çıkıyor. Temel ilke hep aynı kalıyor, sunuş değişiyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

OYUNCAĞIN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI

OYUNCAĞIN YÜKSELEN TARİHİ

Oyuncak müzesi kurmaya giriştiğimde bir tek oyuncak müzesi (Stockholm) görmüş, yalnızca onun broşürünü okumuştum. Ama araştırma bir kez başladıktan sonra elimdeki kaynaklar öyle hızla çoğaldı ki, bugün dünyanın her yerinden akan bilgileri sınıflamakta güçlük çekiyorum bile diyebilirim.

Oyuncakla ve oyuncak müzesiyle ilgili bütün kaynaklar işe önce oyuncağın tarihsel anlamını belirtmekle başlamakta, hemen ardından oyuncak müzesinin işlevlerini açıklamaya koyulmaktadırlar. Ben de öyle yapacağım. Böylece bir kez daha göreceğiz ki, oyuncak geçmişi bütün yönleriyle yansıtan bir nesne, oyuncak müzesi de bu nesne aracılığıyla geçmişin izlerini yakalamaya çalışan bir araştırma kuruluşudur.

Londra Oyuncak ve Model Müzesi'nin kitapçığına yazdığı önsözde Allen Levy, aynı şeyi yapan bütün diğerleri gibi, önce oyuncağın anlamını ele alıyor: Oyuncak iki farklı evrede gelişmektedir. İlk olarak , oyuncağın birincil kullanımı söz konusudur; bu durumda çocukları eğlendirmek, oyalamak ve/ya da eğitmek amaçlanır. İkinci evrede oyuncak araştırma ve inceleme nesnesi olur ve kuşaktan kuşağa aktarılan tarihsel malzemenin bir bölümünü oluşturur. Yakın zamanlara kadar oyuncaklar, genellikle ilk kullanımı bittiğinde bir yana atılan, sonra belki yalnızca çocukluk anısı olarak anımsanan geçici nesnelerdi. Oysa bugün oyuncağın ikincil kullanımı da söz

konusudur ve bunu gerçekleştirmekle görevli oyuncak müzeleri son yirmi yıldır hızla artmaktadır. Oyuncak müzesi, yalnızca geniş kitlelere eldeki oyuncakları göstermekle değil, bilgilerin ve belgelerin toplandığı bir araştırma merkezi olmakla da yükümlüdür. Ama işin başında amatör bir coşkuyla oyuncak koleksiyonculuğu vardır çoğu zaman. Levy'ye göre, oyuncak koleksiyonu yapma nedenlerinden biri, «çocukken hiç oyuncağım yoktu» düşüncesidir. Bir başka neden de, hakkında hiç çocukluk anısı olmayan nesneleri biriktirerek kendine bir çocukluk oluşturma isteğidir. Almanya'da 1960'larda ve 70'lerde, 1930'ların oyuncak trenlerini toplama isteğinin hızla artması «benim çocukluğumda yoktu» düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bugün bu duygusal nedenlerin yerini soğukkanlı, nesnel, biliçli yaklaşımlar almıştır. Jeanne Damamme'ın dediği gibi, bugün eğer oyuncak müzeye giriyorsa, bu yalnızca estetik bir beğeniye ya da duygusal bir gereksinmeye yanıt vermek için değildir; oyuncak müzesinin işlevi aynı zamanda soru sordurmak, araştırmaya sevketmektir. «Çünkü oyuncaklar bize bir kültürün ve uygarlığın henüz pek az keşfedilmiş imgesini sunmaktadırlar.»

Bu nasıl olmaktadır? Yan oyuncaklar bize geçmiş hakkında, yapıldıkları dönemin ekonomik-toplumsal-kültürel özellikleri hakkında nasıl bilgi vermektedirler? Bunu gösterebileceğimiz o kadar çok örnek var ki, en iyisi sözü yine **Poissy Oyuncak Müzesi**'nin uzmanı Jeanne Damamme'a bırakmak...

«Örnek olarak, 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan, deriden sert gövdeli, kadın yüzlü ve giysili 'manken bebek'i ele alalım. Bu bebek, bu çağın kız çocuğunun bebekten nasıl bir tat aldığı, daha genel olarak da 1820-1830'lara doğru çocukluk duygusunun nasıl olduğu konusunda bize bilgi vermektedir. Küçük kız çocuğu ile bebeği arasında mesafe vardır, çocuk bebeğine bir annenin gerçek çocuğuna dokunması gibi dokunamamaktadır, ayrıca bu bebek çocuk görünümüne de sahip değildir. Öte yandan, bu yüzyılın başında küçük kız çocuklarının hâlâ çok az bebeği vardı, bebeği tekti (her ne kadar bu oyun-

cağın takımları daha zengin ise de).»

«Bir başka bebek, yani 20. yüzyılın başlarının, porselen yüzüyle ve sahici bir bebeğinki gibi eklemli ve tombul bedeniyle gerçek bir sütbebeğini andıran 'karakter bebek'i, 20. yüzyılın başlarındaki kız çocuğunun, bebeğiyle , annesiyle, annesinin bedeniyle tamamen farklı bir ilişki kurduğunu göstermektedir bize. Her iki bebeğin de eğitsel işlevi aynıdır: Küçük kız gelecekteki kadın rolünü oynamaktadır.»

İşte, her oyunu ve oyuncağı böyle «çözümlemek» olanaklı. Örnek olarak oyuncak bebeğin seçilmesi de boşuna değil. Çünkü geçmişteki yaşam ve ilişki biçimlerini en iyi yansıtan nesnelerden biridir oyuncak bebek. Allen Levy'ye göre de, «Oyuncaklar, hem zamanlarının halk sanatı nesneleri, hem de birçok örnekte geçmiş yaşamın biçemlerinin, tasarımlarının ve formlarının doğru biçimde kayıtları olarak değerlendirilebilir. Bebekler değişen modaları ortaya koyarlar, trenler ise uzun süredir ortadan kalkmış demiryolu gereçlerinin tanıklarıdır. Bebek evleri geçmiş kuşakların aile içi senaryolarını minyatür halinde en ince ayrıntısına kadar gösterirler.»

Bebeğin ve bebek evinin çağının özelliklerini yansıttığını vurgulayanlardan biri de Hermann Glaser. **Nuremberg Oyuncak Müzesi**'nin kitapçığında Glaser, «Bebek evleri ait oldukları dönemlerin ev döşeme beğenilerinin aynasıdırlar» diyor. Beidermeier döneminden itibaren Almanya'da bebek evleri çeşitli boyutlarda çok sayıda üretildi ve içerikleri zamanlarının beğenilerini yansıttı. Bebek evleri konutlardaki odaların oranlarındaki değişmeleri, mobilyalardaki gelişmeleri de ortaya koymaktadır. «Bebek evi mutfakları geçmişin evkadını kuşaklarının ve onların hizmetçilerinin evi nasıl çekip çevirdikleri konusunda bize çok açık bir resim sunmaktadırlar: Bu hizmetçiler olmadan o günlerin ev halkı çok zor idare edebilirdi.» Glaser'e göre, bebeklerin minyatür dünyası da, insanların nasıl yaşadığını, giyimde hangi modaların geliştiğini, hangi saç modellerinin hangi modalarla geldiğini göstermektedir bize.

Günümüzde müzeciliğin yeni bir türü olan çocuk müzesinde araştırma işlevinin daha da ileri götürüldüğünü görmekteyiz. **Edinburgh Çocuk Müzesi**'nin kurucusu J. P. Murray, müzenin çocuklara değil toplumsal tarihin özel bir alanına yönelik olduğunu belirtmektedir: «Bu, çocuklar için bir müze değil, çocuklar hakkında bir müzedir.» Örneğin, «çocukların çalışması» bu müzenin önemli araştırma alanlarından biridir. Nedeni basit: «Geçmişte çocukların pek azının oyuncağı ve oyun için çok az zamanı ya da enerjisi vardı. Çocuklar çalışmak zorundaydılar.» Bu müzede toplanan bilgilerin ve nesnelerin ışığında geçmişte çocukların çalışması konusunda şunları öğrenebiliyoruz: İngiltere'de iki yüzyıl önce kırsal kesimde çocuklar çiftliklerde sabah 4'ten akşam 7'ye kadar zorunlu olarak çalışıyorlardı. Bazı çocuklar da kömür ocaklarında yer altında çalışıyorlardı. 1842'de hükümet kadınların, kız çocukların ve on yaşından küçük erkek çocukların yer altında çalıştırılmasını yasakladı; ama buna her zaman uyulmadı. Madenlerde dört yaş dolayındaki çocukların günde 12 saat çalıştırıldığı bile oluyordu. Fabrikalarda iş bulmak için kırsal yörelerden kentlere göç de iki yüzyıl önce başlamıştı. Özellikle dokuma fabrikaları çocukları çalıştırmaktan hoşnuttular, çünkü onlara çok daha az ücret ödüyorlardı. 1833'te iş müfettişlerinin atanmasına kadar, çocuklar 20 saatlik mesaide hep işleyen makinaların arasında çalıştıkları için can güvenlikleri de yoktu. Çocukların çalıştırıldığı bir başka alan da baca temizleyiciliği idi. Victoria çağının daracık bacalarına beş yaşlarındaki çocuklar sarkıtılıyordu. Bu uygulama ancak 1880'de durdurulabilmişti. Koşullar değişmiş olsa bile çocukların bugün de çalıştırıldığı bilinmektedir.

Sonuç olarak, vitrindeki nesneler ve onların arkasındaki tarih çocuk ve oyuncak müzelerinin temel uğraş alanları. Birincisi anıları tazeliyor, tatlı ya da buruk duygular uyandırıyor; ikincisi toplumsal tarihçiyi özel bir araştırma alanına sokuyor.

Tarihçi olmadan tarihle buluşmak gibi ayrıcalıklı bir

uğraşın keyfini yaşamak isterseniz beni izleyin, oyuncağın ilginç tarihini birlikte görelim.

OYUNCAĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Nasıl yapmalı da oyuncağın gizemli tarihinin labirentlerine girmeli? Oyuncağın gelişimini çağlara göre mi incelemeli, ülkelere göre mi, yoksa oyuncak türlerini tek tek ele alarak mı? Bana kalsa, oyuncak atı, treni, bebeği birer birer ele alıp tarih boyunca nasıl geliştiklerini görmek isterdim. Belki bir başkası oyuncağın Almanya'da, İngiltere'de, Fransa'da, ne bileyim, İsveç'te ya da Kanada'da nasıl geliştiğini öğrenmeyi daha ilginç bulacaktır. Peki oyuncak İlkçağ'da, Yunan ya da Mısır uygarlığında, Rönesansta ya da sanayi devrimi çağında ne durumdaydı? İsteyen bu üç yaklaşımı birleştirebilir de: Topaç, eski Mısır'da, 19. yüzyılda, Almanya'da nasıl bir gelişim göstermişti diye sorarak.

İşimiz zor! Helmut Niemann'ın, «Oyuncağın tarihiyle uğraşan bilimsel araştırmalar görece yenidir. Bu araştırmaların önemli güçlüklerle savaşması gerekmektedir» demesi boşuna değil. Kesin olan bir şey varsa o da oyuncağın tarihinin insanlığın tarihi kadar eski olması. İşi zorlaştıran da asıl bu: İlk oyuncaklar o kadar eski ki, bugüne gelmeleri –yapıldıkları maddeler yüzünden– neredeyse olanaksız. Buna karşılık, oyuncağın evrensel olma ve çağlar boyunca aynı kalabilme özelliği işimizi kolaylaştırıyor. Asıl sorun oyuncağın kökeninin zamanın karanlığında yitip gitmesidir. Bununla birlikte, ilk kez ne zaman doğduğunu sormamak koşuluyla, birçok oyuncağın tarih içindeki gelişimini izleyebiliyoruz. Üstelik, bazı oyuncaklar yüzyıllar boyunca ortalıktan çekilip sonra ansızın yeniden ortaya çıkabiliyorlar (5. yüzyıl Yunan vazolarında resmini gördüğümüz yoyonun 20. yüzyılda yeniden popüler olması gibi), bu da araştırmayı kolaylaştıran bir etken.

Robert-Lionel Séguin'e göre, «Tarihe bakıldığında oyun-

cakların zaman zaman değişmez bir nitelik kazandıkları görülmektedir. Çünkü her çağın düşleri ve istekleri pek az değişiklik göstermektedir. Çocuk çok eski çağlardan beri aynı hazları duymakta ve aynı şeyleri dilemektedir. Çıngıraklar, eklemli bebekler, elle sürülen hayvanlar çocukları hıristiyanlıktan önceki binlerce yıldan beri eğlendirmektedir. **Louvre Müzesi**'nde korunan antik oyuncaklar garip bir biçimde modern bebeklere, tahta atlara ve kurşun askerlere benzemektedir.» Arkeoloji müzelerimizdeki antik oyuncaklar en azından Anadolu'daki eski halklarda oyuncağın nasıl ortak bir kültür ürünü olduğunu göstermektedir. Çıngırağı ilk kez Antalya müzesinde, eklemli bebeği Çanakkale'de, iple çekilen hayvanları Kütahya'da ve bunların hepsini daha sonra birçok yerde görmüş biri olarak, Séguin'in, «en zengin oyuncak koleksiyonları Küçük Asya'daki kazılarda çıkmaktadır» deyişini çok iyi anlıyorum.

Séguin'e göre, «Mısır, Yunan ve Roma çocukları da bizim çocuklarımız gibi eğleniyorlardı. Son zamanlarda İran ve Mezopotamya'da yürütülen arkeolojik çalışmalar İsa'dan önce üçüncü bine tarihlenen oyuncakları ortaya çıkardı. Bunlar, bugün de küçük kız ve oğlan çocukların düşünü gördüğü oyuncaklara çok benzeyen, pişmiş topraktan çıngıraklar, tekerlekli hayvanlar ve küçük mobilyalardı.» Pişmiş topraktan yapılmış ve tekerlek takılmış küçük hayvanların çocukları İsa'dan binlerce yıl önce eğlendirdiğini görüyoruz. İsa'dan dört ya da beş bin yıl önce küçük çocuklar pişmiş topraktan öküz ve kurbağa çekiyorlardı ip takarak. Hayvan heykelcikleri, bebekler, kuklalar çocukların oyunlarda en sadık yoldaşı olagelmiştir eskiden beri. «Oyunları Afrika'nın ve doğu uygarlıklarının izini taşıyan Mısır, çocuk mezarlarından çıkan topraktan bebekler ve deriden toplar bıraktı bize.» Öte yandan, «Yunan gençleri de zamanlarının diğer çocuklarından farklı değillerdi. Aristofanes'e göre bu çocuklar minyatür evler yapıyor, gemiler yontuyor, küçük arabalar inşa ediyorlardı.»

Oyuncağın bu kadar eski zamanlarda bile var olabilmesi-

nin nedeni nedir? Bunun yanıtını belki çocukların değil yetişkinlerin niyetinde aramak gerek. Yetişkinler, modern zamanlarda olduğu gibi eski çağlarda da, çocuğu gelecekteki rollerine hazırlamak için oyuncağı kullanmışlardır. Çocuğun oyuncakla oynayarak yetişkin toplumundaki rollerine hazırlanmasının en eski örneği az önce sözünü ettiğimiz minyatür hayvanlardır. Helmut Niemann'a göre bu oyuncaklar, eski çağlarda bile çocukların evcil hayvanlarla uğraştıklarını, böylece onları tanıdıklarını ve insanın en önemli yardımcısı olarak onlara saygı gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Eski çağlarda oyuncaklarla kutsal nesneler arasında da bir ilişki olduğunu görüyoruz. Arkeoloji müzelerinde rastladığımız birçok minyatür nesnenin oyuncak mı yoksa tapınma nesnesi mi olduğu konusunun tartışmalı olduğunu daha önce belirtmiştim. Bunların hangisinin doğru olduğu sorusunun en kestirme yanıtı, belki her ikisinin de doğru olabileceğidir. Séguin'e göre, «Antik çağda oyuncak yalnızca eğlendirici değildir; bazen nazarlık, muska rolü de oynar. Oyuncakları Tanrıya adamak sevaptır. Roma'da bebeklerin oynadığı oyuncaklar Baküs'e verilirdi. Ama çocuk erinlik çağına ulaşır ulaşmaz, bu armağanlar eğer çocuk Romalı ise Jüpiter'e, Merkür'e, Diana'ya, Yunanlı ise Zeus'a, Hermes'e ve Artemis'e verilirdi. Kız çocuklar bebeklerini evleninceye kadar tutarlardı, bazen evlilik törenini üç yaşından itibaren yaptıkları için bu çok erken olurdu. İşte o gün bebeklerini Venüs'e ya da Diana'ya adarlardı.») Eski Yunan'da kız çocukların bebeklerini Tanrıça Artemis'e, oğlan çocukların çemberlerini ve topaçlarını Tanrı Hermes'e armağan etmeleri geleneği, bize hem o çağın oyuncaklarını, hem de oyuncakla dinsel nesne arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Oyuncakla dinsel inanç arasındaki ilişki konusunu biraz daha derinleştirelim. İlginç bir örneği Séguin'in açıklamalarında buluyoruz: «Eğer ölüm küçük varlığı beşiğinde yakalarsa, oyuncakları Tanrıların cehennemine gidecektir. Bu pagan geleneği daha sonra hıristiyan halklarda (İtalyanlar gibi)

yeniden ortaya çıkacaktır. Örneğin Sardunya adasında oyuncaklar adak olarak Meryem Ana'ya sunulur.» (Yazar dipnotunda şu güncel örneği ekliyor: Marsilya'da kaza sırasında ölümden dönmüş yetişkinler Notre-Dame-la-Garde kilisesinde Meryem Ana'ya oyuncak adağı sunmaktadırlar. Böylece uçak, gemi ya da otomobil armağan edilmesi, uçak düşmesinden, gemi batmasından ya da otomobil kazasından mucizevi bir biçimde kurtulunduğu anlamına gelmektedir.)

Ölüleri oyuncaklarıyla birlikte gömme geleneği birçok kültürde görülmektedir. Eski Mısır kültürüne ait birçok oyuncak yeraltı mezarlarında bulunmuştur: Deri toplar, bebekler, kuklalar, eklemli çenesi olan ağaçtan küçük timsahlar, vb. Çocuk mezarlarında en çok bulunan nesnelerden biri de bir tür sistre (eski Mısır çalgısı)'dır. Séguin bu çalgının daha sonra çıngırağın atası olacağını belirtmektedir. Eski halklarda oyuncak yalnızca ölülere ya da Tanrılara değil, çocuklara ve yetişkinlere de armağan ediliyordu. Örneğin Atina'da ilkbaharın gelişini belirten törenlerde oyuncak da sunuluyordu. Romalılar bazı bayramlarda daha sonra küçük çocuklara verilen küçük heykelcikler sunuyorladı birbirlerine.

Oyuncakların, ait oldukları dönemlerin yalnızca toplumsal-kültürel koşullarını değil, ekonomik ve sınai durumunu da yansıttıklarını görüyoruz. Bu bilgiyi bize oyuncak yapımında kullanılan malzemeler ve yapım süreçleri vermektedir. Çocukların en eski oyuncakları taştan, kemikten, kurutulmuş meyvadan, mumdan, kilden, tahtadan yapılıyordu; sonra bunlara kumaşlar da eklendi. Ortaçağ'da dövme demirden oyuncak hayvanlar yapılırdı. Eski çağlarda yalnız basit oyuncakların değil lüks diyebileceğimiz oyuncakların da yapıldığını görmek ilginçtir. Örneğin minyatür askerler binlerce yıl önce de yapılmıştı. Eski Mısır'da firavunların mezarlarına minyatür silahlar konuyordu. Eski Yunan'da bronz, ağaç ve kil figürler, Roma'da minik metal askerler ve Tanrılar yapılıyordu. Ortaçağ'da atı üstünde minyatür silahşörler, azizler çok popülerdi. Séguin'in dediği gibi, «Bütün çağlarda oyun-

caklar çocukların yaşlarına ve ana babalarının keselerine göre değişmiştir. Oyuncakların değeri doğal olarak kullanılan malzemeye bağlıdır. Kemik, ağaç, mum ya da kilden oyuncaklar kurşun ya da bronz oyuncaklardan daha ucuz ve daha fazla sayıdadır. Çıngırak, pişmiş topraktan ya da bronzdan yapılmasına göre daha farklı sesler verecektir. Çocuk ailenin servetine göre tahta, kil ya da metal hayvanlarla oynayacaktır.»

Oyuncakların tarihini tek tek incelediğimizde bu konuya yeniden döneceğiz. Şimdi, eski çağların bulabildiğimiz oyuncaklarını bir kez daha sayarak bu konuyu bitirelim: Taş devrinden itibaren çeşitli nesnelerin çocuklara oyuncak hizmetini gördüğünü biliyoruz. Orta Avrupa'daki mağaralarda bulunan çakmaktaşından heykelciklerin oyuncak bebek olması olasılığı çok yüksektir. Eski Mısır'da, papirustan ya da deriden yapılmış toplar, pişmiş topraktan bebekler, kuklalar, eklemli çenesi olan küçük tahta timsahlar, iple oynatılan çenesi olan ağaçtan kaplan (İ.Ö. 1000 dolayları), tahta at (İ.Ö. 500), topaç (İ.Ö. 1400) bulunmuştu. Mısırlılar topacı parmaklarıyla çeviriyorlardı; parmak yerine kamçının kullanılması Çinliler tarafından bulundu. En eski oyuncaklardan biri de çemberdir. Oyuncak bebeğin ilk kez İ.Ö. iki binlerde Mısır'da başladığını biliyoruz. Eski Yunan'da bulunan oyuncaklar arasında çıngırak, el arabası, değnek at, minyatür mobilyalar, evler, gemiler, arabalar vardı. En eski Yunan bebeği Truva'daki kazılarda bulunmuştu. 6. yüzyılda Yunanistan'da kilden bebek yapan ustalar vardı. Eski Roma'da paçavradan bebekler bulunmuştu. Aslında, Mezopotamya, Mısır, Yunan ve Roma uygarlıklarında karşılaştığımız antik oyuncakların çoğunun birbirine benzer olduğunu düşünebiliriz. Çocukların en eski oyuncaklarının taştan, kilden ya da kurutulmuş meyvadan yapılmış bilyalar olduğu, bunu kilden, pişmiş topraktan hayvanların, bebeklerin izlediği görülmektedir. İlkçağın bu basit oyuncaklarının ardından Ortaçağ'ın dövme demirden hayvanları, tahtadan bebekleri geldi. Ortaçağ'ın koşulları oyuncak açısından uygun

olmamakla birlikte, Avrupa'da oyuncak sanayiinin köklerinin Ortaçağ'a kadar gittiği düşünülmektedir.

18. yüzyıl oyuncağın gelişiminde bir dönemeç oluşturmaktadır. Çocuk oyuncağının ancak Aydınlanma Çağı'nın görüşleriyle, özellikle J. J. Rousseau'dan sonra önem kazandığı ve hızla geliştiği söylenebilir.

ALMANYA: OYUNCAĞIN ANAVATANI

Oyuncak tarihiyle ilgili bütün kaynaklarda Alman oyuncakçılığı en önemli yeri tutmaktadır. Bunun nedeni belli: Batı dünyasında oyuncağı düzenli sanayi ürürü re dönüştüren ilk ülkenin Almanya olduğu bilinmektedir. Avrupa'da ilk büyük oyuncak yapımcıları Kuzey Almanya'da ortaya çıkmıştı ve büyük ölçüde Bavyera'nın saat yapımcıları bölgesinin çevresinde toplanmışlardı. 19. yüzyılın ilk yarısında Alman oyuncak sanayiinin merkezi Nuremberg'di. *Hess* firması 1826 dolaylarında, *Marklin* 1859'da, *Bing* 1865'de, *Planck* 1866'da, *Schoenner* 1875'te, *Gunthermann* 1877'de, *Lehmann* 1881'de, *Carette* 1886'da oyuncak üretimine başlamıştı. Dünyadaki bütün büyük oyuncak yapımcıları içinde yalnızca Almanya'daki *Marklin* ve *Lehmann* 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Almanya'yı oyuncak sanayiinin öncüsü yapan nedenlerin başında, Kuzey Almanya'daki sık ormanların varlığı ve yörenin uzun bir dinsel figür yapma geleneğine sahip olması gelmektedir. Uzun kış gecelerinde köylüler boş zamanlarını basit ev araçları ve küçük oyun nesneleri yaparak değerlendiriyorlardı. Başlangıçta sınırlı olan ticaret daha sonra bütün Avrupa'ya ve ötesine yayılmıştı. Leipzig Fuarı'nın da katkısıyla, 18. yüzyılın başlarından itibaren oyuncak ticareti ortaya çıktı. Nuremberg zaten uluslararası bir pazarlama merkezi olarak tanınıyordu, hemen ardından oyuncakta uzmanlaşan komşu bölgeler de (Oberammergau, Berchtesgaden,

Sonneberg) bu ticarete katıldılar.

Hermann Glaser, «Nuremberg, dünyaca ünlü bir oyuncak kenti olarak ününü, yalnızca Ortaçağ'dan beri bu bölgede yoğunlaşmış olan oyuncak sanayiine değil, Thuringia, Berchtesgaden ve Güney Tirol'deki Grödner Vadisi gibi diğer oyuncak yapımcısı bölgeler için pazar yeri rolüne de borçludur» demektedir. Nuremberg'li tacirler Leibzig fuarına giderken Thuringia'nın yoksul çiftçileriyle ilişki kurdular, bu çiftçiler uzun kışlar boyunca ağaç oymacılığıyla uğraşıyorlardı, böylece ağaç oyuncak yapma önerisini kolayca benimsediler. Thuringia özellikle bebekleriyle ünlendi. Lübeck, Münden, Nördlingen gibi kentlerde de oyuncak olarak minyatür formlar, bebek evi mobilyaları ve diğer ağaç oyuncaklar üretildi. Thuringia'da çeşitli cam oyuncaklar yapıldı. Nuremberg, teneke oyuncaklarda büyük patlama başlayıncaya kadar özellikle karmaşık oyuncaklarla ünlendi. Metal oyuncakların en eskisi 18. yüzyılın sonlarına doğru Nuremberg'de ***Hilpert*** ailesi tarafından yapılmıştı. Hilpertler çitleri, çeşmeleri ve hayvanları ile minyatür bahçeler üretiyorlardı. 19. yüzyılın ortasında Nuremberg'ten ihraç edilen özel ürünlerden biri «Nuremberg Pazarı» adını taşıyordu. 20. yüzyılın başlarında Nurembergli *Bing* firması, mekanik-teknik oyuncaklar, bebek ve çocuk çay takımları, doldurulmuş oyuncak hayvanlar ve bebekler yapan dünyanın en büyük oyuncak yapımcısıydı. Berchtesgaden kenti, fildişinden, ağaçtan oyuncaklar, minyatür mutfak takımları yapmakla ünlüydü. Burada üretilen oyuncaklar halk sanatı desenleriyle süsleniyordu. Çok eski bir geleneği olan bir başka oyuncak yapım bölgesi Oberammergau'dur; burası hem ürünlerinin ustalığıyla, hem de boyamasıyla ünlüydü. Güney Tirol'de Grödner Vadisi'nin özelliği çeşitli boylarda eklemli ağaç bebeklerdi; bunlar İngiltere'ye ihraç edildiklerinde «Hollanda Bebeği» olarak tanınıyorlardı. Burada ayrıca hayvan figürleri, hareketli oyuncaklar, tahta atlar, bebek ve kukla başları yapılıyordu. Erzgebirge 1800 dolaylarına kadar oyuncak yapımcısı olarak sahneye

çıkmadı. Burada, madencilik önemini yitirince ve yerel geleneği olan ağaç tornacılığı öne çıkınca başka bölgelerden farklı olarak oymacılık değil, tornacılık önem kazandı. Bu kentte özellikle tornada çekilen ağaç hayvan figürleri geliştirildi; bu hayvanları çobanlar, çiftlikler, avlular, her çeşit Nuh'un Gemisi örnekleri izledi. Erzgebirge'de Prof. Th. A. Winde (1886-1965) oyuncaklar için çizdiği modellerle ünlüdür; onun modelini çizdiği oyuncaklar 1971'de bir dizi posta puluna konu olmuştur. Aynı biçimde, dünyada anaokulu sistemini (1840) ilk kez kuran Friedric Frobel'in (1782-1852) yaratığı bloklar da Erzgebirge'de geliştirilmiştir. Böylece, Almanya'nın oyuncağın anavatanı oluşunun nedeninin, sadece ülkenin sanayileşmeye yatkın geleneksel alt yapısı değil, aynı zamanda düşünsel birikimi ve atılımı da olduğunu görüyoruz.

Almanya'da oyuncak yalnızca bu geleneksel oyuncak yapım bölgelerinde üretilmedi, ayrıca Viechtau ve Odenwald'da da oyuncak üretiliyordu. Çeşitli bölgelerdeki yerel çömlekçiler kilden düdükler ya da su düdükleri, çocuk ya da bebek çay takımları, kumbaralar yapıyorlardı. Eskinin taş bilyeleri, daha sonraki toprak bilyeler ya da bugünün renkli cam bilyeleri kadar zevkliydi. Hermann Glaser geleneksel oyuncaklar açısından şu saptamayı yapmaktadır: «Çocuğa verilen oyun nesnelerinin çeşitliliğinin sonu olmadığı çoğu zaman unutulur. Oyuncaklar hamurdan, hatta peynirden yapılmış ve ne çok anne ya da anneanne paçavradan ya da artıklardan çok sevilen bebekler yapma sihirbazlığını göstermiş, ne çok baba ve büyükbaba çocuklarını ve torunlarını güzel evişi bebeklerle, bebek evleriyle, dükkanlarla heyecanlandırmıştır.»

Almanya'da ilk bebek evleri genellikle yerel ustalar tarafından elde yapılmış mobilyalarla döşeniyordu. 17. ve 18. yüzyılın bebek evlerinde yerel paravana ustalarının yaptığı mobilyaları, maden alaşımından tabakları, tenekecilerin yaptığı gemileri, bakırcıların yaptığı eşyaları, çömlekçilerin yaptığı tuğla fırınları ve çanak çömleği buluyoruz. Beidermeien döneminden itibaren bebek evleri çeşitli boyutlarda çok sayıda

üretilmiş ve içerikleri zamanlarının beğenilerini yansıtmıştır; bunlarla 19. ve 20. yüzyıl boyunca değişen modaların bütün ayrıntılarını izleyebiliyoruz. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar mutfak gereçleri ve mobilyası bölgeden bölgeye değişmekteydi, bu tarihte mutfak mobilyası daha tekbiçimli olmaya yöneldi.

Bir başka minyatür dünya örneği, teneke ya da kurşun figürlerin dünyasıdır. Çeşitli türleri arasındaki tek fark kalınlıkları ve kompozisyonlarıydı. Bu figürler, pazar yerinden, fuardan, köy yaşamından, şenliklerden çeşitli sahneleri, şövalyelerin ve askerlerin dünyasını, tarihsel ve egzotik kahramanları temsil ediyordu. Nuremberg ve komşusu Fürth teneke figür yapımında başıçeken kentlerdi. 1848'de *Heinrichsen* firması standart boyu («Nuremberg Ölçüsü») belirledi; buna göre örneğin yetişkin insan figürü 30 mm idi. «Nuremberg Ölçüleri»ne göre ayakta duran insan figürleri 30 mm, atlılar 40 mm olacaktı. Bu figürler iki boyutluydu ve «yassı» olarak tanınıyordu. 1893'te içi boş yuvarlak figürler üretildi ve daha ucuza mal edildikleri için çok yaygınlaştı. Bu figürlerin ve diğer oyuncakların kutularına 19. yüzyılın ortasından itibaren çeşitli dillerde etiket koymak moda oldu, böylece çocuklara başka dillerdeki adları ve terimleri öğretmek isteniyordu. Özellikle Fransa'da kâğıt askerler çok popülerdi. Bunların tamamı evde yapılmıyordu, yarı hazır geliyordu. Oyuncak tiyatrolar da böyleydi. Oyuncak tiyatro sayısız kuşağa tiyatrodan tat almayı öğretti, opera ve tiyatro bilgisi kazandırdı. Bugünün televizyonunun bir tür öncüsü olan optik oyuncaklar da (kaleidoskop, zeotrop, stereroskop, tomatrop, anamorfozis, vb.) ilgi çekiyordu. Kukla tiyatroları da çocuklara yaratıcılık olanağı tanıyordu, ayrıca kukla için basılı oyun metinleri de vardı.

19. yüzyılda teneke oyuncakların bütün türleri bulunuyordu; bunlar bir-iki kuruşa satıldıkları için «kuruşluk oyuncak» (penny toys) diye adlandırılıyordu (bu oyuncaklar sonraki mekanik oyuncaklara da öncülük etmişlerdir). Nuremberg kenti bu-

har makinalarında da öncüydü. Glaser'in dediğine göre, «19. yüzyılda özel bir olay, yani ilk demiryolunun Nuremberg ile Fürth arasında kurulması oyuncak tren ve model demiryolu çeşitlerinin doğmasına yol açtı.» Nureberg kenti yirmiden fazla firmasıyla, raysız trenden en son teknik gelişmelerin minyatür modellerine kadar her türlü mekanik oyuncağı üreten büyük bir sanayi oluşturdu.

Avrupa'da ve Amerika'da trenle yolcu taşınması 1820'lerin sonuna ve 1830'ların başına rastlar, oyuncak trenlerin yapımı da hemen ardından gelir. İlk oyuncak trenler zengin çocukları için yapılan ince modellerdi, ama az sonra döşeme ya da halı üzerinde giden trenler de yapıldı. 1880'lerden itibaren Alman ve Fransız teneke oyuncak yapımcıları geliştirilmiş modellere gereksinme olduğunu görerek, çocuklar için buharlı modellerden daha güvenli olan raylı ve zemberekli trenleri yaptılar. 1880'de Nureberg'te *Bing Kardeşler* teneke oyuncaklar yapmaya başladı. Bu firma Birinci Dünya Savaşı yıllarında oyuncak tren ve diğer oyuncak ulaşım araçları alanında uluslararası bir ün kazanmıştı. Almanya'da *Marklin Kardeşler ve Goppingen Firması* 1859'da kuruldu. Firma zemberekli tren setiyle ünlüydü ve 1891'deki Leibzig Fuarı'na katılmıştı. Bu tarih oyuncak trenler için tekerlekler ya da raylar arasındaki uzaklığı belirleyen «ray aralığı sistemi»nin (gauge system) başlangıcı oldu. 1914'ten itibaren «gauge 0» (1,25 inç) en yaygın ölçü olarak kullanıldı (sıfır aralık = 35 mm).

Oyuncaklara hareket –dolayısıyla «hayat»– vermek oyuncak yapımcılarının en eski ideallerinden biriydi. Oyuncağa hareket vermek için pek çok değişik teknik denenmişti: Hava hareketi, kum akıtma, ağırlık koyma, sarılmış lastik ve sicim, metal tel ve elektrik, vb. Mekanik tahta oyuncakların çoğu Almanya'da tahta oymacılar tarafından icat edilmişti; onların oyuncak yapım geleneği Avrupa'da belki 500 yıl gerilere giden en eski gelenektir; bu ustaların hareketli oyuncak yapmaları da buharın, zembereğin, elektriğin gelişinden çok önce söz konusu idi. Zemberekli oyuncaklar 19.

yüzyılda çok yaygındı ve makina işi teneke oyuncaklar ortaya çıktığında üretimi çok arttı. Bu alanda da Almanya başta geliyordu. Özellikle 1890-1910 arasında Brandenburg'da *E. P. Lehmann* metal oyuncak yapımında başı çekiyordu.

İNGİLTERE: SAĞLAM OYUNCAK

«Eski Oyuncaklar» kitabının yazarı Pauline Flick'e göre, 18. yüzyılda İngiliz çocukları için yeni bir çağın başlamasıyla birlikte oyuncak da dramatik bir değişim sürecine girdi. Bu çağa kadar İngilizler çocukları yetişkinlerin minyatürü olarak görüyorlardı. Oyun için oyun düşüncesi püriten değerlerden derinliğine etkilenmiş bir topluma son derece yabancıydı. John Locke ve Isaac Watts gibi filozof eğitimciler sayesinde ana babalar çocukların da eğlenmeye hakkı olduğunu, derslerin bazen eğlence ögesiyle daha çabuk öğrenilebileceğini farkettiler. Böylece oyuncağa en azından üst sosyoekonomik sınıflarda büyük bir istem başladı. 1750'den itibaren çocukluk anlayışı büyük ölçüde yumuşadı. Bu çağda iri tahta bebekler gibi bazı oyuncakların ortaya çıktığını dönemin resimlerinden ve günlüklerinden öğreniyoruz. Minyatür çay takımları, bebekler, oyuncak dükkanlar yine günlüklerde anlatılıyor. Dönemin ressamları İngiliz çocuklarını ev hayvanlarıyla, bebeklerle, gemilerle, atlarla oynarken resmediyorlardı artık.

Bu yeni çocuk anlayışı oyuncak ticaretini güdüledi; ayrıca bu sırada Avrupa'da yeni sanayi teknikleri de gelişiyordu. O zamana kadar bütün oyuncaklar elle, tahtadan ya da pişmiş topraktan yapılıyordu; şimdiyse yeni üretim yöntemleri yeni malzemelere uygulanıyordu. Kâğıt artan bir biçimde kullanılmaya başlandı ve metal oyuncaklar ilk kez piyasaya çıktı. Yoksul aileler için evde kesilip oyulabilecek kâğıt oyuncaklar yapılıyordu: Kâğıt askerler, kâğıt evler, kâğıt bebekler. Bu basit oyuncaklar 1930'larda «Shirley Temple» kâğıt bebeklerinin ortaya çıktığı dönemde çok tanınmışlardı. Kâğıt

bebeklerin kökeni 18. yüzyılın sonlarına kadar gitmektedir. Bunlar büyük olasılıkla İngiliz yaratısıdır, çünkü her zaman (hatta Almanya'da bile) «İngiliz bebeği» olarak bilinmişlerdir.

Daha önce sözünü ettiğimiz erken dönem Alman oyuncaklarının İngiltere'ye ulaşıp ulaşmadığı bilinmiyor. Ben Johnson'ın 1614'te Bartholomeu Fuarı'nda satıldığını söylediği tahta atların, bebeklerin, minyatür hayvanların, davulların bazıları ithal nesneler olabilir; bunların İngiltere'de üretildiği konusunda kesin kanıt yoktur. Bebek evleri ilk kez 17. yüzyılda Almanya'da ve Hollanda'da yapılmıştı, ama çocuk oyuncağı olarak değil, yetişkinlerin değerli minyatür nesnelerinin konduğu büfeler olarak. Buna karşılık, 18. yüzyılda İngiliz bebek evleri (önceki adlandırılışla «baby houses») kıtadaki ilk örneklerden çok daha fazla oyuncakla ilgiliydi. En eskilerden biri, 1700 dolaylarında Kraliçe Anne tarafından vaftiz kızı Ann Sharp'a armağan olarak verilendi ki, kesinlikle bir çocuk için yapıldığı belliydi. Bir başka dikkat çekici örnek Kuzey Yorkshire'da Nostell Priory malikhanesinin marangozu tarafından 1740'da yapılan bebek evidir. Bu olağanüstü oyuncağın bugün bile yeni gibi durduğu söylenmektedir. Bu ilk bebek evleri «eğitici» oyuncaklar sayılabilirler, çünkü bunlar kız çocuklara mutfak takımlarını düzenlemeyi, ev işi yapmayı öğretmekteydi. 1800'lerden itibaren bebek evleri («doll houses») çocuk oyuncağı olarak yaygınlaştı. 19. yüzyılın ortalarında hem evde yapılan hem kitlesel olarak üretilen bebek evleri çok tanınan bir oyuncak türüydü. John Heyes'in dediği gibi, «Pek çok bebek evi aynı aile içinde kuşaktan kuşağa geçiyor, toplumsal bir süreklilik sağlıyor ve ev yaşamının temel gereklerinin değişmediğini gösteriyordu.» Bebek evinin donanımını oluşturan parçaların tarihi de oldukça eskidir. Minyatür bronz-kalay alaşımı tabak-çanak İngiltere'de 14. yüzyıldan beri çocuk oyuncağı olarak biliniyordu. 18. yüzyılın etkileyici oyuncakları içinde resimli alfabe kartları, çocukların coğrafyayı kolayca öğrenebilecekleri

yap-boz haritalar da bulunuyordu. Harita yap-boz 1760'ların başlarından itibaren vardı. Tarih ya da ahlak bilgileri de bu yap-bozlarla verilebiliyordu. 1789'da yapılan böyle bir yap-boz «gençlerin zihninde iyiliğe sevgi, kötülüğe nefret uyandırma eğitimi için» açıklamasını taşıyordu. «Coğrafya Oyunu» ya da «Avrupa'da Gezi» adlı karton oyun ilk kez 1759'da basılmıştı. «Ödüllendirilen İyilik, Cezalandırılan Kötülük» 1818'de yayınlandı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren oyunlara ilgi arttı. 1850'de Almanya'da litografi teknikleri gelişince renkli resimli oyuncaklar da çoğaldı.

19. yüzyılın başlarında büyüyen sanayii İngiliz pazarına yeni oyuncaklar getirdi; Almanya'dan oyuncak ithalatı da arttı. Nuremberg'de 1800'den önce de resimli kataloglar yayınlanıyordu, ama bunlar yeni oyuncaklar açısından yetersizdi. Bilinen ilk oyuncak kataloğu olan Bestelmeir'in kataloğunda teneke askerler, mekanik figürler, evler ve bahçeler gibi yüzden fazla oyuncak listelenmişti. Yüzyılın başlarında küçük oyuncaklar Noel ağacını süslemek için isteniyordu. 1836'da yayınlanan bir *Biberach* kataloğu sunulan oyuncakların artık geçmiştekinden çok daha fazla olduğunu göstermektedir. Ünlü tahta askerler de bu döneme aittir.

Bu kataloglardan başka *Patent Dairesi*'nin belgeleri de dönemin İngiliz oyuncakları hakkında bilgi vermektedir. Örneğin kaleidoskopun 1817'de Sir David Brewster tarafından kaydettirildiğini buradan öğreniyoruz. Görüntünün sürekliliği ilkesine dayanan ilk optik oyuncak olan «thaumatrope» 1826 tarihini taşıyordu. Bu dairede kayıtlı bir başka buluş 1823 tarihini taşıyan tekerlekli patendir. Yürüyen bebek («autoperipatetikos») ilk kez Amerika'da 1862'de ortaya çıktı ve aynı yıl İngiltere'de patenti alındı. Çok güçlü zemberekleri ve metal ayakları olan bu bebeklerin hâlâ işler durumda olduğu belirtilmektedir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren sayısız oyuncak ortaya çıktı. Kraliçe Victoria'nın çocuklarına ait oyuncaklar bu konuda fikir vermektedir: Minyatür el arabaları, bahçe aletleri,

oturma odası takımı, bakkal dükkanı, vb. Londra'daki büyük oyuncakcılarda her türlü oyun nesnesi bulunuyordu: Davullar, çay takımları, çeşit çeşit bebekler, oyuncak tiyatrolar, kurmalı trenler, müzik otomatları, bebek evleri, model dükkanlar, tahta atlar...

İnsanın gündelik yaşamında eskiden beri çok önemli bir yer tutan atın oyuncak olarak da kullanılması şaşırtıcı değildir. Örneğin değnek at (hobby horse) eski Çin'de, Avrupa'da, Amerika'da bilinmekteydi. Sallanan at (rocking horse), salıncaklı sandalye ve beşik gibi kavisli altlığa dayanmakta ve çocuğa denge duygusu vermektedir. Sallanan atın pahalı modelleri midilli derisiyle kaplanıyor, ağaçtan olanları benekli gri renge boyanıyordu. İngiltere'de en tanınmış marka *Dobbin*'di. 1884'te Amerika'da ortaya çıkan tipi pek çekici bulunmamıştı. İngiltere'de ise iki veya üç tekerlekli atlar ve itilen arabalar geliştirilmişti. 20. yüzyılda metal atların da ortaya çıktığını görüyoruz. 1900'dan itibaren otobüs, tren, tramvay, 1905'ten sonra da motorlu araba gibi oyuncaklar ortaya çıkmıştı. 1870'te yeni yeni moda olan çocuk arabaları kız çocuklar için önemliydi.

Victoria çağının ortalarında oyuncak dükkanları hâlâ Almanya'dan ithal edilmiş oyuncaklarla dolu idiyse de, İngiliz oyuncak yapımcıları da sağlam tahta oyuncaklarla, balmumu bebeklerle, müzikli topaçlarla, minyatür çay ve yemek takımlarıyla ün kazanmışlardı. Çoğu Stafordshire'da üretilen çömlek oyuncaklardan binlerce yapıldı ve bunlar koleksiyonlara konuldu. Çömlek çay ve yemek takımları 1820'den beri yapılıyordu. Ama, sanayi devriminden yararlanan çocukların yanında, devrimin acısını çeken çocuklar da vardı. Çömlekçilikte, madenlerde, fabrikalarda çoğu zaman küçük yaşlarda çocuklar çalıştırılıyordu. 1842 tarihini taşıyan resmi bir rapor dokuz yaşındaki William Cotton'un haftada yetmiş saat çalıştığını ve yaklaşık üç bin çömlek figür yapması karşılığında iki şilin kazandığını bildirmektedir. Lord Shaftesbury ve diğer sosyal reformcular sayesinde koşullar giderek iyileşti,

ama pek çok çocuk için reform çok geç kalmıştı. Gene de bu dönemde bazı ilginç küçük oyuncaklar vardı, bunlar ürünlerinin kuponları karşılığında bazı firmaların verdiği bedava armağanlardı. Bu alanda en ünlüleri arasında *Sunlight Sabunları* (1896) firmasının kâğıt oyuncakları, *Pear Sabunları* firmasının ünlü tabloların renkli reprodüksiyonları, *Lovelace Sabunları* (1895) firmasının bebek evleri için resimli minyatür paravanları sayılabilir.

19. yüzyılın sonuna doğru zengin çocuklarının oyuncakları daha çok metal nesnelerdi: Teneke gemiler ve trenler, telkâri bebek evi mobilyaları, zemberekli figürler, vb. Sağlam taş yapı blokları ve Fransız bebekleri de ortaya çıkan yeniliklerdendi. *Jumeau* ve *Bru* bu tarihlerde Paris'in en ünlü oyuncak bebek firmalarıydı; bu bebekler anlamlı yüzleriyle ve kocaman gözleriyle tanınıyordu. Bu dönemin diğer pahalı bebekleri yürüyebiliyor, konuşabiliyor, başını çevirebiliyor, gülümseyebiliyor, uyuyabiliyor, ağlayabiliyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında baskı tekniklerinin ilerlemesi oyuncağın gelişimine de katkıda bulundu. Bu dönemin renkli resimli kitaplarıyla oyuncaklar arasında ayırım yapmak güçtür. Örneğin ipi çekildiğinde hayvan sesleri çıkarma mekanizması olan hayvan kitapları vardı. 1890'larda basılı nesneler konusunda tanınmış adlar *Ernest Nister* ve *Raphael Tuck* idi, bunlar Londra'nın çocuk kitapları basan yayınevleriydi. Tuck ayrıca kartpostal, kâğıt bebek setleri ve eklemli karton hayvanlar da yapıyordu.

Yazıyla ilişkili olduğu için hemen akla gelen bir konu da, kukla ve oyuncak tiyatro. İngiltere'de kukla oyunlarının kaydedildiği ilk metinlerin 14. yüzyılda ortaya çıktığı görülmektedir. Kukla gösterilerinin en ünlüsü *Punch* ve *Judy*'dir. Punch'un kökeni İtalya'daki Pulcinella idi ve İngiltere'ye 1660-1700 arasında girmişti. Punch 1800 dolaylarında sokağa indi ve el kuklasına (eldiven kukla) dönüştü. Sokak gösterilerinin ilk yazılı metni 1828'de ortaya çıktı. Oyuncak tiyatroya gelince, kökeni belirsiz olmakla birlikte 19. yüzyılda

tiyatroya duyulan ilgiyle geliştiği sanılmaktadır. 1800-1811 arasında aktörlerin ünlü rollerinin portrelerine istem büyüktü. Başlangıçta yetişkinlere anı eşyası olarak düşünülen ürünler, daha sonra çocuklar için oyuncağa dönüştü. 1855'ten itibaren Londra'daki otuz yayıncıyla oyuncak tiyatro en tanınmış dönemini yaşadı. Bu yapımcılardan biri olan *William West* 1811-1831 arasında 144 oyun yayınladı.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde (Kral Edward dönemi), yeni bir yüzyılla birlikte İngiliz oyuncak yapımcıları Almanlarla rekabet etmeye başladılar. 1897'de William Harbutt *Plasticine* adlı ünlü firmayı kurdu ve eğitim amaçlı oyuncaklar üretti. Yaptığı oyuncak kutuları ve kitap kapakları da özgün ve zevkliydi. Bir başka firma da 1890'da ilk kez oyuncak askerleri üreten *Britains* idi; çiftlik avluları, hayvanat bahçeleri, izci kampları, kovboylar ve Kızılderililer, bazı bebek evi takımları üretiyordu. Henry Samuel Dean'in *Rag Book* firması 1903'te kuruldu ve ünlü sanatçıların çizdiği eğlenceli kitaplar çıkarmaya başladı. İlk *Basset-Lowke* kataloğu 1901' de çıktı ve o tarihten sonra bütün çocukların rüyası bu firmanın yaptığı buharlı oyuncak lokomotife sahip olmak oldu. Bir başka İngiliz oyuncak yapımcısı olan Frank Hornby zemberekli ve elektrikli trenleriyle ve *Meccano* firması ile ünlendi. *Meccano* «Dinky» arabalarını da yaptı. Bu konuyu aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alacağız, «yüzyıla damgasını vurmuş» markaları tanımak için.

İngiltere denince akla hemen oyuncak ulaşım araçlarının, modellerin, trenlerin gelmesi boşuna değildir. Londra'daki **Oyuncak ve Model Müzesi**'nin kitapçığına önsöz yazan Allen Levy, oyuncak ulaşım araçlarının yapımında kullanılan malzemelerin gelişimi ile insanlığın gelişim çağları arasında ilginç bir koşutluk kurmaktadır. Levy'ye göre, ilk olarak Ortaçağ'dan itibaren «Tahta Çağı» vardı. Bunu dokuzuncu yüzyılın ortalarında, önce elde boyanmış, sonra baskı yapılmış «Teneke Çağı» izledi. Amerika'ya özgü bir «Demir Çağı» da vardı; Avrupa'da da dökme demir oyuncaklar 19. yüzyılın or-

talarından İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar sürmüştür. 1930'ların sonlarında çeşitli çinko alaşımları oyuncak yapımında yaygın olarak kullanıldı; yüksek basınçlı dökme teknikleri özellikle Amerika'da geliştirildi. Bu gelişme, Amerika'da *Tootsie Oyuncakları*'na, İngiltere'de *Dinky Oyuncakları*'na ve İkinci Dünya Savaşı döneminde *Lesney*'e, *Corgi*'ye ve diğer yüzlerce minyatür ulaşım modeline yol gösterdi. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde «Plastik Çağı» başladı ve yüksek basınçlı kalıp makinaları kitlesel üretime olanak sağlayarak metal oyuncağın yerini alan ucuz oyuncakları ortaya çıkardı.

İngiltere model oyuncağın doğduğu ülkedir; diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika ise 1920'lere kadar modelle pek ilgilenmemişti. Aslında ilk kalıp döküm minyatür araba, bir Ford Model T, 1914'de Şikago'daki *Dowst* firması tarafından üretilmişti. 1920-1930 arasındaki dönemde İngiltere'de *Britains* ve *John Hill* gibi firmalar minyatür arabalar üretiyordu; ama bu üretim minyatür askèr ya da diğer figürler yanında ek bir iş gibi yürütülüyordu. Asıl 1934'te *Meccano*'nun «Dinky» serisinin başlamasıyla birlikte İngiltere'de model arabalar İngiliz firmalarının ticari programına girmiş oldu. 1950'ler ve 60'lar koleksiyoncular için en parlak dönemdi. İngiltere'de «*Dinky Oyuncakları*»nın en tanınmış rakipleri «*Corgi Oyuncakları*» ile *Lesney*'in «Matchbox» ve «Geçen Yılların Modelleri» serileri idi. *Mettoy*'un yaptığı «Corci Oyuncakları» ilk kez 1957' de ortaya çıktı. 1947'den beri var olan *Lesney* ilk «Matchbox» minyatür arabalarını 1953'te, ilk «Geçen Yılların Modelleri»ni ise 1956'da çıkardı. «Corgi» adı 1984'te, «Matchbox» adı 1982' de başka firmalara geçti.

Oyuncak trene gelince, İngiltere oyuncak tren yapımı alanında 19. yüzyılın ortalarında tam anlamıyla başı çekiyordu. 1860'larda *Clyde ve Stevens Model Dockyads*, 1899'dan itibaren *Bassett-Lowke* gibi firmalar Victoria çağının makina beğenisini yansıtıyordu. W.J. Bassett-Lowke kendi adıyla anılan firmasını 1899'da Northampton'da kurmuştu. Dünya-

nın en büyük oyuncak asker yapımcısı olan William Britains üretime 1860'da başlamıştı. 1901'de Frank Hornby *Meccano* firmasını kurmuştu, ondan 1920'lerde «Hornby Trenleri», on yıl sonra da «Dinky Oyuncakları» türemişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'dan ve Almanya'dan oyuncak ithali büyük ölçüde azaldığı için, İngiltere'de Hornby oyuncak trenlerinin gelişmesi olanağı doğdu. Hornby'nin «gauge 0» trenleri yaklaşık elli yıl boyunca çok tanındı ve yayıldı. 1930'dan itibaren elektrik gücüyle çalışan trenler çıktı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Hornby trenlerini almak için kuyruklar oluşuyordu. Hornby, Fransa'da Bobigny'de ve Amerika'da New Jersey'de şubeler açmıştı.

Model arabalar gibi model askerlerin de İngiltere'de geliştirildiğini görüyoruz. İlk model asker seti *Britains* tarafından 1933'te yapıldı. Bu alanda, kurşun alaşımının döküm tekniği madeni figürlerin ucuza gelmesini sağlıyordu, ama 1950'lerin sonlarında oyuncak yapımında plastiğin kullanılmaya başlamasıyla bu avantaj ortadan kalktı. Hem geçmişte hem günümüzde oyuncak askerler oyuncakta en önemli figür kategorisini oluşturmakla birlikte, 19. ve 20. yüzyılda Ortaçağ'ın zırhlı şövalyeleri, kovboylar ve Kızılderililer de tanınmış modellerdi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra asker figürlerine ilgi azalınca, hayvanları, çitleri, ağaçları, samanlığı ile model çiftlikler moda oldu. Bu konuda da *Britains* en tanınmış firmaydı. 1939'da en pahalı parça Hint filiydi; sirk oyuncakları ilk kez 1871'de ünlenmeye başlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi şaşırtıcı bir ilerleme gösterdi ve İngiliz firmaları güçlendi. Bu arada Alman firmaları porselen bebek tekelini hâlâ ellerinde tutuyorlardı. Maskot oyuncakların bütün türleri bu dönemde, yani iki dünya savaşı arasında başladı. Bunların en çok anımsananı «Sunny Jim» olmuştur. Bu tuhaf paçavra bebeğin kökeni Birleşik Devletler'di ve bu bebek İngiltere'ye 1920'lerin başında gelmişti. Bu yıllarda pek çok çizgi film karakteri de üç boyutlu oyuncağa dönüştürülmüştü: Kedi Feliks, Miki Fare, vb.

1930'larda oyuncak bulmak görece güçleştiği için çocuklar ablalarının ve ağabeylerinin oynadığı oyuncaklarla yetinmek zorundaydılar. Bu tarihlerde annelerin evde yaptığı örgü oyuncaklarda bir patlama oldu. Savaşın sona ermesinden sonra 1940'ların sonlarına kadar oyuncak ticareti canlanamadı. Savaştan sonra plastik malzemeler, bebekte selüloitin ve porselenin yerine geçerek, diğer oyuncaklarda metalin ve tahtanın yerini alarak sanayide köklü bir değişim yarattılar. Modern ürünlerin çoğunda gerçekçilik egemen oldu. Örneğin, «Action Man» ve «Sindy» bebekleri, minyatür araçlar, bebek evi donanımları aslına tamamen uygundu. Pauline Flick'e göre, «bugünün oyuncakları kuşkusuz yarının müze parçaları olacak ve ileriyi gören yatırımcılar elektronik çağının örneklerini de bir kenarda saklayacaklardır.»

FRANSA: BEBEK GİBİ GÜZEL

Robert-Lionel Séguin'in yazdığına göre, Fransa tarihinde oyuncaktan ilk kez söz edilmesi 1523 tarihine kadar gidiyor (Fransızca «jouet» sözcüğünün o tarihlerde «jué» biçiminde yazıldığını görüyoruz). Daha sonra 1701'de yine oyuncaktan söz ediliyor. Ancak Fransa'da oyuncağın 14. yüzyıldan çok önce de var olduğunu biliyoruz. *Louvre Müzesi*'nin kayıtlarında 1390 yılının krallık hesaplarında çıngıraklardan söz edildiği görülmektedir. 16. yüzyılda gerçek bir lüks nesne olarak fildişi, kristal ya da gümüşten yapılmış çıngırağa rastlıyoruz. Bu tarihten itibaren çok değerli gümüş çıngıraklar aile mirası olarak bir kuşaktan diğerine aktarılmaktadır. Ünlü Lavoisier'nin gümüş ve mercandan çıngırağı **Fransız Eğitim Tarihi Müzesi**'nde saklanmaktadır.

Fransa'da değnek at Ortaçağ'dan beri bilinmektedir. Bu oyuncaktan Rabelais'nin bir şiirinde söz edilmektedir. 16. yüzyıldan itibaren senyörler ve varlıklı burjualar erkek çocuklara tekerlekli tahta atlar vermekteydiler. Bebek de 12.

yüzyıldan itibaren kız çocuklara verilmekteydi. Strasbourg'da **L'Oeuvre-Notre-Dame Müzesi**'nde çoğu Rönesanstan gelen bebekler vardır. Ancak, bebek de tahta at da genellikle zengin ailelerin çocuklarına özgü oyuncaklardı. 1497'ye doğru Bretagneli Anne İspanya Kraliçesi İsabelle'e sunulmak üzere büyük bir bebek yaptırmıştı. 1603'te XIII. Louis içinde dört bebeği olan bir saltanat arabasını armağan olarak almıştı (bebeklerden her biri soylu bir bayanı temsil ediyordu). Krala öbür yıl da bu tür armağanlar verilmişti. 1606'da armağan bu kez saray giysili bir soyluyu temsil eden bir bebekti. Halk çocuklarının oyuncak bebeğe kavuşması ancak 18. yüzyıldan itibaren söz konusudur.

Burada bebek konusunu biraz derinleştirmekte yarar var. Bebeğin antik çağlardaki gelişimini daha önce görmüştük. İ.Ö. 20. yüzyılda Mısır'da başlayan oyuncak bebek yapımı 6. yüzyılda Yunan, daha sonra Roma uygarlığında gelişiyor. Ortaçağ'da köylüler ve kentliler için pazarlarda ve panayırlarda basit kil bebekler satılıyor, soylular için de şövalye giysili oyuncaklar yapılıyordu. Jeanne Damamme'ın «Oyuncak Bebeğin Kısa Tarihi» başlıklı yazısında belirttiğine göre, soyluların çocukları için yapılan ilk sanayi ya da zanaat ürünü bebekler ancak 15. yüzyılda ortaya çıkmıştı. Bu bebekler tahtadan ve çaputtan yapılıyordu. 15. yüzyılın sonuna doğru, amacı Fransız modasını yabancı ülkelerde tanıtmak olan «manken bebek» yaratıldı. 16. yüzyılda Almanya'da Nuremberg bölgesi, ormanları sayesinde, fabrikasyon bebeğin ilk merkezlerinden biri oldu. 17. yüzyılda yine Almanya'da Sonneberg kenti bebek sanayiinin en önemli merkeziydi. Sonneberg bebekleri önce tahtadan yapılıyordu; 1800 dolaylarında ilk kalıp-döküm başlı, tahta eklemli Sonneberg bebeği ortaya çıktı. 1806-1810 arasında tutkallı kâğıt hamuru (papier maché) kilin yerine geçti. Thuringia'nın güneyindeki porselen sanayiinin etkisiyle yaklaşık 1820'den itibaren porselen de bebek yapımında kullanılmaya başlandı. 17. ve 18. yüzyılda gözleri camdan, kol ve bacakları deriden, saçları boyalı,

daha ince işçiliği olan bebekler ortaya çıkmıştı. 18. yüzyılın başlarında zengin çocukları için lüks, kırılabilir, balmumu bebekler yapılıyordu. 18. yüzyılın ortalarında kol ve bacakları eklemli, başı dönebilen porselen ve emayelenmemiş porselen (bisquit) bebekler artık tahta, balmumu ve kağıt hamurundan bebeklerin yerine geçmişti. Fransız bebek sanayii *Bru, Jumeau, Gesland, Steiner* gibi markalarla parlak dönemini yaşamaya başlamıştı.

Jumeau fabrikası Paris'te 1842'de kuruldu ve 19. yüzyılın ikinci yarısında bebek yapımında en önemli firma oldu. Önceleri deriden ve tahtadan yapılan Jumeau bebekleri 1870'den itibaren, baş sırlanmamış porselen, gözler cam ya da emaye olarak yapıldı. Firmanın kurucusunun oğlu olan Emile Jumeau 1878'de «Paris Sanayi Sergisi»nde altın madalya aldı, bu tarihten başlayarak fabrika hızlı bir gelişme gösterdi: 1883'te 115 bin, 1890'da birkaç milyon oyuncak bebek satıldı, Avusturalya'ya kadar bebek ihracatı yapıldı. Yeni üretim teknikleri geliştirildi: 1879'da kadına değil daha çok çocuğa benzeyen «bebek» yaratıldı; 1885'te cam ve emaye «insan gözü» bulundu; 1890'a doğru açılıp kapanan gözler geliştirildi; 1893'te konuşan bebek yapıldı. 1899'da *Jumeau, François Gaultier* ve *Bru* gibi diğer bebek fabrikalarıyla birleşti ve bu birlik *Fransız Bebek ve Oyuncak Yapımı Birliği* adını aldı. Birlik Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar bebek üretti. *François Gaultier* (*F.G.* markasıyla) 1860-1899 arasında porselen bebek yapımında başta geliyordu.

19. yüzyılın sonunda Amerika'da yeni bir madde, selüloz (selüloit) ortaya çıktı ve 1930 yıllarına doğru çok popüler oldu. Selüloit, pamuk artıklarıyla nitrik ve sülfirik asit karışımı bir maddedir; kalıba dökülebilir ve boyanabilir. Amerika'da 1880'den itibaren ilk selüloit başlı bebekler ortaya çıkmıştır. Bu madde bebek yapımında İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yaygın biçimde kullanılmıştır. Fransa'da, kolay tutuşan bir madde olduğu için güvenlik nedeniyle yasaklanmıştır; bu yasaktan sonra yerini plastik almıştır. Avrupa'da

selüloit bebek yapımında en büyük ad Almanya'da *Rheinische Gummi und Celluloid Fabrik* firmasıydı. Paçavra, eritilmiş karton, kauçuk gibi maddeler de bebek yapımında kullanılmıştı bilindiği gibi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kullanılan malzeme aşağı yukarı yalnızca plastikti. Ayrıca yeni bir eğilim kendini gitgide kabul ettiriyordu: Oyuncak bebek gerçek bebeğe benzemeliydi.

Toparlarsak, bugün bildiğimiz bebeğin tarihi 19. yüzyıla gitmektedir. 1823'ten itibaren ilk konuşan bebekler «Fransız Sanayi Sergisi»nde görülmeye başlıyor. İlk bebek patenti belgesini Maëlzel 1824'te alıyor. Hareketli gözkapağı olan ilk bebekler 1826 dolaylarında başlıyor. Camdan gözler kısa zamanda boyalı gözlerin yerini alıyor. Özetle, 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kullanılan tahta yerini –üzerine bazen mum da kaplanan– kâğıt hamuruna bırakacak, daha sonra fayans ve porselen gelecektir. Selüloit ve plastik serüveni daha sonra.

Gelelim diğer tür oyuncaklara. Fransa'daki en büyük otomat oyuncak fabrikalarından birini 19. yüzyılın sonlarına doğru Paris'te Lucien Bontemps kurdu. *Bontemps* firması (markası «*LB*») özellikle çiçek satıcıları ya da müzik aleti çalan müzisyenler gibi çok işlevli insan figürleriyle tanındı. Victor Bonnet Birinci Dünya Savaşı'ndan az önce Paris'te Fernand Martin'in eski firmasını alarak «*VEBE*» markasıyla teneke otomobiller, savaş topları, hayvanlar üretti. Savaştan hemen sonra Paris yakınlarında *Marescot* firması kuruldu, oyuncak tren üretmeye başladı, üretim 1951'de durdu. 1878'de Paris'te *Martin* firması kuruldu ve teneke oyuncak yapmaya başladı. Yılda 800 bin teneke oyuncak yapan firma 1912'de kapandı. Paris'te 1872'de kurulan *Radiguet* firması buharlı makinalar, lokomotifler, gemiler yaptı, yüzyılımızın başlarında tarihe karıştı. *Edobaud* firması 1931-1939 arasında elektrikli trenler üretti. Edmond Faivre 1875'e doğru Paris'te «*FV*» markasıyla her çeşit oyuncak üreten firmasını kurdu: Tahta, teneke, fayans oyuncaklar. 1899'da kurulan *Jep* firması «SIF» markası ile teneke oyuncaklar üretti. Hızla gelişen firmada 1937'de

750'den fazla işçi çalışıyordu, Jep trenleri çok tanınmıştı. 65 yıllık başarılı bir çalışmadan sonra firma oyuncak üretimini 1965'te kesti. 1868'de kurulan *Roitel-Rossignol ve Cie* firması Fransa'nın en önemli ve uzun ömürlü oyunak yapımcısı oldu. Esas üretimi teneke tren ve mekanizmasız otomobil alanındaydı. Daha sonra elektrikli trenler, demiryolları, garlar, yol araçları da yaptı. «*CR*» markası 1880'de «Eclair»e dönüştü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok Eclair oyuncağı (saat mekanizmalı lokomotifler, otomobiller) satıldı. Üretim 1962'ye doğru sona erdi. Jean Roulet 1890'a doğru *Roulet ve Descamps* firmasını kurdu ve saat mekanizmasıyla hareket eden hayvanlar ve otomobiller yaptı. 1893'te yürüyen bir bebeğin belgesini aldı, ayrıca hortumuyla su içebilen fil yaptı. Firma hâlâ çalışmaktadır.

Fransa'dan son bir ilginç örnek: *Citroën* firmasının bütün dünyada tanınan bir de oyuncak bölümü vardı ve burada gerçek arabaların bütün ayrıntılarını taşıyan model arabalar yapılıyordu. Reklama çok önem veren André Citroën'e göre bütün çocuklar en küçük yaşlarından itibaren «anne, baba, Citroën» demeyi öğrenmeliydi. Oyuncağın ideolojik boyutu dedikleri yoksa bu mu?

Fransız çocukları 18. yüzyıldan başlayarak bilinen bütün oyuncaklara sahip olacaklardır. Kanada'nın Fransız kesiminde ise durum biraz farklıdır. *Quebec'in Eski Oyuncakları* kitabının yazarı Robert-Lionel Séguin, çıngırağın çocuğun beşik çağında bellibaşlı oyuncak olduğunu ve Fransa'da olduğu gibi Kanada'da da çıngırağa çok erken tarihlerde rastlandığını belirtiyor. 1671'de Quebecli bir ailenin belgelerinde çıngıraktan söz edilmektedir. İlk gümüş çıngıraktan söz edilmesi 1684'te. Bloklarla oynamak Quebec'te 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren çok yaygındır; önce çimento bloklar, sonra tahta bloklar.

Tahta atların (chevaux de bois), tekerlekli at (cheval à roulettes), sallanan at (cheval à bascule ya da cheval berçant), yaylanan at (cheval en balançoire), oturaklı at (cheval

à siege ya da cheval-fauteuil) gibi çeşitleri var (özgün adlarını bilerek verdim, oyuncağın çeşitlenmesi ile dilin çeşitlenmesi arasındaki koşutluğu göstermek için). Tekerlekli tahta atların tarihi 18. yüzyıla kadar gidiyor, sallanan tahta ata ise 19. yüzyıldan önce rastlanmıyor. Sallanan ata oturma yeri eklenince oturaklı at oluyor. Quebecli çocuklar Fransa'da çok yaygın olan sopa ya da değnek atı (cheval-bâton) bilmiyorlar. Bu oyuncak bir sopanın ucuna bir at başı takılmasıyla oluşuyordu, bazen öbür uca tekerlek de eklenebiliyordu.

Quebec'te erkek çocukların diğer oyuncaklarının çoğu evde yapılmadır ve yetişkinlerin tarladaki işlerini çağrıştırır. Çocuk tarlada gördüklerine benzer küçük tarım araçlarıyla evin çevresinde toprağı kazarak oynamaktadır. Üçgen biçimindeki tapanlar çok görülür, çünkü yapılması kolaydır. Mekanik ekin biçme makinasının ve tırmığın ortaya çıkışı çocuğun oyuncak koleksiyonunu zenginleştirmiştir. Kent ve kır çalışmalarında kamyon kaçınılmaz olunca, erkek çocuk da bulabildiği her türlü malzemeyle oyuncak kamyon yapmaktadır. Çocuk bu tahta kamyonlarla bilyalarını, ayrıca, taş, toprak, kum taşıyarak oynamaktadır, babasını taklit ederek. Bu oyuncak, ağaç taşımacılığının temel uğraşlardan biri olduğu Saint-Laurent bölgesinde özellikle yaygındı.

Tahta asker ve daha sonra kurşun asker Avrupa'da, özellikle Fransa'da 18. yüzyılın sonlarına doğru moda olmuştu. Oysa aynı çağda Quebec'te çok ender olarak bulunmaktaydı bu oyuncak. 1781'in Noelinde Baron Frederic-Adolphe von Riedegel'in çocuklarına armağan olarak tahta askerler verilmişti. Bu oyuncak önce burjuva ailelerin çocuklarına özgü idi, geniş kitlelerin eline geçmesi için aradan bir yüzyıl geçmesi gerekmiştir. Henri Julien'in 1880 tarihli bir deseninde, bir köylü ailesinin mutfak masasının üstünde bir bebek, bir tekerlekli tahta at ve bir tahta asker görülmektedir.

Bebek, her yerde olduğu gibi Kanada'da da kız çocukların en eski ve en yaygın oyuncağı idi. 19. yüzyıldan itibaren Quebecli kız çocuklar en az dört çeşit bebeğe sahiptiler. Bunların

bedenleri ve üzerleri kumaştandı ve içi saman doluydu; buna karşılık, baş, eller ve ayaklar ağaçtan, taştan, kâğıt hamurundan ya da porselenden olabiliyordu; bu bebeklerin çoğu eklemliydi. Victoria çağında porselen bebeklerin çoğu İngiltere' den, özelikle Londra'daki butiklerden gelmekteydi. Aynı çağda tüccarlar evde yapılan bebeklere takılmak üzere porselen baş, kol ve bacak satıyorlardı. 18. ve 19. yüzyıllarda oyuncak bebek çocuk bebekten çok bir yetişkine benziyordu. Hatta Avrupa'da bebek önceleri bir oyuncaktan çok bir «moda elçisi» idi. Manken bebeğin Fransa'da 15. yüzyılda yaratıldığını ve uzak ülkelere Fransız modasını tanıtmak için kullanıldığını biliyoruz. Daha sonra İngiltere de aynı şeyi yapıyor. 1751'de Londra'da bir yayın, «St. James Street'de yapılmış değişik giysileri olan birçok bebeğin, İngiliz bayanları arasında şimdilerde moda olan giyim biçimini göstermek üzere Rus Çariçesine gönderildiği» haberini duyuruyordu. Kanada'nın Fransız kesiminde bebeğin hemen hemen hiç yapılmadığını saptamak ilginçtir. Ancak, bebek çamaşırının bebeğin kendisinden önce var olduğunu görmek daha da ilginçtir. Bebek mobilyası, özellikle beşik ve yatak 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve geleneksel mobilya ile aynı gelişmeyi göstermiştir. Kız çocuk bebeğini önce halkın yatağının benzeri olan bir yatakta yatırmıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru sütunlu bebek yatağı ortaya çıkmıştır. Bebek mobilyasının Victoria çağı mobilyasından esinlenmesi 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra olmuştur. Bebek arabası da Kanada'da enderdir; çoğu Amerikan ya da İngiliz ürünüdür.

Sanayinin gelişmesi demir ya da tahta oyuncağın yerine teneke oyuncağı geçirmiştir. Kurmalı ya da sürtmeli ilk metal oyuncaklar Quebec'te Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda dükkanlarda görülmeye başlar. İstisnalar dışında bu oyuncaklar Alman *Lehmann* tarafından yapılıyordu. Açıkhava oyuncakları içinde paten başta gelmektedir. Amerika'ya ilk tahta patenleri Hollandalı göçmenlerin getirdiği sanılmaktadır. Patenin Fransız Kanada'sında ilk kez 1669'dan itibaren kul-

lanıldığı belirtilmektedir. Çocukların kızakla kaymalarının tarihi ise 1691'den başlatılmaktadır. «Ki Oyunu» ilk kez bu yüzyılın başlarında görülüyor. İlkbaharın ilk günlerinden itibaren Kanada'da da çocuklar çember çeviriyor ya da ip atlıyorlar. Topaç da çok yaygın bir oyuncak. Séguin'e göre, «İlkel oyuncak yapımı halk sanatının gerçek bir boyutudur. Tahta at, bebek mobilyası kırsal kesim zanaatçılarının estetik anlayışını ve el becerisini ortaya koymaktadır.»

Stockholm Oyuncak Müzesi-İsveç

DÜNYADA OYUNCAK MÜZELERİ

Dünyada kaç tane oyuncak müzesi olduğunu bilmiyorum doğrusu. Ben şimdiye kadar seksen kadarına mektup yazdım, altmış kadarından yanıt aldım. Çoğu Avrupa'dan olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri'nden, Avusturalya'dan, Kanada'dan, Japonya'dan, Hindistan'dan... Belçika'dan aldığım mektupta **Brüksel Oyuncak Müzesi**'nin yöneticisi uluslararası bir oyuncak müzeleri kongresi için 370 müze adı saptadıklarını yazıyordu. Ayrıca birçok ülkede hem oyuncak müzesi var, hem de etnografya müzelerinin oyuncak bölümü. Başka bir deyişle, müzesine oyuncak koymayan hiçbir ülke yok bizim dışımızda.

ALMANYA

Hermann Glaser **Nuremberg Oyuncak Müzesi** (Nuremberg Toy Museum) hakkındaki açıklamalara şöyle başlıyor: «Bu müzede büyük kültürel-tarihsel değeri olan oyuncaklar, 'oyun ve oyuncak' konusunda resimler, resimli ve belgesel malzemeler yer almaktadır. Bütün bunlar çocuk oyunlarının doğası konusunda içgörü kazanmamıza ve her şeyden önce bu 'minyatür dünya'yı, benlik imgemizin bu büyülenmiş ve büyüleyici aynasını aydınlatmaya yardımcı olurlar.» Glaser'e göre, «Ye-

tişkinlerin oyunu ile çocukların oyunları ve oyuncakları arasında sınır çizmek her zaman kolay değildir ve **Oyuncak Müzesi** oyuncak koleksiyonunda zaman, yer ve tip sınırları çizmeyi dilememektedir.»

Müzenin bulunduğu bina 1600'lerde yapılmış, 1880'de içinde bir oyuncakçı dükkanı açılmış, 1961'de Nuremberg kenti binayı müze olarak kullanmak üzere satın almış, uzun tartışmalardan sonra oyuncak müzesi düşüncesi ağırlık kazanmış, 1966'da kurulan müze 1971'de halka açılmış. 1984'e kadar müzeyi 2 milyon kişi gezmiş.

Müzenin bebek koleksiyonundan bazı örnekler:

– Art Nouveau döneminin tipik bir yüksek tekerlekli bebek arabası; içindeki gerçek saçlı, kadife giysili, sırlanmamış porselen başlı bebek, 1905 tarihli.

– «Parisli Küçük Max», 1880 dolaylarında yapılmış, başı balmumu karışımı bir maddeden, gözleri camdan, kolları kemikten.

– Biedermeier döneminden kalma bir bebek, balmumundan başı Napolyon çağının modası olan «rüzgârlı» saç stiliyle boyanmış.

– 19. yüzyıl ortalarının çini başlı bebeği, o sıralarda moda olan bir Florentin hasır şapka taşıyor.

– 1900'dan kalma Wagner bereli bir bebek, sallanan sandalyede oturuyor; yanında, başı mumlu kâğıt hamurundan, zarif giysili bir başka bebek, 1870-80 tarihli.

– Çağının Rococo koltuğunda oturan eklemli bir ağaç bebek, hareket ettirilebiliyor.

– 1840-50 arasında yapılmış, kol ve bacakları ağaçtan, gövdesi kilden, başı çiniden bir bebek.

– 19. yüzyıl sonlarının, saçları örülü, İsveç ulusal giysisi giymiş, sırtında odun demeti taşıyan sırlanmamış porselen başlı bebeği. Yanında, Hollanda giysili, tahta papuçları 1900'den kalma, başı sırlanmamış porselenden bir başka bebek. Romanya giysili, balmumu başlı bir bebek daha, 1893 tarihli.

– Kolombiya'dan, Peru'dan, Çin'den, Japonya'dan, Hin-

distan'dan, Moritanya'dan egzotik bebekler.

Nuremberg Oyuncak Müzesi'ndeki bazı bebek evlerini tanımak da ilginç olacak. Müzedeki en eski bebek evi 17. yüzyıldan kalma ve evlenme çağına yaklaşan 12-14 yaşlarındaki kız çocukların bir evi çekip çevirmeyi nasıl öğrendiklerinin değerli bir örneği. Müzede pek alışılmamış iki bebek evi daha var. 1895 tarihli olanda bir müzik kutusu ve Noel ağacının çevresinde ellerinde oyuncaklarıyla yer alan küçük çocuklar görülüyor. Kubbeli yatağı olan diğerinin tarihi 1860-70 dolaylarına gitmekte ve mimarisi Rus Çarının Leningrad yakınlarındaki sarayını andırmakta. Art Nouveau döneminin bebek evlerinin odalarında genellikle cumba vardır ve bu 1908 tarihli bir örnekte görülmektedir. 1880 tarihli başka bir bebek evi çağının mimarisinin ve yaşam üslubunun aynası. Kapısının önünde uzun etekli giysisiyle 1870 tarihli küçük bir kadın oturuyor. Evin içinde alt katta mutfak, yatak odası ve ikisinin arasında da üst kat merdiveni var. Yatak odasında iki yatak, aralarında bir komodin, ortada bir sallanan sandalye, yanda küçük bir masa üstünde mermerden el yüz yıkama takımı bulunuyor. Kahverengi perdeleriyle oturma odası ve mavi rengin egemen olduğu küçük salon koyu renk mobilyalarla döşenmiş, duvar kağıdıyla ve oyuncaklarla süslenmiş.

Müzede ayrıca 18. ve 19. yüzyıldan kalma oyuncak mutfaklar (dolls' kitchen) var. Oyuncak dükkanlar (dolls' shop) özellikle tuhafiyecilerle ayrı bir minyatür dünya. 1820 tarihli bir tuhafiyecide örgü giysili eklemli bir bebek tezgahın gerisinde oturmuş. 1858 tarihli bir sepetçide el yapımı minik sepetler dikkati çekiyor. Oyuncak fuarlarda salıncaklar, atlı karıncalar...

Mekanik oyuncaklar bölümünde, tren (1903), uçak (1930), gemi (1914), model demiryolu (1830), itfaiye tulumbası (1900), akrobat maymun (1928), otomobil (1925), motosiklet (1934), tramvay (1908), ördek Donald (1935) gibi örnekler sergilenmektedir. Müzedeki kurşun şövalye figürleri Fürth kentinden Joseph Gottlob Lorenz'in «L» imzasını taşımakta ve tarihi

1830 dolaylarına kadar gitmektedir. Müzenin tahta oyuncak bölümünde avcı üniformalı bir sıçrayan kukla (1815) Napolyon dönemini anımsatmaktadır. Atı ve seyisiyle bir ahır 19. yüzyılın başlarından kalmadır. Almanya'da tahta oyuncak geleneği olan Erzgebirge bölgesinin özel ürünleri olan oyuncak hayvanlar bu bölümdedir. Fındık kıracağı da ağaç oyuncak grubunda yer almaktadır ve müzedeki en eski fındık kıracağı 1800 dolaylarında yapılmıştır. Prof. Th. A. Winde'nin iple çekilen, hareket ettirilen, döndürülen oyuncaklarının örnekleri de buradadır. Kâğıt oyuncaklar bölümünde kâğıt bebekler, askerler ve diğer figürler, kesip çıkarma modelleri, boyama kitapları görülmektedir. Müzede ayrıca oyuncak tiyatrolar ve çocuk kitapları da yer almaktadır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren çok güzel örneklerinin yayınlanmaya başladığını gördüğümüz oyuncak katalogları da bu kategoride sayılabilir. Hareketli-resimli kitapların müzedeki bir örneği, 1900 dolaylarında yayınlanan ve atından düşen bir süvariyi gösteren bir Lothar Meggendorfer kitabıdır.

İNGİLTERE

İngiltere oyuncak sanayiinin doğduğu yer olmamakla birlikte pek çok oyuncak müzesi barındıran bir ülke (elimde elli kadarının adresi var dersem toplamı hakkında bir fikir verecektir). Londra'daki iki büyük oyuncak müzesinden biri **The London Toy and Model Museum** adını taşımakta ve kendi türünde dünyanın en gelişmiş müzesi olduğunu ileri sürmektedir. 1982' de açılan müze 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan fabrika ürünü, metal ve özellikle mekanik oyuncakları sergiliyor.

Halka ilk kez 1982'de açılan **Londra Oyuncak ve Model Müzesi** 1984'te bitişiğindeki binayı da alarak genişletiliyor. İlk bina 1860'tan kalma bir yapıdır. Müzenin sürekli parçaları kurucularının (Allen Levy, Narisa Chakrabongse, David Presslend) özel koleksiyonlarına dayanmaktadır. Müzenin en

önemli temalarından biri çağdaş tren ve demiryolu modelleridir. Müzenin bahçesinde buharlı ve elektrikli lokomotiflerin çalıştığı demiryolları vardır. Bahçede bir de model gemi havuzu bulunmaktadır. Müzede ayrıca bebekler ve bebek evleri de sergilenmektedir. Bebekler tarihlerine, malzemelerine (balmumu, tahta, deri, keçe) göre sınıflandırılmıştır. Almanya'da 1930 dolaylarında yapılmış tahta oyuncaklar da var müzede. Başka bir odada 1930'dan günümüze kadarki minyatür ulaşım modelleri sergilenmektedir; bunlar plastik ve teneke arabalardır çoğunlukla. İngiltere'de ticari amaçlı model trenlerin yaratıcısı olan Bassett-Lowke'nin model çalışmaları yüzyılımıza girerken (1898) başlamıştı; bugün de firmanın yeni ürünleri müzedeki «Bassett-Lowke Shop»ta satılmaktadır. «Meccano Shop»ta da ilk kez 1901'de üretime başlamış ve İngiltere'nin en ünlü oyuncak yapımcısı olan *Meccano*'nun yeni oyuncakları satılmaktadır. Müzenin «Hayvanlar» bölümünde hareketsiz ve mekanik hayvanlar sergilenmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yapılan oyuncaklar «Askerler» bölümünde yer alıyor. «İtfaiye» bölümünde itfaiyecilikle ilgili modeller ve oyuncaklar bulunmaktadır; Thomas Coates'in 1888'de, Bing'in 1904'te yaptığı modeller buradadır. «Teneke Oyuncaklar» bölümünde *British Model and Electrical Company, Stevens and Clyde Model Dockyards, Bassett-Lowke, Marklin, Bing, Schoenner, Carette* gibi firmaların model trenleri yer almaktadır. Allen Levy, «İngiltere, her ne kadar ticari amaçla üretilmiş model demiryolları için en büyük pazarlardan biri ve Sanayi Devrimi'nin ön saflarında yer alıyor idiyse de, hiçbir şekilde model trenlerin beşiği değildi. Almanya ise özellikle kuzeyde Bavyera'daki saat yapımı bölgesinde tartışmasız biçimde böyleydi» demektedir. Böyle olmasına karşın İngiltere'de bir model oyuncak müzesinin kurulmasının nedeni İngilizlerin elindeki zengin oyuncak koleksiyonları olsa gerek.

Londra'daki ikinci büyük oyuncak müzesi, **Pollock'ın Oyuncak Müzesi** (Pollock's Toy Museum). Benjamin Pollock 1856'da

Londra'nın yoksul bir mahallesinde doğmuş, ailesi Polonya Yahudisi kökenli. Müzeyi oluşturan ilk koleksiyonların sahipleri üç yakın arkadaştı; Yootha Rone tiyatro dekorculuğundan oyuncak yapımcılığına geçmişti; Jchn Noble ateşli bir bebek koleksiyoncusuydu; Jacques Brunius görkemli bir optik oyuncak koleksiyonuna sahipti. Daha sonra müzeye önemli katkılarda bulunan kişiler de olmuştu: Maria Wood'un paçavradan yapılmış oyuncakları ve kartondan süslü yumurtaları; Bayan Lewis'in Stafordshire minyatürleri; Myrtle Smith'in reprodüksiyon bebekleri; Ray Bradley'in kaleidoskopları; Geoffrey Baker'in zoetrop, tomatrop ve praksinoskop'ları; Panes Athanassakis'in manyetik balığı; yurtdışından, Babette Schweizer'in minyatür teneke eşyaları, Bayan Durafour'un müzikli topaçları ve yoyoları. Bir oyuncak müzesi kurabilmek için önce oyuncak koleksiyonları olması gerektiğine bundan daha iyi örnek olamaz.

Müze 60'lı yıllarda iki önemli antika oyuncak paketi kazanmıştı: Biri, 1914'ten önce yapılmış tahta Hollanda bebekleriydi; diğeri, bir Alman firması tarafından 1900-1920 yılları arasında basılmış oyuncak tiyatrolardı. En zengin oyuncak tiyatro koleksiyonunun bu müzede bulunduğu söylenmektedir.

İngiltere'nin çeşitli kentlerine dağılmış sayısız oyuncak müzesinden biri de Brading'teki **Lilliput Antik Bebek ve Oyuncak Müzesi** (The Lilliput Antique Doll and Toy Museum)... Munday ailesinin 1960'ta başlattığı özel bebek koleksiyonundan oluşan müze 1974'te açılmış. Müzedeki binden fazla ve çoğu az bulunur türden bebekler İngiltere'deki en önemli koleksiyon olarak tanınıyor. Son yıllarda müzeye bebek evleri ve diğer oyuncaklar da katılmış.

Müzedeki bazı önemli bebekler şunlar:

– Bir «Kraliçe Anne Bebeği». 1725 tarihini taşıyor, yaklaşık iki yüz elli yıldır bebeği elinde tutan aileden sağlanmış. Kraliçe 1714'te öldüğüne göre bebeğin daha sonra yapıldığı tahmin ediliyor. Tahtadan başı ve gövdesi tek parça olarak

tornada çekilmiş, kol ve bacaklar eklenmiş. Gövdenin görünen bölümleri alçıtaşı ve emaye ile işlenmiş. Saçları gerçek saç, giysisi de özgün. Yalnızca zengin kişilerin alabileceği ender bulunur bebeklerden.

– Bir «Prenses Carolin Bebeği». 1790 tarihini taşıyan bu güzle balmumu bebeğin ilginç bir öyküsü de var.

– 1830 tarihli tahtadan yapılmış bir işportacı bebek. Bu tipik bir İngiliz bebeği ve bir sokak satıcısını temsil ediyor. Tezgahında takılar, iğneler, makaslar, düğmeler, gerdanlıklar vb. var. Müzede bulunan bu bebekler 1820'de tavuk derisinden yapılmış. Başka bir çift balmumu bebek ise Londralı ünlü balmumu bebek yapımcısı Madam Augusta Montanori tarafından 1860-1870 arasında üretilmiş. *Montanori Bebekleri*, hafifçe aşağıya dönük ağızları, mavi ya da kahverengi cam gözleri ve sahici saçları ile tanınıyorlardı. Bu bebekler çok kaliteli, ancak zengin çocuklarının sahip olabileceği derecede pahalı idi.

– 1885 tarihli bir *Steiner* bebeği. Fransa'da Jules Steiner 1855-1900 tarihleri arasında bebekler yapıyordu. Başı seramikten olan bebeğin menekşe renginde camdan gözleri var.

– Almanya'da 1885'te yapılmış bir *Knecht Ruprecht* bebeği. Kraliçe Victoria tarafından bir Noel partisinde küçük bir kıza armağan edilmiş, o da doksan üç yaşına geldiğinde bebeği müzeye devretmiş.

– 1862 tarihli bir *Steiner* bebeği daha. Yürüyor, kollarını oynatıyor, başını çeviriyor ve «anne» diyor.

– Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman firması *Armand Marseille* tarafından yapılmış üç bebek. Armand Marseille bebek yapımına 1865 dolaylarında başlamış. Bir başka Alman firması olan *Kammer ve Reinhardt*'ın 1909-1910 arasında yaptığı bir dizi bebek, her birinin özel adı var.

– Kral Edward döneminde Alman firması *Simon ve Halbig* tarafından yapılmış renkli bir porselen bebek. Bir Alman firması tarafından 1804'ten itibaren yapılmış Uzakdoğu bebekleri.

– 1910-1930 arasında Berlin'de Bayan *Kathe Kruse* tarafından yapılmış bebekler. İtlaya'da 1920-1930 arasında bebek yapan Bayan *Lenci*'nin bebekleri.

Cocthorpe Hall Oyuncak Müzesi (Cocthorpe Hall Toy Museum) David Kidd ve ailesinin 1970'in başından beri topladığı oyuncakları sergilemek için kurulmuş. Müze 16. yüzyıldan kalma bir binada yer almaktadır. Müzenin tren koleksiyonunda 1910'dan başlayarak çeşitli tarihlere ait tren setleri ve lokomotifler var. Ulaşım araçları koleksiyonunda arabalar, otobüsler, uçaklar, vb. bulunuyor. Bebek evi bölümünde 1870 tarihli bir *Gordon* bebek evi var. Yenilikler bölümünde Edward çağı oyuncakları (sokakta «bir eski penny'ye» satıldığı için adı «penny oyuncakları» olan oyuncaklar), Walt Disney karakterleri bulunuyor: Sihirbaz Tilki (Japon, 1955), Bahçıvan Guofy (1947), sirk takımı (1955-60). Müzenin zengin bir kurşun asker ya da teneke figür koleksiyonu da var: Çiftlikler ve hayvanat bahçesi hayvanları, kovboylar ve kızılderililer, çalışan atlar, sokak lambalarını yakan adamlar, vb. Müzede ayrıca optik oyuncaklar ve müzik kutuları da bulunmaktadır.

Chester Oyuncak Müzesi (The Chester Toy Museum) 1985'te Westminister Düşesi tarafından açılmış ve o zamandan bu yana «Londra dışındaki en hoş müze» olarak tanınmış. Müze bugün beş binden fazla parçaya sahip... Teneke arabalar, uçaklar, gemiler, kamyonlar; bebek koleksiyonu, ayılar; pilli oyuncaklar, kuklalar, vb. Bunlar 1830'lardan günümüze kadarki dönemlerin oyuncaklarıdır. Müzede iki alan çok ilginç: Çocukların eski oyuncaklarla oynayabilecekleri bir «Çocuk Oyun Alanı» ve otuz yıl öncesini gösteren bir «Oyuncak Dükkan Vitrini». Müzede bir de «Bebek Hastanesi» var. Müzedeki oyuncaklardan örnekler: Teneke kamyon (1940), Fransız malı merdivenli itfaiye arabası (1950'lerin sonları), güzel giysili bir «*A and M*» bebeği (1900), Alman yapımı bir mekanik atlıkarınca (1912), Japon malı pilli dişçi ayı (1950'lerin sonları), Alman *Distler* yapımı kurmalı araba (1940), *Marx*

marka teneke uçak (1940'ların sonları), kurmalı bir *Hornby* treni (1950'lerin başları).

FRANSA

Poissy kentindeki **Oyuncak Müzesi** (Musée du Jouet), 14. yüzyıldan kalma bir binada 1976'da açılmış. Müzenin üç katında 19. ve 20. yüzyılın oyuncakları ve oyunları sergilenmektedir. «Büyük bir çeşitliliğe sahip bu koleksiyon, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki aile yaşamını ve gündelik yaşamı incelemek için birinci sınıf pedagojik bir araç oluşturmaktadır» deniyor müzenin broşüründe.

Müzedeki bebeklerden bazı örnekler: 1880 tarihli bir *Jumeau* bebeği. Deri ve tahtadan yapılmış 1830 ve 1840 tarihli iki bebek. 1860 tarihli bir *Rohmer* bebeği, başı çiniden, gövdesi deriden. 1920'de Amerika'da yapılmış bir *Schoenhut* bebeği, başı ve gövdesi ağaçtan. Fransa'da 1875'te yapılmış bir *Schmitt* bebeği. 1930-1980 arasında yapılmış selüloit ve plastik bebekler. 1850-1880 arasında yapılmış dinsel nitelikli Japon bebekleri. 1880 tarihli bir *Bru* bebeği, gövde tahtadan, giysisi Japon usulü.

1930-1950 arasında yapılmış *Hornby* ve *Jep* oyuncakları. 1890'da Almanya'da *Carette* tarafından yapılmış bakırdan bir buharlı tren. Almanya'da *Bing* tarafından 1905'te yapılmış bir buharlı yük treni. 1910'da *Marklin* tarafından yapılmış bir elektrikli tren.

Ünlü Fransız firması *Citroen*'in 1923-1932 tarihleri arasında yaptığı pek çok mekanik araba. 1910 tarihli Alman malı bir mekanik araba. 19. yüzyılın sonunda Fransa'da yapılmış bir atlı araba, yanında 1890'da *Jacques Caron*'un yaptığı küçük bir mekanik oyuncak. Yine 19. yüzyılın sonunda *Radiguet* tarafından yapılmış üç buharlı gemi. Müzede optik oyuncak olarak o zamanki terimlerle «zootrop», «rulskop», «kromatrop», «praksinoskop tiyatro», «fenakistikop», «ka-

leidoskop» diye adlandırılan oyuncaklar sergilenmektedir (bizde bilinen bir tek bu sonuncusu olmalı) Müzede ayrıca toplum oyunlarından, eğitsel oyuncaklardan örnekler de var. Eğitsel oyunlar ve oyuncaklar, burjuvazinin gelişmesine, bilimsel ve teknik ilerlemelere, aile yaşamına duyulan ilgiye ve çocuğa verilen öneme bağlı olarak yüzyıllar içinde gelişmiştir. Müzedeki oyuncak hayvanlar da ilginç bir grup oluşturuyor: 1900 tarihli bir kedi ve fare, alüminyumdan hayvanlarıyla 1950 tarihli bir hayvanat bahçesi, 1900-1910 arasında yapılmış bir çoban ağılı, vb.

Paris'teki **İnsan Müzesi**'nde (Musée de l'Homme) bulunan bebek koleksiyonu dünyaca ünlü. Bu etnografya müzesinde dünyanın her yerinden toplanmış folklorik bebekler sergilenmektedir. Hem ulusal hem bölgesel özellikleri yansıtan bu bebekler ülkelerinin kültür elçisi olarak müzede yerini almaktadır. Türkiye'den de beş Konya, bir Kayseri bebeği bulunuyor müzede.

İTALYA

İtalya'nın tek oyuncak müzesi Milano'daki **Oyuncak Müzesi** (Museo del Giocattolo). Kurucusu Paolo Franzini Tibaldeo antikacı ve koleksiyoncu. Tibaldeo bütün dünyadan oyuncak toplayarak oluşturduğu koleksiyonunu sonunda oyuncak müzesine dönüştürmüş. Müzede bugün yaklaşık 500 parça sergileniyor, bu da koleksiyonun yalnızca bir bölümü.

Müzedeki oyuncaklardan bazı örnekler: 1700'lerin sonunda 1800'lerin başında yapılmış, boyalı tahta ve kurşundan 35 cm boyunda şövalye. 1835'te Almanya'da yapılmış boyalı tahtadan palyaço. 1700'lerin sonlarında Cenevre'de yapılmış, altın kaplama gümüşten kanaryalı müzik kutusu. İtalya'da 1700'lerin sonunda 1800'lerin başında yapılmış, boyalı tahta ve kumaştan sokak cambazı. İtalya'da 18. ve 19. yüzyılda yapılmış ağaç topaçlar. Almanya'da yaklaşık 1860'da yapılmış 40 cm

boyunda balmumu bebek. İngiltere'de yaklaşık 1865'te yapılmış 32 cm boyunda Kraliçe Victoria bebeği. Fransa ya da Almanya'da 1890'da yapılmış atlı cenaze arabası. Almanya'da 1800'lerin sonlarında yapılmış kurşun ve boyalı tenekeden fayton araba. Amerika'da 1885'te yapılmış 50 ve 70 cm boylarında itfayie arabaları. Almanya'da 1896'da yapılmış tekneler. Ayrıca Alman *Lehmann* (1890), *Marklin* (1906) oyuncakları. Tahta arabalar, uçaklar, motosikletler, gemiler, savaş oyuncakları, vb.

BELÇİKA

Belçika'da, Brüksel'deki oyuncak müzesinden (Musée du Jouet) başka, Mechelen kentinde de **Oyuncak Müzesi** (Speelgoedmuseum) var. 1980'de «Yüzyıllar Boyunca Oyunlar ve Oyuncaklar» adıyla düzenlenen sergi çok ilgi görünce sürekli bir müzeye dönüştürülmesi düşüncesi doğuyor. 1982'de «Oyuncak ve Folklor Merkezi» açılıyor; bu merkez müzeye maddi ve parasal destek sağlamaktadır. «Oyuncak ve Folklor Araştırma Merkezi» ise müzenin bilimsel, sanatsal, eğitsel temelini oluşturmaktadır. **Oyuncak Müzesi** bu iki merkeze dayanan bir birliktir.

Mechelen Oyuncak Müzesi'nde oyuncakla ilgili şu bölümler bulunmaktadır: Sokak ve meydan oyunları. Demiryolları ve trenler. Mekanik ve metal oyuncaklar. Model trenler ve uçaklar. Fuarlar ve sirkler. Model arabalar. Folklorik bebekler. İnşa oyuncakları. Oyuncak askerler. Yumuşak oyuncaklar ve ayılar. Bebekler. Kukla tiyatroları. Bebek evleri, bebek mutfakları, oyuncak dükkanlar. Optik ve ses çıkaran oyuncaklar. Yaratıcı ve eğitici oyuncaklar. Belçika'da üretilmiş oyuncaklar. 29 ülkenin geleneksel oyuncakları.

Bir oyuncak müzesinin kamuoyunda yarattığı ilgiye örnek olmak üzere bazı istatistikleri aktarmakta yarar var:

Ziyaretçi sayısı 1982'de 27.492; 1990'da 86.930; yine 1990'

da ziyaretçilerin % 43'ü çocuk, % 39'u yetişkin. Yabancı ziyaretçi sayısı 1982'de 419, 1990'da 8.171. Müzede ortalama 20 kişi çalışıyor ve müze kamuya yılda ortalama 2000 saat hizmet veriyor.

HOLLANDA

Hollanda'nın Deventer kentindeki oyuncak müzesinin hem kuruluş öyküsü ilginç, hem de müzenin kitapçığında yer alan oyuncak tarihi bilgileri çok yararlı. Bu nedenle, bazı küçük tekrarları göze alarak müzenin verdiği bilgilerin tümünü özetlemeye çalışacağım.

C. H. Slechte'nin açıklamalarından, Hollanda'da prehistorik çağ ile yaklaşık 1600'lere kadarki döneme tarihlenen hemen hemen bütün oyuncakların arkeologlar tarafından kazılarda bulunduğunu öğreniyoruz. Minyatür yemek kapları ve hayvanlar prehistorik tarım alanlarından bilinmektedir. Hollanda'nın kuzeyinde İ.Ö. 500'den beri yaşanan denize karşı korunmuş yapay tepeler, Romalıların işgal ettiği yerlerdeki çocuk mezarları, Ortaçağ kent merkezleri antik oyuncak bulunan diğer alanlardır. 1550'ye kadar oyuncakların çoğu ev yapımı ya da el işi idi. Bir baba çocukları için oyuncak yapıyordu ve her kentte yerel marangoz, çömlekçi ve demirci çevredeki çocuklar için topaç, bebek, çanak çömlekten yemek kapları, kumbara ya da küçük silah gibi bazı minyatür ürünler üretiyordu. Bulunan bu oyuncaklar çoğu zaman eksiktir, çünkü sağa sola atılmış ve kazılarda ortaya çıkarılmış, restore edilmiştir. Bunlar genellikle antika koleksiyonlarında yer almakta, Hollada müzelerinde çok az görülebilmektedir.

Deventer'deki **Teneke ve Oyuncak Müzesi** (Speelgoed-en ßlikmuseum) kent merkezinde 15. yüzyıldan kalma iki binaya yerleşmiştir. Müzenin üç ilginç koleksiyonu var. İlki, bebekler, minyatür takımlar, oyunlar, Çin fenerleri, bebek evleri gibi oyuncakları içeren koleksiyondur. İkinci koleksiyon mekanik

oyuncaklarla (antik ve modern trenler) ilgilidir ve Hollanda'da kendi türünde en geniş kapsamlı koleksiyondur. Üçüncü koleksiyon Deventer'de üretilen antik teneke kutulardan oluşmaktadır.

Müzenin ilginç öyküsü 1932 yılına kadar gidiyor. Yerel tarih müzesine ek bir binada bazı oyuncaklar sergileniyordu. Yerel müzenin 1915'teki açılışından itibaren Deventer'in önemli aileleri kişisel eşyalarını ve tarihsel nesneleri bu müzeye verdiler, bunların arasında oyuncaklar da vardı. O zamanın müzelerinin çoğu oyuncakla ilgilenmiyordu; ama Deventer müzesinin yöneticisi oyuncakları sakladı ve hatta oyuncak toplamaya başladı. Böylece Hollanda'nın ilk oyuncak müzesi doğmuş oldu. 1960'ların sonlarında koleksiyon önemli katkılarla büyüdü ve yerel tarih müzesinin ek binası ayrı bir oyuncak müzesi haline geldi. 1967'den itibaren müze iyice gelişti. 1970'de Deventer kenti Amsterdam'dan önemli bir mekanik oyuncak koleksiyonu satın aldı. Bir 17. yüzyıl evi kentin ikinci oyuncak müzesi (Mekanik Oyuncaklar Müzesi) olarak restore edildi ve döşendi. Bu müze 1972'de açıldı ve hemen tanındı. Böylece 65 bin nüfuslu bu kentin üç müzesi olmuş oldu. Deventer oldukça eski mimari anıtlarıyla tam bir Ortaçağ kentidir. Thomassen ve Drijver Verblika ortaklığı eski ve antik tenekeler ve tenekeden eşyalar koleksiyonunu halka açmak isteyince iki oyuncak müzesi ve teneke koleksiyonu bir tek **Teneke ve Oyuncak Müzesi** olarak 15. yüzyıldan kalma iki evde birleştirildi.

Ziyaretçilerin girdiği ilk oda «minyatür dünyalar»a ayrılmış: Minyatür mobilyalar (bir 19. yüzyıl yatak odası, 1960'lardan bir oturma odası), 19. yüzyıl minyatür dükkanları, marangoz bir babanın kızı için 1935 dolaylarında yaptığı bir mutfak, bazı 19. yüzyıl bebek evleri. Sonraki oda çocukların ve yetişkinlerin optik oyuncakları için düzenlenmiş. İnsanlar özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda görüntü (imge) ile büyülenmişlerdi. Daha sonra görüntüyü çok boyutlu ve hareketli kılmayı denediler. Önce optik baskılar, sonra 1860'larda üç bo-

yutlu resimler, daha sonra yansıtılan görüntüler bulundu, ardından hareketli görüntüler geldi. Bu tür oyuncakların çocuklar için mi yoksa yetişkinler için mi olduğunu söylemek çok zordur (ama bu tür oyuncakların ülkemizde hiç yapılmadığını kolayca söyleyebiliriz).

Bebekler, çay ve yemek takımları, inşaat blokları çocuklar arasında her zaman çok tutuluyordu. İnşaat blokları Almanya'da Rudolstadt kentinde *Lilienthal* kardeşlerin fabrikasında başladı; kardeşler orada küçük taşlarla minyatür bir inşaat sistemi geliştirmişlerdi, daha sonra bunu ağaçtan «tuğla»larla yaptılar. Bu inşaat sistemi «Richters Anker İnşaat Tuğlaları» olarak ünlendi ve 1960'lara kadar geldi.

Müzenin önemli koleksiyonlarından biri de mekanik oyuncaklardır. Mekanik oyuncaklar en çok koleksiyoncuların ilgi duyduğu oyuncaklardır. Nitekim Hollanda'da bir «Mekanik Oyuncak Dostları Derneği» bulunmaktadır. Müzede, 19. yüzyılın başlarından kalma, iki müzisyeniyle büyük bir müzik kutusu, zemberek mekanizmasıyla dans edebilen porselen bebekler vb. bulunmaktadır.

Makina çağında buharlı motor, araba, uçak gibi bütün önemli teknik buluşlar çocuklar için küçük boyutlarda yeniden üretildi. Her yeni makina ve taşıt modeli oyuncak olarak yeniden yapıldı. Böylece bütün bir yüzyılın teknik ve ulaşım araçlarının gelişimi bir oyuncak müzesinde görülebilmektedir. Müzenin en tanınmış bölümü büyük bir oyuncak tren düzeninin kurulduğu odadır.

Teneke koleksiyonu müzenin ilginç bir başka köşesi. Teneke Ortaçağ'ın sonlarından itibaren fener, huni, maşrapa, kova gibi evde gerekli nesneleri yapmakta kullanılıyordu. Daha sonra 19. yüzyılda çaydanlık ve tepsiler de bu malzemeden yapılmaya başlandı; bunlar eskiden gümüş ya da porselenden yapılırdı ve oldukça pahalıydı. Teneke ise çok ucuz bir malzemeydi, «yoksulların gümüşü» denmesi de bu yüzdendi. Bu teneke nesneler kır manzaralarıyla elde resimleniyordu. 1800 dolaylarında Napolyon Avrupa'yı fethetmeye kalkıştığında

yiyecekleri uzun süre saklama sorunu ortaya çıkmıştı. 1809'da bir asker yiyeceklerin teneke kutulara konarak belirli bir süre korunabileceğini buldu. Böylece ilk konserve kutuları yapıldı. Bu usul Hollanda'da kakaonun saklanması için kullanıldı. Yetmiş beş yıldan bu yana teneke kutu içecekler için de kullanılmaktadır. Bu kutuların resimlenmesine başlanması uzun sürmedi, bunun için hemen baskı teknikleri geliştirildi. Müzede Thomassen ve Drijver Verblifa koleksiyonu iki odada sergilenmektedir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Amerika'daki oyuncak müzeleri içinde hem «Amerikan usulü» denebilecekler var, hem de Avrupa'daki gibileri. Başka bir deyişle, hem para kazanmaya yönelik olanları, hem de bilimsel amaç güdenleri.

Büyüleyici Dünya Bebekleri Müzesi (Enchanted World Doll Museum), dünyanın her yerine iş yolculukları yapan Güney Dakotalı işadamı Sheldon F. Reese tarafından kurulmuş. Reese, 1937'den başlayarak önce kızkardeşi sonra kendisi için yerel ya da etnik bebekler satın almaya başlar. 1970'lerin başlarında ilgi alanına antik bebekleri de katar. Koleksiyon iyice büyüyüp eve sığmaz olunca bir müze kurmaya karar verir. Ortaçağ kalesi biçiminde inşa edilen müze binası 1982'de halka açılır. Amerika'daki ilk bebek koleksiyoncularından biri olarak 1930'da Güney Dakota'da bir bebek müzesi açmış olan Mabel Gurney'in koleksiyonu da daha sonra müzeye katılır. Müzede 4000'den fazla bebek yaklaşık 400 sahne içinde sergilenmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bebek koleksiyonculuğu hobi konuları içinde ikinci sırada gelmektedir. Barbie bebekleri ailesinde 1959'dan bu yana 450 milyondan fazla bebek üretilmiştir. İngiltere lüks balmumu bebekleri dışında bebek yapımı açısından önemli bir ülke değildir. İtalya'da *Lenci*

firmasının sıkıştırılmış keçeden bebekleri çok tanınmıştır. Amerikalı Grace Storey Putnam 1920'de Almanya'da ünlü bebeğini yarattı, öylece «çocuk bebek»e (baby doll) ilgiyi başlattı. Amerika'da ilk patentli bebek *Greiner* tarafından 1800' lerin ortalarında kâğıt hamurundan yapılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Amerika'da çok az bebek yapıldı. 1910-21 arasında New Jersey'de *Fulper Pottery* firmasının yaptığı Fulper bebekleri bugün ender bulunur koleksiyon parçalarıdır. Almanya yıllar boyunca dünyanın bebek başkenti oldu. Sonra Fransa, Almanya'ya rakip olarak ortaya çıktı. *Jumeau, Mothereau, Steiner* en tanınmış Fransız bebekleriydi. İlk «kıvrılan bacaklı» bebekler Almanya'da 1903'te *Kammer ve Reinhardt* tarafından yapıldı. Bu bebekler doğal pozisyonda oturmaya olanak veriyordu. İlk «Shirley Temple» bebeği 1934'te yapıldı.

Bu kısa tarihçede adı geçen bebeklerin hepsinin örnekleri müzede var. Müzede bebek yapımında kullanılan malzemenin gelişimi de izlenebiliyor. Müzede yaklaşık elli çeşit malzemeden yapılmış bebek bulunmaktadır: Sırlanmamış porselen («bisque» ya da «bisquit»), çini, tahta, kumaş, kağıt, mısır kabuğu, kuru meyva ve sebze, fındık, teneke, pirinç madeni, alüminyum, çelik, selüloit, deri, kauçuk, sünger, kil, vinil, plastik, balmumu, tuz, taş, deniz kabuğu, vb. Balmumu bebekleri hasardan korumak ve daha kalıcı kılmak için muma kâğıt hamuru karıştırılıyordu. Selüloit 19. yüzyılın başlarında bulundu ve plastik sanayiinin de başlangıcı oldu. Yaklaşık altmış yıl boyunca bebekler selüloitten yapıldı. Selüloit bebek yapımı 1930'larda sona erdi. Porselen başlı bebeklerin çoğu firma ya da ülke adı taşımaz, ama çoğunun Almanya'da yapıldığı bilinir. «Bisk» ya da «bisküit» sırlanmamış porselendir ve mattır. Çini ise sırlanmış porselendir ve cilalıdır. Bisk başlı bebekler içinde ağzı kapalı olanlar ağzı açık ve dişli olanlardan daha fazla aranır ve daha pahalıdır. Çini başlı bebekler içinde ise ağzı açık olanlar son derece az bulunur ve koleksiyoncularca çok aranır. (Daha önce hiçbir Avru-

pa müzesinin vermediği bu bilgileri bir Amerikan müzesinde bulduğumuza dikkatinizi çekerim. Amerikalı parayla ve pratik bilgiyle daha ilgili.)

Bir başka Amerikan müzesine geçelim. **Washington Bebek Evi ve Oyuncak Müzesi** (Washington Dolls' House and Toy Museum) bebek evi tarihçisi Flora Gill Jacobs tarafından 1975'te kurulmuş. Müzede çoğu Victoria çağına ait bebek evleri ve oyuncaklar bulunmaktadır. Bu antik malzemenin, geçmişin mimarisini ve dekoratif sanatlarını minyatür boyutlarda temsil ettiği ve toplumsal tarihi yansıttığı düşünülmektedir. Bayan Jacobs bebek evlerini ta 1945'te toplamaya ve incelemeye başladığı için müze özellikle bebek evleri ve ilgili yapılar (dükkan, ahır, okul) açısından zengin. Müzede ayrıca, ağaçtan, basılı kâğıt kaplı tahtadan ve tenekeden çeşitli oyuncaklar da var. *Bliss, Reed, Crandall, McLoughlin* gibi Amerikan oyuncak yapımcılarının ürünleri de müzede yer almaktadır. Müzede Amerikan yapıtları dışında Almanya'dan da 18. yüzyıl mutfağı ve 19. yüzyıl dükkanı bulunmaktadır.

Amerika'da **Tren Koleksiyoncuları Birliği** (The Train Collectors Association) 1954'te Yardley'de (Pensilvanya) kurulmuş. Birliğin amacı oyuncak trenle ilgilenen kişileri bir araya getirmek, üyeler arasında bilgi alışverişi sağlamak, koleksiyonculuğun standartlarını saptamak, dergiler ve kitaplar yayınlamak. Birliğin sürekli yayın organı olan **The Train Collectors Quartely** dergisi müzemize de düzenli olarak gönderilmektedir.

Amerika'da Strasburg'da (Pensilvanya) bulunan **Oyuncak Tren Müzesi**'nde (Toy Train Museum) dünyadaki oyuncak tren koleksiyonlarının en zenginlerinden biri bulunmaktadır. Müzede 1800'lerden günümüze kadar yapılmış binlerce oyuncak tren sergilenmektedir.

New York Kent Müzesi Oyuncak Koleksiyonu (Museum of the City of New York Toy Collection) adı mutlaka anılması gerekenlerden biri. Söz konusu koleksiyon 18. yüzyılın sonlarından günümüze kadarki New York kenti oyuncaklarını

temsil eden altı bin nesneden oluşuyor: Bebek evleri ve aksesuarları, binden fazla bebek ve onların giysileri; basılı ve el yapımı kağıt bebekler ve oyuncaklar. Oyunlar ve yap-bozlar. Askerler, trenler, gemiler. Kukla tiyatroları ve oyuncak tiyatrolar. Optik oyuncaklar. Kumbaralar. Hayvanlar. Demir ve teneke oyuncaklar. Gümüş ve porselen oyuncaklar. Ayrıca üç binden fazla çocuk kitabı ve küçük bir başvuru kitaplığı, bir sergi galerisi.

Oyuncak Koleksiyonu, 1960'tan bu yana büyük bir Amerikan müzesinde kurulan ilk oyuncak koleksiyonu ve oyuncağı kültür tarihi bağlamında yorumlayan bir öncü. Koleksiyon müzenin 1923'teki kuruluşundan itibaren özel bağışlarla parça parça oluşmaya başlamış. New York'un önde gelen ailelerinin katkılarının başında, kuşaktan kuşağa aktarılan, en eskisi 1769, en yenisi 1895 tarihli bebek evleri geliyor. Diğer aile oyuncakları içinde, 18. yüzyılın oyma tahta bebekleri, Rockefeller'in yeğeni Emma'nın bebekleri, Matthew Clarkson'un oyma tahta atları var. Koleksiyonun en son parçaları New York'u bir oyuncak sanayii merkezi olarak temsil eden oyuncaklar. Bu kategoride, yumuşak oyuncak yapımcısı «Clare Kreasyonları»nın 1940-1984 örnekleri, Samuel Gold'un topladığı optik oyuncaklar, Laura Starr'ın etnik bebekler grubu yer almaktadır.

JAPONYA

İlerde göreceğimiz gibi Japonya'da oyuncak müzesinden çok, çocuk müzesi ve çocuklara yönelik müze bulunmaktadır. Bu ülkede bulabildiğim tek oyuncak müzesi **Japonya Oyuncak Müzesi** (Japan Toy Museum) adını taşıyor. Bu özel müze Shigeyoshi İnoue'nin kişisel girişimiyle 1974'te kurulmuş. 1963'te yirmi dört yaşındayken **Japon Halk Oyuncakları** adlı kitaptan çok etkilenen İnoue müze çalışmalarına başlamış; önce **«İnoue Halk Oyuncakları Müzesi»** adını verdiği kuruluş 1984'

te **Japonya Oyuncak Müzesi** adını almış.

Müzenin bölümleri:

– *Japon Tahta ve Bambu Halk Oyuncakları:* Özellikle dağlık bölgelerde tahtadan yapılan oyuncaklar çok çeşitlidir: Topaçlar, raketler, ritüel danslar için arslan maskeleri, oyuncak gemiler, oyunlarda kullanılan oyuncaklar. Bambu oyuncaklar arasında oyuncak maymunlar ve benzerleri sayılabilir.

– *Japon Halk Oyuncakları:* Bu el yapımı oyuncaklar yeni oyuncakların çıkışından önce Meiji döneminde Japonya'nın her yerinde yapılıyordu. Çoğu ucuz ve basit şeyler olmakla birlikte, bu oyuncaklar uzun geleneklerin ağırlığını taşımakta, renkleri ve biçimleri halkın estetik duygusunu yansıtmaktadır.

– *Japon Kâğıt Halk Oyuncakları:* Kâğıt hamurundan yapılan bu oyuncakların içinde cambazlar, kaplanlar, bebekler, maskeler vb. vardır.

– *Japon Kil Halk Oyuncakları:* Kilden yapılan oyuncakların çoğu kil bebeklerdir. Höyüklerde bulunan figürinler bu kil bebeklerin başlangıcının çok eski olduğunu gösteriyorsa da, Japonya'nın her yerine yayılması Edo döneminden sonradır. Bu kil bebekler kale kentlerdeki kiremit ustaları tarafından yapılıyordu, çünkü malzeme her yerde kolayca bulunuyordu. Üretilen bebeklerin çoğu mart ayındaki «Kızlar Festivali»nde sergileniyordu.

– *Japon Halk Bebekleri:* Bunlar Japonya'nın birçok yerinde, tahtadan, kâğıt hamurundan ve kilden yapılan çok çeşitli bebeklerdir.

– *Ucuz Şekerci Dükkanı Oyuncakları:* Erkek çocuklar için bilyeler, karton davullar, topaçlar, küpler, toplar, tabancalar, oyuncak kameralar; kızlar için boncuklar, boyama kitapları, bebekler.

– *El Yapımı Oyuncaklar:* Saptan sepetler, bambu kabuğundan kayıklar, tahta topaçlar, bambu silahlar gibi oyuncaklarda malzeme olarak bitkiler, çiçekler, ağaçlar, bambu,

deniz kabuğu vb. kullanılıyordu.

– *Dünyadan Oyuncaklar:* Bunların çoğu tahtadan yapılmış oyuncaklardır ve Asya, Afrika, Okyanusya, Avrupa, Güney ve Kuzey Amerika gibi yerlerden gelmedir.

– *Dünyadan Bebekler:* Çeşitli maddelerden yapılmış bu bebekler dünyanın her yerinden gelmekte ve ait olduğu bölgenin geleneklerini, folklorunu yansıtmaktadır.

SOVYETLER BİRLİĞİ

Sovyetler Birliği'ndeki oyuncak müzesi «Sovyetler Birliği Eğitim Bilimleri Akademisi»ne bağlı, adı da **Sanat Eğitimi Oyuncak Müzesi** (Art Education Museum of Toys). 1918'de Moskova'da kurulan müzenin ilk yöneticisi olan N. D. Bartram ressam, sanat eleştirmeni, Rus halk kültürü ve sanatı uzmanı imiş, bu arada bütün çabasını oyuncak koleksiyonu yapmaya yöneltmiş. Bartram oyuncak toplamakla yetinmemiş, oyuncak yapan kişilere (zanaatçılar, öğretmenler, tiyatro kuklası yapanlar) yardım ve destek sağlamış; daha sonra oyuncak yapımcısı olan birçok kişi ilk eğitimini bu müzedeki kurslardan almış. 1928'deki tiyatro kuklaları sergisi bu konudaki çalışmalardan bir örnek. (Aşağıdaki bilgileri Akademi'nin yayını olan üç kitapçıktan özetleyerek aktarıyorum.)

Oyuncak müzesi 1931'de Moskova yakınındaki küçük Zagorsk kentine taşınıyor. Müzede sergilenen oyuncakların geçmişe tanıklık eden özel belgeler olduğu kabul edilmektedir. 1920'lerde ve 30'larda yapılmış oyuncaklar genç Sovyet devletinin gelişimini de göstermektedir. Sovyetler'de 1920'lerin başlarında oyuncak sanayii bulunmamaktadır, oysa 1930' larda devletin aldığı önlemlerle yeni kooperatifler ve fabrikalar kurarak oyuncak sanayiinin geliştirildiği görülmektedir. Ayrıca, yeni toplumun insanını eğitmeye yarayacak anlamlı oyuncaklar da bu dönemde tasarlanıyor. 1932'de Zagorsk'da kurulan «Oyuncak Yapımı Araştırma Enstitüsü» ilk kez Sov-

yet oyuncak yapımcılarını bir araya getiriyor. 1940'larda ve 50'lerde enstitü her yaştan çocuk için çeşitli oyuncak tasarımları gerçekleştiriyor. Örneğin, kuşaklar boyunca birçok çocuğu mutlu eden basit bebek modelleri yaratılıyor ve kitlesel olarak üretiliyor; savaş sonrası yıllarda hayvan benzeri oyuncaklarda büyük bir atılım gerçekleştiriliyor. Müzenin koleksiyonundaki bütün oyuncak çeşitleri Sovyet oyuncak yapımcılığının 50'lerde ve 60'larda gerçek bir devlet sanayiine dönüşünün öyküsünü vermektedir.

Müzenin «Sovyet Oyuncakları» koleksiyonundan birkaç örnek:

– 1920 Moskova yapımı bebekler. Kumaş, kaba pamuk, işlemeli.

– 1920'lerin sonlarında yapılmış otomobiller. Sac levha, boyalı.

– 1930'ların başlarından tekerlekli at. Tutkallı kağıt hamuru. Süslemeli.

– Moğol, Özbek kadınları, 1933 (H. A. Leman yaratısı). Tornada çekilmiş ağaç. Süslemeli.

– 1947-48 yapımı bebekler. (M. Bartram yaratısı). Kâğıt hamuru, pamuklu giysi. Süslemeli.

– Tekerlekli horoz. Leningrad, 1950'ler. Kauçuk. Süslemeli.

– «İvanuşka, Aliyonuşka, Küçük Keçi». El kuklası. 50'lerin sonu, 60'ların başı (N.N. Minayeva yaratısı). Değişik malzemeden.

– «Muşka». «Kırmızı Şapkalı Küçük». Bebek. 1970'ler. Plaster, kumaş. Süslemeli.

Moskova'nın kuzey doğusunda bulunan Zagorsk eski bir Rus kenti. Kentin önemi yalnızca ünlü manastırından gelmiyor, aynı zamanda çocuklar için oyuncak yapan becerikli kent halkından da geliyor. Sovyetler'in tek oyuncak müzesinin burada bulunmasının nedeni de bu. Müzede bugün 40 bin parça bulunmaktadır: Arkeolojik buluntular, çeşitli ülkelerin ve halkların oyuncakları, 18.-20. yüzyıllardan çocuk portreleri, çocuk

resimleri, mobilyaları, kapkapacağı, küçük porselen nesneler... Müzenin «Rus Halk Oyuncakları» koleksiyonu son derece zengin. Çoğunlukla 19. ve 20. yüzyıla ait bu oyuncaklar hem yapan kişinin hem de halkın yaratıcılığını ve dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu nedenle halk oyuncağı bir halk sanatı ve Rus kültürünün özgün bir alanı sayılmaktadır. Uzak bir geçmişe dayanan oyuncak –tıpkı diğer halk sanatı örnekleri gibi– en eski düşüncelerin ve inançların izlerini taşır; bu, özellikle köylülerin yaptığı paçavra bebekler için doğrudur. Yüzyılın başında Kursk bölgesinde yapılan bebekler böyledir. Yalnızca giysileriyle ya da coğrafi olarak tanınabilen bu bebeklerin yüzü yoktur, yüz yerine yumuşak ketenden beyaz bir düzlük bulunur. Yakın zamanlara kadar birçok Rus köyünde bir bebeğe yüz çizmek resmen yasaktı, kötü bir ruhun çocuğa kötülük yapmasından korkulduğu için. Halkın bu boş inancında (hurafe), geçmişte her şeyi iyi ve kötü güçlerin karşılaşmasıyla açıklayan «animizm»in izleri açıkça görülmektedir. Bir başka kesin nokta, etnografik ve folklorik kaynakların da belirttiği gibi, en eski çağlardan beri oyuncağın kötülüğe karşı büyülü bir koruyucu gücü olmasıdır. (Anadolu'da bebeğin İslamın yasağına karşın bunca gelişmiş olması benzer nedenlerle açıklanabilir belki.)

Rusya'nın kuzey bölgesine özgü tahta oyuncak da yine halkın düşüncelerini ve duygularını derinliğine yansıtmaktadır. Yaşamı, sıcaklığı ve ışığı simgeleyen kadın, at ve kuş figürleri yaygın geleneksel imgelerdir. Usta doğramacılar tarafından yapılan bu nesneler sanat heykellerini anımsatan sağlam ve anlamlı formlara sahiptirler. Baltayla yontulmuş bu heykeller karşıdan idole benzeyen yüzleriyle açıkça mitolojik bir geçmişe sahiptir ve putatapar (pagan) mitolojideki yaşamın ve doğanın sürekli yeniden doğmasını sağlayan Büyük Ana Tanrıça'yı anımsatırlar. Kuzeyin belirli bir üslup ve geleneksel imgeler taşıyan oyuncaklarına karşılık, Volga vadisinin oyuncakları çok daha çeşitlidir. Nijni Novgorod bölgesindeki Lyskovo köyünün tekerlekli tahta atları, daha çok yassı, hey-

kelden çok silüeti andıran arkaik nesnelerdir; kökeni hiç kuşkusuz, güçlü Güneş Tanrısı'nın Slavlara özgü simgesi olan at kültünden gelmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Pourekh ve Gorcdets'e yakın köylerde baltayla yapılan oyuncaklar tamamen farklı bir özelliğe sahiptir. Bir, iki ya da üç ata koşulmuş ünlü troykalar hayranlık uyandıracak güzelliktedir. Tahta kaşık yapımcıları tarafından 19. yüzyılın sonlarında yapılan Fedosseevo oyuncakları kent yaşamına daha yakındır: Gemiler, mavnalar, değirmenler, balalaykalar, Volga kentlerinin ve büyük ticaret merkezlerinin, Nijni-Novgorod fuarlarının, halk festivallerinin canlılığını anımsatırlar.

17. yüzyılda ortaya çıkan ve geçen yüzyılda büyük bir ün kazanan Zagorsk oyuncakları eski Rus sanat geleneğine dayanmaktadır. Eski adı Serguiev Possad olan Zagorsk kentinin dünyaca ünlü bir manastırın yakınında yer alması Serguiev zanaatçılarını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu halk sanatının içinde soyluların yaşam biçimi, profesyonel sanat, önemli tarihsel ve yerel olaylar, ince porselen ustalığı gibi ögeler bulunuyordu. Serguiev zanaatçılarının ağaç heykel tekniklerinin ustalığı ve inceliği özellikle dikkat çekiciydi. Serguiev'in kağıt hamurundan oyuncakları da aynı ölçüde ilginçti. Bunlar, insan ve hayvan heykelcikleri, kentlerin ve kırların gündelik yaşamından alınmış sahneler, çeşitli bebekler ve diğer oyuncaklardı. 19. yüzyılın sonlarında Serguiev Possad'da yeni tür oyuncakların yapımı başladı. Bunlar özellikle geniş kitlelerin Rus antik çağına ve halk kültürüne duyduğu ilgiye yanıt veren etnografik bebeklerdi. Etnografik bebekler gerçek oyuncak olmaktan çok minyatür bebeklerdi ve daha sonra giyim sanayiine uygulanan modelleri yaratmaya yönelikti. (Bu yola bir tek Parislilerin başvurmadığı anlaşılıyor, aynı işi Rusya'da da görmek ilginç.) Bu modellerin yaratıcılarından biri de sonraları oyuncak müzesini kuran ve ilk yöneticisi olan R. D. Bartram'dı. Yine bu çağda «Matriyoşka» adlı ünlü Rus bebeği ünlenmeye başlamıştı. Bu bebek, geçen yüzyılın 90'lı yıllarında, tornadan çıkmış ve boyanmış tahta bir bebek yapma

düşüncesini geliştiren ünlü resim sanatçısı S. Malioutine'le başlamaktadır. Matriyoşka'nın halk geleneklerinden kaynaklanan süslemeleri 1900'ların modern üslubunun yansımasıdır. Matriyoşka'nın yaratılması profesyonel desinatörlerin ve ressamların bu alana girmesine ve bebeklerde değişik konuların kullanılmasına neden oldu. Moskova bölgesinde yer alan ve Zagorsk'un 30 kilometre yakınında bulunan Bogorodskoye köyünde de ağaç oyuncaklar yapılmaktadır. Bu köyün zanaatçıları Serguiev Possad'ın etkisiyle tahta heykel yapmaya başladılar, ama yavaş yavaş kendilerine özgü üslubu geliştirdiler. Burada da bu iş bir aile mesleğiydi ve kuşaktan kuşağa geçiyordu. Geçen yüzyılın ilk yarısında Serguiev ustalarının yaptığı oyuncaklar Rus halk sanatının klasikleridir. Bunlar artık basit oyuncaklar değil, Ortaçağ azizlerini andıran yüzleri ve epike yaklaşan biçimleriyle gerçek başyapıtlardır. 19. yüzyılın sonlarında Bogorodskoye zanaatçıları konularını ve biçemlerini değiştirdiler ve ayrıntıya, süslemeye yöneldiler; eski gelenekler ucuz fuar oyuncaklarında kaldı.

Rus halk sanatı kültürünün ilginç alanlarından biri de, geçmişte bütün Rusya'da bulunan çok eski bir geleneğin ürünleri olan kilden yapılmış oyuncaklardır. Bu oyuncaklar 19. yüzyılda kendilerine özgü biçemlerini ve plastik özelliklerini kazandılar. Arkhangelsk'teki Grinevo köyü bu oyuncakların yapıldığı merkezlerden biridir. Bodur silüetler ve yayvan yüzler eski pagan kültlerini anımsatmaktadır, ama süslemeleri bu bebekleri kuzey Rusya'nın gözalıcı köylü kadınlarına dönüştürmektedir. Giysilerindeki grafik işaretler (büyük haç, güneşi temsil eden güller, vb.) zamanla özgün anlamını yitirmiştir, ama tamamen dekoratif bir işlevle varlığını sürdürmektedir. Toula bölgesinin Filimonovo köyünün zanaatçılarının yapıtları da oldukça ilginçtir. Kullandıkları yerel çamur öyle esnek ve yağlıdır ki, heykelcikler kururken kendi ağırlıklarıyla eğilirler. Kullandıkları malzemeyi çok iyi tanıyan bu kadın zanaatçılar –sezgiyle– üst kısmı gittikçe incelen ve gövdesi aşağıya doğru genişleyen oldukça uzun bir

form bulmuşlardır. Bu form Filimonova keykelciklerine oldukça klasik bir görünüm ve çok özgün bir anlatım vermektedir. Kirov yakınındaki Dymkovo köyünün oyuncakları Kargopol ve Kilimonovo oyuncaklarından kesinlikle farklıdır. Bu önemli kil oyuncak merkezinin ne zaman ve nasıl oluştuğunu belirlemek bugün oldukça güçtür. Bilinen tek şey, büyük ölçüde yerel «düdük çalma» bayramı için yapılan çeşitli biçimlerdeki kil düdüklerin burada yapıldığıdır. Kuşkusuz bu bayram Güneş Tanrısı onuruna kutlanan çok eski bir pagan kültürünün kalıntısıdır: Kötü ruhları kovmak için büyük bir gürültü çıkarmak ve ıslık çalmak. Böylece Dymkovo oyuncaklarının kökeninin çok eski çağlara gittiğini görüyoruz. (Müslüman Eyüp'ün başlıca oyuncağı olan «düdüklü testi»nin de aynı putatapar kökenden türediği düşünülebilir mi?)

Zagorsk'taki müzenin «Rus Halk Oyuncakları» koleksiyonundan bazı örnekler:

- Vyatka (bugün Kirov) bölgesinden bebekler. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı. Ağaç, yosun, çam kozalağı.
- Orta Rusya'dan bebekler. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı. Saman sapı ve bez.
- Nijni-Novgorod (bugün Gorki) bölgesinden iki atlı tekerlekli araba. 19. yüzyıl ortaları. Ağaç, oyma, süsleme.
- Talia bebek. Zagorsk'tan. 19. yüzyılın ikinci yarısı. Kâğıt hamuru, bez, dantel, süsleme.
- Kemancı, oduncu heykelcikleri. Bogorodskaya'dan. 19. yüzyılın ilk yarısı. Tahta, oyma.
- Tekerlekli at. Zagorsk'tan. 19. yüzyıl. Kâğıt hamuru. Süsleme.
- Tekerlekli troyka. Bogorodskaya'dan. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı. Tahta, oyma.
- Matriyoşka. (S. V. Malyutine yaratısı). 1890. Ağaç, torna, dağlama resim.
- Türk, kemancı, başlıklı kadın heykelcikleri. Zagorsk. 19. yüzyılın birinci yarısı. Tahta, oyma.
- Gemi ve değirmen. Fedosseevo. 1930'lar. Ağaç, doğrama,

boyama.

– Serguiev Possad (bugünkü Zagorsk) bebekleri. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı. Kumaş, porselen.

– Şemsiyeli kadınlar. Tula. 19. yüzyılın ikinci yarısı. Pişmiş toprak, boyama.

– Kızılordu askerleri. Bogorodskaya. 1930. Ağaç, oyma.

– Matriyoşka. Merinovoı köyü. 1950. Ağaç, torna, süsleme.

Sovyetler Birliği'nin tek oyuncak müzesi olan Zagorsk'taki oyuncak müzesinin yaklaşık otuz bin nesnenin önemli bir bölümü Rusya'daki yabancı ve yerli oyuncaklarla ilgili. Bu oyuncaklar, kral saraylarından, soyluların malikânelerinden, Ekim Devrimi'nden sonra ulusallaştırılan mağazalardan ve ülkedeki diğer müzelerden gelmektedir. Müzenin sahip olduğu parçalar arasında oldukça ender olanlar da var: Müzikli otomatlar, porselen başlı bebekler, evler, mobilyalar, kapkacak, vb. Gümüşten, fildişinden, renkli camdan ve opalinden yapılmış olan bu nesneler kuyumcu ya da sanatçı işidir. Bu oyuncakların çoğu Avrupalı ve Rus ustalar tarafından Rusya'nın devrimden önceki ayrıcalıklı sınıflarının çocukları için sipariş üzerine yapılmıştır.

Müzenin geçen yüzyılda çok popüler olan müzikli otomatlarla ilgili koleksiyonu oldukça dikkat çekici. Aslında oyuncağın bu türünün çok özel bir tarihi vardır. Bin yıl önce Arap zanaat ustaları şarkı söyleyen ve kanat çırpan kuşlar yapıyorlardı; bunlar eski Yunan'da da üretiliyordu. Leonardo de Vinci'nin de otomatlar yaptığı bilinmektedir. Bu oyuncak türü 15. yüzyılın sonlarında saat yapımcılığının gelişmesiyle birlikte yaygınlaştı. Danseden, müzik çalan, satranç oynayan bebekler bu dönemde üretildi. (Monaco'daki müze bunun «canlı» kanıtı.) Müzikli otomatlara duyulan hayranlık 18. yüzyılda tepe noktasına ulaştı. Mekanik oyuncaklar 19. yüzyılda bütün dünyaya yayıldı ve Fransa, İsviçre, Hollanda, İngiltere ve Rusya bunların üretildiği ülkeler oldu. Müzedeki Avrupa ve Rus koleksiyonunda en büyük tarihsel ve sanatsal değere sahip fabrikasyon otomatlar Fransız yapımıdır. Bunların ara-

sında «Konser veren maymunlar», «Kafesteki kuş», «Trampet» gibi hareketli ve müzikli oyuncaklar dikkati çekmektedir.

Oyuncaklar Çarlık Rusyasındaki zengin çocuklarının laik eğitiminin özeliklerini de sergilemektedir. Örneğin, soyluların daha çocukken subaylığa atanan oğulları askeri nesnelerle oynamaktaydı. Müzede tahtadan, çelikten, kurşundan, bakırdan askeri oyuncaklar bulunmaktadır. Bu tür oyuncakların askerlik mesleğini talim etmeye yaradığını da biliyoruz. Örneğin sallanan tahta atlar yıllar boyu Rus çocuklarının yaşamının bir parçasıydı ve çocuk daha bir yaşına girdiğinde ısmarlanıyordu. En yaygın askeri oyuncak ise kurşun askerdir ve müzedeki parçalar 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında Almanya, Fransa ve Rusya'da üretilmiştir. Bu kurşun askerler değişik çağların askerlerinin minyatür örnekleridir: Eski Yunan ve Roma askerleri, feodal çağın şövalyeleri, 16. yüzyılın İsviçre piyadeleri, 18. yüzyılın ortalarının Prusya süvarileri, Fransız ve Rus kumbaracı askerleri, vb. Bu kurşun heykelcikler üniformaların, silah takımının ve askeri yaşamın diğer ayrıntılarını belgesel bir kesinlikle yansıtmaktadır. Çocuklarca bir buçuk yüzyıl boyunca yeğlenen bu oyuncakların askerlik sanatı tarihi açısından eğitsel bir malzeme olduğu söylenebilir.

Kız çocukların başta gelen oyuncaklarının bebekler olması ve müzedeki 18.-20. yüzyıl Rus ve Avrupa koleksiyonunda bebeklerin önemli bir yer tutması şaşırtıcı değildir. Oyuncağın toplumsal anlamı, eğitsel eğilimler, çağın ahlakı, moda özellikleri, profesyonel sanat yaratısı bebeklerde yansımaktadır. 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında Alman, Fransız, Rus yapımı porselen başlı bebeklerin büyük bir tarihsel değeri vardır. Rusya'da Alman *Steif* firmasının bebekleri çok satılıyordu. Bebeklerin mobilyalı ve kapkacaklı evleri de vardı. Müze, geçen yüzyılda Rusya'da *(Empereur, Gardner, Popov)*, Fransa ve Almanya'da porselen fabrikalarında üretilmiş zengin bir kapkacak koleksiyonuna sahip. Rus ve Avrupa kuyumcu

ustalarının 18. yüzyılla, 20. yüzyıl başı arasında yarattığı oyuncaklar da oldukça çeşitli: Gümüş, opalin ve fildişinden minik çay ve kahve takımları hem oyuncak hem de süs eşyası işlevi görüyordu. 18. yüzyıl Fransız yapımı minyatür düello silahları büyük bir ustalık işiydi. Minik boyutlarına karşın bu silahlar işliyordu da. Avusturya ve Rus yapımı gümüş sofra takımları gerçek sanat yapıtlarıydı.

Müzenin çağdaş oyuncak bölümü Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Çin, Japon halk oyuncakları açısından oldukça zengin. Halk oyuncaklarında ortak çizgiler çoktur ve oyuncağın yapısı, biçimi, renk seçimi, dekoratif motifler bunun tanığıdır. Öte yandan, halk oyuncağı aynı zamanda derinden derine ulusaldır. Japon ve Çin oyuncakları özgünlüklerinin izlerini taşırlar. Müzede kağıt, balmumu, pirinç sapı, kil, bambu, nefrit, renkli cam ve metal Çin oyuncakları bulunmaktadır. Kağıttan hayvan, kuş, balık, ejderha figürleri ve renkli fenerler özenle yapılmışlar. Japon oyuncakları da daha az özgün değil. Bu oyuncaklar Japon halkının renk ve biçim duyusunu ve egemenliğini yansıtmaktadır. Son derece tanınmış «Kokeşi» oyuncağı sanatsal düzeyiyle farkedilmektedir. «Daruma» oyuncağı hacıyatmazı anımsatan en yaygın ve en özgün oyuncaklardan biridir.

Müzedeki 18.-20. yüzyıl Rus ve Avrupa oyuncaklarından örnekler:

– «Koket kız», hareketli, müzikli. Fransız, 1870-1880. Porselen, balmumu, kumaş.

– «Maymunların konseri». Müzikli, canlı heykelcikler. Fransa, 19. yüzyıl. Tahta, metal, balmumu, kumaş.

– «Kafesteki kuş». Müzikli, hareketli. Fransa, 19. yüzyıl. Metal, balmumu, tüy.

– «Trampetli bebek.» Hareketli, müzikli. Fransa, 19. yüzyılın ikinci yarısı. Porselen, kumaş, kağıt hamuru.

– «Ortaçağ savaşçıları». Kurşun asker. Alman, 19. yüzyılın ikinci yarısı.

– Sallanan tahta at. Rusya, 18. yüzyıl. Tahta, deri, me-

tal, kumaş.

– Bebek odası. Alman, 19. yüzyıl. Tahta, kumaş.

– Bebek çay takımı. İmparatorluk porselen fabrikası, 19. yüzyıl. Porselen, kabartma, sır üstüne resim, yaldız.

– Minyatür düello silahları. Fransa, 18. yüzyıl. Metal, fildişi, kaplumbağa kabuğu.

– Alman halk oyuncakları. Sonneberg, 18. yüzyılın birinci yarısı. Tahta, süsleme.

– Ulusal giysili bebekler. 20. yüzyıl. Kağıt hamuru, kumaş.

Deventer Oyuncak Müzesi-Hollanda (19. yüzyıl)

DÜNYADA ÇOCUK MÜZELERİ

Oyuncak müzesinin daha geniş türü, çocuk müzesi ya da çocukluk müzesi. İçinde çocukla ilgili her şey var. Amaç, çocuk kültürünün nesnelerini toplamak ve çocukluğun tarihini araştırmak. Aşağıda, dünyanın en ünlü çocuk müzelerini tanırken, bu müze türünün kapsamını, amacını daha yakından görmüş olacağız. Bunlardan hiçbirinin «dünyada çocuklara ilk kez bir bayram armağan etmiş ülke»de bulunmadığını dikkate alırsak konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Edinburg Çocuk Müzesi (Museum of Childhood, City of Edinburgh) Joseph Patrick Murray tarafından kurulmuş. Murray, biri Kraliçe Victoria'ya ait iki bebeğin İskoçya'da sergileyecek yer olmadığı gerekçesiyle Londra'ya gönderildiğini gazetede okuyunca üyesi olduğu Şehir Meclisi'ni bir müze açmaya ikna eder. Amaç «Çocukların geçmişteki yaşamlarının bütün yönlerini yansıtan nesnelerin bir koleksiyonunu sergilemek»tir. 1955'te başlayan koleksiyon 1957'den itibaren o kadar genişler ki, koleksiyonu Edinburg High Street'teki kendi binasına taşıma gereği ortaya çıkar. Böylece, «dünyada yalnızca çocukluğun tarihine ayrılmış ilk müze» doğmuş olur. Bugün müze, 18. yüzyıldan kalma ve geçmişte birçok soyluyu barındırmış tarihsel binada hizmet vermektedir.

Müzede çocukluğun tarihiyle ilgili olarak şu bölümler bu-

lunmaktadır: Bebek bakımı; vaftiz; sağlık ve koruma; yiyecek ve içecekler; okul ve eğitim, çocukların çalışması; oyuncaklar. John Heyes ve arkadaşlarının bu müzede biriken belgeler ve nesneler hakkında verdiği bilgileri daha önce aktardığım için, şimdi, İngiltere'nin en büyük çocuk müzelerinden biri olan müzeye geçmek istiyorum. İlginç olan kuruluş öyküsüyle...

Londra'daki **Bethnal Green Çocuk Müzesi** (The Bethnal Green Museum of Childhood), daha sonra **Victoria and Albert Museum** olan **South Kensington Museum**'un bir kolu olarak 1872' de açıldı. Müze başlangıçta iki bilimsel koleksiyon («Besinler» ve «Hayvanlar») içeriyordu. Yirminci yüzyılın başında **Victoria and Albert Museum** dekoratif sanatlarda uzman bir müze haline geldiğinde, **Bethnal Green Museum** da 19. yüzyıl dekoratif sanatlarında, mobilya, ipek dokuma ve ayakkabı yapımı alanlarında yoğunlaştı. 1915'te **Victoria and Albert Museum** çocukları keşfetti. Savaş zamanıydı ve yazdı. Okul çocuklarının çoğunun okula gidemediklerini gören müze müdürü çocuklar için müzede etkinlikler düzenledi. Daha sonra **Bethnal Green Museum**'un yöneticisi çocukların müzeyi oyun alanı olarak kullandıklarını farketti ve 1925'te müzede bir çocuk sergisi düzenledi; işte bu sergi gelişerek müzenin sürekli «Çocuk Bölümü»nü oluşturdu. 1974'te müzenin tümüyle çocuklukla ilgili olması kararlaştırıldı, adı da **The Bethnal Green Museum of Childhood** oldu. Müzenin amacı, çocukluğun tarihini çocuklar tarafından ve çocuklar için yapılmış nesneler aracılığıyla araştırmak ve saptamaktır.

Bethnal Green Çocuk Müzesi'nde üç ilgi alanına (oyuncaklar, çocuk giysileri, çocuk kitapları) yeni bir alan daha eklenmiş: Çocukluğun toplumsal tarihi. Müzenin koleksiyonları bellibaşlı üç bölümde toplanmaktadır: Oyuncak bölümü en gelişmiş bölümdür ve üç galeriye ayrılmaktadır. Oyuncak koleksiyonu, 17. yüzyıldan günümüze, başta Avrupa ve Amerika olmak üzere, oyuncağın bütün gelişim tarihini kapsamaktadır. Bu bölümde yaklaşık dört bin oyuncak bulunmaktadır.

Bunların binden fazlası tahtadan, bir o kadarı metal ve kağıttan, bazıları da plastik, kumaş ve diğer malzemeden yapılmıştır. Müzede 160'ı tahtadan, 400'ü seramikten, 200'ü balmumundan, 300'ü plastikten, 200'ü kumaştan, 100'ü karışık olmak üzere 1400'den fazla bebek vardır. «Öğretici Oyuncaklar» sergisi 1987'de açılmış. Müze ayrıca oyuncak tarihini de araştırmaya çalışmaktadır.

Müzenin çocuk giysileri bölümünde en azından 2200 parça giysi bulunmaktadır; bunların içinde eldivenler, ayakkabılar, örgü işleri ve giyim aksesuarı vardır; çocuk mobilyası da burada yer almaktadır. Çocuk giysileri bölümünde bulunan örnekler 18. yüzyıldan günümüze kadar gelmektedir. Müzede çocuk kavramı doğumdan yaklaşık 18 yaşa kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Çocuk kitapları bölümünde yaklaşık 80 bin adet kitap bulunmaktadır; bütün İngiliz çocuk kitapları müzeye düzenli olarak girmektedir. Bu bölüm 1970'de *Renier*'in özel koleksiyonunun müzeye verilmesi ile kurulmuştur. Kitaplar çocuk edebiyatının 16. ve 17. yüzyıldaki başlangıcından günümüze kadar gelmektedir. Ayrıca günümüzde İngiltere'de yayınlanan hemen bütün çocuk kitaplarını içeren «Book Trust Collection» da buna eklenmektedir.

Müzede ayrıca 62 gelinlik, 600 adet çeşitli hayvan figürü, 1000'den fazla baskı, suluboya resim, fotoğraf, 90 yağlıboya tablo korunmaktadır. Yılda yaklaşık 500 yeni nesne katılmaktadır müzeye. Bunlar çoğunlukla bağış olarak gelmektedir, müzenin satın aldıkları çok azdır.

İngiltere'de bir başka çocuk müzesi Anglesey adasındaki **Çocuk Müzesi** (Museum of Childhood). Müze 1973'de Anglesey Markizi tarafından Menai Bridge'de açılmış, daha sonra 1985'te Baumaris'teki yeni yerine geçmiş. Müzenin iki katlı altı odası sergilemeye ayrılmış.

Birinci odada görsel-işitsel eğlence araçları sergileniyor. İşitsel araçlar olarak müzik, ses araçları ve radyo yer almakta. İlk ticari mekanik müzik aracı 1830'da Kıta Avrupasında

ortaya çıkmıştı. İsviçre'de müzikli kutular saat sanayiinin gelişimi sonucunda üretildi; 1780'lerin başlarında Cenevre'de ilk müzikli saatler yapıldı. İnsan sesinin müzik aracında yeniden üretilmesi 1880 dolaylarında Edison'un «fonograf»ı ile olanaklı oldu. Edward çağının sonlarına kadar bu ilk modelde silindir biçiminde plaklar kullanıldı. Müzede bunlardan bir tane var. Silindirin yerini düz plak alınca «gramofon» olarak bilinen araç ortaya çıktı. Müzede ilk kristal takımlı ve kulaklıklı radyodan (1925) bir örnek de bulunmaktadır.

Görsel eğlence araçlarının 1830'ların ortalarından itibaren nasıl geliştiği de müzede izlenebilmektedir. Belçikalı Joseph Plateau'nun buluşu olan «fenakistiskop» 1830 dolaylarında ortaya çıktı. Horner adlı bir İngiliz 1860'larda «zoetrop»u (ya da «yaşam tekeri»ni) yaptı. Daha sonra bir Fransız «praksinoskop tiyatro» adı verilen optik tiyatroyu icat etti; bu araç sinemanın öncüsü oldu. İlk projeksiyon örneklerinin yanında bir de 1880-1930 dolaylarında tanınan bir dizi «büyülü fener» vardır (İngmar Bergman'ın anı kitabının adında olduğu gibi: Laterna Magica); bunlarda ışık kaynağı olarak mum, parafin lambası ve elektrik kullanılıyordu. «Stereskopik kamera» 1850 dolaylarında yaratıldı ve eğlence yaşamına yeni bir biçim getirdi. Diğer ev eğlenceleri örnekleri içinde «stereoskop»lar, «kaleidoskop»lar, «çıkmalı kitaplar», «delikten seyredilen resimler» vb. var (bunlara Yunanca adlar takılması o dönemin modasıydı.)

Müzede ikinci odada çanak çömlek ve cam işleri sergilenmektedir. Bu bölümde, 1800'lerin başlarından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadarki dönemde aile çevresinin tarihsel değişimi 250'den fazla nesne aracılığıyla gösterilmektedir. Sergilenen çanak çömlekler Kral III. George dönemine kadar gitmektedir. Dönemin çocuk tabaklarının yanları alfabe ile, ortası şiir dizeleriyle süsleniyordu. 19. yüzyılın ortalarında özellikle çocuklar için kupalar yapılıyordu, bunların üzerinde alfabe ya da çocuk adları yer alıyordu. Bebek evi çay takımları Victoria çağının sonlarına doğru yapıldı. Çocuk çay

takımı parçaları krallık ailesinin resimleriyle ya da olaylarıyla süsleniyordu (1838'de Kraliçe Victoria'nın taç giymesi, 1841'de Prens Edward·Albert'in doğması gibi). Nadir bulunan koleksiyon parçalarından biri de, 1800'lerin başlarında çömlekçilikte çalışan küçük kız ve erkek çocukların ilkel bir biçimde süslediği çaydanlıklardır (bunlar 1820 dolaylarında Amerika'ya ihraç ediliyordu.)

Üçüncü oda trenlere, arabalara, zemberekli oyuncaklara ayrılış. Amaç, 1850-1950 arasındaki mekanik oyuncaklarla yüzyılın motorlu araçlarının gelişimini gösterebilmek. Model demiryolu bölümündeki en eski parça, dönemine özgü tipik vagonuyla tahtadan elde yapılmış bir lokomotif. Bu ilk dönemlerde tenekeden mekanik oyuncaklar bilinmiyordu. 1840 dolaylarında iple çekilen örnekler söz konusuydu. 1860 dolaylarında yine çekmeli, ama tenekeden ilk oyuncaklar ortaya çıkmaya başladı. Zemberekli demiryolu oyuncakları ise 19. yüzyılın sonlarına doğru yapıldı. Arabalara ayrılan bölümde otobüsler, traktörler, itfaiye arabaları, bir 18. yüzyıl krallık arabası, 1920'lerin *Rolls Royce* modelleri, daha modern *Lesney* ve *Dinky* oyuncakları yer almaktadır. Gemi ve uçak serisinde en eski parça 1860 dolaylarında yapılmış bir Alman teneke oyuncağıdır (Great Eastern adlı gemi). Teneke oyuncaklar uçaklar, *Lehmann*'ın 1960 tarihli zeplininden 1940 tarihli zemberekli Spitfire uçağına kadar değişmektedir. Teneke oyuncakların sivri kenarlarıyla ve zehirli boyalarıyla çocuklar için tehlikeli olması olasılığı İkinci Dünya Savaşı sonrasında hükümetin bu konuda yeni düzenlemeler yapmasına yol açınca bu sanayi dalı gerilemiş, bu da plastik oyuncakların hızla gelişmesine yol açmıştı.

Dördüncü odada kumbaralar sergileniyor. 19. yüzyılın başlarında madeni paraları saklamak için özel kutular yapılmıştı ve tutumlu ev halkı, Noel, doğum günü, tatil gibi özel günler için bunların içinde para biriktirirdi. Tutumluluk aslında Victoria dönemi hıristiyan ahlakının bir ilkesiydi. Para kutuları 1850-1900 arasında ticari amaçlı olarak yapıldı

ve bu gelenek 1940'a kadar böyle sürdü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kumbaralar, başlangıçtaki para saklama amacını aşarak, daha çok yenilik ya da kutlama amacıyla yapılır oldu. İnsanlar şimdi küçük tasarruflarını bankaya yatırırlarsa sermayelerinin artacağını farkettiler. Müzede sergilenen 250'den fazla kumbaranın incelenmesi 150 yılı aşkın bir süredeki teknoloji gelişimini de göstermektedir. Sanayi devriminden önce kumbaraların çoğu çömlekten ya da ağaçtan yapılıyordu. Çömlekten kumbaraların en ünlüsü domuz biçiminde olanıydı («Piggy Bank»); çünkü domuz zenginlik simgesiydi. İlk metal kumbaralar 1840 dolaylarında (Tükiye'de 1928'de) yapıldı ve «Birth Banks» ya da «Charity Banks» olarak tanındı. Bunlar genellikle elde yapılıyordu ve banka binası biçimindeydi. Pirinçten yapılan kumbaralar 1910 dolaylarında çok tanındı. Müzede 1896 tarihli bir «Giyomtel Kumbarası» da var. Böyle hareketli oyuncak kumbaralar özellikle Amerika'da 1872'de, 1880'de, 1882'de yapılmıştır. İngiltere'deki ünlü kumbaralardan biri de silindir posta kutusu biçiminde olanıydı. Orijinali dökme demirdendi, 1953'te Kraliçe II. Elizabet'in taç giyme anısı için plastikten olanı da yapılmıştı.

Müzede beşinci oda resim salonu ya da sanat galerisi. Bu odadaki tablolar ve resimler çoğunlukla çocukları evde, okulda, oyun alanında göstermektedir. 1859 tarihli bir Brownlow tablosu döneminin okul içi yaşamının güzel bir örneğini ortaya koymaktadır. Mulready'nin 1887 tarihli «Londra'da Bir Sokak» tablosu yoksul çocukları göstermektedir. Bu sanatçı 1840'da çıkan ilk İngiliz posta pulunu çizen ressamın oğluydu. 1850 döneminin *Baxter Baskıları* çocukların etkinlikleri ve aile yaşamı üzerinde yoğunlaşıyordu. İlk çocuk kitabı yazarlarından biri olan Kate Greenaway kitap resimlemelerini 1880'lerde yaptı. Bu sanatçının, çocuk haklarının çok önemli olduğu gerçeğinin yetişkinlerce farkedilmesindeki payı oldukça büyüktür. Bu dönemden önce yaygın ilke, «çocuklar görülmeli, ama işitilmemeli» biçimindeydi. (Bizim çocukluğu-

muzda da «ortaklıkta olun ama sesinizi çıkartmayın» denmiyor muydu?)

Binbir Gece Masalları'ndaki gibi gezimizi sürdürelim. Altıncı oda eğitsel oyuncaklara, bebeklere, oyunlara ayrılmış. Eğitsel oyuncaklar içinde 1860'ların tahta, 1880'lerin 'taş' tuğlaları (bloklar) sayılabilir. Son 150 yılda dünyanın değişik ülkelerinde, özellikle Avrupa'da yapılmış bebekler de müzede yer almaktadır. 19. yüzyılın başlarına kadar fabrika yapımı bebek yoktu; bu tarihten önce tahta bebekler belirli bir çocuk için elde yapılan nesnelerdi. Örneğin **Victoria and Albert Museum**'da 1700 dolaylarında yapılmış böyle bir bebek vardır. Balmumu yüzlü bebeğin tarihi 18. yüzyıl sonlarına rastlamakta, müzede 1835 dolaylarında yapılmış öyle bir bebek bulunmaktadır. «Şapkacı Bebeği» denilen bebekler oyun nesnesi olmamakla birlikte, kadın şapkası yapanlara modellerini önce minyatür boyda yaratmalarına yardımcı olduğu için dikkati çekmektedir. Müzede 1825 dolaylarında yapılmış böyle bir model bebek var. 1862'de Amerika'da yapılan ve Avrupa ülkelerine de ihraç edilen «yürüyen bebek» (autoperipatetikos) ilginç bir başka örnek.

Yeni bir müzeye geçelim. İngiltere'de çocukluk ve yerel tarih konularına yönelik **Dewsbury Müzesi** (Dewsburg Museum) 1985'te açılmış. Müzede çocuklukla ilgili üç temel bölüm var:

– İş yaşamında çocuklar. Bu bölüm konuyu üç açıdan ele almaktadır: Çiftlikte çalışma, evde çalışma, sanayide çalışma. Burası çocukların son 250 yıl boyunca girdikleri değişik işlerin türlerini görtermek üzere düzenlenmiş. Bu düzenlemede Dewsburg kentinin tarihsel geçmişi temel alınmış. Dewsbury 18. yüzyıla kadar kırsal bir bölgeydi, dolayısıyla çocukların önce tarlada çalışmaları gösterilmektedir müzede. Daha sonra çanak çömlek sanayii gelmektedir. Kentin sınaileşmesiyle birlikte çocukların maden ocaklarında ve fabrikalarda çalışması söz konusu olmaktadır. Bu bölüm Victoria çağının çocukların çalışması konusundaki tutumunu gösteren bulgularla sona ermektedir.

– Oyun yaşamında çocuklar. Bu bölümde oyunlar ve oyuncaklar sergilenmektedir.

– Okul yaşamında çocuklar. Burada 1940'ların, 50'lerin okul yaşamını tanımamızı sağlayan malzemeler ve belgeler yer almaktadır.

Müzede ayrıca çocuk yayınları bölümü de bulunmaktadır.

Avrupa'dan bir başka kıtaya geçiyoruz. Quebec'teki **Kanada Uygarlık Müzesi**'nde (Musée de la Civilisation) yer alan **Çocuk Müzesi** (Musée des Enfants) amacını şöyle açıklıyor: «**Çocuk Müzesi**'nin amacı, çocukların yaşamını zenginleştirmek, kültürel ufuklarını genişletmek, dünyayı keşfetmeleri için onlara yaratıcı bir mekan sağlamaktır.» Böylece, yine çocuklara yönelik, ama biraz farklı bir müze türüyle karşı karşıya geliyoruz. Aşağıdaki örneklerinde de göreceğimiz gibi, bu tür müzeler artık çocukluğun geçmişiyle değil, daha çok geleceğiyle ilgileniyorlar. Quebec'teki **Çocuk Müzesi**'nin yayınladığı derginin her sayısı Kanadalı çocuklara dünyadan bir ülkeyi tanıtmayı amaçlayan sayfalar içeriyor. Müzenin sürekli yayın organı olan dergi bize de düzenli olarak gönderilmektedir. Derginin bir sayısı Türkiye'ye ayrılmış (**Le Musée Amusant**, cilt 3, sayı 1, 1989).

Japonya'ya geçtiğimizde, bu ülkede çocuklara yönelik pek çok müze bulunduğunu görüyoruz. Ama bunlar, Avrupa örneklerindeki gibi çocuk kültürünü ve tarihini araştırmaktan çok, çocukları kültüre ve bilime, özellikle gelecekteki yaşama yönlendirmeyi amaçlıyorlar. Japonya'nın, geleceği şimdiden yaşamaya başlamış bir toplum olduğu bu müzelerde görü-lebiliyor.

Hiroşima Çocuk Müzesi'nin (The Hiroshima Children's Museum) amacı şöyle açıklanmaktadır: «**Hiroşima Kenti Çocuklar İçin Kültür ve Bilim Müzesi,** çocuklara, bilime ve kültüre ilişkin bilgilerini ve ilgilerini derinleştirmede yardımcı olmayı, boş zamanlarını müzedeki bilimsel ve kültürel programlar ve sergiler aracılığıyla nasıl daha etkili biçimde kullanabilecekleri konusunda bir şeyler öğretmeyi amaçlamak-

tadır.»

Tochigi Bilim Müzesi de (Tochigi Science Museum) temelde çocuklara yönelik bir müze. Müze kendini şöyle anlatıyor:

«21. yüzyıla yaklaştığımız günümüzde, insan toplumunun doğayla uyum içinde yaşayabilmesi doğrultusunda, bilimin ve teknolojinin iyi bir biçimde anlaşılması ve tanınması zorunludur. Müzemiz çocuklara öğretim yapmak ve onlara bilimsel ve yaratıcı bir zihin ve tutum kazandırmak amacıyla kuruldu ve düzenlendi.»

Okazaki Dünya Çocukları Sanat Müzesi (The World Children's Art Museum in Okazaki) ve **Ana-Baba-Çocuk Yaratıcı Sanatlar Merkezi** (The Parent-Child Creative Arts Center) Okazaki Belediyesi Kültür Merkezi'nde yer alan iki ana bölümdür. Burada çocuklar uluslararası bir bakış açısı geliştirmeye, yeteneklerini ortaya çıkarmaya ve yaratıcı etkinliklere istek duymaya teşvik edilirler. Merkez ayrıca ana-babalara ve çocuklara aralarında diyalog kurma olanağını sunar ve ideal sanat eğitimine ulaşma yollarını araştırır.

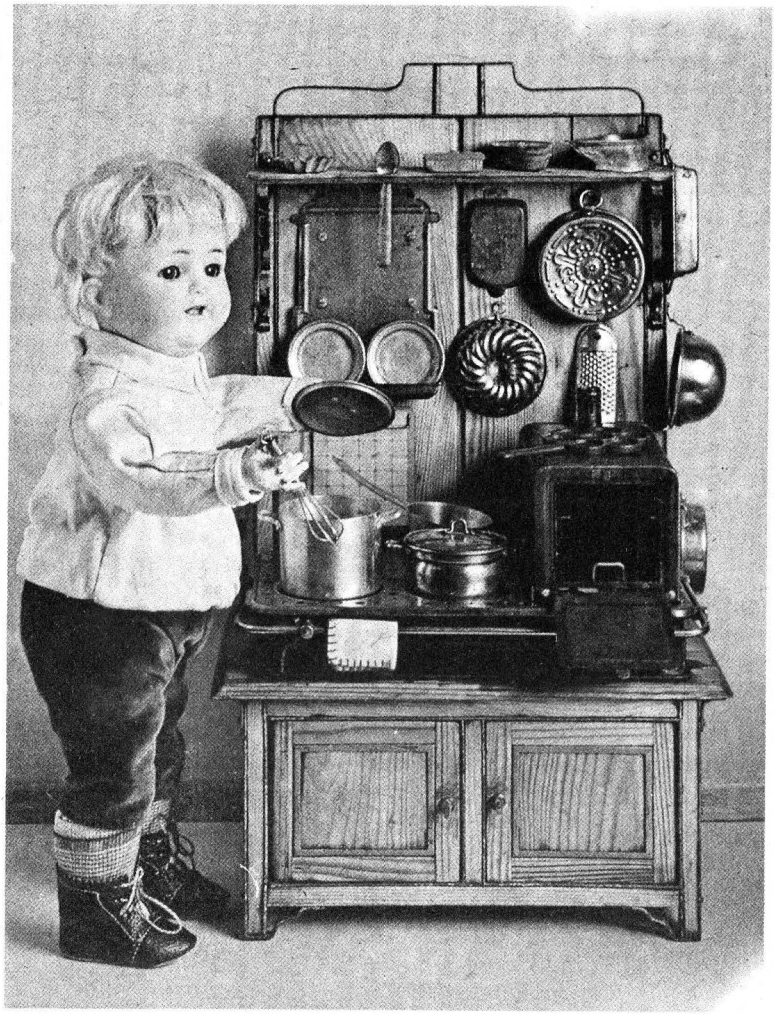
Müzenin birinci katı iki bölgeye ayrılmıştır: «DÜŞÜN» bölgesi ve «GÖR» bölgesi. Ziyaretçiler daha sona **Ana Baba-Çocuk Yaratıcı Sanatlar Merkezi**'nde yer alan «YAP» bölgesine girebilirler. «DÜŞÜN» bölgesinde özel sergiler ve projeler bulunmaktadır; «GÖR» bölgesinde ise Okazaki çocuklarının ve dünyadaki diğer kentlerin çocuklarının yaptığı resimler, heykeller ve seramikler sergilenmektedir. Burada dünyanın her yerinden gelen geleneksel oyuncaklar, dokumalar ve metinler de görülebilmektedir. «YAP» bölgesini oluşturan **Ana Baba-Çocuk Yaratıcı Sanatlar Merkezi**'nde çocuklar resim, heykel ve benzeri diğer etkinlikler aracılığıyla yaratıcı gizilgüçlerini sergilerler.

Hollanda'nın La Haye kendindeki **Museon,** bilimin her yaştan insanı ilgilendiren bütün konularını içine alan geniş kapsamlı bir bilim müzesi. **Museon,** La Haye'deki eğitim müzesinin çalışmalarının öncüsü olan **Eğitim Müzesi**'nin bir tür genişletilmiş devamıdır. 1904'te La Haye kentinin bazı sakinleri

bir eğitim müzesi kurdular; amaçları, kentteki koleksiyoncuların armağan ettiği bazı doğa tarihi nesnelerini ve sanayi ürünlerini korumak, bunların ilkokul çocuklarınca gözlem aracı olarak kullanılmasını sağlamaktı. 1929'da müzenin gitgide büyüyen koleksiyonuna yer aranırken eski bir okul bulundu. 1950'lerin başlarında La Haye belediyesinin yetkilileri müzenin yeni bir binaya yerleştirilmesine karar verdiler. Bugünkü bina müzenin yaratılmasından seksen yıl sonra (1984) yapıldı ve **Museon** 1986'da kendi binasında resmen açıldı. **Museon**'a 1988'de özgün oluşu nedeniyle Avrupa Müzeleri Yılın Ödülü Özel Mansiyonu verildi. **Museon** bir belediye müzesi olarak ödeneğini La Haye kentinden almaktadır. Müzede çocuklar, gençler ve yetişkinler için her yıl yaklaşık üç bin kurs düzenlenmektedir. Ayrıca müzede sayılamayacak kadar çok sayıda sergiye yer verilmektedir. 1988'de müzeyi 350 bin ziyaretçi gezmiştir.

Museon bir tek müze değil, bir müzeler topluluğudur. Müze beş temel alanda yoğunlaşmaktadır: Jeoloji, doğa tarihi, tarih, etnoloji, fen. Müze, **Belediye Müzesi** ve **Omniversum** ile birlikte tek bir kültür, eğitim ve dinlenme merkezi oluşturmaktadır. 1935'te kurulan **Belediye Müzesi** 19. ve 20. yüzyıl resimlerini, dekoratif sanat koleksiyonlarını ve müzik araçlarını sergilemektedir. **Omniversum** ise Avrupa'nın ilk uzay tiyatrosudur. **Museon**'un giriş katında «Evimiz Dünya» adıyla dünyanın ve sakinlerinin tarihi sergilenmektedir. Birinci katta «İnsan ve Nebula Arasında» başlığıyla gezegenimize, üzerindeki yaşama, insan kültürüne, bilim ve teknoloji tarihine ilişkin nesneler sunulmuştur. Ayrıca bütün dünyadaki farklı kültürleri karşılaştırmayı sağlayan bulgular da burada yer almaktadır.

Son olarak, gelişmiş ülkelerde 40 bin kişiye, bizde ise 350 bin kişiye bir müze düştüğü gerçeğini anımsatmakta yarar görüyorum. Ülkemizdeki müzelerin çoğunun arkeoloji müzesi olduğunu, henüz bir bilim müzesine, bir çocuk müzesine sahip olmadığımızı, müzelerimizde hiç eğitim uzmanı çalıştırmadığımızı ve eğitim programları düzenlemediğimizi de anımsatmak istiyorum. Belki bir ilgilenen olur diye...

Stockolm Oyuncak Müzesi (1915-20)

İKİNCİ BÖLÜM

OYUNCAĞIN ARDINDA YOLCULUK

OYUNCAKLI BİR GEZİDEN NOTLAR

Bu yazıda tumturaklı bir giriş yapmam gerekseydi, herşeyin İsveç'in başkenti Stockholm'daki **«Oyuncak Müzesi»**ni görmemle başladığını söyleyebilirdim. O müzeyi gezerken neden bizim de bir oyuncak müzemiz yok diye düşünmüştüm (Avrupa'da gezerken hep böyle olur, bilirsiniz). Zenginin malı-züğürdün çenesi gibi olmasın diye de, Türkiye'ye döndüğümde konuyu araştırmayı sürdürmüştüm.

Türkiye'de bir oyuncak müzesi yoktu, hâlâ da yok (Antalya müzesindeki özel bölüm dışında). «Müzelik» olanlarından filan vazgeçtim, acaba bizde şöyle biraz eskilerden kalma oyuncak bulma olanağı var mıydı? Örneğin benim çocukluğumdaki, diyelim otuz beş-kırk yıl önceki oyuncaklardan iz kalmış mıydı? Kırk yıl dediğin nedir ki, daha dün! O zamanın oyuncakları çoğunluk tahtadandı. Köylük yerlerde çocuklar kendileri yaparlardı oyuncaklarını, kağnı, düven, çıkrık, beşik gibi. Biz şehirliler dükkandan alırdık. Adana'da Yağcamii'nin karşısındaki sokakta «Sandıkçı»nın dükkanından topaç alırdık örneğin, çıngıraklı çember, araba, vb. Evlenecek genç kızlara çeyiz sandığı, askere gidecek genç erkeklere asker bavulu, benim gibi okula yeni başlayacak bacaksızlara da tahtadan okul çantası...

Sorup soruşturdum, ağaç işleri en iyi Amasra'da yapılırmış. İyi ya, ben de Karadeniz bölgesini hiç görmemişim, fırsat bu fırsat! Sabahın köründe otobüse atladığım gibi Bartın'dayım, oradan da doğru Amasra'ya. Bu gezide amacım sadece tanımak, inan olsun hiçbir şeyi eleştirmeyeceğim.

Aşağılarda deniz göründüğünde heyecanlanıyorum (ne de olsa Ankaralıyım). Ama koyun sağ yanında koca bir siyah leke var, ne ola ki? Bunun Amasra'nın bağrını oyan bir kömür ocağı olduğunu aşağıya inince öğreniyorum. Kömür kamyonları, kirlenme ve susuzluk Amasra'da turizmi öldürmüşe benziyor. Ama ben eleştirel gözle bakmayacağım dedim ya, kıyıda bir pansiyona yerleşir yerleşmez kendimi ağaç işlerinin yapılıp satıldığı sokağa atıyorum. Adı «Çekiciler Sokağı».

İbrahim Çevik yetmiş yaşlarında, 1940'da çırak girmiş, üç yıl sonra 'destur' alıp mesleğe başlamış. «Likör takımı en birinci yaptığımız şeydi, ayak tezgahında. Likör takımı bizim icadımız sayılır, ustamızın ustasının işi. Bir ara batar gibi oldu, sonra yeniden canlandı. Ayak tezgahında oymak zordur bunu. Asıl Amerikalılar alırlardı. Ayaklı yumurta kadehini de Amerikalılar alır, içki içmek için kullanırlardı. Amerikalılar gelmiyor, biz de artık bunları yapmıyoruz.» İbrahim Usta tuzluk, kahve kutusu gibi ev eşyaları yaptıklarını da anlatıyor. «Bizim ilk çıraklığımızda bir ihtiyar vardı, sırt kaşağısını o icat etti. Bundan kırk yıl önce, 75 yaşlarındaydı o zaman. Her şeyi ayak tezgahında yapardık. 55'lerde filan biz yine ayak tezgahında çalışıyorduk. Özellikle cila yapmak için. İki taraflı döndüğü için iyi cila çekilirdi. Torna tek taraflı döner, cilaya uygun gelmez. 'Çekicilik' denmesinin sebebi de ayak tezgahında yayın elle çekilmesinden. Biz ne yaptıysak o iptidai tezgahın bereketiyle yaptık.»

İbrahim Çevik beni dükkanının bodrumuna indiriyor, ayak tezgahını gösteriyor. Üç tahta, iki demir parçası, bir de ağaç yay, hepsi bu. Anlaşılan bütün marifet insanda, insanın bece-

risinde ve yaratıcılığında. İbrahim Ustaya oyuncak yapıp yapmadığını soruyorum. «44 senesinde çok çıngırak yapardım, bebek çıngırağı. Yeni usta olmuştum. Özellikle Bartınlılara çıngırak yapardık, Bartınlı bebekler bizim çıngıraklarımızla büyüdü. İhtilale yakın yıllarda bıraktık.» İbrahim Usta oyuncak olarak başta topaç, yoyo, el fırıldağı yaptıklarını anımsıyor. «Kız çocuklar için birşey yapmazdık sanırım. Beşiği başka yerlerde yaparlar.»

Geçen yıl İsveç Televizyonu Amasra'ya gelmiş, el sanatlarını araştırmışlar, film çekip, ses kaydedip gitmişler. Bunu bana anlatan Hasan Kasap (46) dükkanın bir köşesindeki eski ayak tezgahında onlara topaçlar yaptığını söylüyor. Hasan Ustanın (lakabı «Yağlı Hasan») kendisi de, yaptığı işler de çok ilginç. «Ben ilkokul üçte başladım bu işe, kendi kendime yetiştim, ustam yoktu, ama yetmişe yakın çırağı usta yaptım. Ben hem peştemal kuşandım, hem de ustalık belgem var.» Tanıyanların söylediğine göre Hasan Ustanın yapamayacağı şey yok ağaçla.

Hasan Usta önceleri topaç filan yapıp çocuklara satarmış, sonra hasır oturak, sandalye filan yapmış. «Sene 56-57. Ayak tezgahında çekiyoruz. Peder gemilerde çalışıyor, yurtdışına gidiyor. Saz, çıkrık yapar, tamir ederdim. İlk elektrikli tornayı 59'da almıştım. 62'de İtalya'dan gelme oyuncak bir savaş topunun aynısını yaptım. İçine ceviz, fındık koyup yayla patlatılıyordu. Sonra Rusya'dan iç içe geçme bebek getirmişlerdi, onun da aynısını yaptım. 65'de kolunu başını oynatan adam iskeleti yaptım. Kağnı arabasını öküzüyle, boyunduruğuyla birlikte yapardım. Düven, su fıçısı, çıkrıklı kuyu. Elektrikli tornayı aldıktan sonra hayvan modelleri yapmaya başladım: Maymun, leylek, deve, keçi, geyik, boğa. En son oyuncak yapışım 1975-76 yıllarına rastlar. Sonra plastik çıktı, tahta oyuncak öldü.»

Hasan Usta kendi çocuklarına da oyuncak yapmış. «Benim yaptığım çıngıraklı beşikte büyüdü hepsi» diyor. Eskiden yaptığı bütün oyuncaklardan bana birer örnek yapmaya söz

veriyor. İbrahim Ustadan da rica etmiştim aynı şeyi. Bu insanlar yitmekte olan bir tarihi (belki biraz da kendi çocukluğumu) yeniden bulmama yardımcı olacaklar. Yarın sabah ilk işim Amasra Müzesi'ni de görmek olacak.

Müzede hiç müzelik oyuncak yoktu tabii. Ama Osmanlı Tarihi Yakın Çağ (18.-19. yy.) vitrininde ağaç likör takımının atasını görmeyeyim mi? Memurlara soruyorum, o kadar eski olamayacağını söylüyorlar.

Muhtar Ali Arslan mesleğe 1936'da başlamış. O da havan, tuzluk, kahve kutusu, vazo gibi şeyler üretmiş. «Müzedeki likör takımını ben yaptım, tam kırk yıllık. Biz fazla oyuncak yapmazdık, araba filan, 1950'lerde olmalı. Oyuncak işi çok sürmedi.» Ali Usta kemaneli tezgahta 25 yıl çalışmış, çekicilerin dernek başkanlığını yapmış. «Bizim işin zayıflaması ağaçsızlıktan. Bu sanat artık canlanmaz, zaten kimse çırak durmak istemiyor» diyor.

İbrahim Vatandaşlar (58) çocuklar için topaç, çıngırak, fırıldak yaptıklarını anımsıyor. Yıl 1955. «Oyuncak işi 65'te filan bitti, sonra hiç yapılmadı.» Eski usul tezgahı 1960'tan sonra bırakmışlar. «İbrahim Çevik benim ikinci ustam. İlk ustam Teke Mehmet (Zor) idi. Üçüncü ustam Ali Arslan'dı. Ben peştemal kuşanıp destur alamadım. Anafarta ya da Kadeş vapurları yanaşırdı limana, onlara satardık yaptıklarımızı. İlk kazandığım dört lirayı hiç unutamam, bana çok para görünmüştü.» Ben de marangoz çırağı durduğumda aldığım bir lira haftalığı unutmadım, bana çok az görünmüş, işi bırakmıştım. O paranın ustanın lûtfu olduğunu sonradan öğrenecektim.

ŞANSLI KOYUNLAR

Amasra postanesinin önündeyim. Kurucaşile dolmuşuna bineceğim. Dolu bir minibüs geliyor, beni de alacak üstelik. Haydi yine şanslısın diyorlar. Böyle koyun gibi taşınmak şans mı diyorum, kimse aldırmıyor. Ön tarafta şoförden başka iki

kişi daha var. Şoför inip beni kendi kapısından öne alıyor, sonra kendisi biniyor, gövdesinin yarısı kapıya dayalı (fiyakadan değil, yersizlikten). Vites kolu iki bacağımın arasında, hapşırsam vites değişecek diye korkuyorum.

Amasya-Kuruçeşme 45 kilometre, 1,5 saatte alıyoruz. Şoför Alaattin yolu çok iyi biliyor, hangi kavşakta, hangi uçurum kenarında hangi kazanın olduğunu anımsayacak kadar. Yolun en tehlikeli yerine geldiğimizde, buradan aşağıya bakmaya ben bile korkarım diyor Alaattin. Uçaktan denizi seyretmek bunun yanında eğlencelik kalır. Aşağısı ne yar, ne uçurum, düpedüz kuyu, dipsiz kuyu. On sekiz can, bu daracık sırat köprüsünü şansımıza güvenip geçiyoruz. İçerde yer kalmadığı için arabanın üstüne çıkan köy öğretmenini gördükten sonra ben koyun edebiyatını hepten bırakıyorum. O korkunç uçuruma benim tepemden bakacak kadar yürekli kişilerin ülkesinde ölüm bile güzel gelmeli insana diyorum. Üstelik manzara ölümüne güzelken!

Kurucaşile'de kıyıdaki tekne tezgahlarını gezip arkalarda bir kahveye giriyorum. Mehmet Tomruk 78 yaşında. «25 yaşında deniz inşaatına başladım. Balıkçı teknesi, gezi teknesi, yat, hepsini yapardım. Ayak keseri, balta ile çalışırdık. Bizde en çok kestane ağacı kullanılır, denize dayanıklıdır. Kestaneden bir teknenin ömrü 30-40 yıldır. Bizim teknelerin eğimi kendindendir, biçme değildir. Bizim köylümüz hangi ağacı alacağını bilir, eğimli olanını seçer. Endazeyi koyarsınız üstüne, çizersiniz, makineye verip çekersiniz. Teknenin tümü kestaneden olur, kaplaması, kamarası, her yeri. Kestane kolay yetişen bir ağaçtır, beş senede kullanılır hale gelir. Çam ise yirmi beş senede bile işe yarar duruma gelmez. Kestane ağacını odun olarak satan orman işletmesi gemi yapımı için vermiyor bize ya da çok büyük miktarda veriyor, almaya gücümüz yetmiyor.» Peki ya kooperatif diyorum, denedik olmadı diyor çevremizdekiler. Daha sonra belediye başkanıyla konuştuğumda da, kasabanın iki sorunundan birinin su, diğerinin ağaç olduğunu öğreniyorum. Su ve ağacın olma-

dığı yerde yaşam da olmuyor anlaşılan.

Mûstafa Sarı (32) tekne ustası, «ilkokuldan sonra çalışmaya başlıyoruz, oyuncaklar daha küçüklere kalıyor» diyor. Yörede ağaçtan yapılan oyuncakların neler olduğunu anımsıyor: Araba, kızak, kayık, düdük, topaç, «kütlek», «zömbelek». Kütlek defne tanesi ya da hurma çekirdeği atan iki parçalı bir tür silah. Çömbelek Giyomtel'inkine benzer bir ok-yay. Kuş hatta balık avlamakta kullanılırmış, yani o da silah gibi bir şey. Karadenizli için silahın «çocuk oyuncağı» olması boşuna değil! Bulup buluşturup bana da bir zömbelek armağan ediyorlar, böylece müzeye ilk silahımı, pardon ilk oyuncağımı kazandırmış oluyorlar. Sonra bana «göbeçıkrık» adı verilen bir tür tahtaravalliyi anlatıyorlar. Toros yaylalarında bununla bizim de oynadığımızı anımsıyorum, ama bizdeki adını çıkaramıyorum (kütlek'e bizde «patlangaç» deniyordu galiba). Oyuncak adları da ilk kez burada dikkatimi çekiyor: Zömbelek'in zemberekten, göbeçıkrık'ın göbek çıkrığından, kütlek'in küt sesinden geldiği belli. Çoğunlukla işleve dayalı adlar; tekne yapımında kullandıkları kestane dalına «eğri» demeleri gibi.

SİS BASTIRIYOR

Her saat başı bulunur dedikleri aracı Kuruçaşile'de bulamayınca, Cide'ye taksi tutarak gitmek zorunda kaldım. Cide öncekilere göre daha varlıklı bir kasaba, turizm kapasitesini de geliştirmeye çalışıyor. Orman ürünleri sanayii olunca ağaç işleri de olur diye düşünüyorum. Ersin Işık (33) ağaç tornası ustası. 68'de işe başlamış. Tavla pulu (tavlanın kendisi marangoz işiymiş), tenekeci tokmağı, fındık kıracağı, vb. yapıyor. Oyuncak olarak kayın ağacından üç ya da dört tekerli araba yaparmış. Dört tekerlisi hâlâ isteniyormuş, ama üç tekerliyi artık arayan yokmuş. Ersin Usta bana bir tane yapacak dört tekerliden. Öğleden sonra uğradığımda dükkanda ustanın iki

küçük çocuğu da vardı. Onlara da oyuncak yapıp yapmadığını sordum ustaya. Onlar Kur'an Kursuna gidiyorlar, oyuncağı ne yapsınlar yanıtını aldım.

Yol boyunca hep sosyal demokrat belediyelerle karşılaştım, ama hep halkın ne kadar tutucu olduğu yakınmalarını dinledim. «Biz kendimizi İstanbul'un mahallesi sayarız» denilen Cide'de bile imam-hatip lisesi oluşundan belli. Lise mezunları üniversiteye giremezken imam-hatiplilerin kolayca girdiğini, çünkü en zeki ve çalışkan gençlerin özel olarak seçilerek, özel yurtlarda barındırılarak, özel kurslarla desteklenerek üniversiteye yollandığını öğreniyorum. Gavur Ali'yi (yaşlı bir ağaç ustası) beklediğim kahvenin bahçesinde söyleştiğimiz bir Cideli «devletin kadroları da sonunda oyuncak edildi beyefendi» diyor.

Cide'den çıkıp gerideki tepelere doğru tırmanmaya başlayınca, denize doğru dar bir vadide kurulmuş kasaba tümüyle göz önüne seriliyor. İnebolu levhasında 100 km. yazıyor, ama yol bozuk olduğu için dört saatte gidecekmişiz. Bu külüstür midibüsle, çuvallı, sepetli, kutulu (en büyüğü de garip bir yolcunun oyuncak kutusu) yüküyle yol iyi de olsa daha çabuk gidilemez zaten. Tepelerden Cide'nin 12 kilometrelik kumsalını seyredip yolu unutmaya çalışıyorum.

Aydos'da arabamız tıklım tıkış doluyor. Daha doğrusu ben dolduğunu sanıyorum. Yolda yeniden aldıklarımızı görünce şoför Hasan'a rekorunu soruyorum, 38 kişi hocam diyor, şimdi egale etmek üzereymişiz. Aslında yük fazla olmasaymış insan önemli değilmiş. Arabesk kasetten «Bu senin günahın, sen çekeceksin» sözlerini duyunca insanın önemi konusundaki söylevimi unutmayı yeğliyorum.

İnebolu'ya girerken kasabanın ahşap evleri dikkatimi çekiyor. Yemek molasında hemen çarşıya koşup ağaç işi soruyorum, kıyıda bir dükkanda olacak diyor kırtasiyeci (kentin kartpostalını almaya girmiştim, Atatürk heykelini kartpostal yapmış İnebolulular). Kıyıya gitmeye vakit kalmadan yola çıkıyoruz. Dağlara doğru yükseldikçe sis bastırıyor, gö-

rüş uzaklığı bazen 3-5 metreye iniyor, bu kez gerçekten korkuyorum. Kastamonu'ya indiğimizde saat kulesinin arkalarında bir yerlerde salınarak uçan bir uçurtma –bir oyuncak!– keyfimi yerine getiriyor. Gene de burada ne yapacağımı bilemiyorum, yarın anlayacağım.

Kaleye çıkamıyorum, ama Müfessiri Alaaddin Türbesi'nin bulunduğu tepeden kenti seyrediyorum sabah serinliğinde. Müzeyi gezmeyi unuttuğumu kentten ayrılırken farkediyorum, olacak şey değil! Ama kasaba irisi kentin kendisi müzelik zaten, zararı yok. Eski evlerin birer birer yıkıldığı (birini yıkarlarken gördüm) sokaklarında gezmenin dışında, çarşıda ilgisiz bir dükkanda bulduğum köylü işi oyuncak araba tek sevincim oluyor (köylüler kışın ocak başında yapar getirirlermiş). Hemen o gün Safranbolu yolundayım, kaçar gibi. Yine şoför Hasan Kendir'in arabasındayım, bu kez yolda sohbet edebilecek kadar az yolcuyla.

Safranbolu'da çarşıya inince ayakkabıcıların arasında bir marangoz işliği buluyorum, kapısı kilitli. Yaşlı usta hastaymış, aşağıya inemiyormuş. İki kat merdiven çıkıp dükkanın üstündeki evde ustayı ziyaret ediyorum. Yaşını soruyorum, 82! Daha altı ay öncesine kadar çalışıyormuş, felç geçirdikten sonra kolu güçsüz düşünce işi bırakmış. Şifa dileyip ayrılıyorum yanından, soru sorup yormanın gereği yok.

Kasabadaki tek oymacı Hasan Yapıcı (32). Dükkanına bakan komşu kızı beni ustaya götürürken ilkokulu bitirince imamhatipe gideceğini söylüyor sevinçle. Hasan Usta da imamhatip mezunuymuş. «Ağaç oyuncak yapmıyorum, isteyen de yok zaten» diyor. Safranbolu evlerini soruyorum, «Türk-İslam sentezinin ürünü olan evler Türkiye'nin her yerinde aynıdır, yalnızca malzeme değişir» buyuruyor. Kasabayı kuşbakışı seyretmek için Hıdırlık Parkı'na çıkıyorum, «dinlenme tesisi» denilen yerde bangır bangır arabeskle karşılaşınca kısa yoldan geri dönüyorum.

Yolculuğun sonuna doğru sentetik sentezler artık plastik oyuncaklar kadar kötü görünmeye başlıyor bana. (24-30 Temmuz 1989) (**Milliyet Sanat**, 15.8.1989)

İÇİNDEN KAMYON GEÇEN ŞEHİR

Kamyonlar ülkeyi ezer hale gelmiş, kentlerimizin içinden geçmeleri ne yazar, denebilir. Ben gene de Avanos gibi bir yerde ilk izlenimimin kamyonla ilgili olmasını istemezdim doğrusu. Kentin içinden geçen yolu genişletme uğruna yanlardaki eski evleri ve işlikleri yıkmak, kamyonun vahşi egemenliğine teslim olmak değil midir? Aslında bir uygarlık belirtisi olan yol bizde neden yakıp yıkma aracı olur, anlamak olanaklı değil! Bir Avanoslu yolun karşı kıyıya alınmasının düşünüldüğünü söyledi, ama o da emin değildi söylediğinden. Yıkılan yıkıldıktan sonra kalanı kurtarma çabaları da trajikomik. Üstelik bu tutum kentin yazgısına da damgasını basmış. Anlattıklarına göre kentin eski kesimi su şebekesi yüzünden içten içe çökmekteymiş (yine bir uygarlık belirtisi bizim elimizde yıkım aracı olmuş).

İşte Avanos'la tanışır tanışmaz öğrendiklerim: Çöken eski evler, yıkılan işlikler, daima geciken kurtarma çabaları... Oyuncak dünyamızdan neleri kurtarabiliriz sorusunu ben de gecikerek akıl etmedim mi? Avanos yolunda aklımda bir tek şey vardı: Sakın ağaç oyuncak gibi seramik oyuncak da bitmiş, yitmiş olmasın? Bir yöredeki oyuncağın o yerin en zengin, en çok kulanılan hammaddesiyle yapıldığı varsayımı doğru ise, ben de Avanos'ta mutlaka çamurdan yapılmış oyuncaklar bul-

malıydım.

Bulamadım tabii. Az kaldı masallarını bile bulamayacaktım.

Baştan alıp Avanosluların çömlekçilikle ilgili öykülerini nakletmeliyim size. Ama önce bir izlenimimi mutlaka belirtmeliyim. Seramik ustalarıyla, bağ sahipleriyle, halı satıcılarıyla konuştum, her seferinde bir şey dikkatimi çekti: Avanoslular çok düzgün bir Türkçeyle konuşuyorlar. Genellikle kırık dökük, sonu getirilememiş cümlelerle, kısıtlı bir sözcük dağarcığıyla konuşan, düşündüğünü tam olarak dile getiremeyen çoğunluğun ortalamasının çok üstünde bir dil Avanoslunun dili. O nedenle de, bir Avanoslunun dediği gibi, okullaşma oranının çok yüksek, herkesin lise mezunu olduğu, hatta birkaç yabancı dil konuşabildiği bir yörede, festival için gelip yerli halka 'hariçten gazel' atanların çok dikkatli olmaları gerek burada. «Halk ağzıyla konuşup halkı tavlayacağını sananlara göre değil bizim buralar!»

Festivalin etkinliklerinden biri de çömlek yarışmasıydı ve ben o sırada yarışmanın yapıldığı meydana bakan kahvede çamurun öyküsünü dinliyordum. Orhan Berber (51) anlatıyor: «Geçmişte Avanos'un geçimi çanak ve halı idi. Erkekler çamurla, kadınlar iple uğraşırdı. Avanos'ta aç insan yoktu, ama 'müflisin kabadayısı' idik hepimiz. Hem bağ için hem çanak için çalışmak ölümcül zordur. Bu iş bıktırmıştı insanımızı, yıldırmıştı. Bağcılık, meyvacılık yine neyse, ama şu çamur ömür törpüsüdür, zamanında bırakmazsan insanı tez öldürür. Bir ikisi dışında bütün çanak ustaları erken göçtüler. (Sözün burasında herkes ortaya atılıp adlar, yaşlar sıralıyor.) Öğretmenlerimiz bizim okuyup da bu alçak sanattan kurtulmamız için çok çalıştılar. 62'de Almanya çıktı, burası iyice geriledi. Çanakçılığın yeniden canlanması turizmin gelişmesiyle oldu, yakın zamanlarda.»

Gezip gördüğüm yerlerde hep dikkatimi çeken bir şey daha var: Her yerde mutlaka efsaneleşmiş bir (ya da birkaç) ada rastlanıyor. Yörenin el sanatını en iyi yapan o, orada birçok

şeyi başlatan o. Bunlar adam yetiştiren, eser veren, iz bırakan kişiler. Avanos'un çanakçılıkta ünlü ailelerini sayıyorlar, ama bir-iki ad var ki hemen sıyrılıp parlıyor. Göynüklü Hasan Ağa'yı damadı Hacı Ali Ekseri (58) anlatıyor: «80 başlarında vefat etti. Aşık Hasan diye bilinirdi. Turistik çanak işlerini o başlattı diyebiliriz. Şimdi yapanlar hep ondan örnek aldılar. Kendi kafasından yeni şeyler icat ederdi. Çocukları çok severdi rahmetli.» Oyuncağı sormanın tam sırası, ben de fırsatı kaçırmıyorum. «1946-47 yıllarında oyuncak da yaptı. Kumbara ördek, deve, deve katarı, düdüklü bardak. Kolu sakatlanınca kalıp yapıp kalıba döker oldu. Çömlek kumbaralar hayvan biçimindeydi, üzerinde nikel para için delik vardı, dolunca kırardık.» Kırılan kumbaralar artık tarihe karışmış, «sonra hepimiz İş Bankası'nın metal kumbarasını kullandık.» Bilmez miyim kuruşları biriktirdiğimiz yılları! Orhan Berber «o yıllar zor yıllardı, diyor, bize oyun yoktu. Sadece aşık, topaç, çelik-çomak oynardık. Bir çanakçı ailesinden herkes çalışır, büyükler çanakhaneye girerdi, biz küçükler su çekerdik, parçaları fırına taşırdık.» Oyun için yapılan çömleklerin 63-64 yıllarında bittiği konusunda herkes görüş birliğine varıyor.

Ertesi sabah tuğla ve çömlek işliklerinin bulunduğu «Sanayi»ye yollanıyorum. Hava sıcak mı sıcak, sanayileşmenin bedeli olan kara duman ve ince toz da cabası. Yakın dedikleri (ah, hep öyle derler!) yere vardığımda Ahmet Taşkıran'ı soracağım. Dünkü yarışmada üçüncü gelmişti. Ahmet Ustayı fırının içine çömlek yerleştirirken buluyorum. Kendi fırınını kendi yakar, işi «fırın kayıcı»ya bırakmazmış. Ama şimdi yerleştirme işini benim için bırakıyor, küçük bir çay molası veriyor. 62 yaşında, 43 yıllık çömlekçi. «Ben kendi kendime yetiştim, ustam yoktu, ama çok meraklıydım, yanlışımı da çabuk düzeltirdim. Hâlâ yeni bir şeyler öğrenmeye çabalarım. Şimdi imalat kadar araştırmaya da önem veriyorum, toprak konusunda, pişirme konusunda. Yeni topraklar arıyorum, yeni teknikler buluyorum. Ahmet Usta «o büyüklükte küp tezgahta

yapılmadı» dediği koca bir küp yapmış tezgahta, bana ünlü İtalyan filmindeki küp bölümünü anımsatıyor. Dünkü yarışmada birinci gelen Mehmet Körükçü (23) de yanımızda, turistik çanak konusunda ilerde farklı şeyler yapmak istediğini söylüyor o da. Sözcüğü kullanmıyorlar ama, burada herkes yaratıcılığın önemini vurguluyor.

Yaratıcılık deyince akla meydandaki çamurdan heykeli yapan Hacı Ömer Taşkın geliyor hemen. Dün akşam kahvede uzun uzun anlatmışlardı. Avanos'ta pansiyonculuğa ilk başlayan o, ilk porselen dişi yapan o, ilk ve şimdilik tek heykelci de o. 1974'te dikilen heykele yaklaşık on yılını vermiş. Gerisini kardeşi Ahmet Ustadan dinleyelim: «Evet, heykeli rahmetli abim yaptı. Onu babam yetiştirmişti. Babam ben küçükken öldüğü için bana ustalık yapamadı. Herkes bilir, abimin çamurdan yapamadığı hiçbir şey yoktu. Eline ufacık bir çamur parçası alsın, hemen bir şekle dönüştürürdü. 15-16 yaşlarındayken yürüyen araba, hatta uçak bile yaptı. Çocukları çok sever, onlara minyatür heykeller yapardı.»

Kente bir traktörün çamurluğunun üstünde dönüyorum, öğle sıcağında büyük nimet. Lisenin resim öğretmeni Nadir Temiz (36) bir uzmanın o heykel için «naif başyapıt» dediğini anlatıyor bana. Kardeşinin dükkanındayız öğleden sonra, kalıptan çıkma kabartmalara ad yazarken (Festivalin resmi konuklarına anı olarak verilecekmiş), ben de Avanos'ta geçen çocukluğunu soruyorum ona. «Gerçekten pek bir şey anımsamıyorum o yıllardan. Yoksulduk, çalışmak zorudaydık, ama okumaya da çok önem veriyorduk, başka çaremiz yoktu. Bu çukurdan çıkmak için herkes okumayı seçmiştir burada. Bize özgü bir oyun geliyor aklıma, adına 'soylak' denirdi. Çanak altlarını kesip üst üste dizer, ipe bağlı bir topla vurup düşürmece oynardık. Top da halı artığı iplerden yapılırdı.» İşte, yörede en çok bulunan hammaddenin çocuk oyunlarını ve oyuncaklarını belirleyeceği varsayımına tipik bir örnek. Peki öyleyse şu halıcı vitrinindeki kağnı arabasının burada işi ne?

Avanos'a iner inmez kamyondan sonra gördüğüm ilk nesne o

ağaç araba olmuştu. Emniyetten bekçi Mustafa Gemril'in (47) işi. «Ben buranın Göynük kasabasındanım. Kahveye gitmeyi filan sevmem. Kışın ocak başında otururken aklıma geldi. Çocukluğumuzda kullandığımız kağnıları hatırlayıp aynısını yapmaya başladım. Öküzü de çamurdan kendim yaptım, pişirdim. Diğer hayvanları da kendi kendime uğraşıp buluyorum.»

Bu ülkede heykel sanatının geleceğini kim karanlık görebilir, bunca potansiyel varken! Bana öyle geldi ki, Avanos'ta kimse geleneksel çömleğin içinde sıkışıp kalmak istemiyor.

Dönüş yolunda tek şikâyetim Adana'nın sebze kamyonları...

(**Milliyet Sanat**, 1.9.1989)

ÇOK YAŞAYAN, ÇOK GEZEN

Adana'dan çabuk ayrıldım, elim boş.

Eylülün ilk günleri hâlâ alabildiğine sıcaktı. Adana'da fazla işim olmadığını da biliyordum. Büyüksaat dolaylarındaki eski sokaklara bakacak, oyalanmadan geçip gidecektim. Dar bir sokakta karşılıklı birkaç dükkanda ağaç işleri satılıyordu. Kahveci sandalyeleri, hasır iskemleler, oklavalar, keser sapları... Ama oyuncak yoktu kesinlikle. Üç tekerlekli yürüme arabası satan dükkancı Antep'e gitmemi öğütledi, orada «haratlar» çarşısında aradığımı bulabilirmişim.

Antalya yolundayım. Barsak enfeksiyonu haberleri doğuya gitmemi engelliyor, batıya yöneliyorum. Mersin'den başlayarak kıyının nasıl betonlaştığını iç sızısıyla izleyerek. Aynı acıyı Alanya'dan itibaren yine duyacağım. Eski Adana'dan hiçbir şey kalmadığını görünce duyduğum gibi. Her şey başdöndürücü bir hızla değişiyor. Değişmiyor; bozuluyor, yitiyor.

Müzeye yakın bir pansiyona yerleşiyorum. Yarın ilk işim müzeye gitmek olacak. Oyuncak bölümü olan tek müze bu, Antalya Müzesi. İşte, müdür Kayhan Dörtlük'ü dinliyorum: «Biz bir oyuncak müzesi yapmaktan çok, bir eğitim köşesi hazırladık. Birazdan gezince göreceksiniz, oyuncak olarak fazla objemiz yok, ama çocukları eğitmeye yönelik fırsatlar hazır-

ladık. Çocuk çamurla uğraşacak, kırık çanakları onaracak, resim çizecek, oynayacak, öğrenecek.»

Gerçekten oyuncak olarak çok parça yok. On iki parça seramik hayvan: At, koç, vb. Kemikten, seramikten, metalden aşık ve zar. Evcilik oyunu için olduğu sanılan küçük fincanlar, testiler. Bebekler için seramik çıngırak en ilginci. Eski ve yeni kumbaralar. Camekanların dışında çocukların yaptığı ağaç ve çamur işleri. Ayrıca bebekler, masklar, totemler, resimler. Duvarlarda Sümer tabletlerinin fotoğrafları. Sümer çocuklarının 4000 yıl önceki öğrenim yaşamını gösteren tabletler: Alfabe, çarpım cetveli, resim öğrenimi. İ.Ö. 8. yüzyılda beştaş oynayan ve topaç çeviren Hititli çocuklar. Topacın kamçılı topaç denilen, yani sopaya bağlı bir iple vura vura döndürülen cinsten olduğu gözden kaçmıyor. Amasra'da gördüğümün aynısı.

İzmir'de etnografya müzesinin yerini sorduğum bir polis memuru, bir belediye zabıta memuru bilmediklerini söylediler, ama yüzlerindeki ifadeden etnografya sözcüğünün ne demeye geldiğini bilmedikleri de anlaşılıyordu. Arkeoloji müzesinin arkasındaki tarihi binada açılmış etnografya müzesi, daha yeni. İki müzeyi de büyük bir keyifle geziyorum. Arkeoloji müzesinin çamekanlarında pişmiş topraktan, seramikten minik nesneler görüyorum: Yaklaşık beş santim büyüklüğünde kuş, köpek, koç, kaplumbağa heykelcikleri, testiler, su kapları... Süs eşyası mı, oyuncak mı? Seramikten aşıkları da görünce bunların da oyuncak olduğu görüşünü daha fazla benimsiyorum. Müze müdürü ellerinde hiç oyuncak olmadığını söylemişti.

Kemeraltı semti okul hazırlığındaki ana babaların ve çocukların istilasına uğramış. Ama bu Bodrum'dakinden daha anlamlı bir kalabalık sanki. Sattığı ışıklı yoyonun öyküsünü anlatan Adanalı genç temmuzda Bodrum sokaklarının et duvarıyla örülü olduğunu söylüyordu. O kalabalıkta Kemeraltı'nda bir sokak üzerinde ağaç işi satan dükkanları buluyorum.

Ali Basri İlkme yirmi beş yaşlarında, ama ağacın bütün so-

runlarını biliyor, ağaç oyuncakların öyküsünü de. «Benim babamın babası da bu işi yapmış. Biz yüz yıldır buradayız. Babamın babası da bu dükkanda çalışmış. Babam bitişikteki dükkanı bir zamanların yoyo çılgınlığı ile kazandığını anlatırdı. 50'li yıllar. Sabahtan akşama kadar ağaçtan yoyo yaparlar, yine de yetiştiremezlermiş. Şimdi ağaç işinde kimse çalışmak istemiyor. Malzeme de kalmadı zaten. Ustalar da tükendi, ağaçlar da. Şimdi yalnızca turistik süs eşyası yapmakla yetiniyoruz. O da neredeyse fabrikasyon haline geldi. Artık kimse tezgahta topaç çekmeye yanaşmaz. Sanayi çarşısına gitmenizi tavsiye etmem. Kimse günlük işini bırakıp size eski oyuncaklardan söz etmeyi, örnekler yapmayı kabul etmeyecektir.»

Diğer dükkanlarda da hep benzer yakınmaları duyuyorum: Eski ustaların işi bırakması, yenilerinin yetişmemesi, gençlerin çabuk para kazanmaya heves etmesi, kimsenin zahmete girmek istememesi, el emeğinin karşılığını bulamaması... «Eskiden bir usta bütün bir gün uğraşıp ürettiği birkaç parça şeyin parasıyla karnını doyururdu en azından, şimdi bir öğünü bile alamaz.»

AYVALIK'TA İKİ KİŞİ

İzmir bugünü yaşıyordu. Ben şimdi dündeyim:

Sabahın erken saatleri. Güneş yeni doğmuş, hava serin. Otobüs Burhaniye'den Ayvalık'a doğru yol alırken tek yolcu da benim. Koltuğa büzülmüş sigara içiyorum. Ayvalık'ta beni nelerin beklediğini, sonraki yılların nasıl geçeceğini henüz bilmiyorum. Hüzünlüyüm. Ankara'da bir sevgili bırakmışım ardımda. Çok gencim ve çok safım. Henüz yaşamın hiçbir çıkmazını, gizini, oyununu tanımıyorum. Gene de Ayvalık Lisesi'nde felsefe okutacağım. Yıl 1967.

Tam yirmi iki yıl sonra, bu kez akşamın serinliğinde Ayvalık'a girerken yine heyecanlıyım. Okul doktoru «sabah

ayazında okula kıyıdan yürüyerek gelirsen tabii hastalanırsın, demişti, sen de diğer öğretmenler gibi otobüsle gelsene kardeşim!» Yirmi iki yıl sonra doktorun öğüdüne yine boşverip sabahın ayazında liseye yollanıyorum, bu kez kent merkezinden. Eski lise binası yerli yerinde duruyor, bitişiğinde yeni okul binası. Bahçedeki görevliye yeni binanın ne zaman yapıldığını soruyorum, bilmiyor. Ama artık kullanılmayan eski binayı yıkacaklarını biliyor. Yıksınlar, diye düşünüyorum. Koruyarak değişmeyi bilemediğimize göre biz de yıkarak değişiriz. Adana'da doğduğum ev çoktan yıkılmıştı, kentin en eski semtindeydi oysa, bu gidişimde evin bulunduğu sokağın da yok olduğunu görmüştüm. Peki ben kişisel tarihimi artık neye dayandıracağım, belleğimin gitgide yaşlanan kıvrımlarına mı, diye söyleniyorum kendi kendime. Yaşamımın köşe taşları birer birer yitip gidecek mi? Eskiden Rum hastanesi olan, yirmi iki yıl önce sınıflarında öğretmenlik yaptığım, belki bir dahaki gelişimde bulamayacağım binadan hızla uzaklaşıyorum, öfkeden fotoğraf çekmeyi bile unutarak.

Çarşıda kısa bir tur atıyorum. Artık hiçbir şeye yazıklanmaya niyetim yok, hem duygusallığın da âlemi yok. Ne yapalım yani, yıkılan yıkılır, yiten yiter, her şey biter. Eski sevgililer için ağlaşmak yakışır mı yani... Bari şuradan birkaç kartpostal alayım diyerek pasajın hemen girişindeki kırtasiyeciye yöneliyorum. Dışardaki tezgahtan birkaç kart seçip içeriye giriyorum. Eski Ayvalık'la ilgili kart olup olmadığını sormak niyetim. Tanıdık bir ses belki fotoğrafçılarda kalmış olabileceğini söylüyor. Ses tanıdık, ama sahibini çıkaramıyorum. Yıllar önce burada öğretmenlik yaptığımı söyleyince adımı soruyor «kitapçı» Ahmet Yorulmaz. Sizin Yunancadan çevirileriyle tanıdığınız, benim Ayvalık anılarıyla özdeşleştirdiğim kişi.

Dostluk yüklü yarım saatlik bir söyleşi. Anı tazeleme, iç dökme, mutlu olma. Zaten Ayvalık'ı ne zaman anımsasam, oradan ayrıldığım şu yirmi küsür yıl boyunca, hep mutluluk duymuşumdur. Yirmi üç yaşındaki o genç öğretmenin idealiz-

mini, çabalarını, toyluklarını hep sevecen bir gülümseyişle anımsamışımdır. Şimdi o genç çocuğu tanıyan birini bulunca nasıl sevinmem, mutlu olmam!

YOKSUL, BAKIMSIZ SOKAKLAR

Bursa'da Ulucami dolaylarında Okçular semtindeyim. Tuzcular Caddesi üzerinde ağaç işleri satan birkaç dükkan var. İbrahim Şimşek, Filibe doğumlu, 69 yaşında. Ağaç işçiliği baba mesleği. Bulgaristan'da dokuma fabrikaları için makara, masura gibi sanayi gereçleri yaparlarmış. 1940'da Bursa'ya gelmiş, burada da fabrikalara parça yapmış, 1980'e kadar. Hep elektrikli tezgahta çalışmış, orada da burada da. Artık işliği yok, dışardan mal toplayıp satıyor. Örneğin benim aldığım üç tekerli araba İnegöl işi (Adana'da aynı araba Gaziantep işiydi). Dükkanda çok fazla çeşit de yok zaten: Çocuk iskemlesi, tabure, elbise asacağı, askı, havan, oklava, vb.

Geçmişte oyuncak olarak neler yaptıklarını soruyorum. Baba oğul birlikte, topaç, beşik, kamyon, sallanan at, iple çekilen araba diye sayıyorlar. Bütün bunlar 70'lerde azalmaya başlamış, 80 başlarında tümüyle bitmiş. «Şu kalabalığı görüyorsunuz, okul hazırlığı. Eskiden okulların açıldığı bu dönem topaç zamanıydı. Burada topaca 'döndürek' de denir. Eskiden bu ay geldi mi çocuklara topaç yetiştiremezdik, kapıda sıra beklerlerdi. Geçende oğlum İstanbul'dan mal getirirken birkaç tane de topaç getirmiş, hepsi çok kötü şeyler, şimdiden çatlamış. Çocuklar eskiden bize nasıl topaç istediklerini tarif ederlerdi, ağacına, kabarasına kadar. Kolay beğenmezlerdi. Şimdi plastikle oynuyorlar, nasıl oynayabiliyorlarsa...»

Sabah 5'te kalkıp günde 15-16 saat çalıştıklarını, sağlıklarını da, servetlerini de buna borçlu olduklarını söyleyen ustaya tümüyle katılamıyorum. Geçmişin ne övgücüsü, ne de özlemcisiyim kendi payıma. Tek istediğim bireysel ve toplum-

sal bir tarihin temel taşlarını korumak. Gerisi zaten zamana karşı koyamayacak, değişecek, hatta silinecektir. Öyle olması da gerekir. Aksini düşünmek tarihi korumak değil, tarihe bağımlı olmaktır. Oysa birey için de toplum için de bağımsızlık en yüksek gelişim düzeyi, en yüce amaç değil mi?

Laikliği bağımsızlığa ulaşmada en temel yol olduğu için benimsiyorum.

Kıyılardan içerilere doğru yöneldikçe kadınların gitgide daha çok örtündükleri dikkatimi çekiyor. Bursa'da gözlerine kadar örtünmüş karaçarşaflılar görmüştüm. Şimdi Kütahya' da dinin gündelik yaşama böylesine girmesinin ve karışmasının ne kadar bağlayıcı, bağımlı kılıcı, sınırlayıcı olduğunu düşünüyorum.

Kütahya'ya gördüğüme sevindim. İlk kez bir kent müzesinde gerçek oyuncakla karşılaştım. Ulucaminin bitişiğindeki arkeoloji müzesinde bir camekanın içinde Frig döneminden kalma üç oyuncak: İki yanına teker takılmış horoz, tavuk, kuş. Göğüslerinde ip takılıp çekmek için delik bile var. Seramik oyuncağın ataları olmalı bunlar. Diğer vitrinlerde Hellenistik dönemin, Roma döneminin, Hitit döneminin çanak-çömlekleri var. En eskileri, yani Hititlere ait olanları sanki en güzelleri. Ama ben gene de o üç oyuncağı daha çok tutuyorum.

Kütahya deyince pişmiş toprak ya da seramik değil, çini geliyor akla elbette. Ben de Kütahya'nın hakkını yememek için biraz çiniyle uğraşma gereğini duyuyorum. Doğan Çalkavur 66 yaşında, otuz yıldır seramik ve çini işinde. Daha çok tasarımcı ya da desenci olarak çalışmış, hem seramikte hem çinide. «Seramikleri en çok 50'lerde, 60'larda yapardık, sade ve süssüz olanları. Sırçalı olanları sonradan yapmaya başladık. Oyuncak olarak öten ibrikler, kuşlar, testili kız, kumbaralar, minareler, minik vazolar, küçük fincanlar , testiler, kazanlar yapıyorduk. Artık yapmıyoruz tabii.»

Ulucaminin arkalarındaki yoksul, bakımsız sokaklarda geziniyorum. Eski evler yıkıldı yıkılacak. Görebildiğim korunmuş tek ev, 1850-51 yıllarında Kütahya'da yaşamış olan

Macar vatanseveri Lejos Kossuth'un kaldığı ev. Ben ziyaret ettiğimde boyacılar evin ahşap kısımlarını boyuyorlardı.

Kentin eski yörelerinde ne çok ayakkabı boyacısı çocuk vardı ve ne kadar yoksuldular. Gelenek bekçileri neden cami avlularını, ara sokakları, kenar mahalleleri yer ediniyorlar kendilerine? Neden ille de yoksullar üstleniyor bu rolü? Gelenek bekçiliği bana göre değil, ben geleceğin temellerini arıyorum.

Kütahya'dan Eskişehir'e trenle geçtim. İki haftadır ilk kez trene biniyorum, değişiklik olsun diye. Ama Eskişehir'de tren bulamayıp yine otobüse bitmek zorunda kaldığımda kendime kızıyorum.

Ankara yolunda yorgunluktan gözlerim kapanıyor.

YILIN MÜZESİ

Müze müdürü Kayhan Dörtlük'le uzun uzun söyleşiyoruz yine. Konu oyuncak tabii. Bana kendi çocukluğunun oyuncaklarını anlatıyor. Tel arabayı soruyorum ona. Ne zaman çıktığını, nasıl geliştiğini kestirmeye çalışıyoruz. O, telgraf telinin çıkışına bağlıyor, ben çamaşır teline. Dizi dizi tekerlekli tel arabaların nasıl süslendiğini anımsatıyor, makaralarla. O tahtadan makaraların artık kalmadığını söyleyince ben, şaşırıyor. Dikiş iplerinin artık plastik makaralara sarılı olduğunu çok kişi bilmiyor, annelerimizden başka...

İşi bu olmadığı halde müzeciliğe soyunmuş birinin Antalya Müzesi'nde öğreneceği çok şey var. Avrupa Konseyi'nin düzenlediği müzecilik ödüllerinden birini bu müzemizin kazandığını yeni öğreniyorum. «Aday olan müzeleri çok ilginç yönlerden değerlendiriyorlar» diye anlatıyor Kayhan Dörtlük, «öyle elinizdeki eserlerin değerine, bulunmaz oluşuna filan bakmıyorlar; müzenin canlılığına, hareketliliğine bakıyorlar asıl. Bizim çevredeki başka müzeleri beslememize çok ilgi gösterdiler mesela, satışta bulunduğumuz kitapların çeşit-

liliğine, ziyaretçilere sunduğumuz hizmetlere.»

«Avrupa'da Yılın Müzesi Ödülü» 1977'den beri veriliyor. Türkiye aynı ödülü 1984'de İstanbul'daki **Türk-İslam Eserleri Müzesi'yle** almış ilk kez. Ödül kitapçığında baştan beri ödülü kazanan bütün müzelerin listesi var, o yıl aday olanların ve kazananların listeleri de. Kitapçığı şöyle bir karıştırmak, müzeciliğin ne kadar ilginç bir alan olduğunu, gitgide nasıl bir değişim gösterdiğini görmeye yetiyor da artıyor bile. Yaklaşımlar değişiyor, hizmetler değişiyor. Özelikle çocuklara ve özürlülere hizmet verme çabası bu yeniliklere ilginç iki örnek.

Her şeyin müze konusu ('müzelik' değil) olabilmesi de.

İşte «Yılın Müzesi Ödülü»ne 1988 'de aday olmuş birkaç Avrupa müzesi:

- Eigenez «Demir Müzesi» (Avusturya)
- Gand «Energeia Müzesi»: Elektrik üretimi müzesi(Belçika)
- Ebeltoft «Cam Müzesi» (Danimarka)
- Caen «Normandiya Müzesi» (Fransa)
- Ungersheim «Alzas Ekomüzesi» (Fransa)
- Portsmouth «Mari Rose Müzesi»: VIII. Henry'nin savaş gemisi müzesi (İngiltere)
- Kallitheia «Phare Körler İçin Dokunma Müzesi» (Yunanistan)
- Mykonos «Ege Denizi Müzesi» (Yunanistan)
- Dublin «İrlanda Yahudileri Müzesi» (İrlanda Cumhuriyeti)
- La Haye «Museon»: Eğitim, kültür, boş zamanları değerlendirme müzesi (Hollanda)
- Rotterdam «Prens Hendrik Deniz Müzesi» (Hollanda)
- Rotterdam «Schielandshuis»: Tarih müzesi. 17. yüzyıldan bu yana arkeolojik buluntu, giysi, oyuncak resim (Hollanda)
- Adalsbruk «Klevfos Sanayi Müzesi»: Kağıt ve selüloz müzesi (Norveç)

- Borlange «Gelecek Müzesi»: «Bugün yarının tarihidir» ilkesine dayanarak (İsveç)
- Chatau D'Aigle «Bağ ve Şarap Müzesi» (İsviçre)
- Cenevre «Maison Tavel»: 1340 tarihli müze-ev (İsviçre)

«Avrupa'da Yılın Müzesi Ödülü» 1988'de Danimarka'ya verilmiş. Özel mansiyonları alan ülkeler Belçika, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İsveç, İsviçre, Türkiye. Avrupa Konseyi Ödülü'nü de Almanya ve İspanya almış.

Müzenin bahçesinde bademler çiçek açmış. Müzede çocuklar çiçek açıyor. Antalya Müzesi bizde çocukları düşünen ilk müze. Antalya'da çocukları düşünen biri daha var.

★★★

«Adım Mehmet Sökmen. 1330'luyum, ama peder evlendirmek için 1328 yapmış. Demek şöyle böyle 76-77 yaşındayım.»

Mehmet Sökmen birden ellerini kavuşturup dua etmeye koyuluyor. Ben de bir amin çekiyorum, dişsiz ağzının sevimli gülünç kıpırtılarına gülmeden. İyi ama bu da nereden çıktı şimdi diye soruyorum. «Burada herkes beni sever, ben de onların ölmüşlerine dua yollarım» diyor. «Çanakkale'de, orada burada ölmüş şehitlere. Onları kim hatırlar şimdi, hatırlasa bile ruhlarına kim okur?»

«Ben okuyorum ya işte!» demiyorum artık. Şu eski limanı onaranlar, o güzelim müzeyi kuranlar, bütün o tarihi koruyanlar, beş bin yılın bütün ölülerine saygı duyanlar...

Mehmet Sökmen çocuklara tahtadan çambaz yapıyor. «Kullandığı tahtalar giderek kötüleşiyor» diyordu müze müdürü. Sarı tahta boyasıyla boyuyor, pembeli lekelerle süslüyor, bazen yeşilli.

«Otuz beş sene önce benim hanım bunu kağıttan yapıyordu, o da başka birinden öğrenmiş. Kolsuz Hacı Mehmet, muhallebici, o yapıyormuş. Tutacak yeri tahta, cambazı kağıttan. Ben burasını da tahtaya çevirdim. Yirmi sene önce de arabayı yaptım. Ayrıca leylek, ördek yaptım çocuklara. Cambazı yüz

paraya, beş kuruşa, arabayı elli kuruşa satıyordum. Şimdi birli cambazı 500 liraya, ikiliyi bin liraya veriyorum. İkiliyi yapalı aşağı yukarı iki sene oluyor.»

Akşam çöküyor. Limandan ağır ağır çıkıyoruz Mehmet Sökmen'le birlikte. Bana tahta boyasını aldığı dükkanı gösterecek. Annemin Adana'daki tek göz evin tahta döşemesini tel fırçayla ovuşunu, sarı tahta boyasıyla boyayışını anımsıyorum. O tel fırçalar da bir tahta parçasına çakılı olurdu. Gözümün önünde; ama arasam bulabileceğimi sanmıyorum. Birgün biri çıkıp yitip gitmekte olan ev eşyalarını bir müzede toplarsa orada karşılaşabilirim belki. Almanya'da «Duvar Kâğıtları Müzesi» oluyor da, Türkiye'de «Ev Eşyaları Müzesi» neden olmasın!

Ama bunun için, önce birbirimizin çabalarını küçümsemeyi bırakmamız gerekiyor. Bu ülkede hiçbirimiz bir diğerinin çalışmasını yoksayma lüksüne sahip değiliz.

İSVEÇ'TE HERKESE BİR MÜZE

Türkiye'de oyuncak peşinde tur üstüne tur atarken bu İsveç de nereden çıktı şimdi? Yolumun üstünde olmasına olanak yok. Şöyle bir uğramıştım diyemeyecek kadar uzak üstelik. Hem benim başıma bu oyuncak müzeciliği işini saran da İsveç değil mi?

İsveç'e oyuncak için gelmedim. Başka şeyler araştıracağım, ama oyuncak bir türlü bırakmıyor ki peşimi. Gavle'ye gidiyorum örneğin, turizm bürosundan aldığım broşürde Gavle'nin İsveç'in oyuncak sanayiinin merkezi olduğu, İskandinavya'nın en büyük oyuncak mağazasının bu kentte bulunduğu yazıyor. Gidip geziyorum, hiç de dedikleri gibi değil. Üstelik Stockholm hakkındaki bir başka broşürde de İskandinavya'daki en büyük oyuncak mağazasının Stockholm'deki «Stor ve Liten» adlı mağaza olduğu yazıyordu. O kadarcık reklam da olur artık deyip geçiyorum.

Gavle İsveç'in dördüncü büyük kenti. Kentteki bölge müzesi 1940'da açılmış. **Demiryolu Müzesi**'nde çok eski lokomotifler ve vagonlar var. Ordu müzesi, hapishane müzesi, ormancılık müzesi diğerleri.

İsveç'e gelip de müze sayısından ve çeşidinden şaşkınlığa düşmemek olanaklı değil. Stockholm'deki elli üç müzeyi saymayın, büyük kentte olur böylesi diye -aslında olmaz ya!-;

ama önümüze öyle yerlerde öyle müzeler çıkıyor ki, olacak şey değil! Gavle'nin de içinde olduğu ortadoğudan (Halsingland ve Gastrikland bölgeleri) birkaç örnek:

Mellanfgarden'de **«Kıyı Müzesi»** (Kustmuseet) takımadalardaki bitki ve hayvanları inceleme olanağını veriyor. Torsaker'deki **«Okul Müzesi»**, geçen yüzyıldan modern zamanlara, okullarda kullanılan bütün nesneleri sergiliyor. Alfta'da Linnea Avenbergs 1730'dan günümüze kadar gelen 700 porselen bebeği toplamış, **«Bebek Müzesi»** için. Skalsjörgerden'de **«Finnskogsmuseet»**de Finli göçmenlerin 16. ve 17. yüzyıldaki yaşamları sergileniyor. Ljusdal'da bölgenin kültürel tarihini belgeleyen bir müze var. Gavle'deki **«Deniz Feneri Müzesi»** (Fyrmuseet),adıyla bile ilginç.

Gavle'den dönerken Storvik'deki **«Gündelik Yaşam Nesneleri Müzesi'ne** (Prylmuseum) düşüyor yolumuz. Bir evde, ailede bulabileceğiniz bütün nesneler toplanmış müzede: Televizyonlar, radyolar, bisikletler, işitme araçları, tıraş makinaları, sabun kutuları, bebek arabaları, elektrik düğmeleri, dikiş makinaları, ocaklar, fırınlar, ütüler... Daha aklınıza gelebilecek her şey, yeter ki evde kullanılıyor olsun. Sahibiyle konuşuyoruz, topladığı oyuncakları soruyoruz. Bize bir de oyuncak müzesi adresi vermez mi!...

Adamın biri çıkıyor, evlerde kullanılan nesneleri topluyor, bir müze oluşturuyor, hem para kazanıyor, hem kültürünü koruyor. Başka bir adam çıkıyor, oyuncakları topluyor, bahçesinin ucundaki işliğinin üst katını müzeye dönüştürüyor, hem para kazanıyor, hem kültürünü koruyor. Bu ikincisine Mora'ya giderken uğramıştık, Storvik'ten aldığımız adresle: **«Hasjö Oyuncak Müzesi»**. Mora dönüşü **«Farnas Oyuncak Müzesi»**ne uğramadık artık. Birlikte olduğum insanlara fenalık basmaması için...

Stockholm'deki oyuncak müzesine yeniden uğramaya da pek niyetim yoktu. Ama bugün, bindiğim metronun müzenin bulunduğu semtten geçtiğini görünce hemen iniyorum. Müze metro istasyonuna iki adım. Ortasında heykelli havuzu da olan

küçük bir parkın hemen sağ yanında. Resepsiyondaki tatlı sarışına 20 kron ödeyip gezmeye başlıyorum giriş katını. Duvarlara yabancı müzelerin afişlerini asmışlar –benim Ankara'da yaptığım gibi–, ama sayıları çok az. Afişin birinden geçmişte bir tarihte Malmö'deki **Teknik Müze**'de mekanik oyuncaklar sergisi açıldığını öğreniyorum. Sonra katlara çıkıyorum. Bebek arabası, bisiklet, kızak, tahta at gibi büyük parçaları tavana asmışlar ya da benim de yaptığım gibi dolapların üstüne koymuşlar. Bunlara özellikle dikkat ediyorum, bizim müzede de yer sorunu olduğu için. Ama bizim ne bu kadar vitrinimiz var, ne de bu kadar oyuncağımız. Söz gelimi, o kadar çok top-tüfek-asker görüyorum ki burada, bu kadar silahı ve askeri ancak Ortadoğu'da görebilirsiniz şu sıralar. Kurşun asker türünden minyatür nesnelerin çokluğu geçen gelişimde de dikkatimi çekmişti. Buna karşılık tahta oyuncak çok az. Bizde yapılana benzer bir «patlangaç» görüyorum vitrinin birinde, tabancaların, tüfeklerin arasında. Bu küçük vitrinden başka yerde oyuncak silah yok zaten. Oyuncak tren, araba açısından çok zengin bu müze. Bebek ise pek fazla değil galiba. Fransız *Jumeau* firması yapımı 1896 tarihli, porselen başlı, özgün giysili, 60 cm boyunda bir bebek; *Simon ve Halbig* yapımı, 1920 tarihini taşıyan, 72 cm boyundaki bir başka porselen bebek; 1800'lerde Almanya'da yapılmış, gövdesi bez, başı kağıt hamurundan, özgün giysili iki bebek; ayrıca bebek-velerinin, oyuncak dükkanların, arabaların içindeki minyatür bebekler...

On bin oyuncak nasıl anlatılır ki...

Ya otuz beş bin oyuncak...

Hele sizin çocukluğunuzda üç buçuk oyuncak bile olmamışsa...

Bireysel ve toplumsal tarihimiz oyuncaktan bu kadar yoksunken...

«TİDO SLOTT»

Geçmişte İsveç'in en güçlü çağı olan 17. yüzyıldan kalma bir malikane. Önünde asırlık meşe ağaçları var; arkası, yanları orman. Sarayın sahiplerinin tarihi Ortaçağa kadar gidiyor. Yıkılan ilk taş binanın yerinde daha sonra şimdiki bina yükselmiş. 17. yüzyılda Avrupa'da uzayıp giden savaşlar sırasında İsveç soyluları yerel mimarlık özelliklerinden çok etkilenip ülkeye dönünce benzer binalar yaptırmaya koyulmuşlar. Tidö Sarayı da Alman-Hollanda ve Fransız rönesansı biçemlerinin izlerini taşıyor. Bina 1840'da ilk kez satılmış. 1890'da Von Schinkel ailesine geçmiş. Bugünkü sahipleri Carl-David ve Catharine Von Schinkel.

Bu saray yavrusunu bu kadar ayrıntılı anlatışımın nedeni var. İsveç'in ilk oyuncak müzesi burada açılmış (17 Haziran 1974), hem de Kral XVI. Karl Gustaf tarafından. Nitekim müzede kralın armağan ettiği oyuncaklar da var, bir zamanlar prenslerin ve prenseslerin oynadığı oyuncaklar.

Öyküyü baştan anlatmalıyım, çünkü bu müzede tam otuz beş bin oyuncak var.

İsveç'e varır varmaz elime geçen turistik broşürlerden birinde rastlamıştım «Tido Slott» adına. Broşür ya da yolcu kılavuzu deyip geçmeyin: Bu ülkede her köşe bucak için öyle güzel kitapçıklar hazırlanmış ki, nefis bir baskı içinde her türlü ayrıntılı bilgiyi, fotoğrafı, şemayı, planı bulabiliyorsunuz. Geriye bir tek yola düşmek kalıyor. Elimdeki bu büyük boy broşürün adı da «Orta İsveç'i Keşfetmek». Stockholm'ü de içine alan geniş bir bölge orta İsveç. Taş Devri'nden Viking dönemine, Ortaçağ'dan günümüze kadar tarihin her basamağını yaşamış. Yaşamakla kalmamış, bir de saklamış. Broşürde saptadığım müze sayısı inanılır gibi değil.

Linköping'de havacılık müzesi. Kalmarden'de balmumu işleri müzesi. Malmköping'de tramvay müzesi, askeri araçlar müzesi. Motala'da kanal müzesi. Högbo Bruk'ta tekstil müzesi, Varmskop'da telefon müzesi. Stömsholm'da araç müzesi.

Örebro'da motor müzesi. Eskilstuna'da sanayi müzesi. Vansbro'da kereste fabrikası müzesi. Norrtoliye'de mizah müzesi. Gavle'de demiryolu müzesi. Sala'da traktör müzesi. Avesta'da para müzesi. Borlange'de gelecek müzesi (Framtidsmuseet). Oljeön'de sanayi müzesi. Ludvika'da madencilik müzesi. Grangesberg'de demiryolu müzesi... Bir de kent müzesi, bölge müzesi, falanca saray müzesi, filanca kilise müzesi gibi müzeler var ki onları saymıyorum. Mora'daki **Anders Zorn Müzesi**'ne, Karlskoga'daki **Alfred Nobel Müzesi**'ne kısaca değinip geçiyorum. Asıl anlatmak istediğim Tido Slott'taki oyuncak müzesi.

Kılavuzda müze içinden bir fotoğraf ve şu kısa açıklama yer alıyordu: «Tidö Sarayı'nın kurulması çalışmaları, Kraliçe Kristina'nın saltanatını yönlendiren Axel Oxenstienna tarafından başlatıldı. Sarayda 18. yüzyıldan kalma çok iyi korunmuş iç kısımlar ve bir sanat galerisi var. **Oyuncak Müzesi**'nde değişik çağlara ait 35 binden fazla oyuncak bulunuyor. Sarayın yanında bir han ve bir geyik parkı var.»

Hepsi bu kadar. Gel de şimdi bu müzeyi merak etme! Sonraki on gün lafı döndürüp dolaştırıp bu müzeye getiriyorum. Arabayla ya da trenle gitme planları yapıyorum. Arabalı birini kandırmak, güzel bir havaya denk getirmek gerek. Burada kimse benim oyuncak müzesi, hatta müze tutkuma yüz vermek niyetinde değil. Stockholm'deki müzede on bin oyuncak var, bunda ise üç katı demem kimseyi tahrik etmiyor, çocuklarını işin içine katmam kimseyi kandırmıyor. Şunun şurası Vasteras'a trenle gideceğiz, oradan kısa bir otobüs yolculuğu...

Derken işte aynen böyle yapıyoruz. Stockhlom merkez istasyonundan binip bir buçuk saat sonra Vasteras istasyonunda iniyoruz. Bizi bandoyla karşılıyorlar, buharlı bir lokomotif çuf çuf ederek bizi selamlıyor. Meğer demiryolunun bilmem kaçıncı yıldönümüymüş. Kente yöneliyoruz. Benim ilk işim turizm bürosuna uğrayıp güzel bir genç kızın elinden yöreyle ilgili broşürleri derlemek. İngilizce olanlardan başka İsveçce olanları da ısrarla veriyor, bunlarda çok güzel fotoğraflar var di-

yerek.

Vasteras, Malaren gölü yakınında bin yıllık tarihiyle eski bir kent, ama dev gibi çok katlı alışveriş ve toplantı merkezleriyle modern bir görünümde. Broşürler çevredeki bütün ilginç yerleri hemen keşfetmenizi sağlıyor, gidip görmeseniz bile. İşte Vestmanland bölgesinin güzelliklerinden birkaçı: Vasteras'da Vallby açık hava müzesi, Vasteras Kalesi'nde il müzesi; Arboga'da bira fabrikası müzesi, kanal müzesi; Surahammar'da bisiklet ve motorsiklet müzesi; Norberg'de madencilik müzesi; Bergslagen'de ekomuseum, vb.

Benim müzeyle bozduğumu, böyle güzel bir doğal çevrede müzelerin dört duvarına kapanıp ölü nesnelere kafa yorduğumu düşünüyorsanız aldanıyorsunuz. Çevre ağacıyla, kayasıyla, suyuyla gerçekten çok güzel ve müzeler de bu doğal güzellikle bütünleşmiş. Yeşili, maviyi terkedip girmiyorsunuz müzeye. Çimenlerin üzerinde, ağaçların altında, suyun kenarında gezinirken bir dizi taşın üzerinden atlar gibi geçiyorsunuz müzeye ve arkanızda kaldığını sandığınız güzellik müzenin pencerelerinden yeniden önünüze seriliyor.

İşte Tidö Sarayı'na böyle duygularla giriyorum ben de. Az önce bizi bırakan otobüs üç saat sonra tekrar alacak. Öyle koyu bir yeşilliğin ortasına iniyoruz ki, bu ülkenin yeşil örtüsüne alıştığımı düşündüğüm her seferinde yeniden şaşırıyorum. Minik bir tepeye doğru yeşil bir halıyla yükseliyorsunuz. Çevredeki tek tük kırmızı evlerin yarattığı renk kontrastına hayranlık duyarak, uzaktaki mavi gölün çağrısına kulak kabartarak, arkada otlayan geyiklerin boz lekelerini izleyerek. Bahçeye serpiştirilmiş eski Yunan taklidi heykellere gülümseyip saraya yöneliyorsunuz. Vasteras kent merkezinden on beş kilometre uzakta, bir yarımada üzerinde, İsveç'in en iyi korunmuş bir 17. yüzyıl konağıyla karşı karşıyasınız. İsveç'in en güçlü adamı Şanselor Axel Oxenstienna 1625'de yaptırdığı binayı yirmi yılda zengin bir saraya dönüştürmüş. İçinde küçük bir kilise, görkemli bir daire, bir sanat galerisi, bir de oyuncak müzesi bulunuyor.

Otuz binden fazla oyuncağı bir arada bulunca ne yaparsınız, üstelik bir kısmıyla kral çocukları oynamış... Ben bir ara pencereden görünen manzaranın büyüsüne kapılıp fotoğraf çekmeye kalkışıyorum, elimdeki uyduruk instematik makinayla. Bu müzede her şey çok güzel, çok zengin, çok yetkin, ama sanki bir şey eksik. Nedir eksik olan, niye mutlu değilim? Küçük bir kız ağlıyor, yorulduğunu söylüyormuş kendi dilinde. Evet, bu müze yoruyor: Her şey öyle düzenli ki, öyle iyi sıralanmış ki, doğal, çocukça, kendiliğinden hiçbir şey yok. Çok şey öğreniyorsunuz, ama hiçbir şey yaşamıyorsunuz burada.

Çıkarken müze yetkilileriyle görüşmek istiyoruz. Elli yaşlarında bir kadınla yetmiş yaşlarında bir erkek karşılıyor bizi orta avluda. Kadın, «merhaba, nasılsınız?» diyor Türkçe. İstanbul'da bulunmuş uzun süre, Kapalıçarşı'daki oyuncakçıları soruyor bana. Fakültede açtığımız oyuncak müzesini anlatıyorum onlara, adresimizi bırakıyorum.Vedalaşıyoruz.

«BİZ BÖYLE OYNARDIK»

Ayrılırken bir de kitap alıyorum müzenin hediyelik eşya bölümünden. Jane Fredlund'un 1973'te yayınladığ **«Biz Böyle Oynardık»** adlı oyuncak tarihi kitabı. Altbaşlığı da şöyle: «Eski Oyuncaklar ve Bunların Kültür Tarihindeki Temelleri Üzerine». Bazı fotoğraflar ve belgeler için **Nordiska Museet**'in arşivinden yararlanılmış. Stockholm'ün bu ünlü etnografya müzesinde bir oyuncak bölümü de olduğunu söylemiş miydim? İsveç'in 1600'lerden kalma en eski bebekevi işte bu müzede. 1846'dan kalma Agnes Bebek'i ya da 1890'dan kalma gelin giysili bebeği burada gördüm. Asıl önemli olanın bu müzedeki bebek giysileri olduğunu söz konusu kitabı inceleyince anladım.

Baştan alıyorum.

Jane Fredlund'un bol fotoğraflı, güzel baskılı oyuncak tari-

hi kitabı şu paragrafla başlıyor: «Bu kitapta göreceğimiz oyuncakların çoğu azınlıkta olan varlıklı aile çocuklarının oyuncaklarıydı. Ya yoksul ailelerin çocukları neyle oynuyorlardı? Büyük kentlerin işçi ailelerinin ve kırsal alandaki ırgat ailelerinin çocuklarının çocuklukları çok kısaydı. Onların işgücü ya ailenin bütçesine para katmaya ya da küçük kardeşlerine bakmaya yöneltilirdi. Ailelerin oyuncağa para bulma sıkıntısının yanında, zaman sıkıntısı da vardı.» **Nordiska Museet** 1928'de İsveç'deki oyunları ve oyuncakları saptamak üzere halka bir anket formu gönderiyor. Verilen yanıtlardan, halkın çoğunun oyuncağı olmadığı, bazılarına babalarının ya da büyük kardeşlerinin oyuncaklarının kaldığı ortaya çıkıyor. Kitabın ilk sayfalarında, yüzyılın başlarında İsveçli çocukları ormanda, su kıyısında, kaldırım kenarında oynarken gösteren siyah-beyaz fotoğraflar var. Bazı geleneksel oyuncaklar hemen dikkatimi çekiyor. İşte bir düdüklü testi, kuş biçiminde. Fotoğraftaki çamurdan kuş figürlerinden biri 1600'lerde yapılmış, sonradan bir kuyuda bulunmuş. 1700'lerin sonunda kıta Avrupasında çocukların bu oyuncakla oynadığı görülüyor. Haydn'ın 1788 tarihli Çocuk Senfonisi'de bu oyuncak kuşların sesleri yer almış enstrüman olarak. Bu kuşlar çömlekçiler tarafından yapılır, pazar yerlerinde satılırmış. İsveç'tekiler genellikle horoza benzer, Finlandiya'da buna 'taş horoz' denirmiş. Guguk kuşu sesi taklit edene 1850'de toprak 'guguk kuşu' adı verilmiş.

Sayfaları çevirdikçe başka tanıdık geleneksel oyuncaklarla karşılaşıyorum. İşte bir kaynana zırıltısı, bir çıngırak, bir cambaz (1917 tarihli), toplar, bilyalar, topaçlar, çemberler. Yazara göre, en eski ve ilk oyuncak herhalde top olmalı. Çamurdan top ya da kartopu ilk ilkel top. İskoçya'da taştan yapılmış toplar bulunmuş, 4000 yıldan da eski. Mısır'da daha da eski toplar bulunmuş, dışı deriden, içi doldurulmuş. Bilya İ.S. 1. ve 2. yüzyılda Roma'da görülüyor. 1530'da Rabelais'nin bir yapıtında, 1560'da Bruegel'in bir tablosunda bilyaya rastlıyoruz. Topaç İ.Ö. 4000 yılında Mezopotamya'da görülüyor.

Eski Yunan'da da çocuklar topaçla oynuyorlardı. Ortaçağda İngiliz çocukları baharda kamçılı topaçla eğleniyorlardı. Topaçla aynı aileden sayılan yoyo İsveç'e 1700'lerde gelmiş. Adının kökeni Fransızca «jouet» (oyuncak) sözcüğü. İsveç'te bu oyuncak özelikle 1930'larda çok popüler olmuş. Amerika'da bir oyuncak fabrikası patentini almış ve 100 milyon tahta yoyo üreterek bütün dünyaya satmış. Çembere gelince, eski Mısır'da biliniyor, eski Yunan'da biliniyor, hatta sonraları içine ses çıkaran mekanizmalar konarak geliştiriliyor. Çember asıl 2. Dünya Savaşı sırasında çok gelişiyor ve yaygınlaşıyor. 1958'de twist çemberi (hulahop) çıkıyor ve bütün dünyayı sarıyor. Demek ki bizim eskiden bu ne zıpırlık dediğimiz tarih aşağı yukarı bu tarihmiş.

Otomobillerden önce çocukların en sevdiği oyuncak tahta attı. Böyle diyor yazar. Ama tahta at deyip geçmemek gerek, onun da bir tarihi var, türleri var. (Ben tahta atın bin bir çeşidini Kanada'dan gelen bir kitapta bulacağım daha sonra). 1400'lerden kalma bir elyazmasında İsa'nın da çocukluğunda baston (ya da değnek) atla oynadığı yazılı. Ortaçağın en tutulan oyuncağı bu. En yoksul ailede bile yapılabilen bir oyuncak. Sevilmesinin nedeni istenildiği gibi özgürce oynanabilmesi, düşgücüne yer vermesi. Toroslardaki yaylamızda biz de az mı değnek at koşturmuştuk çocukluğumuzda, oğlanlarla savaşmış, kızları terkimize atıp ormana sıvışmıştık... Batıda tahta at (sallanan at) genellikle zengin aile çocuklarında var, kırsal yörelerde de buna tek tük rastlanıyor. 1900'lerin başında Stockholm'da tahta atın fabrikasyon üretimine başlandığını öğreniyoruz.

Böylece İsveç oyuncak sanayiinin bazı dönüm noktalarına değinebileceğiz. İsveç'te en eski oyuncak fabrikası Stockholm'de 1861'de üretime başlıyor, 1866'da mali güçlüklerden dolayı kapanıyor, 1884'de yanıyor, ama hep yeniden açılıyor, hep aynı adla: *GEMLA.* Bugün dünyanın önde gelen tahta oyuncak fabrikalarından biri olan *BRIO* oyuncak fabrikası ise İvarsson Kardeşler tarafından 1884'te kuruluyor. Bugün İsveç'in tahta

oyuncakları –sanılanın aksine– çok pahalı. Brio'nun nefis baskılı kataloğunu zevkle izliyorsunuz, ama oyuncaklara el değdiremiyorsunuz. Ben hangi yaşlar için hangi oyuncakların öngörüldüğünü incelemekle yetiniyorum. İsveç'in simgesi olan şu ünlü kırmızı tahta at bile ateş pahası. Mora'ya giderken bu atın şimdi en çok yapıldığı Nusnas'e düştü yolumuz. Atölyeleri geziyoruz, tahtadan atları kesilirken, boyanırken, pişirilirken görüyoruz. Satın alamıyoruz, ama tarihini öğreniyoruz. Bu zanaatın kökeni 18. yüzyıla kadar gidiyor. Orman köylüleri kış geceleri ocakbaşında otururken basit nesneler yapıyorlar. Doğal olarak, günlük çalışmalarında kendilerine eşlik eden at onlara esin kaynağı oluyor, derken çocukları için oyuncak atlar yapmaya başlıyorlar. 19. yüzyılda, geleneksel Dalarna evlerinin duvarlarında ve mobilyalarında yapıldığı gibi bu tahta atları boyama ve motiflerle süsleme geleneği başlıyor. Diğer tahta eşyalar gibi Dalarna atları da ülkenin her yanında satılmaya başlıyor. Bu tahta atçıklar bugün öyle ünlü ki, İsveç'in her yerinde bütün hediyelik eşya mağazalarında boy gösteriyorlar, çekici kırmızı renkleriyle.

At deyince akla askerin gelmesi olağan. Oyuncak asker ilk kez eski Mısır'da yetişkin insanların mezarlarında görülmüş. Aynı gelenek Romalılarda da varmış. İsveç'te 1600'lerde kral ailesinin çocuklarının bu oyuncakla oynadığı görülüyor. O çağda oyuncak asker sarayda çok önemli bir eğitim aracı sayılıyordu. Dört yaşında tahta geçen Kral XIV. Ludvik on iki yaşındayken gerçek barut kullanarak oyuncak askerlerle ciddi savaş eğitimi görüyordu (Nuremberg'ten getirilmiş gümüşten askerlerden başka, kağıttan askerleri de vardı) Dünyada ilk oyuncak asker fabrikası 1780'de Nuremberg'te Hilpert tarafından kuruluyor. 1800'lerde 39 değişik asker üretilebiliyordu. Alman yapımı askerler düzdü, Fransızlar 1800'lerde yuvarlak yüzeyli kurşun askerleri çıkardılar ve rekabete geçtiler. Yazara göre, modern oyuncak sanayiinin 1850'de bu türle başladığı söylenebilir. 1893 kurşun asker tarihinde önemli: İngilizler yeni bir yöntemle içi boş kurşun asker üre-

timine başlıyorlar. İsveç'te oyuncak asker üretimi 1888'de başlıyor. İngiliz ve Fransız fabrikaları 2. Dünya Savaşından sonra da üretimi sürdürüyor. Yetişkinlerin oyuncak asker koleksiyonu yapmaya başlaması bu tarihlere rastlıyor. Bir de barışçı oyuncak asker figürleri var. Hilpert'in 1800'de çıkardığı katalogda avla ilgili 8, köy yaşamıyla ilgili 22 figür yer alıyor. Stockholm'deki **Oyuncak Müzesi**'ni her gezişimde oyuncak askerlerin çokluğu dikkatimi çekiyordu. Oysa oyuncak bebek çok daha azdı bu müzede.

Oyuncak bebeğin tarihi her zaman çok ilginç gelmiştir bana. Şimdi bu İsveçce kitabı incelerken de ilginç şeyler öğreniyorum. 1800'lerin ortalarında Skane'deki pazarda yüzü boyalı, giysisi kağıttan bez bebekler, 1850'de Falun'daki pazarda boyalı tahta bebekler satılırmış. Zengin köylü kızları peluştan yapılmış bebekler satın alırlarmış. Genellikle pazarda satılan peluş baş eve getirilir, içi talaş dolu kumaştan gövde yapılırmış.

1860 ile I. Dünya Savaşı arasındaki yıllar bebeğin altın çağı sayılmalı yazara göre. Bu tarihlerde oyuncak bebek yapımında önemli teknik gelişmeler oldu. 1860'larda sırlanmamış porselen (bisküvit) başlar yapılmaya başlandı. İsveç'te bu tür bebeklerin yapıldığı Alfta'da bir bebek müzesi var. 18. yüzyıldan gelen 700 bebeğin korunduğu, ayrıca yakın dönemlerin bebeklerine de yer veren bu müzeyi ne yazık ki göremedim. Linnéa Avenbergs'in atölyesinin ve müzesinin dünyaca ünlü olduğunu yazıyordu okuduğum broşür. 1730 tarihli bir porselen bebek elbette görmeye değer olmalı. Ama elimdeki kitaptan, 1500'lerden bu yana Paris modaevlerinin yeni ürünlerini dünyanın her yanına gönderdikleri manken bebeklerle tanıttıklarını öğrenmek de ilginç. İşte bunların örneklerini **Nordiska Museet**'te görebiliyorsunuz. Söz gelimi, Paris'teki Cardon ve Lagache modaevinin 1850 tarihli model giysileri ya da 1894 tarihini taşıyan bir başka gardroptan giysi örnekleri. Bu tür bebeklerde asıl önemli olan giysiler olduğu için başların neden yapıldığı belirtilemiş. Bisküvit bebeğin rakibi

«kompozisyon bebek» olmuş: Bebek kafaları alçı, taş, kepek, zamk karışımından yapılıyordu o sıralar.

1901'de Stockholm'de *Joseph Leja* mağazasında, anne-baba diyen, gözünü açıp kapatan, başı peruklu bebekler satılıyordu. Selüloit bebek yeni bir dönemin başlangıcı olarak piyasaya çıkıyor. 1868'de Amerika'da bulunan selüloiti plastiğin atası sayabiliriz, sonra daha dayanıklı ve ucuz plastik türleri çıkıyor ortaya. Bebek başı ve gövdesi selüloitten yapılıyordu artık. Böylece evde bebek giysisi dikme çağı da geçmiş oluyodu. 1909'da *Ahlens ve Holms* mağazalarının kataloğunda bebek ve bebek giysisi adları da geçiyordu, bunlar dönemin çocuk giysisi modasının özelliklerini yansıtıyordu.

1800'lerde bebek servis takımları yapılmaya başlandı. Genellikle ilk yapılanlar koleksiyoncular içindi; ta 1600'lerden gelen bir merak bu tür koleksiyonculuk. İsveç'te oyuncak porselen yapımı 1700'lere kadar gidiyor. *Röstrand* firması 1733'ten 1924'e kadar fincan, tabakaltı, çaydanlık, lazımlık üretiyor. *Gustavberg* 1830'larda bebek porseleni üretmeye başlıyor. 1850'de normal kahve takımının minyatürü de yapılıyor. 1897'de el yıkama kabı, ibrik, kova yapılmaya başlıyor; porselen takımların yapılması 1900 başlarında geriliyor, 1924'de ortadan kalkıyor. Bu tarihlerde teneke takımlar üretilmeye başlıyor ve porseleni geriletiyor. 1800'lerin sonlarında *Huskvarna* fabrikası, normal ev ocaklarının yanında çocuklar için oyuncak soba da yapmaya başlıyor. *Gemla* firması 1866'dan 1920'ye kadar çocuklar için hamur masası ve takımları üretiyor. 1900'lerin başlarında oyuncak dikiş makinası herkesin bildiği bir oyuncaktı. 1909'da Ahlens'de 7.9 krona bir oyuncak dikiş makinası alınabiliyordu.

Bebekevi sözcüğünü ilk kez İbsen'in ünlü oyunundan öğrenmiş, bebekevini de ilk kez İsveç'te görmüş biri olarak bu nesneye ilgi göstermem doğal sayılmalı. Üstelik Jane Fredlund'un dediği gibi, bebekevi oyuncak olmaktan çok daha fazla birşeydir. Bir bebekevi geçmiş zaman evleri konusunda bilgi veren minyatür bir kültür tarihi belgesidir.

En eski bebekevi 1600'lerde Nuremberg'de yapılmış. 1588' de Albert Von Bayern'in bir bebekevi ısmarladığı kaynaklarda yazılı. Bebekevi çok pahalı ve emek gerektiren bir oyuncak olduğu için genellikle çocuklara verilmeyip koleksiyona konuluyor. Kral II. Gustav Adolf'a 1932'de Ausburg'tan gönderilen bebekevi dünyanın sekizinci harikası olarak nitelenmişti; içi çok değerli antik minyatür yapıtlarla doluydu. Alman bebek evleri 16. yüzyılın burjuva evinin bütün özelliklerini yansıtıyordu. Hollanda'ya ve kuzey ülkelerine yayılması da buradan oldu. Hollanda'da yapılan bebekevleri zamanla çok popüler olmuştu. Bebekevi 1800'lerde koleksiyon malzemesi olmaktan çıkıp oyuncağa dönüştü. Gene de «bak, ama dokunma» ilkesi sürüyordu, çocuklar için olmasına karşın, üstelik hâlâ burjuva ailelerine özgüydü. 1870'lerde sanayi atılımı bebekevi mobilyasını ucuzlattı ve bebekevinin daha fazla çocuğa ulaşmasını sağladı. *Gemla* firmasının 1866 tarihli kataloğunda bebekevi mobilyalarını görebiliyoruz.

İşte, dünya ve İsveçli böyle oynuyordu o çağlarda. Daha bin türlü kaynaktan batılının çocukluğunda nasıl oynadığını öğrenebilirsiniz. Söz gelimi Malmö televizyonunca hazırlanan bir programı izledim birkaç kez. «Antikrundan» adlı programda halk evdeki atadan kalma eski eşyaları getiriyor, antika uzmanları eşyanın özelliklerini açıklıyor ve değer biçiyor. İzlediğim bütün programlarda oyuncak da vardı. İki oyuncak araba, bir bebek, bebek arabası süren minyatür bir kadın, tahta at, tahtadan ip cambazı, vb. Bebek arabalı kadın 130 yıllıktı. 5 bin kron ile 15 bin kron arasında fiyat biçildi bu oyuncaklara. Gördüğüm son programda, az sayıda yapıldığı için çok değerli olan kurmalı bir oyuncak arabaya 120 bin kron (yaklaşık 6 milyon TL) fiyat biçilince sahibi de şaşkınlık geçirdi, biz de...

ANKARA'NIN YÜREĞİ

Bana öyle geliyor ki, bizim müze kurmaya, müze açmaya gelişmiş ülkelerden çok daha fazla gereksinmemiz var. Gelişmiş ülkelerde toplum, varlığının bir bölümünü ne yapıp edip mutlaka koruyor bir biçimde. Örneğin, hızla büyüyen bir kentin bir bölümü yüzyıllar önceki haliyle mutlaka korunuyor (kentin turistik broşüründe o bölüm «eski kent» adıyla anılıyor ve sergileniyor), yaşatılıyor. Bizde ise çılgınca bir hızla büyüyen bir kentin hiçbir bölümü bu çılgınlığın yıkımından yakasını kurtaramıyor. İstanbul faciasını bir yana bırakalım, ben otuz yıl önce geldiğim –sadece otuz yıl önce!– Ankara'yı artık tanıyamıyorum. Yalnızca benden önceki Ankara'yı değil, benim yaşadığım Ankara'yı da kitaplardan okumak zorunda kalıyorum. Ankara'nın hiçbir yeri eski haliyle korunamayınca –örneğin ben hiç olmazsa Sıhhiye ile Kızılay arasındaki o görece eski binaların olduğu gibi kalmasını isterdim–, tek çözüm olarak tarihsel Ankara'yı yansıtan bir müzenin açılması kalıyor geriye. Eski yaşam biçimlerini, nesnelerini yansıtan bir müze. Müzeler...

1930'larda Ankara'da yeşil renkli Sovyet otobüsleri çalışırmış örneğin. Ben geldiğimde Ankara'da troleybüsler vardı. Hani neredeler? Onlar da olmazsa otuz yılda tümüyle değişen bir kenti nasıl tanıyacağız? Tanımak bir yana, geçmişe hangi

kanıtlarla inanacağız? Beni boşverin, bu kent kendini nasıl kanıtlayacak, belleği olmadan?

«ESER BIRAKMAK»

Derken telefon çalıyor. Beni tanıdın mı diyen bir ses, «ben Recep!» Hemen anlıyorum, inanamıyorum: Recep Ersan beni arıyor. İstanbul'da tanıştığım, Ankara'ya döner dönmez teşekkür mektubu yazdığım kişilerden hiçbiri beni aramamıştı bugüne kadar. Doğrusu kuşkulanıyorum biraz.

Recep Ersan'ın sesi gene öksürüklü, boğuk, tıkanık: «Marmara Üniversitesi'nde hasta ettiler beni. Muayeneye gitmiştim, çok hastalandım sonra. Hâlâ iyi değilim. Size eski bebekler buldum, çok eski, kırk yıllık, iki tane olanlardan birini size ayırdım. Bunları nasıl aldırırsınız buradan. Koli lazım, koli gönderin bana. Koli yani kutu, şu katlanan kutulardan. Siz mi geleceksiniz İstanbul'a, ama geç olmaz mı? Ben çok hastayım. Ankara'da İbrahim Yaylıoğlu'nu buldunuz mu? Telefon rehberine bakın. Telefonunu başkasına mı devretmiş? Eski oyuncakçılara sorun, onlar bilir, İbrahim de eski oyuncakçıdır. Yoruldum, size iyi akşamlar. Kolileri unutmayın. Çok eski bebekler. Size bırakacağım.»

İnsanoğlunun ölümlülük karşısında bulabildiği tek çözümün «eser bırakmak» olup olmadığını düşünüyorun. Benim çabamı da bir arkadaşım böyle yorumlamış, «sen de oyuncak müzesi kurarak ölümsüzleşmek istiyorsun» demişti. Gizli gizli keyiflenmiştim doğrusu. Bugün Brüksel'den aldığım mektupta dünyada 370'den fazla oyuncak müzesi olduğunu öğreninceye kadar.

Biz hep geç mi kalacağız uygarlığın kurumlarına, hizmetlerine, nimetlerine kavuşmakta? Yarın çok geç olmadan şu koli işini çözmeliyim.

★★★

Türkiye'de oyuncakçılığın tarihini, onun aracılığıyla da toplumsal tarihin bir kesitini belirlemek niyetiyle giriştiğim bu serüvende bin çeşit insanla tanıştım, beni hiç ilgilendirmeyen bin bir yaşam öyküsü, yüzlerce özel anı dinlemek zorunda kaldım. Belki bu bir zorunluluktu, insanlar meslek geçmişlerine dönmeye çalışırken ister istemez özel yaşamlarını da anımsıyorlardı. Oğlundan yakınan baba, damadına öfkelenen kayınpeder, çırağına kızan usta, meslektaşını eleştiren iş sahibi. Kızgınlık, öfke, düşkırıklığı, pişmanlık, söylenme. Bunları hep dinledim, ne not ettim, ne karıştım, ne de artık anımsıyorum. Bu sıkıntı yüzünden bazen bıkkınlık duyduğum da olmuyor değil. Bırakayım kendi tarihlerini kendileri yazsın diyorum, bana ne! Zaman aman artık yazacak yeni bir şey kalmadığı, durmadan hep aynı öyküyü dinlediğim sanısına da kapılıyorum. Ama her öyküde –her yaşamda olduğu gibi– yeni, biricik, benzersiz bir ayrıntı buluyorum. İşte o zaman keyifleniyorum, sürdürmeliyim bu lanet uğraşı diyorum.

İbrahim Yaylıoğlu (60) ticareti Recep Ersan'dan öğrendiğini söylüyor. «Benim ustamdır o, oyuncak hakkında ne öğrendiysem ondan öğrendim» diyor. Aslında hep ticaretle uğraşmış, yapımcılığa yeni geçmiş. «Türkiye'de ilk defa elektrikle uzaktan kumandalı, sesle kumandalı arabayı yapan benim. Yıl 1981. Pille çalışan yarış arabası. İmalata işte bununla geçtim. Hem yaptım, hem sattım. Sonra ticareti bıraktım, sırf imalata geçtim. Plastik küpler yaptım mesela, şimdi yapmıyorum.»

İbrahim Yaylıoğlu eski bir defter çıkarıp ticaret yaptığı yıllarda kaydettiği adresleri tek tek gözden geçiriyor, bana vermek için. Böylece yeniden İstanbul'a gittiğimde uğramam gereken yerlerin sayısı birkaç kat artıyor. İzmir adresleri de var elinde. Zaten her şey İzmir'de başlamış.

«1954'de İzmir'de evlendim. Elektrik teknisyeniyim ben. Kayınbiraderim de askeri makine yüksek mühendisiydi. 1954 martında Ankara'ya geldik. Onlar üç mühendis arkadaş şirket kuracaklardı, anlaşamadılar, ben açıkta kaldım. Kayın-

biraderim Amerika'dan getirdiği arabasını sattı, aldığı 16 bin lirayı bana verdi. Recep Ersan'a gittim, birlikte oyuncakçılık yapmayı teklif ettim, 15 bin lirayı eline teslim ettim. Ramiz Akyürekli ile piyasayı dolaştık, mal topladık. Recep Bey herkese bana iyi mal vermesini tembih etmişti. Malı Ankara'ya getirdik, Bahçelievler 7. Cadde'de dükkanı açtık, oyuncak satışına başladık. 1956'da Kocabeyoğlu Pasajı kuruldu, pasajda yer tuttuk, tam o sırada Milli Koruma Kanunu çıktı, korkudan orayı sattık. Bahçeli'ye döndüm ben de, o zamanın parasıyla sermayem 3 bin liraydı, yeni bir dükkana geçtim. Recep Bey mal gönderirdi, mesela Noel Baba yollamıştı, başı oynardı, içine şeker konurdu, şekercilere çok sattım bundan. 60-62 seneleri. O sırada Ulus İşhanı'na geçmiştim. 65'te Anafartalar Çarşısı'na geçtim. 85'e kadar orada durdum, sonra Ostim'e geçip imalata başladım.»

İbrahim Yaylıoğlu kendi öyküsünün arasında Türkiye'nin oyuncakçılık öyküsünü de anlatıyor. İşte birkaç tablo:

«54-58 arasında Avrupa malı oyuncak çoktu. Japon malı kurmalı oyuncaklar vardı mesela. Pilli oyuncak çok azdı, çoğunluk kurmalıydı. 60-65'e kadar kurmalılar da, pilliler de hep ithaldi.»

«O yıllarda Amerikalıların eski oyuncaklarını alır, tamir eder, piyasaya sürerdik. Geri dönen Amerikalılar bütün evlerini satarlardı, oyuncaklarını da biz alırdık.»

«Sonra yerliler başladı. Karagöz-Hacıvat'a kadar her şeyi sattık. Bugünkü gibi çeşit yoktu tabii. Plastik başladıktan sonra herkes oyuncakçı oldu. Kalıp yapan oyuncak yaptı. Hulahopu Koç çıkardı ilk defa. Nereden getirdiğini bilmiyorum, biz ondan alıyorduk, 2 liradan alır, 5 liradan satardık. Yoyonun ilk çıkışı 1948-50 civarındaydı, hatta ilk çıkması 35-36 imiş. Evvela çarliston çıkmış, onunla birlikte yoyo. Önce ağaçtandı, sonra plastiğe döndü.»

«Bebeği ilk yapan Recep Ersan. Hatta bir İtalyan vardı, Türkiye'ye ilk o getirmişti, daha modern çalışırdı, kalıpla yapıyordu. Sonra Recep Bey de İstanbul'da kalıp kullanmaya

başladı. Yüzleri karton. Karton eritilir, kalıba basılırdı. Yüz böyle yapılıyor, boyanıyordu. Önce fırçayla boyanıyordu, sonra kompresörle boyamaya geçildi. Yine ilk bebekçilerden Hasan ve Hüseyin Şekeroğlu kardeşler, şimdi müteahhitlik yapıyorlar, o zaman öten ayılar yaparlardı, karnına basınca öterdi. Şişme oyuncakları ilk yapanlar onlardı, kauçuktan yaparlardı.»

«Çetinalp kurşun askerin babasıdır. İyi tanırım kendisini. 56'da filan birgün bana gelmişti. Kader-Kısmet denilen karton oyuncağı pazarlıyordu. Üzerinde delikler vardır, kazırsınız, alttan çıkan numaraya göre ikramiye kazanırsınız. 1 kuruşa çektiriliyordu, isabet olursa kurşun asker, gofret, sakız filan veriliyordu karşılığında.»

İbrahim Yaylıoğlu dükkanının ardiyesinde birtakım eski oyuncaklar olduğunu söylüyor. -Onları bana verebilirmiş, müzede adının yazılması koşuluyla. Neden olmasın, bu ülkede oyuncağı geliştiren, saklayan, koruyan herkese teşekkür borçlu değil miyiz?

«65'te bir adam tahta oyuncak getirmişti bana. Tokmaklı kağnı. Beş tane filandı galiba. Ustası yapmış, ona ustasından kalmış, satamadım diye getirmişti. 70 yaşlarında bir adamdı. Demek ki o oyuncak en azından yüz yıllık filandı. Aldım, bir süre sonra sobada yaktım.»

ANKARA'NIN OYUNCAĞI

Kızılay'da bir ara sokak. Bora Pazarlama'da üç kuşaktan beri oyuncak ticaretiyle uğraşan Levent Mestçi (32) ile konuşuyoruz. Boğaziçi mezunu, Avrupalı görünümlü genç bir adam; piposunu çekiştirerek sorularımı yanıtlıyor.

«Bizde oyuncak sanayii var mı, sorulması gereken asıl soru bu. Ben şöyle bir hesap ettim. Türkiye'de 100 oyuncak toptancısı, irili ufaklı 300 imalatçı var. Bunların bütün cirolarını toplasanız 100 milyar gibi bir rakam çıkar ortaya. Bu da bir

sektör müdür değil midir, tartışılır.»

«Oyuncak bir eğitim işi. 'Top, tüfek, bebek' üçlüsünün dışına çıkmadıkça oyuncak sanayii gelişemez. Çocuğa ayrılan zaman, oyuncağa verilen değer, ana babanın eğitim düzeyi çok önemli. Oyuncak lüks sayılıyor, ihtiyaçlar listesinde en altta geliyor, asıl belirleyici olan bu. Değişmesi gereken de bu.»

Fulya Mağazası'nda Erdoğan Mestçi (62) kırk yıldır işin içinde. Ticarete 1949'da başlamış. «46'da rahmetli peder dükkanı açtı Kızılay'da. 49'da ben yanında başladım. Bizden eski bir tek Üçel Oyuncak vardı. 57'ye kadar ithal oyuncak yoktu ülkede. Yerli oyuncak olarak da İzmir'de yapılan bez bebekler vardı. Yüzü alçıdandı. Önce içi talaş doluydu, sonra kırpıntı bez koydular. İstanbul'da yapılan tahta oyuncaklar vardı. Montajını bizim yaptığımız oyuncaklar vardı, ağaç İstanbul'da çekiliyor, burada boyanıyordu. Bowling, kriket, küp gibi şeylerdi. 40'lı, 50'li yıllarda hep ağaç oyuncak ve bez bebek vardı. Mesela Dündar'ın «İnşaat Oyunu» 1945'ten beri yapılmaktadır. 57'de ithalat serbest bırakıldı, 65'e kadar. O zaman çok değişik şeyler geldi. Pilli, sürtmeli oyuncaklar. 52 yılına kadar Alman *Gama, Tortun, Şuko* oyuncakları vardı. Az miktarda İtalyan ve Fransız oyuncağı da gelirdi, ama onlar sağlam ve gösterişli değildi. Bizde oyuncak sanayiinin temeli işte o yıllarda atıldı. Saç ve yaydan ibaret basit oyuncaklar. Cip, otomobil filan o yıllarda başlamıştı. Sürtmeli oyuncaklar da. Özellikle tahta kamyon çok uzun devam etti. Çocuklar içine kum, toprak koyabildikleri için belki. 50'li yıllarda Ankara'da Galatasaray mezunu bir arkadaş, Naci Baydar, tahtadan hareketli oyuncaklar yapmaya başladı. Dozer, kamyon, Walt Disney tipleri gibi. Ankara'da oyuncak yapanlar, yine tahta olmak üzere, ek iş olarak yapıyorlardı. Kenarları delikli küpler, delikli-çubuklu tahtalar ilk yapılanlardandı. Bunlar bugünkü zeka oyuncaklarının ilk örnekleriydi. 60'ların başlarında plastik başladı. Eskiden yapılan her şey plastiğe döndü. Ama bütün gelişmelere rağmen oyuncak sanayii cılız kaldı. Oyuncak sanayii olarak Türkiye'de

hamle yapan ilk kişi Fatoş'tur.»

★★★

«Oyuncak İmalatçıları ve Tacirleri Derneği»nin ikinci başkanı Mecit Batur (44), derneğin 1987'de kurulduğunu, ama ancak 1988'de çalışmaya başlayabildiğini söylüyor. Kendisi oyuncak ticaretiyle sekiz yıldır uğraşıyormuş, asıl mesleği mimarlık.

«Ben sadece toptancılık yapıyorum, imalatla, perakende satışla ilgim yok. Oyuncak ticareti ilginç bir konu. Oyuncağın sezonu yok, her ay satılabiliyor, bu da toptancı için, satıcı için, imalatçı için büyük avantaj. üstelik reklam olayı yok oyuncakçılıkta. Çocuk televizyonda herhangi bir programda görüyor bir oyuncağı, hemen istiyor. İlginç bir örnek vereyim size: Televizyonda bir motor yağı reklamı vardır, baba arabasına yağ koyuyor, çocuğuna kamyonunu getir, ona da koyalım diyordu. Ertesi günlerde biz oyuncak kamyon yetiştiremez olmuştuk. Buna karşılık bizde zeka türü oyuncak, eğitsel oyuncak pek gitmiyor. Dilmece diye bir oyuncak vardı, siz de bilirsiniz, eğitsel bir oyuncaktı, ama yeterince satmadığı için yapımcısı bırakmak zorunda kaldı. Aslında bizde emek ucuz, ama malzeme çok pahalı. Yeni bir şeyler yapmak çok pahalıya mal oluyor. O yüzden de oyuncakta yerli dizayn yoktur bizde, her şey taklittir. Dışardan gelen oyuncağın hemen yerlisi yapılıyor, ama tümüyle taklit olarak. Taklitçilik o kadar ilginç boyutlara ulaşmıştır ki bizde, kutusuna kadar aynısı yapılıyor. Hatta kutudaki resmi bile yeniden çizmeyip fotoğrafını çekip koyuyorlar. Böylesi bir taklitçilik tembellikten başka bir şey değil. Öyle bir tembellik ki bu, plastiğin çapaklarını bile temizlemeden oyuncağı piyasaya veriyorlar. Bazen dış bir ülkenin kalıbı da olduğu gibi alınıyor. Ömrünü bitiren kalıbı bize satıyor yabancılar veya biz bunu almaya çok istekli oluyoruz. Öte yandan, ithalat kaliteyi getirdi diyebilirim. Rekabet için daha kaliteli ve temiz mal yapması gerektiğini görmüş durumda yerli imalatçı. Hele AT'ye

girdikten sonra herkes kendine gelecek, ayak uydurma zorunluluğunu duyacak. İşte belki o zaman yerli modeller de ortaya çıkacak.»

Mecit Batur'la daha pek çok şey konuşuyoruz oyuncak hakkında. Ankara'daki eski-yeni oyuncakçılardan söz ediyoruz. Samatlı Ticaret'in adı geçince az önce oraya uğradığımı söylüyorum. Salih Samatlı 27 yaşında genç bir adam, ODTÜ mezunu, kimyager (daha önce de ODTÜ matematikten mezun biriyle karşılaşmıştım oyuncak işinde).

Salih Samatlı anlatıyor:

«Ben 1988'den beri oyuncak toptancısı olarak çalışıyorum. Babam 1959'dan beri ticaretle uğraşıyordu, hırdavatçılıktan oyuncağa geçmiş. Komple oyuncakçılık yapışımız 84'ten bu yana. O tarihte şu andaki çeşitlerin hepsi vardı. İthal furyası da o tarihte başladı. Son iki yıldır ağırlık yine ithalde. Birkaç ay önce ithalatta vergi indirimi yapıldı, bu da oyuncağı şimdi daha ucuza getirecek. Satış açısından ithal oyuncak daha kârlı.Yerli imalatçı o kadar ucuza çıkaramıyor oyuncağı. Oyuncağın yaygınlaşması ucuzlamasına bağlı. Bizde parayı bastıran alabiliyor oyuncağı, onlar da oyuncağın niteliğine bakmıyor bile. Çocuk oynamış ya da bıkıp atmış, umurunda bile değil. Belki bu yüzden gelişmiyor yerli modeller. Zaten 'araştırma-geliştirme' bizim yapımcıların hiçbirinde yok. Mühendis, mimar, araştırma uzmanı çalıştırmaları söz konusu bile değil.Türkiye'de yapılan oyuncağın her türlüsü dışarda yapılanların kopyesi. Bebekler, mutfak takımları, araba çeşitleri, peluş hayvanlar en çok giden oyuncaklar. Atari türü şeyler, minik el oyuncakları da çok moda.»

Ankara'da herkesin bildiği Bakgör Mağazaları beyaz eşyada, konfeksiyon giyimde oldukça eskilerden. Zafer Çarşısı'ndaki dükkan da on beş yıllık. Altı yıldan bu yana da oyuncak galerisi. Atilla Sağanak da genç bir oyuncakçı. İthalatla birlikte bazı şeylerin değiştiğini söylüyor.

«İthal girdikten sonra bizimkilerin kalitesi bayağı gelişti. Eskiden istediğini yapıyor, istediği fiyata satıyordu.

İthalat başladıktan sonra bir de farkettik ki, rengine kadar dışardan taklit edilmiş. İthalat kendimize gelmemizi sağladı. İmalatçılar birkaçı hariç son derece kültürsüz insanlar. İmal koşulları son derece ilkel. Kontrol mekanizması da hiç yok bu konuda. Mesela kutuda 3 yaş sonrası için olduğu yazıyor, ama bunu neye göre belirlemiş, belli değil. Alıcı da genellikle size bırakıyor, çünkü onlar da bilinçsiz, ne alacağını bilmiyor. Bir de eğitici oyuncaklar çok az bizde, birkaç küp ve benzeri dışında eğitici özellik yok bizim oyuncaklarda. Çok boş bir alan bu, ama üzerine hiç düşülmemiş. Oyuncak eğitimde çok önemli bir araç, ama gereği gibi değerlendirilmemiş bizde.»

★★★

Aylardır gitmem gerek, ama Bahçelievler'in karmaşık labirentine girmeyi bir türlü göze alamıyorum. Oysa Öz Oyuncak hiç de öyle zor bir yerde değilmiş. Ethem Özçekiç'i 7. Cadde üzerinde küçük bir pasajdaki minicik dükkanında buluyorum. Dikkatimi ilk çeken şey dükkanda bir sürü tozlu eski oyuncak olması. Plastik, teneke. Asıl önemlisi kutular içinde yığılı duran kendi ürettiği oyuncak çamaşır makineleri. Dur bakalım, galiba tam yerine geldik. Derken Mehmet Özçekiç de çıkageliyor ve hemen sözü alıp anlatıyor:

«Biz iki kardeş asker emeklisiyiz. Bu işten hem harçlık çıkarıyoruz,hem keyif alıyoruz. Belki zengin de olabilirdik, ama fırsatı kaçırdık. İşi büyütemedik, adam çalıştırmadan kendi emeğimizle yapıyoruz. Asıl baba mesleği kunduracılık. Kunduracı iğnesinin bulunmadığı zamanlarda iğne yapmaya başladım, Erzincan'daydım o zaman. Yıl 1956 filan. On kuruştan satıyorduk iğneyi o zamanlar. 1958'de ithalat serbest olunca işler bozuldu. Sonra Ankara'ya eldim. Bu pasajda bir Amerikan pazarı vardı, orada bir manken gördüm vitrinde. Ben bunu yaparım dedim ve yaptım. Telden, terzi mankeni, ev hanımları için. Epeyce para kazandık bu işten. Yine pasajda bir oyuncakçı vardı, kapandı. Bunun üzerine oyuncak ticare-

tine başladık, 1971'de. Baktım her oyuncakçının imal ettiği bir şey var. Çamaşır makinesi fikri böyle doğdu. 1972'de ilk çamaşır makinesini imal ettik. Önce kartondan yapmıştım, sonra tenekeye geçtik, önce parçaları lehimliyorduk, derken plastikten yaptık. 1975'de fırınlı ocak yaptık, pille çalışıyor. 1988'de elektrik süpürgesi yaptık, yine pilli. Çamaşır makinesinin birkaç çeşidini ürettik. Şimdi de aynı işe devam ediyouz. Tabii eskisi kadar talep yok artık, oyuncak yetiştiremediğimiz zamanlar eskide kaldı. Gene de bir şeyler yapıyoruz işte.»

★★★

Mehmet İdikut söyleşmeyi seven biri, hemen anlatıyor:

«Çocuk gereçleri imali ile başladım ben. 68-79 yılları arasında hep bu işi yaptım. Portatif karyola. Sallanmalı beşiği ilk defa biz yaptık. Yürüteç ya da örümcek de denilen yürüme aracını da yaptık. Balkonlu evler için çocuk salıncağı. Baston puset yaptık mesela, ağırlığı 1 kilo 250 gram, tekerlerin cantı plastik, oturma grubu branda bezinden. Sonra imalatı bıraktık, malzemenin bulunmadığı, işçi olayları olduğu yıllarda.»

«Oyuncağa 81'de geçtik. Bazı kesimler oyuncağı fantezi gibi görüyorsa da, giysi kadar önemli oyuncak. Benim gönlüm ister ki, oyuncak imalcisi çocuğa birşeyler verecek oyuncak yapsın. Oyuncak seyirlik bir şey olmamalı. Lego grubu mesela, oyuncağın en güzeli bence.»

«Oyuncak piyasasından tabancayı tamamen kaldırmak gerek. Çocuk geldiğinde en çok istediği tabanca oluyor. Tehlikeli oyuncakların imalatı mutlaka yasaklanmalı. Oyuncakta silahın yaşı mı? İnanır mısınız, yok! 1,5 yaştan 12 yaşına kadar bütün çocuklar istiyor. Oyuncakçılarda satılan patlayıcılar var yine, mutlaka durdurulmalı. Biz bunları satmamaya özen gösteriyoruz, ama istek durmuyor. Üstelik şimdi hakikisinden ayırt edilemeyen tabancalar yapılıyor, plastik mermi atan havalı tüfekler yapılıyor. Resmen tehlikeli, ya-

ralayıcı.»

«Erkek çocuklar geymvoç ile çok ilgileniyor. En çok satılanların başında geliyor. Kız çocukları için, tabii, bebek. 7 ay ile 1,5 yaş arasında çocuğun seçme şansı yok, ana baba seçiyor. Genelde seçen ana baba oluyor zaten, çocuk değil. Ana baba kendisi neden hoşlanıyorsa onu almak istiyor. Oysa 4 yaşındaki bir çocuğu artık bırakmak gerek. Çünkü çocuk istemeden alınan bir oyuncakla kesinlikle oynamıyor. Bazı aileler pahalı oyuncak almaya eğilimlidir, o oyuncağın alındığı çocuk kesinlikle mutsuzdur. Bilinçli aileler oyuncağı azar azar, parça parça alır, çocuğu alıştırır, bıktırmazlar.»

«Çocuk oyuncakta değişiklik ister, yoksa sıkılır. Mesela Barbie Bebek olayı var bütün dünyada. Şimdi onu da geçen bir Lahana Bebek olayı var. Ama piyasadaki lahana bebekler aslına hiç benzemiyor. O yüzden biz kendimiz yaptırdık. Panda olayı da çok yaygındır. Tavuz, horoz olayı çıktı bir ara, ben onu da kendim yaptırdım. Mesela ablak suratlı et bez bebeklere şimdi çok talep var, nedeni değişik bir yüz olması. Kız Teknik'te Filiz Hanım diye bir öğretmen var, sağlık nedeniyle ayrıldı şimdi. Ben o bayana lahana bebeği ve tavuğu yaptırdım. Tavuk yumuşak peluştan yapıldığı için yastık olarak da kullanılıyor. Bunlara 88'de başladık, değişiklik talebine uymak için. Mesela bebekte bir ABC firması çıktı, Fatoş'u bayağı sıkıştırdı. ABC klasik bebeğin dışında bebek yapıyor. Kokulu bebeği yarattı mesela, çilek kokuyor bebek. Çocuğu rahatsız etmeyecek bebeği yaptı. Kısacası yenilik yaptı. İstenen de bu zaten.»

Artık zorunluluk oldu. Herkesle olduğu gibi Mehmet İdikut'la da oyuncak ithali sorununu konuşuyoruz:

«İthal oyuncağın piyasaya girmesi yerliye talebi azalttı. Dört yıl önce yerli ile yabancı aşağı yukarı aynı fiyata idi, şimdi eşitlendi, o yüzden biraz yerliye dönüldü yine. Aslında oyuncak hep pahalı, yerlisi de, yabancısı da. Tayvan'da birim fiyatı mesela 10 bin lira olan bir oyuncak Türkiye'de 60-70 bin liraya satılıyor. Oysa yüzde elli kârla hesaplasanız en

fazla 30 bin liraya satılması gerekir. Niye mi böyle oluyor? Çünkü araya başkaları giriyor, çoğu da bu işi hiç bilmeyen kişiler. Adam makina ithalatçısı, araya bir de oyuncağı sıkıştırıyor. Oyuncak ithal edenlerin çoğu bu işi hiç bilmiyor. İşin kötü tarafı, bunun denetimi de yok. Yerli imalatta da öyle, ne standart var, ne sağlık şartları. Bir başıbozukluk var oyuncakta, şimdi doruk noktasında bu durum.»

«Bugünün şartlarında ana baba çocuğuna oyuncak alabiliyorsa onun elini öpmek gerek.»

ULUS'TAN ÇANKAYA'YA

Artık taksiye binmeye korkar oldum.

Çıkrıkçılar'dan elimde iki koca plastik torbayla iniyorum. Taksiye binmem gerek. İşaret ediyorum. Kendisinden önce gürültüsü gelen bir taksi duruyor önümde. Kapıyı açmamla gürültü dışarı taşıyor, üstüme çullanıyor. Biraz kısmasını rica ediyorum. Kısar gibi yapıyor. Elma yiyor bir yandan, çöpünü dışarıya fırlatıyor. Sesi tekrar açıyor arada, belli ki sevdiği bir gürültüyü çalıyorlar. Tekrar kısmasını istiyorum, yine kısar gibi yapıyor, tarağını çıkarıp bıyıklarını düzeltiyor. Bu seyyar gazinonun beyinsiz goriliyle konuşmayı düşünüyorum, ama söyleyeceğim hiçbir şeyi anlamayacağını kestirerek vazgeçiyorum. Bu zorunlu işkenceyi çekmek zorundayım sanki.

Müzenin açılış tarihi yaklaşıyor. Koşuşturuyorum, yoruluyorum, uykularım kaçıyor. Gene de bunu keyifli bir yorgunluk saymamı sağlayacak fırsatlar doğuyor. Dün İbrahim Yaylıoğlu'nun beni araması, deposundaki oyuncakları almamı istemesi gibi. Gerçi kayda değer bir şey çıkmıyor, ama bu ilgi güzel. Yine dün akşam Atakule'de Yavru Oyuncak'la görüşmemiz. Zekai Şengül (52) Ankara'da en eski oyuncakçının İbrahim Yaylıoğlu olduğunu söylüyor. «Japon Oyuncak en eskilerden. Üçel de eskilerdendi, ama bitti. Üçel'in sahibi Vahit Gönç vefat edince amcaoğlu Semih Gönç'e bıraktı işi, sonra

o da terketti.»

«Ben 1966'da oyuncak mağazası açtım, Anafartalar Caddesi'nde. Ondan önce de Esenboğa'da havaalanında oyuncak satıyordum. Japon Oyuncak'la aşağı yukarı aynı tarihlerde.»

«Eski oyuncaklardan tahta kağnı vardı mesela. Suluboya ile boyanmış. Arkada iki tekeri var, önden iple çekiliyor. Samanpazarı'nda Dede diye biri yapardı, kavak ağacından, çok gayrimuntazamdı.»

«Fiyatları çok iyi hatırlıyorum. Mesela Alasya'nın jipi 14 liraydı, 17 buçuğa satardık. Çin malı kurmalı teneke civcivi 375 kuruşa alır, 5 liraya satardık. Kilis'ten gelirdi, kaçaktı yani. Aras'ın mantar tabancası, Sevil'in kapsül tabancası vardı. Kaleidoskop vardı, yerli malı. Bozyap denilen oyuncak yirmi senelik filandır. Sebahattin diye biri yapardı Ankara'da, şimdi İstanbul'da. Yanında çalışan çırağı birkaç yıl önce kolunu makinaya kaptırmıştı; işi asıl bilen odur. Lastik topa 'şeker top' denirdi, yapan Mikail adında biriydi, lastiğin üstünü kırmızıya boyardı, Avrupa boyayla. 70'lerde çıktı, belki daha bile eski.»

«Eskiden fiyat çok önemliydi oyuncak alırken. Çocuğun yaşına göre olup olmadığı da. Çocuk bunu sever diye alınırdı. Şimdi bütün oyuncaklarda özellik aranıyor. Zeka geliştirici olması, çocuğa zarar vermemesi, çocuğun mutlaka beğenmesi önemli. Şimdi fiyat önemli değil, özellikle bu semtte. Belki Ulus'taki mağazada bu kadar değil, ama burada fiyat hiç önemli sayılmıyor. Şimdi firmalar da bunlara dikkat ediyorlar, yabancı firmalar demek istiyorum. Demin anlattığım gibi özelliği olan bebekler yapıyorlar mesela. O yüzden Ulus'ta çok aranan Fatoş bebeklerine burada bakan olmuyor, fazla bir özelliği yok diye.»

★★★

Fahrettin Telseren kibarca ilgileniyor oyuncak müzesi tasarısıyla. Zaten gazetede de haberini okumuş. Oyuncakla ya-

kından ilgili bir kişi.

«On bir yıldır bu işle uğraşıyorum. Evrim Bilimsel Eğitim Araçları'nın çantalarını satarak başladım. Okluöncesi çocuklar için Pembe Çanta, ilkokul çocukları için de Mavi Çanta diye iki set oluşturmuşlardı. İçinde yaş gruplarına göre çeşitli oyuncaklar vardı. Firma 82'de dağıldı. Bu eğitici oyuncak çantalarını pazarlama işini severek yaptım. Ayrıca kültürlü bir kitleyle iş yapmak da keyifli.»

«Türkiye'de üretilen nitelikli oyuncakları satıyoruz. Bizde eğitsel oyuncaklar çok yaygın değildir. Hele Anadolu'ya hiç gitmez. Büyük şehirlerde, belli kesimlerde aranıyor eğitsel oyuncaklar. Bizde oyuncak ana babayı yormasın istenir, çocuğun kendi başına oynayabileceği oyuncaklar tercih edilir. Çocuğun kendi kendine oynayacağı şeyler çok satıyor. Tabanca en çok aranan oyuncak. Siz vermeseniz bile çocuk tabancaya ne yapıp edip ulaşıyor. Ben oğluma hiç tabanca vermedim, çocuk kendisi legodan tabanca yaptı. Kızlar da en çok bebeği ararlar, evcilik setlerini de.»

«Oyuncağın bizde yeterince geliştiği söylenemez. Mesela özürlü çocuklar için oyuncak yoktur bizde. Dahası, bizde küçük yaş oyuncağı da yoktur. 0-2 yaşa yönelik oyuncak yapılmıyor bizde. Ufak yaşlar için oyuncak alan çok az zaten. Çocuğuyla oyuncak almaya gelenler kültürlü ailelerdir. Benim müşterilerim bellidir, neler aldıklarını not ederim, daha sonra daha ileri yaş için olanlarını vermek için.»

«Bizde oyuncağın çocuğun gelişimine, sağlığına uygun olmasına da dikkat edilmiyor. Plastik artıklarından oyuncak yapılıyor mesela, zehirli boya kulanılıyor. Memo diye bir firma çok güzel tahta oyuncaklar yaptı, güzel bir katalog bastırdı. Ama zehirli boya kullandıkları için yurtdışına satamadılar, içerde de satamayınca işi bırakmak zorunda kaldılar. Ben son zamanlarında tanıştım onlarla. 83 sonunda filan işi bıraktılar. Yazık oldu onca güzel çabaya. Bir konuyu bütün yönleriyle düşünüp işe girmiyoruz biz.»

Fahrettin Telseren, kıyıda bucakta kalmış tahta oyuncak-

ları bana gönderme sözünü veriyor. Hatta bir tahta at bulmayı bile vadediyor. Keyifli bir işbirliği.

Ayrıca, özürlü çocukların da oyuncağa gereksinme duyacağı hiç aklıma gelmemişti doğrusu. Tam bu sırada gazetede konuyla ilgili bir haber çıkıyordu. Haberde, «Bir İngiliz şirketi özürlü yetişkiler ve çocuklar için, onları yalnızca eğlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda özürlerinin üstesinden gelmelerini de sağlayan bir dizi oyuncak sunuyor» deniyordu. Açıklamaya göre, «Özürlüler İçin Oyuncaklar dizisindeki ürünler, geleneksel ve basit olanlardan, yüksek teknolojiyi gerektirenlere kadar geniş bir yelpaze oluşturuyor. Hepsi de özürlüleri eğlendirerek, onlara yararlı beceriler öğretmeyi hedefliyor.» Bütün bu eğitici ve terapötik oyuncaklar hakkında 56 sayfalık bir katalog yayınlandığı da belirtiliyor haberde.

★★★

Tandoğan'a mı gideyim yoksa Samanpazarı'na mı derken, önüme çıkan ilk otobüse atlayıp Opera'da iniyorum. Heykel' de değil de, Operada. Çünkü az önce Kızılay'ın yoğun kalabalığı içimi öylesine sıkmıştı ki, bir de Ulus'un insan seline katılamazdım doğrusu. Bu inanılmaz yığının bir büyük kent kalabalığı mı, yoksa kentli olmayı beceremediği bir bulamaç mı olduğu da düşünülmeye değer.

Hergelen Meydanı'ndan Samanpazarı'na doğru Ortaçağ görünümlü, dar, pis, merdivenli sokakları aşıp tepeye ulaşıyorum. Güven Çarşısı'ndaki Güven İş'te Kemal Maraba ile görüşeceğim. Adını İzmir'de Ramiz Akyürekli vermişti.

Kemal Maraba (58) emekli astsubay. Daracık bir dükkanda toptan oyuncakçılık yapıyor. «1971'de başladım. Önce değişik şeyler satıyorduk, birkaç ortaktık, sonra ayrıldık. Ben çocuk psikolojisiyle uğraşmayı severim. İki yaratık harici tesirlere maruzdur: Kadın ve çocuk. Kadını ikna edebilirsiniz, ama çocuğu ikna edemezsiniz, birşeyi istedi mi tutturur, vazgeçmez. Çocuk zamanında oyuncak sahibi olmayınca ömür

boyu eksikliğini duyar. Bu fikirler beni oyuncağa sevketti. Askerlikten gelen vatan sevgisi ve edebiyattan gelen çocuk sevgisi ile oyuncağa girelim dedik.»

«Tahta oyuncak olarak küpler vardı, bunları üç sene evveline kadar sattık, Dündar'ın oyuncakları. Bebek çeşidi olarak İstanbul'da Ege vardı, kauçuk bebekler. Sonra Suteks var, Ayşe Abla var. Nur Bebekleri vardı, güzeldi. Şimdi Caner bebekleri çıktı, Ramiz Bey yapıyor.»

Vedat Özgümüş ODTÜ Kimya Bölümünden ayrılmış, 70 kuşağı. Bizim oyuncak konusunda hâlâ elyordamıyla yürüdüğümüzü söylüyor. «Bizim yerli bir icadımız yok oyuncakta. Japonya'dan, Almanya'dan, İtalya'dan, İspanya'dan hatta Polonya'dan oyuncak modeli aldık biz. Çünkü araştırma yapacak gücümüz yok. Daha düne kadar piyasa araştırması bile yapmıyorduk.»

«Oyuncak yapılıyorsa eğitsel amaçlı olmalı. Ben o amaçla bu tür müzik aletlerine yöneldim. Biz işe 1978'de blok flüt üretimiyle başladık. 78'den itibaren 'minimot'un hazırlığına başladık. 80 senesinde ilk 'Mehmetçik Minimot'u çıkardık. 1,5-2 sene sattık bu oyuncak motorsikleti. Aküyle çalışan küçük boy bir bisiklet. Sonra o günün şartlarında aküsünü bulamadığımız için bıraktık. Elektronik pilli tabanca yaptık, sonra orgu imal ettik, orgun yanında bebek ve köpek yaptık, 84'de, bir sene kadar devam etti. Satranç takımı yaptık plastikten. Bu anda org imalatına devam ediyoruz, diğerlerinin hepsini bıraktık. Kalıplarımız duruyor, istersek hemen başlarız gene.»

Ama oyuncağın geleceği konusunda pek iyimser değil Vedat Özgümüş.

★★★

Kaldırımlarında doğru dürüst yürünemeyen bir ülkenin sokaklarında gelişmiş tüketim mallarının işporta pazarları kuruluyorsa o ülkede birşeyler yanlış gidiyor demektir. Ulus'ta yürümeye çalışırken bunları düşünüyorum, az önce Kızılay'da

da bunları düşünüyordum. Hamamönü'ne, oradan Ulucanlar'a geçiyorum. Cadde boyunca hırdavatçılar, toptancılar, daha fiyakalı olmak isteyen «pazarlamacı»lar, «lüks hırdavatçı»lar. Oyuncakçılıktan bir önceki durak olan hırdavacılığın nasıl bir şey olduğunu görebilmek için dikkatle bakıyorum çevreme. Doğumevi'ne varmadan karşıya geçiyorum. Tabelasında «Lüks Hırdavat-Oyuncak-Kırtasiye» yazılı olan Rızık Ticaret yirmi yıldan sonra oyuncakçılığı bırakmış. Yeniden Ulus'a doğru yürüyorum. Caddenin bir yanı Hamamönü'ne iniyor, öbür yanı Çıkrıkçı'lara çıkıyor. İki yanda da eski Ankara var. Yer yer eski evler yıkılmış, yerlerinde yaşlı ağızlardaki takma dişler gibi beton binalar yükselmiş. Kaldırımlar parketmiş arabalarla engellenmiş. Bazen caddeyi bırakıp ara sokaklara giriyor, biraz soluklanıp yeniden ana caddeye çıkıyorum. Tıpkı sanayi sitelerinde olduğu gibi burada da her iş yerinin önünde lüks bir araba. Mobilya, beyaz eşya, çeyizlik derken, belli ki gecekondu semtlerinin milyonları buraya akıyor. Peki buradan nereye? Bu soruyu iktisatçılar yanıtlayadursun, benim dikkatimi birşey daha çekiyor. Lüks arabaların yanında kaldırımlara yığılı duran plastik top çuvalları. Her yer plastik top dolu. Kaldırımın kenarında bir kamyon dolusu top indirilmeyi bekliyor. Belli ki bu bayram tatilinde de çocuklar top peşinde koşacak. Maradona olup kenar mahallelerin yoksulluğunu aşma düşleri kurulacak. On günlük tatilde kitapların kapağı açılmayacak ve sonra ana babalar çocuklarının okumadığından yakınacak.

Oyuncağın yerine sokakta top oynamayı koymuş yoksul bir kuşağın çocukları kitabı da tanımayacak, oyuncağı tanımadığı gibi.

★★★

Ankara'da oyuncağa emeği geçmiş biri daha var: Türker Çelik. Fakülteye kadar gelip müzeyi de gezen Türker Çelik Troy Oyuncakları'nın serüvenini anlatıyor:

«Başlangıcı Ankara'da 1971 senesindedir. On beş sene sür-

dü. 84-85'te bırakmak zorunda kaldık. Onun da şeyi şuydu: Biz yalnız tahta oyuncak imal ediyorduk. Tabi yalnız tahta oyuncak yapınca biraz pahalıya mal oluyordu. Çocuklar tahta oyuncakla çok uzun süre oynuyorlardı. Kırılmıyordu. Hatta bize tamire getirirler, sonra götürür yine oynarlardı. Fakat 84'te ithal oyuncakların başlayacağını, bizim işimizi azaltacağını biz hissettik, işi bırakalım dedik. İzmir'de Efe yapıyordu ama bırakmak üzereydi. İlk bir tren yaptık. Hiç boyasız, tamamen ahşap. Maliyetini hesaplayalım dedik, ama çıkamadık içinden, tahtayı bedava almışız filan. Aldık Fulya'ya götürdük. Erdoğan Mestçi treni görür görmez, yahu bu çok güzel olmuş dedi. Ben bunu sizden 50 liraya derhal alırım dedi. Çıkardı verdi. 50 liraya gidip kereste aldık, sene 71, valla yarım araba dolusu kereste etti. Böylece maliyet hakkında bir fikir edindik. Ve hemen o trenden yüz taneye başladık. Onun adı "Tren 1" di, sonra on çeşit tren çıkardık. Öbür çeşitlerimiz çekmeli ördek, sökme-takma ördek, köpek, çatana gemi, bebekler. Bunlar hep eğitim oyuncaklarıdır. Daha fazla çeşit yapamıyorduk, yetiştiremiyorduk. O yüz tane vardı dedim ya, Erdoğan yüzünü birden aldı. Semih'e gittik, Semih bana iki yüz tane yapın dedi. Derken işi genişlettik, atölyeyi büyüttük. İşi kapatırken üç tane atölyemiz vardı.»

«İzmir'deki Efe'yi soruyorsunuz. Adını çıkaramıyorum, bir Doğan olacak, yâ adı ya soyadı. Mimardı. Efe de aşağı yukarı bizimle aynı şeyleri yapıyordu. Onlar bizden önce tabi, bizim başladığımız yıl onlar bıraktı, başlangıcı da bizden biraz önce. Tahminen Ege Üniversitesi'nin kuruluş senesi yahut da ertesi sene. Benim orada bir arkadaşım vardı, zaten teması da öyle kurmuştuk. Arkadaşımız inşaatçı, öbür bey de mimar. Mimar olduğu için de, güzel oyuncaklar yaptı. İşi bırakırken bize gelin alın demişlerdi, olmadı tabi, biz Ankara'daydık. Hem biz Ankara'nın yerlisiyiz, üçümüz de. O zamanlar Ankara'da başka oyuncak imalcisi de yoktu. Sonraları birkaç kişi türedi, ama çok kalitesiz şeyler yaptılar. Limon sandığı tahtasını kullanıyorlardı. Çam, kavak, basınca kırılır. Biz gürgen kul-

lanıyorduk, hatta son zamanlarda cevizden yapıyorduk. Bizim tek sıkıntımız vardı: Kız çocuklar için fazla şey yapamıyorduk. Tren, çekme araçlar, bunlar daha ziyade erkek çocuk için. Otuz çeşit yapıyorduk, yirmisi erkek çocuğa, onu kıza.»

«Bizim oyuncağımızı en çok İhsan satardı. Fulya'ya, Semih'e daha az veriyorduk son zamanlarda. İstanbul'da Japon'a, bir de Beyoğlu Bonmarşesi'ne veriyorduk. En son Karamürsel'e verdik, hem buradaki hem İstanbul'daki. Japon en başta geliyordu, Waldemar'la aramız çok iyiydi. Şunu da söyleyim size: Tahta oyuncak herkese göre değildir. Mesela biz Ulus'ta hiç satamadık. Ulus'taki hiçbir oyuncakçı tahta oyuncak satmazdı. Üçel'i saymayın, onun Ulus'ta olması tesadüf. Ulus'taki diğer oyuncakçılara, Modern Çarşı'dakilere bir tek tahta oyuncak pazarlayamadık biz. Sebebi alıcılar. Tahta oyuncaktan anlamıyor ordaki müşteriler, plastik istiyorlar. Daha basit, ucuz. Biz 50 liraya verirken onlar 5 liralık oyuncak arıyordu. Tahta oyuncak tamamen el emeğidir, onun için pahalıdır, az bulunur.»

İhsan Sak müzemize ilk tahta atı armağan eden kişi. Efe ve Troy oyuncaklarının bir kısmı da onun deposundan çıktı. Oyuncakçılıkta da eskilerden.

«Ben 74'te başladım. Ama firma olarak 76'da başlamış Aydede. Eski yıllarda yerli olarak pek bir şey yoktu. Çoğunlukla plastik ağırlıklı. Tahta olarak Efe'nin oyuncakları vardı, çeşidi çoktu, kalitesi iyiydi. Yanlış bilmiyorsam onlar 71-72'de başlamışlar, tahminen 76-77'de bitirdiler. Efe'nin son parti malını İzmir'den biz aldık. Bayağı kalite mal çıkarıyorlardı. Ağacı kalite, boyası iyi. Sonra hemen akabinde Troy başladı. Onlar da çok düzgün mal çıkardılar. Küçük trenler, birkaç çeşit. Sökmeli-takmalı ördekler, resimli küpler.»

«Bizim başladığımız dönemde Ankara'da oyuncakçı olarak Üçel, Fulya, Japon Oyuncak vardı. Bir de Samanpazarı'nda toptancılar vardı. O günün piyasasına göre en büyük Üçel'di. Toptancı olarak Samanpazarı'nda Rızık Ticaret vardı, bir

de Bilal Mutlu vardı. Üçel'den de eski Bilal Mutlu'dur. Mutlu Oyuncak toptancıydı, tahminen 70'te olmalı başlangıcı. Şimdi aklıma geldi, Serimer küçük bir oyuncakçıdır, ama oldukça eskidir. Kocabeyoğlu Pasajı'nın arka çıkış kapısının yanında.»

«Düşünüyorum da, daha çok plastiğe dayalıydı o zamanlar oyuncak. Teneke de vardı tabi. Ankara'da dişe dokunur imalat yapan olmadı. Zaten 70'li yıllarda daha çok kaçak oyuncak vardı. Yerli oyuncak çok zayıftı. Plastik yaygındı. Şimdi gelişme var tabii. Ama çok değil. Bana göre sadece plastik lego türü konusunda biraz fena değiliz. Simge'nin, Çocukça'nın legoları oldukça güzel. Fatoş çok büyük ilerleme yaptı, ama son bir senedir, 1991 boyunca Rus pazarının açılması, çok ucuza bebek gelmesi onu da zora soktu sanırım. Şu anda peluş oyuncak konusunda büyük bir akım var bizde. Şimdi ya çok kaliteli yerli peluş veya ithal peluş aranıyor. Kumaş oyuncaklara çok rağbet var. Yerlide hâlâ bir gelişme yok bana göre. Biz Avrupa'yla bir tek plastik oyuncakta rekabet edebiliriz belki.»

«İthal oyuncak furyasının başlaması halkın oyuncağa talebini arttırdı. Biz on beş yılda yaptığımız satışın kat kat fazlasını son birkaç yılda yaptık. Vatandaşta her kesimde bilinçli oyuncak alımına bir yönelme var. Bunun biraz da şeyi anaokulları. Evvelce anaokullarına bu kadar oyuncak girmiyordu. Şimdi anaokulları velileri de sevkediyorlar oyuncak almaya. Ama bunun yanında saçma sapan oyuncak alanlar da var. Ne çocuğun yaşına bakıyor, ne oyuncağın özelliğine. Lego gibi eğitici oyuncaklar ayrı tabi, onlar son derece faydalı. Bunu getirtenler Milli Eğitim'den eğitici oyuncak diye tasviye kararı almak için, ucuz ithal ayrıcalığı almak için çok uğraştılar, ama olmadı. Orijinal Lego çok iyi bir oyuncak, çocuğa vereceği çok şey var, hakikaten çok faydalı. Ama bizde aşırı derecede pahalı. Pahalı olmasının sebebi aracılar. Kıymetini bilen aileler fedakarlık edip alıyorlar. Ucuz oyuncak da giriyor tabi. Avrupa'da tedavülden kalkmış tapon mallar, sa-

tılmayan, hatta yasaklanmış oyuncaklar Türkiye'ye çok ucuz şekilde giriyor. İthalatçılar bundan çok büyük paralar kazanıyorlar. İthalata karşı değilim, ama böyle kontrolsüz olması felaket. Zaten bu anda Avrupa'nın çöplüğü olmuş durumdayız oyuncakta. Bugüne kadar Türkiye'nin tarihinde satılmamış oyuncak son üç-beş senede satıldı. Çeşit çok olduğu için piyasa doyma noktasına ulaşmıyor. Avrupa'da çeşit çok. Yüzde seksen Uzakdoğu kaynaklı, ama Avrupa üzerinden, İtalya'dan. Avrupa'da mesela elektronik oyuncak ucuz, buna karşılık el emeği olan, çocuğu eğiten oyuncak pahalı, Avrupalı onu alıyor. Bizde tam tersi. Bizde elektronik oyuncağa korkunç talep var, üstelik çok pahalı olduğu halde. Öbür taraftan, kaçak oyuncak işi de hâlâ yürüyor doğuda. Bana göre oyuncak konusunda İstanbul'dan sonra ithalatı en çok yapan şehir Urfa. Arap tarafından, Uzakdoğu'dan getiriyorlar.»

ESKİ ANKARA'NIN GİZEMİ

Kale dolaylarını dolaşırken eski Ankara'nın nasıl bir kent olduğunu gözümde canlandırmaya çalışıyorum, ama başaramıyorum. Bir zamanlar deve kervanlarının geçtiği şu dar sokaklara bakarak ne kadar geriye gidebilirim ki? Derken Semavi Eyice'nin «Ankara'nın Eski Bir Resmi» başlıklı yazısı geçiyor elime. Yazar makalesinin «Ankara'dan Bahseden Seyyahlar» bölümünü şu özetle bitiriyor:

«Bu kadarı ile bu seyahatnamelerden elde edilen bilgiler özet olarak, Ankara'nın Orta Anadolu'da önemli bir kalenin eteğinde kurulan ve Osmanlı devrinde genişleyen büyük bir ticaret ve sanayi şehrinin karakterini ortaya koymaktadır. Bu şehir zenginliği yüzünden 16. yy. sonlarından itibaren Celâlîlerin iştahasını çekmiş, buna karşın da kalenin dışındaki mahalleleri korumak için, yeni bir tahkimat halkası içine alınmış ve bu geniş saha içi, çeşitli binalar ile dolmuştur. Şehir 17. ve 18. yy.larda büyük, zengin ve o çağa göre mâmurdur. Halkın

büyük ekseriyeti Türktür ve burada ayrıca pek çok da Avrupalı tüccar yaşamaktadır. Günümüze kadar gelebilen, ve ne yazık ki son yıllarda hızla ortadan kaldırılan eski güzel Ankara evleri, bu şehrin bir devirdeki varlık ve insanlarının yaşama zevkinin son işaretleridir. Fakat 19. yy.ın içlerinde Ankara'nın düşüşü başlar. Bu düşüş şehrin bir bakıma 'velinimeti' olan tiftik keçilerinin başka ülkelerde üretiminin başlamasına paraleldir. Şehrin çökmesinde ticaret bakımından gerilemenin yanısıra çok önemli bir olay da 1874 ve 1875 yıllarında iki yıl sürerek, bütün Orta Anadolu'yu kasıp kavuran, insanların ölümüne, çoğunun hicretine yol açan korkunç kıtlıktır. Artık Türk unsur önem ve zenginliğini kaybetmiş, ticaret azınlıkların eline geçmiş, burası dünya ticaret ve sanayiindeki hammadde üretme merkezi olma özelliğini başkalarına kaptırmıştır. Nüfus da azaldığından Ankara büyük şehirlikten, bir kasaba durumuna düşerken görüntüsü de bu durumuna eş bir şekilde değişmiştir. 1917 yılı yangını ve ilk Dünya Savaşı Osmanlı devri Ankara'sının sonu olmuştur.»

Semavi Eyice'nin incelediği yabancı gezginlerin Ankara'yla ilgili gözlemleri son derece ilginç. Ankara'da yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudilerden başka, Fransız, İngiliz ve Hollandalıların da çokluğu dikkati çekiyor. Kent sanki bir dünya başkenti. 1889'da Ankara'ya gelen Colmar von der Goltz kentin valisi Abidin Paşa'nın evinde Rumca konuştuğunu, Ermenilerin kilisede ayinlerini Türkçe yaptıklarını bildiriyor. Kanunî döneminde 1555 tarihlerinde Ankara'yı gören Augier Baron Ghislen de Busbec, sonradan diğer bütün gezginlerin de üzerinde duracağı iki özelliğiyle anlatıyor kenti: Augustinus Tapınağı ve tiftçik keçisi. Ankara'yı 1640 yıllarına doğru gören Evliya Çelebi de yabancıların yapağı almaya sürekli olarak geldiklerini vurguluyor, ayrıca kadınların gösterişli giysisinden, «rengârenk sof ferace giydiklerinden, gayet edepli gezdiklerinden» söz ediyor. Kenti 1859'da gören A.D. Mordtmann'a göre Ankara halkı son derece çalışkandır, genellikle doğu ülkelerinde görülen aylak insanlar burada yoktur, üstelik «Ankara'nın bir özelliği de kadınlarının çalışmasıdır.»

Gelişmemizde kadının çok önemli bir yeri olduğunu, olacağını düşünmüşümdür hep. Yeter ki onu geleneksel rollere hapsetmeye, etkisiz, yetkisiz, eğitimsiz, bilgisiz bırakmaya kalkışmayalım. Bu ülkede iyi eğitilmiş bir kadının iyi eğitilmiş bir erkekten daha iyi olduğuna inanıyorum. Bu belki romantik bir görüş, ama olsun! Tekil örneklerini o kadar çok gördüm ki, çoğalacaklarına neden inanmayayım!

Az önce yaptığım görüşmenin ardından bunları bir kez daha düşünüyorum.

Fazilet Salah konuşkan biri, konusuna egemen, kendine güvenli, anlatıyor:

«Bu bir aile firması. Erkeklerimiz başka şeylerle uğraşıyor, biz de bunu yapalım dedik. Zevkli bir iş bu. 84'te başladık, doğrudan oyuncakla. Yerli oyuncak, ithalat. Hatta daha çok ithal ediyoruz.»

«Size Berrin Selamoğlu'nu tanıştırayım. Birlikte çalışıyoruz. Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü mezunudur. Bizde hiçbir üretici firma psikolog, pedagog çalıştırmaz. Sonra ürettiği oyuncağın üstüne '3-6 Yaş İçin' diye yazar mesela. Niye, neye göre,bilinmez.»

«Bizim en iyi müşterimiz yuvalar. Filanca yuvada Seo'dan alınmış oyuncak varmış diye diğerleri de duyuyor, bize geliyorlar. Eğitsel oyuncaklara özellikle önem veriyoruz. Bunların da en iyisini yabancılar yapıyor. Bizim imalatçı firmalarımız o kadar tembel ki, yeni bir oyuncak yapmak ne demek, taklit ettiği yabancı oyuncağın kutusunu bile aynen alıyor.»

«Oyuncak işine kültürlü insanların girmesi gerek. Halbuki şimdiye kadar para kazanmak isteyen herkes girmiş. Bizim insanımız hemen zengin olmak istiyor. Geleceğe yatırım yapmak isteyen kimse yok. Bakın şu yabancı firma 130 yıllık. Adamlar 130 yıldır oyuncakla uğraşmışlar, tecrübeleri var, birikimleri var. Üstelik hep aynı şeyi üretiyorlar, macera peşinde değiller.»

«Bizde kimse oyuncak saklamaz, biriktirmez. Kalabalık yapıyor der atarız, koyacak yer yok der atarız, çocuk artık istemiyor der atarız. Çocuk tabii sıkılmıştır, çünkü oyuncak yaşına göre değildir. Halbuki saklasa, üç ay sonra verse işe yarayacak. Çünkü çocuk sıkıldığı aynı oyuncağı üç ay sonra yeniden keşfedeek. Hatta bir nesil sonra aynı oyuncak yine işe yarayacak. Geçende bir Amerikalı geldi, Amerika'dan ithal ettiğimiz bir oyuncak setini görünce çok sevindi. Ona ailesinden kalan parçaları bizden aldığı parçalarla tamamladı çocuğu için.»

«Ana baba eğitimli ise oyuncak seçimi daha bilinçli oluyor. Ailenin oyuncakla ilişkisi de. Atmamak, saklamak, çocuğun seçimine saygı göstermek. Bizde genelde ana baba çocuğun isteğine itiraz eder. Çocuk tam oyuncağa yönelir, ana baba parçalı 'zihin oyuncağı'nı seçer. Halbuki sırf oyun için de oyuncak gerek. Ayrıca fiyat da önemli bir etken. Ama genel eğilim hep aynı. Çocuğu getiriyorlar seçsin diye, sonra kendi seçimlerini empoze ediyorlar.»

«Türkiye'de oyuncağın geleceği mi? Türkiye'de neyin geleceği belli ki! Türkiye'de geleceği düşünerek kim plan yapıyor, yatırım yapıyor ki! Doğrusu biz imalatı düşünmüyoruz. Ben İstanbul'da imalatçılarla nasıl görüşebilirim ki, çoğu –nasıl söyliyeyim?– konuşamayacağım adamlar. Demin dedim ya, artık eğitimli kişilerin girmesi gerek bu işe. Avrupa'daki fuarlara gitmeyi biliyorlar, ama bir broşür bastırmayı bilmiyorlar kendi ürünleri için. Artık taklitten kurtulmamız, araştırma, plan yapmamız gerek.»

★★★

Mayısın yeni yeni göveren baharında tek işim Kızılay'da avare dolaşmak değildi tabii. Bu sabah bir koşu Tıp Fakültesi'ne de gittim. Pediatri Kliniği'ndeki oyun odasını görmeye. Klinik başkanı Prof. Şükrü Cin gözlemlerini anlatıyor:

«İki şey bize çok çarpıcı göründü. Birincisi, bizim çocuklarımızın oyuncaktan yoksun büyümesi. İkincisi, hasta çocuk-

ların oyuncağa gönül vermesi. Bize tedaviye geliyorlar, oyuncağa alışıyorlar, ayrılıp giderken oyuncakları da götürmek istiyorlar. Bazıları kronik, hatta ölümcül hastalar. Alamazsın, götüremezsin diyemeyiz. Hastaneyi sevmesi, tekrar gelebilmesi için alması gerek hatta. O yüzden oyuncakları hep veriyoruz gidenlere. Dolayısıyla oyuncak varlığımızı hep yenilememiz gerek. Sadece oynasınlar diye değil, alıp götürsünler diye de. Ama yenileme imkânımız kısıtlı. Aileler hep eski püskü, işe yaramaz şeylerini gönderiyorlar bize. Bir tek yabancılardan iyi durumda oyuncak geliyor, çünkü onlar iyi saklamışlar oyuncağı. Oynamasını da, korumasını da biliyorlar anlaşılan. Bizim çocuklarımız hem yoksun, hem de korumayı bilmiyorlar. Zaten hastalarımız çoğunlukla alt düzeyden, belli ki evlerine oyuncak girmemiş. Burada görüyorlar oyuncağı. Bu yüzden de bağlanıyorlar, çıkarken de götürmek istiyorlar. Biz de vermek istiyoruz tabii. Oyuncağa ihtiyacımız var, daha çok.»

Yine bir koşu dönerken, daha çok çocuğa daha çok oyuncak sağlamanın çarelerini düşünüyorum yolda.

★★★

Libas Bebe Mağazaları'nın pasaj içindeki oyuncak dükkanına giriyor, Kurtuluş Özdoğan'ı soruyorum, gencecik bir kadını gösteriyorlar. Lise mezunu olduğunu, işlerini yedi yıllık deneyim ve gözlem birikimiyle yürüttüğünü söylüyor. Ona göre İstanbul'dakinden çok farklı bir oyuncakçı kesimi var Ankara'da. Öğrenim düzeyleri yüksek, kalite anlayışları gelişmiş, konuya bilinçle yaklaşabilen kişiler.

«Oyuncak bir modadır» diye başlamıştı söze, hemen dikkatimi çekmişti bu saptama. Soru sormama gerek kalmadan gerisi geliyor.

«Oyuncak gerçekten bir moda. Bir gazete haberi, bir çizgi film bu modayı yaratabiliyor. Sıradan bir haber, tesadüfi bir olay. Bu moda bilinçli olarak yaratılmıyor, kesinlikle tesadüf eseri. Türkiye'de ana babanın eğitim düzeyi yüzünden,

çocukların gelişim düzeyi yüzünden oyuncakta moda egemen olabiliyor. Gazetedeki bir haber, televizyondaki ilgisiz bir reklam, sinemadaki herhangi bir film yaratabiliyor bu modayı. Neden bizde hiçbir oyuncak yapımcısı televizyona reklam vermiyor dersiniz, işte bu yüzden. Gerek kalmıyor ki! Çocuk çizgi filmi görüyor, oradaki silahı, bebeği, arabayı istiyor. Oyuncak reklamı verilmeyişinin bir nedeni de yerli ürünlerin hiçbirinin özgün olmaması. Herkes taklitçci, kopyacı. İthalat hem yararlı oldu, hem geriletti bazı şeyleri. Kaliteyi yükseltti, ama yerli imalatçıyı tembelleştirdi. Oyuncakta imalatçının katkısı tartışılmalı bence. Asıl keşif ve şeref bize ve müşteriye ait. Özellikle kalite konusu çok önemli. Yerli imalatta kalite konusu çok önemli, çünkü hâlâ çok zayıf. Hele sağlık açısından hiç sormayın. 0-5 yaş grubu için yerli plastik oyuncağı satmıyorum ben. Boyası zararlı çünkü. Standartlar Enstitüsü'nden, Hıfzıssıhha'dan raporların nasıl alındığını çok iyi biliyorum, onun için hiç sözünü etmeyin. Ana babalar bu sakıncaları bilmiyor. Çocuğun oyuncak alımında zaten hiçbir katkısı yok. Ben müşterileri kategorilere ayırıyorum. Her şeyi iyice bilen, ama satın alamayanlar var. Parası olduğu için ne görürse alan var. Bunlar olaya çocuk açısından bakmaz bile. Ne yaş grubunu bilir, ne eğitsel anlamını. Zaten oyuncak pahalı bizde, bir lüks. Şu peluş oyuncaklar dışardan geliyor, oysa biz o kadar güzel battaniye yapabilen bir ülkeyiz, peluşu niye yapamayalım? Sonra, niye legoyu bu kadar pahalıya satıyoruz? Lego Avrupa'da oyuncak değil, eğitim aracıdır. Bize de eğitim aracı olarak ithal edilebilse çok daha ucuza gelir, herkes yararlanır.»

Kurtuluş Özdoğan'ın çok beğendiği Ankaralı bir oyuncak yapımcısı var, İstanbul'dan geliyor.

★★★

24 Mayıs 1990. **Oyuncak Müzesi**'nce düzenlenen panel sonunda yapılıyor. Oyuncak sanayii kesiminin temsilcisi Fatma İnhan. Kendi alanında bir bilim adamı gibi birikimli ve sis-

tematik.

Bugün, yine pek çok yararlı şey anlatıyor bana. Kendinden çok az söz ederek, ama kendine güvenini her an belli ederek. Artık Türk erke-ğinin klasik kadın imgesini unutması gerektiğinin somut kanıtı.

Konuşmamızdan belleğimde kalan izlenimleri ve birkaç sesi aktarmadan önce, geçen kez sorduğum bir sorunun şimdi gelen yanıtını kaydedeyim. Buna magazin diliyle «başarısının sırrı» da diyebiliriz.

«Kazandığımızı hep yeniden işe yatırdık. Başkaları ev, araba, yazlık, yeni bir ev, yeni bir araba alıyorlardı durmadan, biz işe yatırıyorduk. Böyle büyüdük işte. Belirli bir yere gelinceye kadar işimizden başka şeyimiz yoktu. Sermayemizi işimizin üzerinde yoğunlaştırmaktan, ürünlerimizi zenginleştirmekten başka düşüncemiz yoktu. Zengin olmak değil, üretmek istiyorduk. Rahmetli Niko ilk ürünlerimizi gördüğünde bizim farklı olduğumuzu anlamıştı; bu piyasa sizi harcar, buralardan uzak durun demişti. Biz de hiçbir zaman oralara bulaşmadık zaten, onların yöntemlerine başvurmadık.»

«Kazandığımız başarılar rastlantı değil. Belirli, bilinçli bir politikanın sonucu. Başlarda bize herkes şaşıyordu, bebekten para kazanılır mı diye, gülüyorlardı hatta, acıyanlar, siz bu sevdadan vazgeçin diyenler bile vardı.»

«Aslında yalnızca bizim yaptığımız iş değil, ülkemizde oyuncağın kendisi hor görülüyor, küçümseniyor. Bir de bebeğin dışlanması sorunu var dinsel nedenlerle. Ben Anadolu'ya fason iş veririm zaman zaman. Karısına böyle parçabaşı iş verdiğim biri vardı, 'Fatoş Hanım, sen bizimkine bebek işi verme' diye ısrar etmişti, anlamamıştım önce, bebek değil hayvan figürü istiyordu ısrarla. Sorunca da sebebini söylemiyordu. Sonradan anlaşıldı ki, karısının insan yüzlü bebek yapmasını istemiyordu.»

Ama gene de Anadolu'da bebek hep varolagelmiş, durmadan yapılmış, bu bir çelişki değil mi, diyorum. «Büyük ihtimalle tam insan yüzü verilmemiş bebekler yapılıyordu daha

çok. İnsana tümüyle benzetmekten kaçınılıyordu» diye yanıtlıyor.

Sonra bana Kapadokya yöresinde gördüğü bebekleri, yöre halkının konukseverliğini filan anlatıyor. Zaman zaman başka şeylerden söz etsek de, konu hep oyuncak, oyuncakçılar. Niko'yu tanımış söz gelimi, zamansız ölümüne acınıyor. Karar veriyoruz, artık arkalarından yazıklanmamak için eskilerden kalan bütün oyuncakçıları birlikte arayıp bulacağız. Özellikle gayrimüslim yurttaşlarımızı bulmamız gerektiğini söylüyorum ben, bu ülkede oyuncağı yaratanların başında onlar geliyor.

Oyuncağın değişmesi, çağa ayak uydurması, gelişmesi gereğini vurgulayan hoş bir anekdot anlatıyor Fatma İnhan. Kapı komşuları olan Altan Erbulak'ın büyük oğlunun sünnet düğününde pek çok hediye gelir, herkesi mutlu eder. Ama bir tanesi Altan Erbulak'ı deli etmiştir: Eyüp işi bir trampet. Erbulak trampeti kapar, dizinin üstüne vura vura parçalar, bir yandan da bağırır: «Dedemin dedesi seninle oynamış, dedem seninle oynamış, babam seninle oynamış, ben seninle oynadım, ama çocuğum seninle oynamayacak. Yetti be!»

(Bu tepkinin ne kadar haklı olduğunu bir yıl sonra Eyüp oyuncakçılığını incelerken öğreneceğim.)

Fatma İnhan'ın kapı komşusu Erbulak çiftinin «anı-portre-söyleşi-derleme» kitabını okuduğumda heyecanlanıyorum. Kitapta bir gazetecinin «oyukcaksever» Erbulaklar hakkında yazdıklarından alıntılar da var: «Güzel ve ferah evlerinde odalarını zevklerine göre süslemişler. Bu dekorasyon onların aydınlık, neşeli ve tatlı dünyalarını aksettiriyor. İlk göze çarpan şey evdeki 'oyuncak' zenginliği. Altan: 'İkimizde de oyuncak hastalığı var' diyor. 'Çocukken ben oyuncak almaya para bulamazdım, büyüdükten sonra ancak oynayabildim'» ... Altan Erbulak'ın mekanik oyuncakları, Füsun Erbulak'ın bebekleri sevdiği belirtiliyor aynı yazıda. Altan Erbulak, "Yıl 1943'tü. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine tamamı tamamına iki yıl vardı. Şekersiz ve oyuncaksız büyüdük» diyor. «Ve

tanklar daha pahalıdır taş bebeklerden.»

Füsun Erbulak'ı telefonla aramama daha bir yıl var. Şimdi Fatma İnhan'ı dinliyorum. Ve şimdi önceki hafta göremediğim şeyi keşfediyorum. Karşımdaki kadın şimdi gülüyor.

«Antalya'daydım. Bir sabah erkenden kalkıp şehrin sokaklarını gezmeye koyuldum. Amacın halkın o saatlerdeki yaşantısını tanımaktı. Sokağın birinde bir adam gördüm. Yol kenarına oturmuş tahtadan figürler boyuyordu. Hani şu Antalya işi küçük kadın, erkek, çocuk maketleri. Turistlerin çokça satın aldığı elişi tahta insan figürleri. Erkekler burma bıyıklı, keyifli. Kadınlar hüzünlü. Adama neden kadınları hep asık suratlı boyadığını sordum. Kadın oldukları için dedi. Nasıl-yani diye yeniden sordum. Kadınlar gülmez çünkü, dedi. Gülmemi zor zaptettim.»

Ama bunu bana anlatırken kahkahalarını koyuveriyor.

ANKARA'DA BİR MÜZE

Bugün 8 Haziran 1990. Alman Büyükelçiliği'ne bağlı anaokulu müzemizi gezmeye geliyor. Dört öğretmen, yirmi kadar çocuk. Biri ilkokul öğrencisi, diğerleri 3-5 yaşlarında. Hepsinin yüzünden canlılık ve güzellik fışkırıyor.

Önce bütün vitrinlere saldırarak gelişigüzel geziyorlar. Sonra yavaş yavaş ilgilerini seçtikleri belli oyuncaklarda yoğunlaştırıyorlar. Bu arada ikramımız olan kuru pastayı da sevinç çığlıklarıyla karşılıyorlar.

Epeyce sonra öğretmenler bütün çocukları topluyor, halının üerinde bir daire oluşturuyorlar, şimdi oturmuş ciddi ciddi konuşuyorlar. Öğretmen en çok neyi beğendiklerini, neden beğendiklerini, neyi eksik bulduklarını soruyor. En çok beğenilenler tahta oyuncaklar olmuş. Bir öğretmen bunu Almanya'da artık tahta oyuncağın çok az olmasına bağlıyor. Eksik buldukları da şunlar: Kuş evi, yelkenli kayık, vb. Aklımda kalanlar.

Alman öğretmen söyleşimiz sırasında bizde neden bebek evi olmadığını soruyor. Batıda bebek evi, oyuncak dükkan gibi oyuncaklar eskiden beri çok yaygın. Çocuğu toplumsal yaşama hazırladığı için. Kimileri gibi bu oyuncakların «ideoloji taşıyıcısı» olduğundan da söz edebilirsiniz. Bizde bebek evinin olmayışı başta ekonomik nedenlerle açıklanabilir (pahalı bir oyuncak), sonra da kültürel nedenlerle (parçalı, dolayısıyla kurmayı, uğraşmayı gerektiren bir oyuncak). Ana babanın çocukla birlikte oynamayı bilmediği bir kültürde bu tür oyuncaklar gelişemiyor olmalı. Alman öğretmen «bizim bebek evlerimiz ana babadan çocuğa geçerek kuşaklar boyu sürer gider» diyor.

Alman konuğumuz ilginç bir şey daha soruyor: Bizde çocukların oyuncaklarını neden birlikte taşıyamadıkları... Örneğin gezmeye giderken bebeğini yanına almasına izin verilmez, gittiği yerde onu oyalayacak şeyler bulmak gerekir ya da ev sahibinin çocuğunun oyuncaklarını uzaktan kıskanarak izlemek zorunda kalır (kendi sahasında oynayan çocukla deplasmanda oynayan çocuğun oyuncak kavgası sahnelerini anımsayın). Bu da yine öncelikle ekonomik (oyuncak pahalıdır, başka yerlere taşınamaz, riske atılamaz), sonra da kültürel (sokakta, gezmede, komşulukta oyuncağını sergilemek ayıptır).

Söyleşi bittikten sorna yine öğretmenin öncülüğünde şarkılı bir oyuna başlıyorlar. Böylece müzemiz ilk kez gerçek bir çocuk mekanı oluyor. Önce oğlanlar oturuyor, kızlar ayakta, sonra tersi. Ev ve meslek etkinliklerini anlatıyor oyun, kadınlar çamaşır yıkıyor, erkekler duvar örüyor söz gelimi. Her ne kadar buna da «cinsiyet ayırımcısı» denebilirse de, hiç olmazsa çocuğa özgü bir oyun ve şarkı. Minicik çocukların büyüklerin şarkılarını söylemeleri gibi bir garabet yok ortada.

Aradan bir yıl geçtikten sonra bu ziyareti neden önemli sayıp kayda geçirmiş olduğumu düşünüyorum şimdi. Tutum ve davranışlardaki kültür farklılığı dikkati çekecek boyutta olduğu için belki. Yalnızca müzeyi gezerken değil (bizim çocuklarımızın mesafeli durması, büyüklerin sürekli azarla-

ması), gelmeden önce de. İki yıl boyunca müzeyi duyurmak için yaptığımız etkinliklerin sayısı iki elin parmak sayısını çoktan geçti. Bizim insanımızda hâlâ kayda değer bir tepki yok. Ankara'daki **Anadolu Medeniyetleri Müzesi**'ni gezen yerli ziyaretçi sayısının yabancıların üçte biri olduğunu biliyor muydunuz?

★★★

Bugün İstanbul'dan ilginç iki konuğum var. Bisimeks'in sahipleri. Dün Fahrettin Telseren'in yanından telefon etmişlerdi. Müzeyi duymuşlar, görmek istiyorlar.

Sabah erkenden çıkıp geliyorlar. Yanlarında müzeye armağan edecekleri kendi ürünleri: Mo-Bi Puzzle örnekleri. Yapımına 1988'de başlamışlar.

Yasef Levi anlatıyor:

«Biz bu işi hobi olarak benimsediğimiz için çok para ayırıyoruz, zevk alarak uğraşıyoruz. Yeni ürünlerimizin ilk örneklerini hep anaokullarında deniyoruz, çocukların ilgisini ölçüyoruz, öğretmenlerin tepkisini gözlemliyoruz. İzlenimlerimiz genellikle olumlu. Buna karşılık satıcılardan hep olumsuz muamele görüyoruz. Eğitsel oyuncakları hiç önemsemiyorlar, bizi dinlemeyi zaman kaybı gibi görüyorlar. Ankara'da hiçbir toptancıyla doğru dürüst görüşemedik. Bir tek Bilimsel Oyuncak ve Seo Oyuncak gerçekten ilgilendi bizimle. Diğerleri yaptığımız işi de küçümsüyorlar. Avrupa'dan daha pahalı, daha kârlı oyuncaklar ithal etmemizi öğütlüyorlar bize. Yerli üretime kimsenin yüz vermeye niyeti yok, hele eğitsel oyuncağa hiç. Tabanca ya da uzaktan kumandalı araba satmak varken puzzle yapmayı kimse akıllıca bulmuyor. Satıcılar böyle de, ana babalar daha mı farklı? Onlar da çocuklarını yanlış yönlendiriyorlar. Hangi oyuncağın hangi yaşa göre olduğunu kimse bilmiyor, bilmek de istemiyor. Çocuğu oyalamak onlara yetiyor. Zaten gidip en olmadık oyuncağa bir yığın para döküyorlar, sıra eğitsel oyuncağa geldiğinde para vermekten kaçınıyorlar. Çocuklarıyla birlikte oyna-

mayı da bilmiyorlar üstelik. Biz öğretmenlere kendilerinin de oynamalarını öneriyoruz, oyuncağın çocuğa ne verdiğini kavrayabilmeleri için.»

★★★

Müzeyi gezen yetişkinlerin tepkisi dikkatimi çekiyor. Müzeler Haftası dolayısıyla Mayıs 91'de düzenlediğimiz «Müzelerin Eğitsel İşlevleri» konulu panelin ardından konuklar müzeyi geziyorlar. Kalabalık bir grup. Herkes çocukluğunun oyuncaklarını yeniden görmekten mutlu. Duygusal bir ortam oluşuyor. Kimileri evde her nasılsa kalmış bazı eski oyuncakları müzeye armağan etmeye söz veriyorlar. (Verilen sözler tutulsaydı buradaki oyuncaklar iki katına çıkardı diye düşünüyorum. Nitekim bu kez de vaatlerin hiçbiri yerine getirilmiyor. Ama eleştiri bol, akıl vermek istemediğiniz kadar. Katkı sıfır. Biz böyleyiz demek içimi rahatlatmıyor. Biz niye böyleyiz?)

İZMİR'DE BAŞLAYAN ÖYKÜ

İzmir yolundayım. Gece yarısı otobüsünde. Uyuyamıyorum, bacaklarımda ağrılar. Daha genç olmak varmış böyle yollara düşmek için diye düşünüyorum.

Bademler köyünden Musa Baran'ın oyun ve oyuncaklarla ilgili olduğunu öğrendiğimden beri yola düşmek için sabırsızlanıyordum. Musa Baran (65) arkeolog, oyun ve oyuncak konusunu araştırmaya 1969'da başlamış. Homeros'un çocuk oyunlarından söz edişi dikkatini çekiyor ve onu konuya yöneltiyor. O tarihte İzmir Müzesinde çalışıyor, Buca Mimarlık Okulunda hocalık yapıyormuş. Baran'ın evindeki koleksiyon elli yıl öncesinden başlayarak bütün çocuk oyunlarını ve oyuncaklarını sergiliyor. Bir kısmı çocukların ürettiği oyuncaklar, bazılarını da kendisi yapmış. Atölye ya da fabrika ürünü oyuncak hiç girmemiş bu koleksiyona.

Musa Baran anlatmayı çok seviyor, ben de sözü ona bırakıyorum.

«Şimdiki çocuk oyunlarıyla Antik çağların oyunları arasında ilişki var, onların da aşağı yukarı bizim gibi oynadıklarını kabartmalardan filan öğreniyoruz. Kral Araras'ın çocuklarını aşık ya da topaç oynarken gösteren Hitit kabartması bu konuda en ünlü örnek. Kargamış'ta bulunmuş, Akurgal'ın kitabında da fotoğrafı var. Sonra çocuk oyuncağı olarak

Troya atları, İ.Ö. 8-7. yüzyıllardan. Bu tür at heykelciklerine Anadolu'da da rastlanıyor. Çocuk oyuncağı olarak bronzdan antik kağnı, İ.Ö. 2000 yıllarına ait, Gaziantep yakınlarında bulunmuş, Basel'de özel bir koleksiyonda. Başka bir ilginç örnek pişmiş topraktan çocuk oyuncağı aslan heykelciği, üzerinde yer yer parmak izleri bile var, İzmir Müzesi'nde bulunuyor. İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki horoz döğüştüren çocuklar İ.S. 2. yüzyıla ait. Ayrıca çocuğa yer veren pek çok antik ürün var. Mesela **İzmir Arkeoloji Müzesi**'ndeki kuşlu çocuk heykeli, Efes'teki yunuslu çocuk heykeli, Bergama'daki horozlu çocuk heykeli. Sonra Didim'deki tapınakta okla kuş avlayan çocuk resmi, duvara çizilmiş. Ünlü bir örnek de Efes'teki üç taş oyununa ait çizekler, Liman Caddesinde, tiyatro önünde. Yine orada St. Jean kilisesinde 9 taş oyunu çizeği. İstanbul' daki mozayik müzesinde tekerlek çeviren çocuk mozayiğini de sayabilirim. Kısacası Anadolu'nun her yeri, her uygarlığı oyunla iç içe.»

«Çocukların oyunları onları eğitiyor, hırstan, kinden uzak tutuyor. Oyun çocuğa kişilik kazandırıyor. Çok oynayan çocukların çok güzel işler başardığını da sezdim ben. Mesela çocukluk arkadaşlarım içinde çok güzel oynayanlar bugün de çok güzel işler yapıyorlar. Ayrıca oyun çocukları kaynaştırıyor, hatta uluslararası bir birlik yaratıyor. Yaşam oyunla başlıyor. Meme emen bebek doyunca memeyle oynamaya başlar. Annelerin 'yeter, oynama!' dediğini çok duydum. Yaşlılıkta da oyun var, ama dolaylı. Torunlarla ocakbaşında oynanan oyunlar gibi.»

«Oyun gibi oyuncağı da çocuğa bırakacaksın. Çamuru, ağacı vereceksin eline, oyuncağını kendi yapsın! Çocuk oyuncağını kendisi yaptı mı kişiliğini kazanır, kendini bilir. Çocuk ölçüyü öğrenir böylece. Oyuncağını kendisi yapan çocuk yaratıcı çocuktur. Birgün çocuğun birini çeşme başında oynarken görmüştüm. Elindeki bir şeye su dolduruyor, havada bırakıyor, o da döne döne, sularını saça saça aşağı iniyordu. Balon değildi bu, peki ya neydi? Meğer bebek emziğiymiş. O gün

bakkallarda bebek emziği kalmamıştı.»

«Kız çocukların oyuncakları yok değil, ama çok az. Bebek, beşik gibi. Kızlar tam oyuncak yapabilecek çağa geliyor, artık büyüdü diye oynamayı yasaklıyorlar. Oyuncaktan yoksun kalıyorlar ama, oyun çeşidi çoktur kızlarda. Gece ocak başında oynanan oyunlar gibi. Ama oyuncakları az kızların. En yaygın olanı bebek. Anadolu bebek beşiğidir.»

Bademler Köyü gelişmiş, güzel bir köy, hiç de öyle Anadolu köyü gibi değil. Musa Baran'dan elindeki oyuncakların aynısını bana da yapacağı sözünü alıp köyden ayrılıyorum.

★★★

İzmir'deyim, Kemeraltında. Üstelik öyle erken gelmişim ki, kimi dükkanlar daha yeni açılıyor. Bu ne heyecan diye takılıyorum kendime. Adres sora sora dalıyorum sokaklara. Hava güzel, keyfim gıcır.

Gonca Oyuncak'ın sahibi Muhsin Bey 1968'de işe başlamış. İlk sattıkları düdük, araba, tabanca. Ucuz, harcıâlem şeyler. «Plastik oyuncağa 50'lerde geçildi, ben o tarihlerde plastik düğme yapardım. Teneke oyuncak bundan 5-6 yıl önce bitti, ağaç oyuncak 10 yıl kadar önce. İzmir'de de yapılıyordu ağaç oyuncak, ama tutmadı. Teneke kesici diye tehlikeli bulunuyordu, ağaç ise özensizdi. Plastik çıktı, oyuncakta patlama oldu.»

Ar-San Oyuncak'ta Metin Tanınmış (42) on dört yıldır oyuncak ticareti yapıyor. İzmir'de ilk ithal oyuncağı getiren kişi. Plastik oyuncak satarak başlamış. Tahta işlerde çok az tür varmış, satışı da giderek azalmış üstelik. Pilli motor plastiğe girince çeşit artmış. «Kurmalı oyuncak önce anahtar kurmalı idi, sonra ip çekerek kurmalı araba çıktı, en sonra da pil motorlu araba. Aslında mekanizma çok basit. Ama bunu bile dışardan alıp taklit etmemiz gerekti. Kendimiz yaratıcı değiliz ki! Bu iştekilerin hepsi cahil insanlar, çoğu Kayseri kökenli. Mesela bir mühendis girmemiş bu işe. Ne zaman itha-

lat başladı, bu işin nasıl olması gerektiğini öğrenmeye başladık. Kendimiz birşey yaratamadık, dışardan gelmese yeni bir şey yapabileceğimiz de yoktu.»

Bu İzmir seferimde bir şeyin daha farkına vardım. Oyuncak yapımcıları kadar satıcıları da oldukça bilgi ve gözlem sahibi kişiler. Şimdiye kadar hep yapımcıları araştırıyordum, şimdi toptan ve perakende satıcılara da uğruyorum. Gilberto Corintino (68) bunlardan biri. 1949'den beri parekende oyuncak ticareti yapıyor. «Kırk yıl önce tuhafiye yanında oyuncak da satıyorduk. Eskiden çocuğa yılda ancak bir oyuncak alınırdı. O nedenle oyuncakçılık çok gelişmiş değildi. Bez bebek, teneke araba, motosiklet, otobüs filan. Tahta oyuncaklar da tren, otomobil, benzeri. Tahtayı iyi yapmıyorlardı, satışı da yoktu. 15 yıl önce bile bugünkü oyuncak satışı yoktu. Bugün bir patlama var. Ambalaj da önemli, eskiden yok gibiydi. Plastik 20-25 yıl önce başladı, oyuncağı halka indirdi. Mesela Futbol Stadyumu adındaki oyuncak 35 liraydı ilk çıktığında, hâlâ yapılıyor, satılıyor. Şimdi her türlü plastik oyuncak iyi gidiyor. Ama insanlar çocuklarına oyuncak almasını bilmiyorlar henüz. İki yaşındaki çocuğa on yaşın oyuncağını almaya kalkıyorlar. Ben yardım etmek isteyince de sen işine bak diyorlar.»

Oyuncak satın alma davranışından Gonca'nın sahibi Muhsin Bey de söz etmişti. «Bizde ana babalar çocukla birlikte oynamayı da bilmezler. İki gün sonra gelir, çocuk oyuncağı kırdı diye yakınırlar. Çünkü birlikte hiç oynamamış, nasıl oynanacağını çocuğa göstermemişlerdir.»

Oyuncak deyip geçmemek gerek anlaşılan. Nasıl oynanacağını bilmek de bir başka konu. Hem çağımız bilgi çağı değil mi?

Ben de hem bilgilenmek, hem de sonbaharın bu son güneşli günlerinin keyfini çıkarmak için Efes'e yollanıyorum. 1989'dan geçmişe bakmak için. Gazeteci arkadaşımla **Selçuk Müzesi**'ni geziyoruz önce. Daha doğrusu o geziyor, ben bir camekanın önünde çakılıp kalıyorum. İçinde oyuncaklar var çünkü.

Seramik oyuncaklar. Hani o Kütahya'da gördüğüm, göğsündeki deliğe ip bağlanıp çekilen tekerlekli kuşlar, örneğin.

Efes'te büyüleniyorum. Restore edilmiş kitaplıkta büyülenip kalıyorum. Beş-on turist de benim gibi donup kalmış hayranlıktan. Sessizce yere çökmüşler, oturmuşlar, taşlara, yazılara, tarihe, ufka dalmışlar, düşünüyorlar. İçlerini dinliyorlar belki. Sessizliği dinledikleri kesin.

Derken bir kıyamet gürültü kopuyor. İki-üç kadın, beş-on çocuk, anneler, neneler, bizden oldukları daha bir kilometreden belli, bağırarak, çağırarak yaklaşıyorlar. «Yumurtanı yedin mi, meyvanı soydun mu, hırkanı giydin mi, ablanın elini bırakma, ben seni babana söylemez miyim!» Kitaplık bir anda panayır yerine dönüyor. Haykırışlar ufkumuzu yırtıyor, içimizi karartıyor.

Kaçıyoruz.

Ankara yolunda konaklama yerlerinin çığırtkanları gecenin sessizliğini yırtıyor. Uyuyamıyorum.

İZMİR'İN PLANI

Gene İzmir'deyim. Gene yol zor geliyor. Gene de bu işten gizli bir tat alıyorum: Hareket etmek güzel, yeni insanlar tanımak güzel! İşin içine biraz gazetecilik, biraz dedektiflik karışıyor gibi olması bile güzel. Belki de ben böyle olmasını istiyorum, biraz serüven havası koksun diye.

İzmir'de az çok bahar havası var. Oysa Ankara hâlâ inatla kıştaydı. İstanbul'da Recep Ersan'ın bana ille de bulmamı «tembih ettiği» İbrahim Yaylıoğlu'nu aramaya sonunda vakit bulabilmiştim. Bendeki adresi bir de Fulya'dan Erdoğan Mestçi'ye doğrulatıp Ostim'in yolunu tutmuştum. Kızılay'dan bindiğim Halk Otobüsü Ankara'nın göbeğinden Ankara olmayan bir yerlere ulaştığında tam yarım saat geçmişti aradan. Ostim'deki sanayi sitesinde verilen adreste hiç ilgisiz bir işyeri vardı. (Bu dev hangarlarda devasa boyutlarda şeyler

yapıyorlar, söz gelimi dev bir benzin tankeri.) Derken biri oyuncak filan yapan başka bir yer anımsadı; Gençlik Parkı için lunapark dolabı yapan bir başka yer daha bulundu. Dev hangarlardan birinde bu kez hemen bitişiği söylediler, hayır iki kapı ötesiymiş. Holivut'taki film stüdyoları gibi koca mekanlar, yüksek tavan, ufacık giriş kapısı, içerden demir merdivenle çıkılan asma büro. Kapıdan girdim, kocaman bir adamla karşılaştım. Galip Uluca sevimli bir sarışın dev, Amerikan filmlerinden çıkma gibi. Evet, burası Yaylıoğlu'nunmuş, ama iflas etmiş o, daha küçük bir yere çıkmış, burasını kiraya vermiş. Adres? Bilmiyor. Telefon? Bilmiyor. Kayıt kuyut? Yok. Zaten ne gerek var! Galip Uluca kira sözleşmesini ararken (kazara üzerine bir şeyler kaydedilmiş olabilir diye) bir yandan da bana işini anlatıyordu: «Almanlarla yarışıyoruz hocam. Şu gördüğünüz makinayı ben yapıyorum. Otomatik ayran doldurma makinası, el değmeden. Plastik ayran kaplarına sağlık şartlarına uygun olarak ayran dolduracak. Eskiden ithaldi bu makina, şimdi biz de başardık.» Gelgelelim, basit bir adres bulmayı başaramıyorduk. Çünkü konuşmak yetiyordu bize, yazmayı bilmiyorduk.

Halk Otobüsü beni bu kez kırk dakikada bırakmıştı Kızılay'a.

Sabah İzmir'de kendimi yatağa bırakınca uyuyacağımı sandım, ama ne gezer! Yorgunluktan deyin ya da heyecandan, uyuyamıyorum, gene erkenden yollara düşüyorum. Temiz hava sarhoşuyum.

İzmir'in en eski oyuncak toptancısı Osman Kızılkaya gene İstanbul'da. Ar-San'a uğruyorum, Metin Tanınmış gene çok nazik, çok yardımsever. Ve inanılmaz bir şey oluyor, bana Oyuncakçılar Derneği başkanının adresini –aslında adresinin tarifini– buluyor, telefonla konuşarak. Hani şu İstanbul'da bir türlü bulamadığım, İzmir'de yeni bir oyuncak fabrikası kurmakta olduğunu öğrendiğim Ramiz Akyürekli. Ve gene kentin dışlarında, merkezden hayli uzakta bir yerlerde (Karabağlar) yeni fabrikayı buluyorum. Ramiz Beyi gene bulamıyorum;

İstanbul'da...

Eh, buna da hiç şaşmamalı, ne varsa İstanbul'da var bu ülkede! Ankara'dan yola çıkarken niye kesinleştirmedim diye bana da kızmamalı, elimde ne adres var, ne telefon numarası. Elimde çoğu zaman yalnızca «tarifler» oluyor, onlar da habire değişiyor. Hızlı toplumsal değişim içinde olduğumuzu boşuna söylemiyor bilim adamları!

Bu «plansız» İzmir gezimde önceden planlayabildiğim birkaç şeyden biri Hobby Center'a uğramak. Cebimde adres var, ama taksi şoförü adres bilmiyor, tarif istiyor, onu da ben bilmiyorum. Sonunda, dükkanın bastırdığı adres kartı elimde, yürüye sora aradığımı buluyorum.

Hobby Center'ın sahibi Gürcan Güldüler (29) on yıldır model gemi işiyle uğraşıyor. İlk modellere «mukavva» ile başlamış, sonra ahşap gemilere geçmiş. Konuyla ilgisi ta çocukluğundan geliyor. «Bir ağaç parçası, ceviz kabuğu, ne bulursam yüzdürmeye çalıştım çocukken. Şimdi taka, çektirme, sandal, balıkçı motoru, kıyı yük teknesi, gezinti sandalı gibi yerli modeller yapıyorum burada. Türkiye'de bu tür gemiler –asılları yani– plansız yapılıyor, biz burada planını çıkarıyoruz. Bunlar yüzücü gemilerdir, oyuncağa yakınlığı burada.»

Gürcan Güldüler işini seviyor, heyecanla anlatıyor.

«Planı ve malzemeyi birlikte kutuluyoruz, çocuklar alıyor ve yapıyorlar. Çocuklar gemiyi bitirinceye kadar kursları parasız alıyorlar bizden. Ticari bir firma olduğumuz halde bu işi parasız yapıyoruz.»

Daracık dükkana 10-15 yaşlarında bir sürü çocuk girip çıkıyor, soru soruyor, bilgi alıyor, ellerindeki modelleri tartışıyorlar. «Modelcilik yayılsın istiyorum, çocukları da seviyorum. Ben bu planları öyle zor elde ettim ki, ben de bulduklarımı paylaşıyorum işte. Şimdi bir çocuğun bir haftada yaptığını ben geçmişte üç yılda yapmıştım. Biz zor bulduk, onlar kolay yapsınlar istiyorum. Özellikle kıyı teknelerimizi yaşatabilmeyi diliyorum.» Ona inanıyorum, çünkü çocuklarla nasıl canla başka uğraştığını görüyorum.

Recep Selçuk Karadenizli (58), eski mesleği buzdolabı tamirciliği, sağlık nedeniyle işini bırakmış, sonra hasta yatarken gemi modeli yapmaya başlamış. İki-üç yıldır bu modelleri artık iş olarak yapıyor. «Denize ilgim çocukluktan başlar, şimdi iyice meydana çıktı diyebilirim» diyor. Gürcan Beyin yanında bir süredir gönüllü olarak çalışıyormuş. Recep Karadenizli sekiz-on gemi çeşidinin modelini çıkardığını da belirtiyor.

«Karadeniz'deki tekne imalcileri yaptıkları teknelerin boyutlarını bilmiyorlar, sorduğumuzda tahminen söylüyorlar. Bodrum'da gulet yapan ustalar da aynı durumda. Ama İstanbul daha bilimsel, mühendislerle çalışıyorlar. Oysa Karadeniz'de bir takanın boyu plana göre değil ele geçirilen ağaca göre oluşur. Ağacı da ölçüp biçerek değil göz kararıyla işlerler. Onun için de hiçbir teknenin planı yoktur ellerinde, kaydı kuydu da yoktur. Sorunca da tarif ediyorlar, ölçü veremiyorlar bu sebeple. Biz ise hem denizdeki teknenin fotoğrafını çekiyoruz, hem yaptığımız modelin.» Gerçekten küçücük dükkanın duvarları gemi resimleriyle dolu, yerlerde rulo edilmiş planlar, kutularca ozalite çekilmiş planlar...

Hâlâ «plan benim kafamda» diyen kafalarla yönetilen bir ülkede bu minik dükkan biraz fazla «planlı» geliyor bana.

★★★

Kemeraltı semtinin yolunu tuttuğumda ne sabah serinliği yumuşamıştı henüz, ne de yıkanan dükkan önleri kurumuştu. Çöpçüler su birikintilerini sokağa süpürüyorlar, isportacılar mallarını kaldırımlara yığıyorlardı. Günün bu saatinde bir çift çorap daha ucuz olabilir mi dersiniz? Paranın kalbi çoktan atmaya başlamış bu semtte. Seritçiler'de 1319 ve 1321 nolu sokakları arıyorum gene. Oyuncak toptancısı Osman Kızılkaya'nın dükkanı ve deposu buralarda. Dün akşam İstanbul'dan dönmüş, mal getirmiş, yarım saat sonra gelirmiş. Böyle diyor işçileri. Oğlu zaten çoktan iş başında. Baba yol yorgunluğuyla ancak öğleye doğru gelebiliyor. Hemen anlatmaya

başlıyor Osman Kızılkaya.

«1968 'de imalata geçtik. 1959'da toptancılık yapıyorduk. Tahtadan, bezden oyuncak yapılıyordu o zamanlar. At arabası, otomobil tahtadan. Bezden bebekler yapılıyordu, içine talaş, kırpıntı keçe dolduruluyordu. Bezden, içi talaş dolu yoyo yapılıyordu mesela. 60 senesinde Marşal yardımı ile Avrupa'ya açıldık, dışardan kalıp gelmeye, makine gelmeye başladı. Bunları getirenler de hıristiyanlar, Yahudilerdir. Saraçoğlu'nun Varlık Vergisi çıkarmasıyla Türk tüccarı biraz canlanabildi, ama bugün bile para kazananlar yine Ermeniler, Rumlardır. Plastik mızıka, borazan o zaman çıktı. Burada biz bir kalıp yapacak durumda bile değildik önceleri. Zaten ticarette de, imalatta da biz hep geç kaldık. İzmir'de benden eski biri daha vardı oyuncak ticaretinde. Adı Mahmut Camcı. Onu bulun Karşıyaka'da, elinde oyuncak yoktur belki, şimdi kartpostalcılık yapıyormuş, ama kızı kirli çıkıdır, vardır bir şeyler onda.»

«İlk defa İzmir'de başladı plastik. Sebahat Plastik firması, yani Marko Çukurel İzmir'de işi başlattı, sonra İstanbul uyandı. Adi gözlükler, çocuk çantaları, bebekler o dönemde yapıldı. 68'de biz de aynı şeyleri yaptık. İstanbul'da Karako'nun makinalarını aldık, satıyordu, o da 62'de getirmişti. Onun kalıplarıyla plastik bebek el arabası, çocuk arabası, plastik köpek, tarak, kılıç, çifte yaptık. Bugün daha ziyade zeka oyuncakları satılıyor. Lego cinsleri gibi. Yedi yaşına kadar. Zaten 3-5, 5-7, 7-12 yaşına kadar yaş grupları vardır oyuncakta. Ana babanın da yaş grubuna göre oyuncak alması lâzım.»

«Biz Muğla, Aydın, Antalya, Denizli, Manisa, Uşak gibi illere oyuncak veriyoruz. Kalite şeyler alırlar genellikle. Herkes artık iyiyi kötüyü öğrenmeye başladı. Gene de zorlanıyor halk.»

«Toprak bilya 36-37 senelerinde yapılıyordu, daha ziyade Konya'da. Japonya'dan gelirdi cam bilya, şimdi de Çin'den geliyor. Paşabahçe daha pahalıya mal ediyor.»

«Ben bu işe merak için girdim. Ama semere vermiyor. Çok çalışmak lazım. İmalat aşkı yok bizde, milliyetçilik yok. Hafızam almıyor Ankara'daki şu çifte emeklilik hadisesini. Nerde o geçmişteki yerli malı kullanma aşkımız! İki yıl dişimizi sıksak, ama hepimiz, kalkınır gideriz işte. Ama bırakmıyorlar ki! Bu memleketin iki meselesi var, biri bölücülük, öbürü sendikacılık. İşte bunlar engelliyor kalkınmayı. Biz İtalya'nın bugünkü durumuna elli yılda yetişemeyiz, inanın bana. Türkiye'de 78'den beri yatırım yapılmıyor, herkes hazır alıp satıyor. Onlar her şeyi makineleştirmişler, hem de çok çalışıyorlar.»

★★★

Mahmut Camcı yetmiş yaşlarında, hasta, belleği çok zayıf, karısı ya da kızı tamamlıyor söylediklerini. Daha dükkanı yokken sergi yaparak oyuncak satmış. Tahta oyuncaklar vardı diyor: «Emekli bir adam vardı, o İzmir'den Avrupa tahta kasa alıyordu, söküyordu, evinde onlardan çeşitli oyuncaklar yapıyordu. Tekerlekli kelebek yapıyordu mesela.» 1946-50 arasında bunları satıyormuş Mahmut Camcı. Sonra? «İzmir'de ilk plastik bebek çıkmıştı, onları almak için kuyruğa giriyorduk. Çok kişi ekmek yedi o bebekten.» Dükkanını 1949'da açmış, oyuncak ticaretinde Osman Kızılkaya'dan bile eski olduğunu söylüyor. «Bakkaliye dükkanı. Oyuncak da satıyordum. Geçen yıl depomuz yandı, sakladığımız eski oyuncaklar hep yandı. Her türlü oyuncak vardı. Bilhassa kız çocuklar için. Satışı şimdi çocuklarım yapıyor.»

Mahmut Camcı değil kızı anlatıyor daha çok. Tek göz evde bir yandan televizyon da bangır bangır bağırıyor, bakalım ne zaman kapatacaklar diye bekliyorum. Daha fazla bilgi alamayacağım da ortada. Bu insanları kendileriyle bırakıp çıkıyorum. Hem artık, önceki yıl ölen satıcı, geçen yıl yanan depo gibi öyküler de canımı sıkıyor. Ya geç kalmışım, ya da son anda harekete geçmişim, bilemiyorum.

Karşıyaka sıcak yaz akşamları gibi kalabalık. Denizi görmek sıkıntıma iyi geliyor. Vapurla dönüyorum. Keyifle.

TARİHLE RANDEVU

Konak'ta taksi şoförüne Karabağlar deyince yüzü ışıldıyor. Acele etmesini söylüyorum. Tarihle randevum var. Az önce telefonlaştık, beni bekliyor.

Karabağlar otobüs terminalinin bitişiğindeki sokak kazılıyor. Basınçlı kazmaların gürültüsü dayanılır gibi değil. İmalathaneye girdiğimde gürültü de benimle birlikte giriyor içeri, içerde de kasette arabesk bir gürültü. Konuşamıyoruz, işaretleşiyoruz yalnızca. Beni anımsıyorlar, dün de gelmiştim. Dikiş makinasına benzer bir makinanın üstüne eğilmiş biri kadın üç kişi bir şeylerle uğraşıyorlar. Aksaçlı olanı aradığım kişi olmalı. Neden sonra yanıma geliyor, özür dileyerek.

Gençliğinde yakışıklı olduğu belli. Hâlâ sağlıklı, dinç. Çok hareketli. İşbilir bir görünümü var. Çok zeki. Konuşması da çok nazik. İzmirli, görmüş geçirmiş.

Kendimi tanıtıyorum. Amacımı anlatıyorum. Oyuncak toplamak, oyuncağın tarihini yazmak. Genellikle söylemediğim bir amacım daha var: İnsan manzaraları derlemek. Yeni birini tanırken hep bunu geçiriyorum aklımdan.

Şu inanılmaz gürültüde aklım iyice karışmışken, şimdi biraz daha karışıyor. Bir dakika deyip yerinden fırlıyor aksaçlı kişi, üç dakika sonra elinde bir zarfla dönüyor. Kağıtlardan bana bir şeyler okumaya başlıyor.

Oyuncakçılar Derneği'nin Başkanı Ramiz Akyürekli (66) ile böyle tanışıyorum işte. Elindeki kağıtlarda Türkiye'deki oyuncakçılığın bütün tarihinin yazılı olduğunu söylüyor. Hem tarih, hem yazılı, hem de bana veriyor üstelik! Gürültüden bayılmazsam eğer, işte bu haberden bayılabilirim.

Gece kaldığım misafirhanede o kağıtları heyecanla okuyorum, okurken de çok şey öğreniyorum. Ama bir şeyi bir kez daha öğreniyorum ki, biz hâlâ yazılı tarihe geçmiş sayılamayız. Ramiz Akyürekli bu kağıtlara oyuncakçılığın tarihini yazmamış, derneğin bilmem hangi toplantısında yapa-

cağı konuşmasının notlarını almış sanki. Yani yine sözlü tarih!

Ama ben bunca zamandır elime ilk kez geçen bu yazılı belgeleri –söze dayalı da olsa– sevinçle karşıladım. Bunları, anlatımına hiç dokunmadan düzene sokmaya çalıştım. Okuyamadığım adları soruşturdum. Bu metni o kadar önemsedim ki, onu hiç dokunmadan ayrıca yayınlamaya karar verdim. Konuk yazarı bitişik bölümde bulacaksınız. Şimdi dönelim benim ona konukluğuma.

Ramiz Akyürekli anlatıyor:

«1942'de enişte mle birlikte başladım, Recep Ersan'la. Bez bebekler, renkli düz pazenden dolma hayvanlar yapıyorduk. Bebeklerin gövdeleri saman, başları kartondu. Tutkal, alçı karışımı, süterkal ile İspanyol karışımı maddeler kullanıyorduk. 1950'de ben İstanbul'a gittim, Recep Bey daha önce gitmişti. 50'den itibaren taşbebeklere başladık. 60'a doğru polietilen geldi yurtdışından, ayrıca hazır baş getirdik. 73 senesinde fabrikadan ayrıldım, toptancılığa başladım. Türkiye' de ilk defa vakum ambalaj içinde oyuncak takımlar yaptım, kız çocuklar için. Bir Kayserili ile ortaklık kurmuştum, baktım bana kazık atıyor, ayrıldım. Caner Plastik firmasını işte bundan sonra kurdum. Ben bir tek kamyon kalıbıyla sekiz çeşit kamyon çıkarırdım. Ben girişimciyimdir, yeni işlere atılmayı severim. Oyuncağın yaygınlaşmasında büyük emeğim var benim, çevrem geniştir, herkese oyuncak satmasını telkin ederim. Sanayi haline gelmesini biz sağladık Türkiye'de oyuncağın. Caner firması 1986'ya kadar yaşadı. Türkiye'de ilk defa ağlama, mama mekanizmalarını ben ithal ettim. 86-89 arasında toptancılık yaptım. Ben orijinali getiririm, veririm, onlar da yaparlar, ama bana getirip vermezler, yeni yetişenler böyle işte! 89'da Caner Ticareti kapattım, ama şimdiki ortaklarım ısrarla Caner adını koruyorlar. Şimdiki adımız Can-Er Oyuncak ve Plastik Sanayii. Ayrıca Oyuntaç A.Ş.'nin de ortağıyız. İzmir'de artık çay, yemek, kahve takımları yapacağız. Bu takımları kopye eden diğer firmaları temizle-

yeceğiz piyasadan. Beni çok taklit ettiler. İlerde makinalı oyuncaklar, bebek çeşitleri, hayvan çeşitleri yapacağım. Çocukların eğitimine yarayacak oyuncaklara önem veriyorum. Türkiye'de oyuncak alışverişini ana baba yapar, çocuğun isteğine bakılmaz. Halbuki aile oyuncakla nasıl oynanacağını çocuğa göstermeli, öğretmeli. Şimdiki çocuklar televizyonda ne görüyorlarsa onu istiyorlar. Mesela uzay mekiği aradı çocuklar bir ara, kızlar Muppet Show kuklalarını arıyorlar şimdi. Biz çocukluğumuzda sigara kutusu kapağıyla oynardık. Eski oyuncak biriktiren kimse yok, oyuncak önemsenmemiş çünkü. Bizim oyuncak fabrikalarının hiçbirinde mühendis yoktur. Zaten Üniversitede de oyuncak kürsüsü filan da yok. Almanya'da küçücük bir fabrikanın iki mühendis çalıştırdığını görmüştüm. Caner'in birçok imalatı hep benim kafamdan çıkmıştır. Halbuki çoğu kişi taklit ediyor, dışarıyı veya birbirini. Ayrıca, üç Türk bir araya gelip iş yapamaz, oysa on Yahudi bir araya gelip dayanışma içinde çalışır. Onun için biz en fazla aile şirketi kurabiliyoruz. Dernek 1987'de kuruldu. Derneğin şu anda 273 üyesi var, çok azı toptancı ve perakendecidir, çoğu imalatçı.»

«OYUNCAKÇILIĞIN DOĞUŞU VE İNKİŞAFI»

Yazan: Ramiz Akyürekli

-I-

Hafızayı beşer nisyan ile malûldur diye bir tabir vardır, bunu herhalde bilirsiniz. Eğer bu kaleme aldığım oyuncakçılığın doğuşu ve inkişafı anılarımda, müşahedelerimde bir unutulma, bir yanılgı var ise, peşinen özür dilerim. Bu satırların yazarının hiçbir ard düşüncesinin olmadığına, kimseye karşı kasıtlı bir fiilinin olamayacağına, sadece gerçekleri aksettirmeye, onları belirtmeye çalıştığıma inanmanızı rica edeceğim.

Bu bilgi dağarcığında noksanlar var ise aydınlatılmam hususunda vesikaya müstenid alaka ve yardımlarınızı rica edeceğim ve bu yazının son paragrafında onları ilave ederek yazımı noktalamaya çalışacağım.

Cumhuriyet devrinden önce oyuncakçılık var mıydı, bunu kesin olarak hiç kimse belirtemez. Uçurtma belki de bizde oyuncakçılığın bir başlangıcıdır. Bilye, herhalde yaşlı olanlarımız hatırlarlar, rengarenk bilyeler çocuklar için bir oyuncak türü görevini görmüş bir oyun aracıdır diyebiliriz. Bu meyanda kaytan ipi ile ağaçtan yapılan topaçlar, bunlar da ilk zamanların oyuncaklarıdır. Toprak testilerden yapılmış su

ile üfleyince ses çıkaran oyuncaklar, dümbelekler, tahtadan tefler, trampetler, kağıttan yapılmış (elişinden, sonradan mika) çeşitli fırıldaklar ilk zamanların meşhur Eyüp oyuncakçılığının meyveleridir. Basit ağaçtan yapılmış arabalar da o zaman buralarda müşteri beklerdi. Bunlara gerçek anlamda oyuncakçılık sanayii diyebilir miyiz?

Benim burada serd edeceğim bilgiler daha ziyade Cumhuriyet devrinde oyuncakçılığın nasıl gelişmeye başladığını, nasıl yayıldığını, bu uğurda kimlerin ne şekilde emeklerinin geçtiğini belirtmek, oyuncakçılık ne imiş, nereden nereye gelinmiş, bizlerce meçhul olan bu soruların cevaplarını mümkün mertebe noksansız olarak açıklığa kavuşturmayı bir görev saydığım içindir ki bu bilgileri toparlamaya, bizden sonrakileri biraz olsun aydınlatmaya yarayacak ufak bir bilgi dağarcığı bırakmayı düşündüm. Bilen bilmeyen bizim candan gönül verdiğimiz bu meslek için ahkâm kesmektedir. İşte bunlara biraz olsun ışık tutmak, onları biraz olsun aydınlatmak, bugün hayatta olan en eski ve faal iki oyuncakçıdan biri olan bendeniz bu vazifeyi yerine getirmeye çalışıyorum. Hissiyatı değil hadiseleri, gerçekleri hedef aldım ve bu hedefe doğru yola çıktım. 2. Dünya Harbinden evvel, oyuncak sanayii demiyeceğim, oyuncak imalatçılığı var mıydı? Bu sorunun cevabını vermemiz lazım. Oyuncakçılığın yayılabilmesi için evvela kültürel seviyenin mevcudiyeti şarttır. Bu bir düşünce eseridir. Eski Osmanlıların taassup dolu kafalarının oyuncak imalatının tahakkukuna imkan vermeyeceğini düşünmek yanlış değildir. Resmin günah telakki edildiği bir ortamda herhangi bir hayvanatı veya herhangi bir tür bebeği imal etmenize imkan var mıdır? Yakın zamanlara kadar birçok arkadaşımızla bendeniz bizzat mücadele ederek bunun bir maişet meselesi olduğunu, hiçbir imalatçı arkadaşımızın oyuncak imali ile Tanrılık iddiasında olmadığını, onların inançlarının yanlışlığını, yok bebeklerin, hayvanların canlarının hesabını vermekmiş gibi birtakım düşüncelerin yanlış olduğunu, çoluk çocuğunun rızkını namuslu yoldan temin etmek için bir

vasıta olduğunu, oyuncakların çocukların yetişmesi ve terbiyesi hususunda aileye bir mürebbiye gibi yardımcı olduğuna inandırmaya çalıştım, hatta müftüden fetva dahi aldırdığım bir gerçektir. Bu mücadelem 8-10 sene evveline kadar sürmüştür. Bugün artık bu meslek bilinçli olarak yetişen bir zümrenin elindedir. Cumhuriyet devrinde insanlarımızın görüşleri yavaş yavaş garp memleketlerine bakarak değişmeye başlamıştır az da olsa. Bazı kimselerce oyuncak da ithal edilmiştir. İstanbul'da Karlman Pasajı'nda, Beyoğlu'nda Oskar Raymund'un Japon Mağazası'nda, bugünkü Eminönü Sümerbank mağazasının bulunduğu Orozdibank mağazasında, Beyoğlu Şark Pasajı'nda ithal edilen bazı oyuncaklar vitrinlerde yer almış, yavaş yavaş oyuncağın süs eşyası değil, çocuklar için bir ihtiyaç olduğu fikri doğmaya başlamış, talebin yavaş yavaş artması oyuncak çeşitlerinin çoğaltılmasına neden olmuştur. Bu arada Marpuççular semtinde Spiro Giokas müessesesi doğmuş, rahmetli Nikoli Mihalidis ağabeyimiz vefatına kadar bu müesseseyi yaşatmış, imalatçılara destek olmuş, maddi yardımlarda bulunmuş, modeller vermiş, bunu yapsın diye teşvik etmiş, bu sanayinin gelişmesine, dalbudak salmasına bilfiil fasılasız hizmet etmiştir. Vefatı üzerine bu müesseseyi yürütme görevi genç bir arkadaşımız olan Yalçın'a geçmiş bulunmaktadır. Giokas müessesesini takiben Musa Kazım Göksel'in müessesesi, Zafira Solti Kader, Abdullah Bilginoğlu, Naim Şamlı, İbrahim Bozkurt, İbrahim Tansu, Azmi Sebat mağazaları, Yarım Şişeci Han'da ismini hatırlayamadığım bazı arkadaşlarımız. Bu meyanda Beyoğlu'nda Rabia Baler Hanımefendi ile Murat Bey ağabeyimiz idaresinde Beyoğlu Bonmarşesi bu mesleğe gönül vermiş, halen Rabia Hanım ve oğlu bu mesleği devam ettirmektedirler.

-II-

Memleketimizde oyuncakçılık ufak imalat teşebbüsü ile

1938 yıllarında Hamdi Dündar'ın «resimli küp» oyunları imalatı ile başlamıştır diyebiliriz. Bundan evvel bizim anladığımız manada oyuncakçılığa teşebbüs hakkında bilgimiz yoktur. Cumhuriyet döneminde oyuncak ihtiyacı duyulmaya başlanınca Japon Mağazası'nın sahibi Oscar tarafından ithal edilerek veya ithal ettirilerek Beyoğlu'ndaki mağazasında satışa arz olunmuş, bu arada bazı ufak tefek dükkanlara da verilmiştir. Beyoğlu Bonmarşesi Japon'a rakip olarak Rabia Baler Hanımefendi ve rahmetli Murat Bey tarafından kurulmuş. Oyuncak ithalatçılarının piri Jasef Kazez hamle yapmış, Spiro Giokas müessesesi doğmuş. Nikoli Mihalidis ağabeyimiz vefatına kadar bu müesseseyi yaşatmış, imalatçılara destek olmuş, maddi yardımlarda bulunmuş, modeller vermiş, bunu yapın demiş, bu sanayinin gelişmesine bilfiil fasılasız hizmet etmiştir. Bunu hiç kimse inkar edemez. Bu sanayinin gelişmesinde pazarlamanın büyük rolü olduğu da inkar edilemez. Giokas Müessesesini, Zafira Salti Kader, Abdullah Bilginoğulları, Naim Şanlı, rahmetli Musa Kazım Göksel'ler, İbrahim Tansu'lar, Horozoğlu Kamil'ler ve Sülün'ler, Azmi Sebat Mağazaları, Yarım Şişeci Han'da ismini hatırlayamadığım bazı tüccarlar ve Akticaretevi sahibi Ö. Amedeo gibi İstanbul'da birçok muhterem arkadaşlarımız mücadelemize destek olmuşlardır. Türk oyuncakçılığının gelişmesine, yayılmasına yardımcı olmuşlar, destek olmuşlardır. İbrahim Bozkurt, Rıza Kaşif, Hüseyin ve Muharrem Kaşif'ler bu yolda az mı mücadele etmişlerdir? Nelerle karşılaştıklarına her zaman yakinen şahit olmuşuzdur ve bugün de bu sahada Rıza Kaşif Bey hariç diğerleri Mustafa Kaşif, Muzaffer Kaşif ve Hasan Kaşif'lerle hâlâ bu mesleğin yayılmasına katkıda bulunmaktadırlar.

Ankara'da Üçel Oyuncak Ulus'taki mağazasında oyuncakçılığa kanat germiş, Yenişehir'de Mehmet Mestçi Bey'in Fulya Mağazası mücadelemize iştirak etmiş ve bugün oğulları Erdoğan ve Erdem ile torunu Levent tarafından idame ettirilmektedir. Üçel mağazası yıkıldıktan sonra Anafartalar Çar-

rafından ve hatırlayamadığım kimselerce memleketimize ithal edilmiş, büyük mağazalarda satılmıştır. Mesela, kurmalı yem yiyen horoz ve civcivler. Suda giden mumla çalışan paf küf motorlar, ki daha sonraları Türkiye'de Artin ve Avadis Çakar'lar tarafından yakın zamanlara kadar imal edilmiştir. Türk oyuncakçılığı başlangıçta, hani şu meşhur içine su konunca öten rengarenk toprak testiler ile, topraktan yapılan dümbelekler, ağaçtan yapılan tefler ve davullar, bu arada ağaçtan yapılan basit tekerlekli arabalardan ibarettir. Bebekçilik Türkiye'de 2 nci Dünya Harbi yıllarının ortalarında 1942 senesi temmuz ayı içerisinde ilk meyvesini vermiştir. Halise Ersan ve Kardeşi firması, Recep Ersan'ın başkanlığı altında, bebek imalatına başlamış, yüzleri karton pres, gövdeleri saman, kollar bacaklar ağaç talaşı olarak rengarenk kumaşlarla İzmir'de imal edilerek piyasaya verilmiş ve sonra da İstanbul'da şube açarak 1950 yılına kadar İzmir'de, bu yılın başından itibaren de İstanbul'da faaliyetine devamla 1982'lere kadar Recep Ersan tarafından yürütülmüştür. Karton pres yerini zamanla seramik tipi başlara ve plastiğin yaygınlaşması ile de tamamen plastiğe bırakmıştır. Tıpkı bütün dünyada olduğu gibi, Avrupai ilk tahta oyuncak, küp ve inşaat oyunları ile Hamdi Dündar sayesinde adımını atmış, Mehmet Tüten Bey tahta araba çeşitleri ile piyasaya çıkmış, Muzaffer Neçevik bunun devamını sağlamış, sonra o da plastiği benimsemiştir. Madam Jüliet kurmalı 4 no teneke spor otomobille, kova ve kürekle teneke oyuncakçılık sanayiini başlatmış, buna Abdurrahim Alasya Bey ve daha sonra da Nekur Oyuncakları kurucusu Nevzat Kurt Bey'le gelişmeye başlamıştır Zincirkıran'ların destek ve gayreti ile güzel teneke oyuncaklar kök salmaya başlamış, Rauf Alasya Bey zamanın teknolojisine uyarak bugünkü plastik-teneke karışımı hamlesinde mükemmelliyete ulaşmaya muvaffak olmuşlardır. Bugün pek az kimse Melih Arkay'ın 1956 yılından itibaren yıllarca lego sistemi imal ederek zeka oyunlarında önderlik ettiğini bilir. Plastik oyuncakçılığın, bebekçiliğin M. Çukurel tarafından

imalatçısı kabul ettiğimiz Hamdi Dündar Bey de oğluna yapıcı direktiflerle halen yardımcı olmaktadır.

Oyuncak ithalatını meslek seçen müteveffa bir arkadaşımız Yasef Kazez'dir. 2 nci dünya harbinden önce bu sahaya cesaretle girmiş, bu meslekte pişmiş, görüş ufku çok geniş bir arkadaşımızdı. Zaman zaman yaratılan fırsatlardan istifade ederek çeşitli Japon ve Alman oyuncakları ithal etmiş, bu arada oyuncak imaline yarayan bazı yardımcı maddeleri de ithal çeşitlerinin arasına katmıştır. Bu sahada geniş bir bilgiye sahip, görüşü kuvvetli bir meslektaşımızdı. Yasef Kazez'den sonra piyasaya Mişel Lazkariz, Sami Leviyal, S.S. Kastro, Yahya Mahmut, Recep Pekol ve Ramiz Akyürekli gibi birçok firmalar çeşitli memleketlerden çeşitli oyuncaklar, bebekler, lastik toplar ve imalatta hamle yapılmasına neden olan yarı mamul maddelerin ithalini gerçekleştirmişlerdir. Bu satırların yazarı oyuncaklarda hareketi temin eden minik kurmalı makinelerin ve bebeklerde kullanılan mama seslerinin, bebek gözlerinin, saçlı bebeklerde kullanılan sentetik elyafın ilk ithalatçısı olarak 1973'lere kadar fiilen çalışmıştır.

(Sonradan eklenmiş:)

Dera Atakan 1944'de teneke kuzine imalatına başlamış, 1962'de babası emekli olunca oyuncak buzdolabı ve kuzine imaline yakın zamana kadar çalışmıştır. Dera Bey teneke uçaklar, arabalar imal etmiştir. Teneke araba vapuru, karyola, bebek arabaları, salon, oda takımları imali.

-III-

Bugün pek az kişi hatırlayabilir. Memleketimizde dini inançlar nedeni ile bebekler ve hayvanların imalatı günah sayılarak yapılması ve satılması manevi baskılar nedeni ile geciktirilmiştir. Cumhuriyet döneminde oyuncak pek az miktarlarda bazı firmalarca, mesela Japon Mağazası sahibi ta-

rafından ve hatırlayamadığım kimselerce memleketimize ithal edilmiş, büyük mağazalarda satılmıştır. Mesela, kurmalı yem yiyen horoz ve civcivler. Suda giden mumla çalışan paf küf motorlar, ki daha sonraları Türkiye'de Artin ve Avadis Çakar'lar tarafından yakın zamanlara kadar imal edilmiştir. Türk oyuncakçılığı başlangıçta, hani şu meşhur içine su konunca öten rengarenk toprak testiler ile, topraktan yapılan dümbelekler, ağaçtan yapılan tefler ve davullar, bu arada ağaçtan yapılan basit tekerlekli arabalardan ibarettir. Bebekçilik Türkiye'de 2 nci Dünya Harbi yıllarının ortalarında 1942 senesi temmuz ayı içerisinde ilk meyvesini vermiştir. Halise Ersan ve Kardeşi firması, Recep Ersan'ın başkanlığı altında, bebek imalatına başlamış, yüzleri karton pres, gövdeleri saman, kollar bacaklar ağaç talaşı olarak rengarenk kumaşlarla İzmir'de imal edilerek piyasaya verilmiş ve sonra da İstanbul'da şube açarak 1950 yılına kadar İzmir'de, bu yılın başından itibaren de İstanbul'da faaliyetine devamla 1982'lere kadar Recep Ersan tarafından yürütülmüştür. Karton pres yerini zamanla seramik tipi başlara ve plastiğin yaygınlaşması ile de tamamen plastiğe bırakmıştır. Tıpkı bütün dünyada olduğu gibi, Avrupai ilk tahta oyuncak, küp ve inşaat oyunları ile Hamdi Dündar sayesinde adımını atmış, Mehmet Tüten Bey tahta araba çeşitleri ile piyasaya çıkmış, Muzaffer Neçevik bunun devamını sağlamış, sonra o da plastiği benimsemiştir. Madam Jüliet kurmalı 4 no teneke spor otomobille, kova ve kürekle teneke oyuncakçılık sanayiini başlatmış, buna Abdurrahim Alasya Bey ve daha sonra da Nekur Oyuncakları kurucusu Nevzat Kurt Bey'le gelişmeye başlamıştır Zincirkıran'ların destek ve gayreti ile güzel teneke oyuncaklar kök salmaya başlamış, Rauf Alasya Bey zamanın teknolojisine uyarak bugünkü plastik-teneke karışımı hamlesinde mükemmelliyete ulaşmaya muvaffak olmuşlardır. Bugün pek az kimse Melih Arkay'ın 1956 yılından itibaren yıllarca lego sistemi imal ederek zeka oyunlarında önderlik ettiğini bilir. Plastik oyuncakçılığın, bebekçiliğin M. Çukurel tarafından

başlatıldığını bilmezler. Çıplak bebek imalatının yayılması üzerine memleketimizde yeni bir çığır açılmış, bebek elbiseleri dikip bir nevi giyim montaj sanayii teşekkül etmiştir, halen bugün de birçok atölye bu sayede hayatiyetini muhafaza etmektedir. Bu türün öncülüğünü Mehmet Seventürk yapmıştır. 1957 yılında M. Çukurel ilk polietilen şişirme bebeklerini piyasaya sürmüş, floresanslı polietilenden bebekler yapmış, Türkiye'de plastik bebekçiliğin öncülüğünü yapmıştır diyebiliriz.

Bu meyanda çocuklar için vazgeçilmez bir tutku olan lastik top imalinin öncülerinin rahmetli Arif Ölçken ile rahmetli İsmet Atanar'ı unutmak mümkün mü? İsmet Atanar ilk renkli top imaline teşebbü etmiş, Arif Ölçken kadife kaplama top imaline yönelmiş, bu arada Mehmet Şekeroğlu kauçuk bebek ve hayvanat (kuzu, horoz) vesaire imalatına girişmiş, oğulları Hasan ve Hüseyin Şekeroğlu ilk Avrupai boyalı kauçuk top imalini gerçekleştirmişler, bu sahada başarı kazanmışlardır. Rıza Kaşif'in ve Sabri Erimel'in top imalindeki faaliyetleri unutulamaz. PVC topların Rotoplast ve daha sonra Kamer Plastik tarafından piyasaya sürülmesi, polietilen top taklitçiliğinin yayılması masraflı olan kauçuk renkli top imalini baltalamış, imalattan kalkmasına sebebiyet vermiştir.

1950'li yıllara yakın üç tekerlekli bisiklet imaline teşebbüs edilmiş, en mükemmel imalatı sonraları Özler firması tahakkuk ettirmiş, yıllarca bu sahada öncülüğünü sürdürmüştür. Bu arada bizim de bir ortaklık teşebbüsümüz olmuş, iki sene bu sahada rakipsiz çalışmıştık. Bugün bisiklet sanayii Avrupa seviyesine ulaşmış, oyuncakçılardan ziyade spor malzemeleri esnafının çoğalması ile bunların sahası olmuştur.

Kauçuktan yapılan hayvanat çeşitleri zamanla yerini plastikten yapılanlara terk etmiş, Emin Cankurtaran ilk PVC hayvanat çeşidini piyasaya çıkarmış, sonra Ege Kimya bunu takip etmiş, hayvanat ve bebek çeşitleri PVC top ve deniz simitleri imalinin öncüleri olmuşlardır. Fatoş Hanım Almanların Margaret Steiff'in peluş hayvanları ile piyasaya gir-

miş, bebek imaline girişmiş, her yıl daha ileri hamle yaparak emin adımlarla zirveye yerleşmişlerdir. Suteks bu yola Fatoş'a kızıp atılmış, halen kavgaları devam etmektedir.

Plastik oyuncakçılıkta bir Bahri Yetergil vardı. Pırıl pırıl parlayan bir zekanın yarattığı imaller yıllarca piyasayı elinde tutmuştur. Rahmetli Avukat Ekrem Beyin çay ve kahve takımları Esma oyuncak sanayiinin nüvesi olmuş, Savaş Ören'in dirayeti ile bugün bir sanayi kuruluşu olarak piyasamızda hükümranlığını sürdürmektedir.

Kurşun askerler oyuncakçılık sanayiinin temel direklerinden biridir. Bu sahada ilk mücadele Yakup Çetinalp tarafından verilmiş, yıllarca mücadele etmiş, kurşun zehirlidir denmiş, mahkemeye verilmiş, sonra ufak plastik uçak çeşidi ile bu sahaya yönelmiş, oğlu Faruk Çetinalp azim ve çalışmasıyla Pilsan firmasını devleştirmiş, piyasanın hakimi haline getirmiştir. Daima yenilik peşinde koşan mizacı Emsa ile yarışmalarına neden olmuş, bu arada yeni yeni birçok firmalar kurulmuş, rekabet ucuzluktan ziyade kalite ve çeşit üzerine yoğunlaştığından mükemmeliyete doğru hamleler yapılmış, yurtdışına ihracata kadar yükselmiştir.

Şimdi bir başka imalat safhasını unutmamak gerekir. Kutu oyunları, kızma birader, atyarışı, ördek oyunu. Bunlar Ersan firmasında son yıllara kadar yürütülmüş. Sonra Japon oyuncak mağazası sahibi Waldemar kurşun asker ve kutu oyuncaklarında yıllarca mücadele etmiştir, halen maske imalinde öncülük etmekte, süs malzemeleri imaliyle iştigal etmektedir. Melis firması kutu oyuncakları imali ile mücadeleye girmiş, Mustafa Gülkan yıllarca mekano imali ile monopol ve diğer çeşitlerle mücadele etmektedir. Yuma firması yeni çeşitlerle kendine yer ayırtmasını bilmiş ve birçok yeni rakiplerle karşı karşıya kalmıştır. Hasko en yenilerinden olmakla beraber korkunç bir hamle ile kendine sağlam bir yer edinmesini bilmiştir.

Bu yazıda ismini hatırlayamadığım birçok arkadaşlarımız olabilir. Jirayir Papazoğlu, Bedros Nekahetyan ve Atçı

Kevork, tahta tüfek imalatçısı Ahmet Şennesil gibi. Bunların her birinin oyuncak sanayinin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. İbrişim'ler, Pişkitaş'lar, Fevzi Dede'ler, Radar'lar bu yola azimle girmişler, mücadele etmektedirler. Seloplast firması emin adımlarla ilerlemektedir. Horozoğlu, Dere Oyuncakları, 1973'ten itibaren Vahit Aslan, bunların hizmetleri inkar edilemez. Vahit Aslan madeni tabanca imali ile gerek kalite gerek fiyat bakımından rakipsizdir. Atilla Türer kendini oyuncakçılık mesleğine adamış, çocukluğunda rahmetli babası Ali Türer'in yanında oyuncakçılıkla haşır neşir olmaya başlamış, bugün hamle üstüne hamle yapan, kendisini bu mesleğe adamış gönüllü kahramanlardan biridir. Zincirkıran Kardeşler uzun yıllar toptancılık müessesesiyle bu mesleğin kahrını çekmiş, oyuncak piyasasının genişlemesinde inkar edilemeyecek büyük katkıları olmuş, bu kıymeli kardeşlerimiz şimdi üretici olarak çeşitli oyuncaklarla bu piyasada kendilerine müstesna bir yer ayırmakta muvaffak olmuşlardır. Alişan Sülün baba mesleğini imalatçı olarak devam ettirmektedir. Tansu Kardeşler rahmetli babaları İbrahim Bey'in prensiplerini aynen muhafaza ederek piyasada söz sahibi olmakta devam etmekte, imalatçılara arka çıkmakta, bu arada kendi imalatlarını da toptancılık müesseselerinden dış ülkelere kadar pazarlamakta başarı göstermişlerdir. 1962'den beri oyuncakçılık sanayiine bulaşmış bir arkadaşımız da Akçiçek Osman Urkaç'tır, bugün maç oyunları imalinde ve başka çeşitlerde piyasamızın aranılan bir mensubudur. Halen başka bir branşta ticari faaliyet gösteren bir Seyit Çolakoğlu 1955-1960 yıllarının hızlı oyuncak imalatçılarından biriydi. Jirayir Papazoğlu'nun plastik çay takımları, Bedros Nekahetyan'ın oyuncak çeşitleri yıllarca piyasayı doldurmuş, sonra Jirayir kalıp sanayiine yönelmiştir, Bedros da oyuncakçılıktan kopmuştur.

-IV-

1957 yılında Çukurel tarafından plastik şişirme sistemi ile ilk bebekler piyasaya sürülmüştür ve bugünkü ileri seviyeye ulaşılmasına basamak olmuştur. Aynı yıl içinde Nal Plastik tarafından şişirme polietilen toplar piyasaya sürülmüş, sonradan bunun yerine bugünkü PVC top sanayii teşekkül etmiştir. Ege Kimya Sanayii vinil bebek ve hayvanat çeşitleri ile, şişirme deniz simitleri imalleri ile piyasada kendine ayrı bir yer edinmiştir. Plastik oyuncakçılık sanayiinde rahmetli avukat Ekrem Bey'i hatırlamamak mümkün mü? Bugünün şöhretli Emsa Oyuncak Sanayii'nin nüvesi Ekrem Bey'in çay takımları ve kahve takımları basamak olmuştur, Savaş Bey'le bugünkü heybetli durumunu kazanmıştır. Pilsan oyuncak fabrikasının nüvesini rahmetli pederi Çetinalp'ın imali olan karton üzerine lastiklerle tutturulan kurşun asker çeşitleri ve bu arada küçük bir selofanlı kutuda satışa arz ettiği ufak plastik uçaklar maya olmuş, Faruk Çetinalp'ın azmi ile bugünkü ihtişamına kavuşmuştur.

Yalnız şunu önemle belirtmeliyim ki, bütün bu arkadaşlarımızı bugünkü duruma ulaştıran toptancılık müesseselerinin mücadeleleridir. Onlar imalatçıları teşvik etmiş, desteklemiş, mallarının her tarafa yayılmasını temin etmişlerdir. Bir Spiro Giokas'ın, bir Musa Kazım Göksel'in, bir Sülün Ticaret'in, İbrahim Tansu, Bilal Mutlu ve Rıza Hüseyin ve Muharrem Kaşif'lerin, Sabri Erimol, Artin Çakar, Bilginoğulları'nın ve rahmetli Horozoğlu Kamil Beylerin katkıları inkar edilemez.

İzmir'de Hüseyin ve Kemal Kızılağaç firması oyuncakçılığın inkişafında hizmetleri geçmiştir. Kemal Kızılağaç halen Bakırköy çarşısında oğlu ile hizmete devam etmektedir.

1954'te Ankara'da Japon Oyuncak İbrahim Yaylıoğlu en eski meslektaşlarımız sınıfına girer, hem toptancılık hem perakendecilik yapmış, bu arada imalata hamle yapmış, mağazasını devrederek bugün kendisini tamamen pilli oyuncak

imaline vermiştir. İstanbul Mısır Çarşısı'nda çarşının restorasyon sonrasında Cüneyt Bey ismindeki bir arkadaşımız vefatına kadar münhasıran bu mesleğe emek vermiştir. Rahmetli Tahsin Anapa Tünel başında oyuncakçılığa başlamış, sonra Şişli Kent Sineması altında yer açmış, Edirne'de bir şube, Bebek'te ikinci bir şube açmış, oyuncakçılığın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Pepo Albala Çiçek Pasajı'nda yıllar yılı oyuncak toptancılığı yapmış, oyuncakçıları desteklemiştir. Şekeroğlu firması Süpürgeci Han'da kauçuktan bebek ve hayvanat çeşidi ile piyasada yer almış, sonra boyalı lastik top imaline geçmiş, birkaç yıl önce kapatmıştır. Mantarlı tüfekler Ahmet Sarar tarafından Gedikpaşa'daki evinde ev imalatı olarak piyasaya sürülmüştür.

Kızaklı atlar, dolgu bez hayvanlar Sümerbank çamaşırlık pazeninden ilk olarak R. Ersan'ın idaresinde bulunan Halise Ersan ve Kardeşi firması tarafından yapılmıştır. Hamdi Dündar ilk Avrupai oyuncak imalcisidir. Resimli küp ve tahta inşaat oyunlarını yaparak bu sanayide öncülük etmişlerdir. Mary Çukurel'in plastik bebek sanayiinin babası olduğunu kim bilmektedir? İlk lego tipi maket oyuncağı yapan Melih Arbay'ı hangi meslektaşımız biliyor? Bir Jirayir Papazoğlu'nu, bir Bedros Nekahetyan'ı halihazırda tanıyan var mıdır içimizde? Oyuncak ithalinde Yasef Kazez unutulabilir mi?

(Aynı kağıdın arkasında kısa notlar:)

Şekerleme bebekler, toprak testi düdükler, kauçuk kırpıntılarından gazla yapılan toplar, tahta arabalar, kağıttan yapılan rüzgâr fırıldakları, tahta sap üzerine monte edilen boncuklar, davullar, elinizde çevirdikçe ses veren davullar ve kauçuk top imalatı, Arif Ölçken, İsmet Atanar, tahta oyuncakta Mehmet Tali, Hamdi Dündar, Madam Jülyet Altın ilk teneke otomobil, telle kurmalı, teneke kova, kürek. Alasya kurmalı itfaiye. Halise Ersan ve kardeşinin dolma gövdeli (talaş ve pamuk) karton pres bebek imalatı bugünkü oyuncak sanayiinin çekirdeklerini oluşturmuştur. Recep Ersan ilk ciddi oyuncak imalatçısıdır. Üç tekerlekli oyuncak bisikletler 1950'

li yıllarda inkişafa başlamıştır.

(Başka kağıtlarda kısa notlar:)

Avrupa ile teşriki mesai eden, bu sahada çalışan ilk firma Big Plastik Oyuncakları'dır. Sahibi Süheyl Bey Alman Big Fabrikası ile anlaşmış ve kalıpları bu firmadan getirmiş değerli bir müteşebbis arkadaşımızdır. Bu arkadaşımızın örnek olması sayesinde fırsat zuhur edince diğer firmalar da dışardan kalıp temin etme yoluna başvurmuşlardır. Bu meslekte yıllarca mücadele eden pek çok arkadaşlarımız vardır, mesela Şirin Oyuncakları. Kemal Atakan Bey muhtelif boy teneke uçaklar yaparak yıllarca piyasada kendine mutena bir yer bulmuş, oğulları Dera ve Vasıf bir süre bunu idame ettirmişler, sonra da piyasadan çekilmişlerdir.

Nur Ticaret Necmettin Aktaş, Mersin'de Yusuf Uysal. Şark Pazarı Pepo Albala. M. Külahçı. Emin Köksal. M. Kazım Göksel. Nazmi Alkanat. Ahmet Işık. Fahri Ödemişli. Emin Ünsal. Yekta Ercil. Ahmet Tokal. Oskar Yasef Kazez. Mişel Laskaris. Sami Lemiyal. Abdullah Kocaoğlu. Üçel'de rahmetli Vahit Gönç, sonra Semih Gönç. Fulya'nın kurucusu Mehmet Mestçi, oğulları Erdem ve Erdoğan, torunu Levent. Zafira Salti Kader. Rıza Kaşif. Mahmut Dere 1971'den itibaren. Ahmet Doğan. Zübeyir Doğan. S.S. Kastro. Bursa'dan Alaattin Savaş 1966'da Bursa'da faaliyete geçmiş.

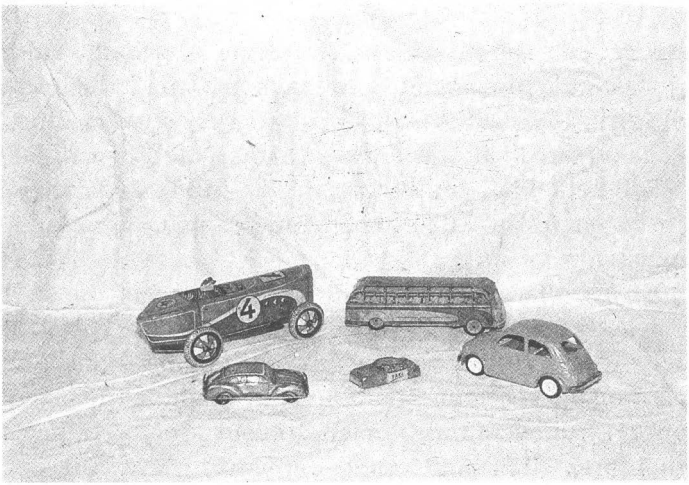
-V-

Memleketimizde oyuncakçılığın hızla yayılmaya başladığı yıllar 1950'lerden başlar. Bu yıllarda Eskişehir'de rahmetli Mehmet Özbek geniş çapta oyuncakçılık yapmaktadır. İzmir'de Mustafa Şen, Beyoğlu'nda sosyete berberi, aynı zamanda oyuncakçı Ferdinant Mıkoğlu (halen Arjantin'de), Kapalıçarşı'da Ali Türer, Levan, Agop Mizancıyan, Acıçeşme'de Niko Şehbellioğlu, Kapalıçarşı'da Vahe Hıdır, Belkız Ant ve Çetin, İzmir'de Emin İnsel, Ankara'da Ahmet Akalp, İz-

mir'de rahmetli Mustafa Külahçıoğlu, Adana'da Mehmet Uluer, Gaziantep'te Mustafa Badem, Mehmet Tosun, Çemberlitaş'ta İntat Karamenco, bugünün meşhur plak sanayicisi Hilmi Coşkun, Sabuncu Han Caddesi'nde İbrahim Parsa, Ankara'da Vahit Gönç gibi firmalar bu mesleğin gelişmesine yardımcı olmuş değerli arkadaşlarımızdır. Bunlardan sonra Dran Terziyan Beyoğlu'nda, Sadettin Kutay, Feridun Kutay Kapalıçarşı'da, Bedros, Mehmet Şeker, Nurettin Arkan, Halil İbrahim Rumena, Fikri Şenürkmez ve Yaşar Kence İzmir' de, Osmanbey'de rahmetli Taki Kandiyo, Laleli'de Fethi Beysan, Hıfzı Altıntaş, rahmetli Tahsin Anapa, Beyoğlu'nda Emin Üster, Kadıköy'de Salamon Çadık. Oyuncak sanayiinde emeği geçenlerden biri de, evvela ağaçtan, bilahare aynı imalatı plastikten devam ettiren, hava patlamalı tabanca ve tüfek, ağaç ve plastik karışımı yürürken ses çıkaran köpek ve ocak takımları imal eden Ahmet Saraç'ı unutmamak lazımdır. Rahmetli Bilal Mutlu geçen yıl sonuna kadar oğulları Şahir ve Şeref Mutlu ile bu mesleğin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır.

1950-55 yılları arasında tütün takas ve senet transferi ile memleketimize ithal yol ile çeşitli oyuncaklar, bebekler ve kauçuk toplar girmiş, bu meyanda yerli oyuncak imalatı ölecek zannedilirken tam tersi olmuş, bol numune temini yerli oyuncağı kaliteye doğru yönlendirmiştir. Yeni yeni imalatçıların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Yasef Kazez, S.S. Kastro, Mişel Lazkariz, Sami Leniyal ve Öjen Amadeo, Yahya Mahmut Üçel gibi birçok firmalar oyuncak ithalinde yarışmışlar, oyuncak çeşitlerinin çoğalması vatandaşın alakasının artmasına, çocukların bir ihtiyacı olduğunun anlaşılmasında yardımcı olduklarını inkar edemeyiz. Oyuncak bir lüks değildir. Annenin yardımcısıdır. Çocuğun zihnini geliştiren, onu cemiyete hazırlayan bir eğiticidir. Düşünceleri teşekkül etmeye, bu duygunun yayılmasına neden olmuştur. Oyuncağı olan çocuk yaramazlık yapmaz, anne ve babasını, diğer aile fertlerini rahatsız etmez. Onunla oynar, nasıl ya-

pıldığını, neden yapıldığını, ne işe yaradığını inceler. Bozar tekrar yapar veya yapamaz, ama zekasını çalıştırır, bir şeyler öğrenir. Kendisini farkında olmadan yarınlara hazırlar. İşte bu duygu ve düşüncelerin doğup yerleşmesi oyuncak sanayiinin doğuş ve inkişafına en büyük etken olmuştur. Şunu da kabul etmek lazımdır. Oyuncak çocuğu eğitir, terbiye eder, yarınlara hazırlar. Çocuklarda uyandırdığı merak onu yarınların bir araştırmacısı olmaya sevk eder, her şeyin nedenini araştırmaya oyuncakları sayesinde başlar.

Eğitim Bilimleri Fakültesi Oyuncak Müzesi (1930-40)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'UN YERİ AYRI

İSTANBUL'UN ORTA YERİ

İlk kez İstanbu'a iş için geliyorum. Çocukluğumda Adana'da amcalarımın İstanbul'a mal almak için geldiklerini anımsıyorum. Malı ambara verir hemen dönerlerdi. Sonra sandıklar gelirdi, içinden ne çıkacak diye meraklanırdım. İstanbul'da her şey vardı, herkes İstanbul'a giderdi aradığını bulmak için. İstanbul beni korkutacak kadar büyüktü.

Şimdi de öyle. Nereden başlayacağımı da bilmiyorum üstelik. Eminönü'ne, Tahtakale'ye git demişlerdi. Ben de zaten hangi kente gitsem aynı yöntemle çıkıyorum aramaya: Kentin eski yörelerinde, cami yakınlarında dolaşmak yetiyor, el sanatları özellikle oralarda kalmış oluyor çünkü.

Ama Tahtakale'de hiçbirşey kalmamış gibi. Uzunçarşı Caddesi'nde yokuşun başında durup soldaki ilk dükkana dalıyorum. Ali Faik Ari (42) yirmi beş yıldır ağaç ustası. Yaptığı ağaç oyuncakları anımsıyor, bir bir sayıyor: «Kaynana zırıltısı, elle çevrilen çıngıraklı tekerlek, küçük çocuklar için yürüme arabası, mantar patlatan tüfek, üç ya da dört tekerlekli ağaç araba, topaç, lak-lak, daha eskiden yoyo. 65'ten bu yana ağaç oyuncak işi bitti. Biz parçaları yapardık, oyuncakçı monte eder, boyar, piyasaya verirdi. El işi göz nuruydu her şey.»

Selahattin İm (40) yedi yaşından beri ağaç işinin içinde

olduğunu söylüyor. Kağnı arabası, tekerlekli araba, beşik yaparlarmış. «Ağaç pahalı, boya pahalı, o yüzden ağaç oyuncak yapmıyoruz artık. 80 başlarında ağaç oyuncak bitti» diyor.

Bende de umut bitti bitecek. Yokuşun üst başındaki camiye kadar çıkıp döneceğim, sonrasını bilmiyorum.

Sonrası inanılmaz bir dedektif öyküsü gibi gelişiyor. Önce plastik oyuncak dolu bir dükkana giriyorum laf olsun diye. Oradan bir başka dükkanın adıyla çıkıyorum. İşte şurada, yine plastik oyuncak dolu. «Olacak şey değil ama, diyorum içeri girerken, ben ağaç oyuncak arıyorum.» Çaylarımızı içerken niye aradığımı anlatıyorum, ilgileniyorlar. Dükkan sahibi, orada bulunması benim İstanbul'da bulunmamın anlamını değiştiren arkadaşını tanıtıyor bana: Hayri Neçevik (57) aileden oyuncakçı, oyuncağın tarihini de ezbere biliyor. İyi tesadüf diye ben buna derim. Zarif, iyi yürekli, yardımsever bir beyefendi olması da cabası. Beni alıp Zara Han'a götürüyor. Horozoğlu Firmasının sahibi Ahmet Coral ile tanıştırıyor. Ahmet Coral 56 yaşında, oyuncak toptancısı. Verdiği bilgiler çok önemli, yarın da beni deposuna götürüp eski oyuncak verecek. Şimdiden bir yığın ad ve tarih veriyor zaten. Bu gelişmelere inanamıyorum. İstanbul gerçekten çok büyük, ama artık beni korkutmuyor.

Ahmet Coral anlatıyor: «Biz savaş yıllarının çocuklarıyız. Oyuncağımız filan olmadı. Oyuncak bulmak değil, karnımızı doyurmak derdindeydik. Oyuncağın anlamını kavrayabilmek için belli bir yaşama düzeyini tutturabilmiş olmak gerek. Ancak şimdi şimdi mümkün oluyor bu. Türkiye'de ilk plastik oyuncak şişirme bebek ve yaka kelebeği ile başladı. Yıl 1954. Sonra enjeksiyon makinaları geldi. Kalıpla çalışmak üretimi hızla arttırdı. Vakumlu ambalajın da gelmesiyle plastik oyuncak iyice gelişti. Kırtasiyeci olarak çalışırken 50'de ithal oyuncak satıyorduk. 56'da Milli Koruma Kanunu ile oyuncağı bıraktık. 60'tan sonra oyuncak ithali yine başladı, ama döviz yokluğundan yürümedi. Yirmi yıl boyunca oyuncak gelmedi, kaçakçılık dışında. 72'de tekrar oyuncak işine

döndük. Daha önce de teneke oyuncak satmaya başlamıştık, yıl 1961 filan. Birkaç firma vardı teneke oyuncak yapan. Kurmalı uçak, lunapark, jip, tren, itfaiye, topaç yapılıyordu. Şimdi yapılan saç oyuncaklar plastiğe karşı tutunamıyor. İlk plastik oyuncak Pilsan'ın küçük askerleri ile başladı. İlk pilli oyuncak arabayı ben başlattım, yıl 1975. Kamil Horozoğlu en eski oyuncakçıydı. Teneke oyuncakta Alasya, Gürel, Nekur, Lesi, Madam Jülyet en eski imalatçılardı. Mumlu gemi oyuncakta Artin Çakar. Tahta oyuncakta Muzaffer Neçevik, Ahmet Saraç, Mehmet Tütüncü, Hamdi Dündar.»

Ahmet Coral'dan ertesi gün buluşma sözüyle ayrılıyoruz. Hayri Neçevik yine o içten yardımseverliğiyle bu kez beni Sabuncu Han'daki Yalçın Oyuncak'a götürüyor. Orada tavan arasındaki ardiyeden birkaç eski oyuncak çıkarıyor Yalçın Özkazan. Çakar'ın su motoru («Çakarmotor») 1950-70 arasında en çok satılan teneke oyuncaklardan biriymiş. 60'ların başında ithal edilen teneke topaçtan da buluyoruz iki tane. Müzik sesi de veren nefis bir oyuncak. Bir tane de yerlisinden buluyoruz, ama bozuk. 1950'de yapılan alüminyum ütü (Ateş firmasının), 1955'te yapılan yumurtlayan tavuk, 1960'da yapılan fırın. Yalçın'da daha çok oyuncak olmalı, ama çıkarmak istemiyor galiba. Ustası Niko gelmiş geçmiş en büyük oyuncak toptancısıymış, aynı zamanda koleksiyoncu. Onda bulamayacağınız oyuncak yoktu diyorlar. Türkiye'de üretilen, Türkiye'ye giren her türlü oyuncak. Keşke iki-üç yıl önce gelseydiniz diyorlar. Ölümünden sonra dükkanındaki her şey dağıtılmış, saçıp savrulmuş. Eskicilere, işportacılara verilmiş, çöpe atılmış. Dükkanın yerinde yükselen çirkin banka binasına öfkeyle bakıyorum.

Ahmet Coral da tanıyor Niko'yu: «Niko sanırım 75 yaşlarında filandı öldüğünde. Hobi olarak uğraşıyordu oyuncakla, çok meraklıydı, bu benim hayatım diyordu. Ustası Spiro Giyokas idi, malını mülkünü Niko'ya bırakmıştı. Niko da çocuksuz olduğu için elindeki her şey ölümünden sonra dağıldı.»

İstanbul'un en büyük oyuncak toptancısıyla tanışıyorum. Sabuncu Han Caddesi'nde *Erkol* firmasının sahiplerinden Süleyman Erkol (46) otuz yıldır oyuncakçı. İlk olarak mantar tabancası, plastik ok atan tabanca ile başlamış, 50-51 yıllarında. Sonra araba, top filan yapmış. «İmalata fazla girmedik, diyor, toptancılığa kuvvet verdik. Hong Kong, Tayvan, Singapur oyuncaklarını ithal ediyoruz, 4-5 yıldır. Eskiden Musevilerin elindeydi, şimdi bize geçiyor. İmalatta da eskiden hep Rumlar, Museviler vardı, Türk yoktu. Mesela hareketli oyuncak eskiden hiç bulunmazdı, olanları da bu söylediklerim yapardı. Madam Jülyet'in geriye doğru çekilerek kurulan arabası gibi. Plastiğin başlangıcı 1950'lere gider. Şimdi biz de plastik kova, kürek, tırmık, simit, bot, damperli kamyon, kızlar için set yapıyoruz. Bütün Anadolu oyuncağı bizden alır.» Bu o kadar belli ki, ne gelen giden eksildi biz konuşurken, ne de telefonlar. Oyuncağın paraya dönüşünü izledim orada diyebilirim.

Oyuncağın kendisini, özünü izlediğim konuşmayı ise Muzaffer Neçevik (58) ile yapıyorum. Telefonla görüşüyor, Kabataş'taki evinde buluşuyoruz. Evdeki tahta oyuncakları görmek beni, geçmişi anımsamak onu heyecanlandırıyor. Saatlerce konuşuyoruz. Daha sonra çıkıp Eyüp'e gideceğiz, sonra beni Uluslararası İznik Çinileri Sergisi'nin bulunduğu Sultanahmet Meydanı'na bırakacak. Ayrılırken bana oyuncaklarından mutlaka örnekler göndereceği sözünü verecek, ama nedense göndermeyecek. Başta vereceğini söylediği oyuncaklar için beş saatlik konuşmamızın sonunda, «bunlar benim hayatım, milyon verseler bir tekini bile vermem!» diyordu zaten. Ama ben hâlâ umutluyum, oyuncağa böyle sevgiyle bakan biri bencil olamaz diye düşünüyorum. (Müzemiz bugün en değerli tahta oyuncaklarını ona borçlu.)

«Bizde sanayi türü oyuncak çıkmadan önce, parçalarını aktardan alıp kendi yaptığımız oyuncaklar vardı. Araba yapar, üstüne biner kayardık. Oyuncak o zamanlar süs eşyası gibi değildi, oyunun bir paçasıydı. Anadolu çocuğu oyuncakla böyle

oynardı. Sonra her şey değişti. Biz oyuncağı çocuğa değil ana babaya satardık, dolayısıyla onlara beğendirmeye çalışırdık. Anadolu'da oyuncak satılmazdı, yapılırdı. Oyuncağı kendisinin yapması çocuğu geliştirirdi, yarına hazırlardı. Biz de böyle yetiştik. Altı kişinin bindiği, frenli, direksiyonlu araba yapmıştım üç metre boyunda. Bunu yaptığımda 12 yaşındaydım. 14 yaşında sandal yaptım, bir keser, bir testereyle. Oyuncağı çocuğa bırakmakta fayda var, onun adına satın almak yerine. Bunun için ana baba çocuğunu tanımaya gayret etmeli. Çocuğunu oyuncakçıya götürsün, gözlemci olsun, sonra alsınlar. Çocuğu oyalamak yerine çocuğun merakına hizmet etmek gerek. Plastikle çocuk çok az oynar, sonra parçalar, dağıtır. Oysa ağaç oyuncakla ilişkisi çok uzun sürer, kopan parçaları yeniden değerlendirir, onarır, uğraşır. Avrupa'da tahta oyuncak hiç ölmedi. Nurenberg'deki oyuncak fuarında ağaç oyuncağı hep görürsünüz.»

«Ben 1955'te tahsil dönemimde oyuncak yapmaya başladım. Tahta oyuncak yapıyordum, tek başınaydım. İlk olarak mikili, bambili, kazlı, kedili, atlı arabalar yaptım. Bunları Eyüp'e götürüp satıyordum. Sonra Spiro'yu tanıdım toptancı olarak, ilk siparişi ondan aldım. Daha sonra Japon Mağazası'na vermeye başladım. Japon Mağazası 125 kuruşa alır, 525 kuruşa satardı. Daha çok bu ikisiyle çalıştım. İki yardımcım oldu işi büyütünce. Milli Koruma Kanunu çıkınca Avrupa oyuncak bitti, tahta oyuncağa dönüldü. Daha fazla tahta oyuncak üretebilmek için işçi sayımızı arttırdık. Jip, kamyon, tramvay, otobüs, taksi, pikap yapmaya başladık. Kızılağaçtan imal ediyorduk, çatlamaz, çürümez, uzun yıllar kalır. 1960'da Türkiye'ye plastik girmeye başladı. Ağacın bütün güçlüklerini plastik ortadan kaldırıyordu. Biçme, temizleme, monte etme, macunlama, tekrar temizleme, boyama, süslerini ve yazılarını işleme, tekerlek takma gibi bir yığın teferruatlı iş. Plastik ise bir kalıp, bir presten ibaret. 1961'de plastik işine başladık, 1966'da ruhsat aldık. 66'dan itibaren hiç ağaç yapmadık hep plastik çalıştık. Plastik olarak önce küpler

yaptık. Kamyon, kova, elek, kürek, arabalı vapur, ördek, küçük ve büyük bebekler. İrili ufaklı tam 64 çeşit. Plastik oyuncak çok ucuzdu, mesela bir kamyon 10 lira ise, ağaçtan olanı 30 lira idi. Böylece ağaç oyuncak lüks olmaya başladı, Avrupa'dan ithal edilir oldu.»

«Türkiye'de tahta oyuncak yanında bir de elle yapılan doldurma oyuncaklar vardı. İçi pamuk, paçavra dolu ördek, at, tavşan, ayı, köpek gibi oyuncaklar. Yunan asıllı gayrimüslim biri yapardı, o Yunanistan'a gidince iş de bitti. Yıl 1970. Lastik yani kauçuk oyuncak 1950 sonları 60 başlarında çıktı. İçi boş lastik top, lastik bebek. Sonra içi sünger dolu lastik top yapıldı. Türkiye'de teneke oyuncağı ise ilk kez Artin Çakar yaptı. Ağaç oyuncakla aynı tarihe rastlar. Çakar çekildi; Alasya, Nekur hâlâ yapıyor.»

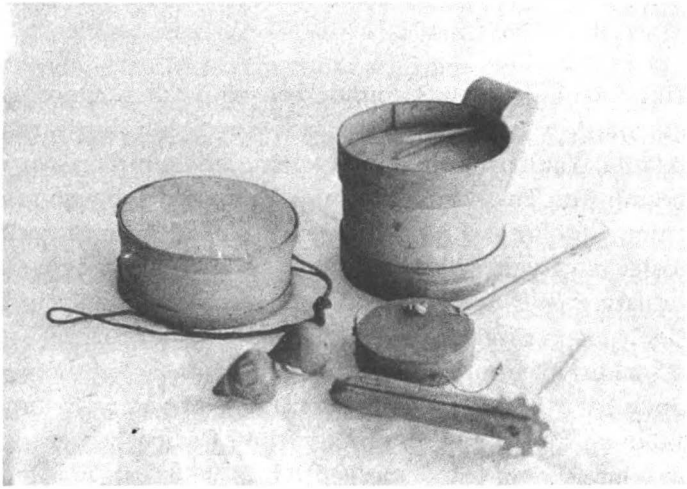
«Ben 1987'de sıhhi nedenlerle işten ayrıldım, bir yıl sonra da işi hepten kapattım. Plastikle ilgili bütün makinalarımız duruyor, isteyene vereceğiz. Biz işi emekle yürütüyorduk, sonra plastik oyuncak sahasına işi kapitalle yürüten firmalar girdi. Piyasaya hakim oldular. Oyuncağa gönül veren kişiler maalesef çok kazanamadılar, asıl kazananlar toptancılar oldu. Oysa asıl kazananlar çocuklar, gelecek nesiller olmalı.»

Muzaffer Neçevik beni apartmanın bodrum katına indiriyor. Orada ağaç oyuncak işçiliğinin bütün araç-gereçlerini gösteriyor. Kutuların içindeki bütün oyuncakları da, kendi yaptıkları, yurtdışından aldıkları. Yukarda konuşurken de resmi yazışmaları göstermişti. Yaptığı işin tarihi koruyan, örneklerini saklayan tanıdığım ilk kişi. Oyuncağın anlamını kavramış, işini sevmiş bir kişi.

Eyüp'teyiz. Halit Şengöz (59) Eyüp oyuncakçılığının 1928-30'lara dayandığını söylüyor. Hatta 1919'a kadar inebilirmiş. «Ben 1940-41'de başladım, 7 yaşlarında, babamın dükkanında. Babam 1952'ye kadar devam etti. Sonra plastiğe geçtik. Şimdi oyuncakçılığı iyice bıraktık. Burada iş üç ay sürer, temmuz-eylül arası. Babam Kadri Şengöz bu dükkanda imal ederdi oyuncakları. Düdüklü testi, darbuka, atlı araba, ay-

nalı beşik, tahta kamyon, kaynana zırıltısı, hokkabaz. Hepsi toprak boya, el emeği. Şimdi bir şey kalmadı. Şu testiler bile Bilecik işi, oradan gelir, burada boyayıp satılır. Benden başka dükkan kalmadı gördüğünüz gibi, ben de satacak şey bulamıyorum artık, işi başka mallara kaydırıyorum.»

Eyüp Camii'nin çevresinde büyüklere inanç satılıyor; çocukları mutlu ed.cek hiçbir şey kalmamış...

İstanbul Şehir Müzesi

İSTANBUL NERE, BOSNA NERE...

Yine İstanbul'dayım. Cebimde bir yığın adres. Önce eski yapımcılardan başlamak niyetindeyim, yaşlı kurtlardan. Uzaklarda, Yenibosna diye bir yerlerde böyle birileri var diye duymuştum. Bakırköy son durakta Yenibosna dolmuşuna geçiyorum. Gidiyoruz. Bitmek bilmeyen bir gidiş. Sınırı geçtik, Yugoslavya'ya yaklaştık gibi geliyor bana. Tam da öğle vakti buralara gelmekte hata mı ettim yoksa. Dolmuştan inip bir hayli yürümem gerekiyormuş ayrıca. Buz gibi bir rüzgâr. Kışın buralara kurt iner mutlaka diye düşünüyorum.

Doğu Sanayi Sitesi'ni buluyorum. Issız bir yer. Kapı numarasından *Gürel Oyuncak*'ı da buluyorum. Ustabaşıyla görüşüyorum önce. Erkan Gündemer (45) yirmi yıldır çalışıyor burada, ama daha çocukken girmiş işe. «O zamanlar küçük madeni arabalar yapıyorduk. Şimdi bunlara çocuklar bakmıyor bile. Şimdilerde metal arabaya plastik de girdi.» Derken fabrikanın sahibi Müstecap Baybörü çıkageliyor. Çok sıcak karşılıyor beni. İlle yemek yemeliymişiz birlikte. Ona kurufasulye, bana köfte getiriyorlar çorbanın ardından. Gecekondu semtinde tükrükköftesi ve tifo üzerine fanteziler düzüyorum içimden.

Ve Müstecap Baybörü (59) anlatıyor hiç durmadan.

«En eski ben kaldım. Bu işe sene 44'te başladım. Tekniker

Sanat mezunuyum. Eskiden oyuncakta hep gayrimüslimler vardı. Biz bu işe sonradan girdik. Kiryako diye bir Rum ustanın yanında çalışmaya başladım. İlk haftalığım 45 liraydı. İl işim olan öğretmenlikte ise aylığım 40 liraydı. Her çeşit kalıbı yapıyoruz. Bu arada en çok oyuncak kalıbı yapıyoruz. Kiryako öğretmenliği bırakıp bu işi sürdürmemi istedi, bendeki el maharetini görmüştü. Ben de öğretmenlikten ayrılıp sırf oyuncak kalıbı üzerine çalışmaya başladım. Japon Mağazasına minik araba kalıbı yapardım. İlk kalıbımızın ürünleri Made in Japan diye çıktı. Biz 2,5 liraya veriyoruz, mağaza 7,5 liraya satıyordu. Yıl 1954. Daha büyük bir arabayı 5 liraya yapıyorduk, mağaza 15 liraya satıyordu. 1957'de ilk büyük otomobili çıkardım: Pleymuth arabanın modeli. 1958'de oyuncağı kestim, bir sene hiç yapmadım. Arabanın camına çizdiğim insan suretlerinin günah olduğunu söylemişti hocalar, o yüzden. Bunlar benden can isterse ne yaparım diye korkmuştum. Binlerce canın vebalini nasıl çekerdim ben? 1959'da arkadaşlar beni aldılar, müftüye götürdüler. Müftü niyetin önemini anlattı bana, çocukları sevindirme niyetimi hatırlattı, yaptığım işin sevap bile olduğunu söyledi. Böylece ben gene başladım. Çeşitleri çoğalttım. Otobüs, uçak, kamyon, tanker, kamyonet yaptım. Küçük bebekler için çıngırak yaptım. Binbir çeşit düdük yaptım. Bebek arabasını ilk 69'da çıkardım, şimdi Hollanda'ya ihraç ediyoruz. Polis arabasını 70'de yaptım. Askeri araçları da 70-71'de yapmaya başladık. Demir-Çelik bize malzeme vermediği için dışarıya mal vermemiz çok zor oldu. Mesela Almanya bir milyon küçük çocuk arabası istiyor, ama veremiyoruz. Özal sağladı bizim malzeme almamızı. İlk olarak bir başbakan işimizle alakadar oldu. Ama ben her zaman politikanın dışında kalmayı tercih ettim. Bu sanayi sitesini ben kurdum, daha başkalarını da. Gene de iş politikaya geldi mi uzak durmaya bakıyorum. Burada beni herkes sever, ben de işimi seviyorum, çocuklara oyuncak yapmayı. Kurmalı ve sürtmeli arabalar 75-76'da çıktı, hâlâ devam ediyor sürtmeliler. Plastik çıktıktan sonra işi daha da

geliştirdik. Çocuklara artık daha çok model sunabiliyoruz. Daha ucuz üstelik. Mesela yabancı pilli-elektronik arabayı biz plastikten yapıp ucuza getiriyoruz. Yeter ki malzeme olsun, durmadan çalışırız biz. 1956 Opel modelinden 120 ton araba yaptım 75-85 arasında, çok ihraç ettim. Düşünebiliyor musunuz şu el kadar arabadan 200 ton ne demek, milyonlarca araba demek. Biz Edirne'den Hakkari'ye kadar oyuncak veriyoruz. Bir oyuncakçı Türkiye'yi gezmek zorundadır, her yerde çocukları tanımak zorundadır. Anadolu çocuğu otomobilin ne olduğunu bizim arabamızla tanıyor. Biz bu tür küçük oyuncaktan para kazanmayız, bir tür eğitimcilik yapıyoruz biz. Anadolu çocuğu için ses çıkaran arabayı ben yaptım. Magirus zamanında Magirus modeli, Mercedes zamanında Mercedes. Böylece memleketteki gelişmeyi de gösteriyoruz. Kurmalı artık istenmiyor, bıraktık. Şimdi ses çıkaran sürtmeli araba yapıyoruz. Ben askeri Japon ve Çin oyuncaklarını yapıyorum. Onlar bu işi iyi biliyorlar. 1975-76'da dünya çocuk uzmanları gelmişlerdi, orada Japonlar çok şey öğretti bize. Siz oyuncağın mânâsını bilmiyorsunuz dedi Japon, çocuklarınızı eğitmeyi de bilmiyorsunuz. Ben bunları bilmiyordum, oyuncak yaptığım halde bilmiyordum. Şimdi öğreniyorum Japonu dinlerken. Oyuncakları geliştirmemi de sağladı bu. Biz plastiğe 76'da geçtik. Önce plastik-maden karışımı yaptık 80'e kadar. Biz Japona uyarlı çalışıyoruz, onlar gibi çocuğa zarar verebilecek yerleri plastiğe geçiriyoruz. Ayrıca oyuncağı büyütüyoruz, ana baba alsın diye. Bizim insanımız karpuz alır gibi büyüğünü istiyor. Çocuk da öylesine alışıyor, yararsız da olsa büyük olanını istiyor. Plastiğe geçince 35 senedir yapıp sattığımız teneke oyuncağı da bırakmadık. Ama her sene bir yenilik yapıyoruz. Otomobil sanayiini izliyoruz mesela. Önce küçüğünü yapıyoruz ucuz olsun diye, Anadolu çocuğu alabilsin diye. Kız çocukları için ilk defa oyuncak çıkarıyorum. Japonlardan alıyorum modeli. Kız-ları İslamiyetin kurtarması fikri birden kafamı aydınlattı. Biliyorsunuz, daha önce kız çocuklar insan yerine konmaz öldürülürdü. Bunu da Japon hoca

hatırlattı bana. Mademki dedim İslamiyet kızları kollamış, bende onlar için bir şeyler yapmalıyım. İşte şimdi kızlar için oyuncak yapma hazırlığı içindeyim. Setler yapacağım, mutfak seti filan gibi. Bu konuda da Japonlar aydınlattı beni. Modeli de Japonlardan alıyorum zaten.»

Müstecap Baybörü'nün konukseverliğinin sınırı yok, anlattıklarının da biteceği yok. Akşam iyice inmiş, buralara gelmişken gitmem gereken yerler var. Beni arabasıyla yakındaki Aslan Oyuncak'a gönderiyor, oradan da Pilsan'a götürecek şoför. (Bu konukseverliği ona her gidişimde göreceğim).

Nahit Aslan (52) oyuncak tabanca işine 1974'te başlamış. «Almanya'ya gittiğimde oyuncak tabanca almıştım, yıl 1960-65 arası. 74'te önce tabanca yaptım hep, sonra 82'de tüfek de yaptım. Sonra oto-karavan yapmaya başladım 1984'te. Tabanca, tüfek satışı iyidir, yıllık üretim her biri için 25 bin filan. Ateş firması oyuncak tabanca konusunda en eskilerden biridir, hâlâ da yapıyor. Eskiden mantar tabancası vardı, kapsüllü sonradan çıktı, ilk yapan biziz.»

Türkiye'de oyuncakların gecekondu semtlerinde üretildiğini biliyor muydunuz? O güzelim oyuncaklar hep çamurdan çıkıyor yani. Bu çelişki insanı şaşırtıyor. Ama öyle yol-iz olmayan yerlere, öyle izbelere, karanlık köşelere girdim ki oyuncak peşinde, artık şaşırmıyorum.

Üstelik *Pilsan* imalathane filan değil, koca bir fabrika. Ustabaşı Ahmet Karacan 1982'den beri bu işte. Ondan önce oyuncakla pek ilgisi olmamış. Firmada yeni, ama Pilsan'ın kuruluşu çok daha eski. Faruk Beyin babası başlamış bu işe. Faruk Beyi bekliyorum akşamın ilerlemiş saatinde. Bu arada Ahmet Usta anlatıyor: «Şimdi araba ve bisiklet türü şeyler üretiyoruz. Daha çok büyük boy oyuncaklar. Küçükler çok az üretiliyor artık. Benim kendi yerim de var ayrıca. Ben de benzer şeyler yapıyorum. Bizde yaratıcılı yok, hep kopye ediyoruz. Neden derseniz, ben oyuncakla büyümedim ki! Biz çocukken varillerin çemberini çıkarıp çember çevirirdik, oyuncak diye bildiğimiz bir tek buydu. Bu konuda geç kalmamızın ne-

deni de bu. Ama Avrupa'dan daha iyi plastik oyuncak yapabiliyoruz şimdi, ihraç da edebiliyoruz.»

Faruk Çetinalp (42) geliyor sonunda. Kendimi tanıtıp amacımı anlatıyorum. Yüzünde en ufak bir tepki yok. İlgilenmiyor ya da aldırmıyor. Sözünü bitir çek git, der gibi, bir de seninle uğraşmayalım! Bu adam bana ne bilgi verir, ne de oyuncak. İstanbul sınırından eli boş mu döneceğim gecenin bu saatinde diye düşünüyorum. Sonunda kısa kısa yanıtlar almayı başarıyorum sorularıma.

«Babamın işi kurşun askerdi. 1944 senesinde filan başlamış. Sonra plastiğe geçmiş. Kurşunun bulunmaması yüzünden. Zaten hükümet oksitlenme yapıyor diye kurşun askeri yasaklamış. 1956-57'de plastiğe geçmiş babam da. Önce alçıya geçmiş, sonra plastiğe. Hep plastik asker yapmış. Maket savaş sahneleri üretmiş. 1970'e kadar. 70'ten sonra işi ben aldım. 78'e kadar plastik bebekler yaptım. Sonra değişik şeyler yaptım. Bu binaya 78'de geldim, işi de büyüttüm. Şimdi büyük boy oyuncaklar üretiyoruz. İlerisi için zeka tipi oyuncaklar planlıyoruz. Şimdi hazırlık yapıyoruz. Çocukları en çok ilgilendiren oyuncaklar büyük boy kamyon ve bisiklet çeşitleri.»

«Bizim çocuklar, nedense ille de kamyona, traktöre meraklı. Özellikle kamyon. Otomobil bile o kadar satmıyor. Birçok özelliği olduğu halde bu gemi hiç satmıyor mesela. Dozer de çok ilgi görüyor. Avrupa'da böyle kamyon yok. Benim kamyonum altmış kilo çeker. Bizde imalatçıların dörtte üçü kamyon yapar.»

«Bizde oyuncağın büyük olmasına da önem veriliyor. Küçük oyuncak hiç tutmuyor. Pahalı da olsa büyüğü alınıyor. Mesela marifetli küçük bir oyuncak, üstelik ucuz da, ama alıcısı pek yok. Yanındaki koca kütük pahalı da olsa hemen satılıyor.»

İçinden trenin değil kamyonun geçtiği ülkede çocuklar elbette kamyona alışık olacak. Gene de böylesine kamyon delisi olmalarının nedenlerini açıklamak gerek. Üstelik bunun bütün sosya-ekonomik düzeylerde böyle olması da ilginç. İşte araştırmaya değer bir konu!

Görüşmemizin sonuna doğru Faruk Çetinalp açılıyor. Birlikte güldüğümüz şeyler bile oluyor. O arada aklına geliyor, babasından kalma birkaç kurşun askeri arıyor köşe bucak. Bulsun diye içimden dua ediyorum neredeyse. Sonunda buluyoruz bize katılan ustalarla birlikte. Hepimiz seviniyoruz. Müzemizin ilk yerli kurşun askerine kavuşma sevinci...

Yenibosna'dan dönerken elimde iki koca paket. Güçlükle, ama sevinçle yürüyorum. Yok canım, abartmışım, Yenibosna iki adımlık yermiş!

YİNE TAHTAKALE'DEYİM

Tansu Oyuncak 1949'dan beri etkin. İbrahim Tansu başlamış, ilk yaptığı düdük, tesbih, düğme. Hep plastik. Sonra makinelerin gelişmesiyle iş büyümüş. Hammedde de dışardan geliyor. Petkim'in kurulmasıyla yerli plastik hammaddesi kullanılmaya başlanmış. Hayvan figürleri, araba çeşitleri bu dönemde çıkıyor.

«Ben 1965'ten sonra işe fiilen girdim, diyor Yücel Tansu (46), ama çocukluğumdan beri işin içindeyim. Pederin son zamanlarında yarı otomatik bir enjeksiyon makinamız oldu. Dışarı gittik, yeni modeller getirdik, zeka oyuncakları, yaz oyuncakları türlerine girdik. Sonra kurmalı ve pilli çeşitler yapmaya başladık. Son 3-4 yıldır yatırım yapmıyoruz, ticarete ağırlık verdik. Eski düdük, borazan çeşitleri hâlâ devam ediyor. Türkiye'de oyuncağın gelişmesi on yıldır hız kazandı. Kalite iyileşti. Ama biz ülke olarak oyuncağın önemini yeni keşfediyoruz. Ben Japonya'yı, Singapur'u, Hong Kong'u gezeli üç ay filan oldu. İnsan aşağılık duygusu duyuyor oraları görünce. Gene de biz oyuncak ihraç edebilir duruma geldik diyebilirim. Devletin yardımı şart bu işte. Ama eğitim başta geliyor. Çocuğun küçük yaşta oyuncağı tanıması gerek. Ana babalar bilinçlendi diyebiliriz yakın zamanlarda. Ama oyuncak tüketimi hâlâ çok geri. Yunanistan bizim üç katımızı tüketiyor.

Sonra, biz hep dışarıya bakıp yapıyoruz oyuncağı, yerli bir şey üretemedik henüz. Gerçi bütün dünya birbirini taklit ediyor oyuncakta, ama orijinal birşeyler de yapıyorlar. Türk çocuğu neyle oynar diye araştırmak gerek. Buna şimdilik biz karar veriyoruz, ticari olarak. Eğitim düzeyi ile ilgili bu konu. Ana babanın kültür düzeyi yükseldikçe çocuğun oyuncakla ilgisi de artacaktır.»

Yücel Tansu oyuncakçıların İstanbul Ticaret Odası'ndaki temsilcisi. Eminönü'ndeki daracık dükkanda uzun süre ağırlıyor beni. Bu arada Oyuncakçılar Derneği Başkanı Ramiz Akyürekli'nin İstanbul'dan ayrılıp İzmir'e gittiğini de benden öğreniyor. Caner Oyuncak firmasını arayıp yerinde yeller estiğini ben de bu sabah öğrendim. İzmir'e bir kez daha uğrayacağım demektir bu.

Ama daha İstanbul bitmedi. Biter mi hiç? İrili ufaklı belki üçyüz firma. Ankara'dan yanıma sadece yirmi kadar adres almıştım. Üç günde ancak bu kadarını dolaşabilirim diye. Bu sabah Şişhane'nin çamurlu sokaklarında az mı yenilgiye uğradım. Emekyemez Mahallesi, Dikyokuş, Tutsak Sokak gibi ilginç adları da olmasa oralara hiç girilmez zaten. Bir de daha önce hiç almadığım «kağıt oyuncak» uğruna: Borsa Oyunu, Kızma Birader, Tombala vb. gibi...

Günün bir başka yenilgisine Gaziosmanpaşa semtinde uğruyorum. Ama 43 yıllık bir oyuncak firmasını atlayamazdım doğrusu. Eminönü'nden taksiye atladığım gibi yarım saat sonra bir başka çamur deryasının içindeyim. Türkiye'de gecekondu semtlerinin neden vazgeçilmez olduğunu keşfetmek üzereyim bu arada.

Rauf Alasya (67) *Alasya Oyuncak* firmasının kurucusu, bugün çocuklarıyla birlikte çalışıyor. Eskiden daha büyükmüş firması, son zamanlarda küçültmüş. Çabuk çabuk anlatıyor:

«Asıl alanım metal oyuncak. Oyuncakta bebek daha gelişmiş bir konudur. Sonra plastiğin gelişmesi söz konusu. Ağaç oyuncak ise daha geridir. Türkiye'de oyuncak tef, dümbelek, bayrak, tabanca tahta arabaya kadar uzanır, orada kalır.

Bunların tarihi eskidir bebeğe kıyasla, çünkü bebeğe İslamiyet engeldi.»

«Bizde oyuncağın gelişmesi daha çok büyük şehirlerde olmuştur. Azınlıklar Noel'de, dini bayramlarında çocuklarına oyuncağı hediye götürüyorlardı. Bu Türklerde yoktu pek. Yalnız yurtdışına çıkanlar biliyorlardı sanayi oyuncaklarını. Türkiye'de bebeğin plastikten imali bez bebeğin yerine geçince bebek oyuncak da hızla gelişti.»

«Benim alanım metal. En çok tabanca imal ederdik, çok itibar gördüğü için. Biz ilk olarak metalden telefon yapmıştık. 1946'da yaptık ilk metal telefonu. Sonra yürüyen oyuncaklar yapmaya girdik. Jip, itfaiye, tank, polis arabası gibi. Tarih 950. Dişli yapma imkanı olunca kurmalı oyuncakları elde ettik. 50 ile 60 arasında duraklama geçirdik. Demokrat Parti ithalat yolunu açınça Türkiye'ye çok miktarda oyuncak geldi, biz durakladık, ithalatçılarla mücadele edemez hale geldik. 60'tan sonra oyuncakçılık büyük hamle yaptı. Japon oyuncaklarını taklit etmeye başladık. Avrupa oyuncağı bizim için zordu. Bizim oyuncakçılığımızda maalesef kendi tiplerimizi yaratabilmiş değiliz. Halen de taklit durumundayız, bunun üstüne çıkabilmiş değiliz. 60'tan 80'e kadar bu gelişme devam etti. Zaman zaman devreye karton oyuncaklar, legolar girmiştir. Türkiye bunda da beceri kazanma imkanı buldu. 80 senesinden sonra hem ithalat, hem ihracat hız kazandı yine. Dünyada her türlü malı isteyen yerler olduğu için Hindistan bile ihracatçı olabiliyor, tabii Kore de. Biz de bundan istifade imkanı bulduk. Mesela Irak'a sattık. Ama bizde oyuncak sanayii çok güçsüz, sermaye birikimi zayıf, o yüzden ihracat girişimimiz de büyük çapta değil, kendi başına ihracat değil, dolaylı ihracat, başka mallar yanında. Gene de Türk oyuncak sanayicisi ihracatın tadını aldı. Mesela Wolsvagen satıyoruz Hollanda'ya, bizim en tutulan modelimiz. Şimdi Türkiye özellikle Rusya'ya vermeye çalışıyor. Çok çeşitli oyuncağımız var Türkiye'de ve dışardan da talep var.»

Rauf Alasya işte bunları anlattı ve beni başından savdı.

Yılbaşı yaklaşıyormuş ve işleri çokmuş. Ben tarihsel rötarımı kapatmaya çalışırken, o bana zamansız geldiğimi söylüyor durmadan. Gerçekten güzel olan ve gelmişken almak istediğim metal oyuncaklarından da vermiyor. Ama ele geçireceği –kendi üretimi– eski oyuncakları bana yollayacağı sözü umut verici. Ben de yaşlı bir insanı daha fazla zorlamak niyetinde değilim zaten. Üstelik o sırada sefertası içinde gelen kurufasulyesini yerken...

Kehribar Oyuncak'ın sahibi Cemal Annaç (60) on yedi yıldır plastik oyuncak yapıyor. «İlk çıkarttığım oyuncak televizyon ve saman arabasıydı. Özal'ın ihracatı kolaylaştırması bizi zor durumda bıraktı. Çünkü halkımız yabancı mal istiyor. Ben Concorde'u yaptım, yer yerinden oynadı. Dallas tabanca yaptım sonra, din-don çalan fil, boz-yap şeffaf lokomotif. Bu ilginç oyuncaklar ithal karşısında geriledi. Oyuncak işi çok risklidir üstelik. Bir kalıba 50-60 milyon veriyorsunuz, piyasaya çıkmak için 20-25 milyon daha. Sonra ya tutmazsa?»

Şimdiye kadar konuştuğum oyuncakçıların çoğu –belki hepsi– yurtdışını biliyor. En azından Almanya'ya gitmişler, Nuremberg oyuncak fuarını gezmişler, hem de birçok kez. Plastikte birinci dedikleri İtalya'yı biliyorlar, oyuncakta şampiyon dedikleri Uzak Doğuyu biliyorlar.

Ama yaptıkları oyuncaktan hiç olmazsa bir tanesini saklamayı bilmiyorlar. Hem de hiçbiri. Akıl alır gibi değil!

Her yıl gezdikleri Nuremberg'de bir oyuncak müzesi olduğunu da bilmiyorlar. Avrupa'daki hiçbir oyuncak müzesini görmemişler. Oyuncağın müzesi de olabileceğini ilk kez benden duyuyorlar. Kimi bunu öğrendiğinde memnun oluyor, kimi bunu öğrenmekten açıkça rahatsız oluyor. Dışardan birinin işlerine karışması hoşlarına gitmiyor genellikle. Ama konunun eğitim yönünü vurgulamaktan da hiçbiri geri kalmıyor. Kimi harcıalem laflarla, kimi bilgiç bir biçimde, kimi gerçekten içtenlikle...

Cumartesi. Bugün fazla koşturmayacağım artık. Önce Topkapı-Maltepe'deki Fatoş'a gideceğim, sonra Eminönü'ne dönüp Yalçın'la görüşeceğim, vakit kalırsa Ersan'ı arayacağım. Biraz turist keyfi yaşayacağım kısacası.

Puslu bir İstanbul sabahının erken saatlerinde sokaktayım. Romantik düşler peşindeyim. Yağmur ince ince ama hiç durmadan yağıyor. Yerlerde küçük gölcükler oluşmuş. Hızla geçen bir araba gölcüklerden birini başımdan aşağıya geçiriyor. Kendime kızıyorum, niye taksiye binmedim diye. Ama geçen gelişimde adresi taksiyle bulmak zor olmuş, birkaç kez araba değiştirmek zorunda kalmıştım. Şimdi daha kolay olur umuduyla dolmuşa biniyorum sonunda. Burası diyerek ilgisiz bir yerde indirmiş yardımsever halkımız beni, sonradan anlıyorum. Göllerin kenarından dolaşarak, çamur tepelerini aşarak sırılsıklam yürüyorum. Bir de tipi çıkmaz mı? Sokakları tanımaya çalışıyorum, nafile! Artık buranın İstanbul olduğundan bile kuşkuluyum. Soruyorum, bilen yok. Kararımı veriyorum o saat: Bizim insanımız adres bilmez, çünkü yaşadığı dar alanın dışına çıkmaz, dünya ile ilgilenmez, çevresinde olup biteni izlemez... Böyle söylenip dururken geçen bir taksiyi çeviriyorum, seni Allah gönderdi diyerek. Adresi eline tutuşturuyorum, kendimi ona emanet etmişim ya, geriye kaykılıyorum, sıcacık arabada. Kartı okuyup geri vermesi bir oluyor. Bilmiyormuş, bilmesi de gerekmezmiş, hayır, arayamazmış, onun işi sokak sokak adres aramak değilmiş. Peki siz ne bilirsiniz diyorum, semt bilirmiş nazlı şoförüm. Onu da bileniniz yok merak etme diyorum, söylene söylene iniyorum. Dünyanın en rahat şoförleri İstanbul'da olmalı. Fabrikaya girdiğimde beni kurutmak için klimayı çalıştırmaları gerekiyor.

★★★

Koliyi ambara teslim edip rahatlayınca birden şaşırıp kalıyorum. Öğle vakti ve benim işim bitmiş, olacak şey değil!

Pek umut yok ama, bari Ersan'ı arayayım diyorum. Üstelik adresi Aksaray'da kaldığım misafirhaneye çok yakın. Aralık 1989'un ilk günü, hava zehir gibi.

Recep Ersan'ı bulunca çok seviniyorum. Ölmemiş, yaşıyor, üstelik beni de kabul ediyor. (Ölmüş olabilir diyorlardı, seni kabul etmez diyorlardı, pişman olursun diyorlardı.) Önce dairesinde oturuyoruz, sonra bürosuna iniyoruz, sekreteri de bizimle. Birlikte olduğumuz süre içinde telefonuna yardım edecek, yemeğini getirecek, ilacını verecek, suyunu tazeleyecek. Recep Ersan 73 yaşında, İzmir'li, oyuncak işine 1949'da orada başlamış, sonra İstanbul'a gelmiş. Mutlaka çok şey biliyor oyuncak konusunda, üstelik belleği de güçlü. Barsak kanseri ameliyatı olmuş üç yıl önce İngiltere'de. Şimdi de boğazından bir sorunu var, öksürüyor, durmadan tükürüyor. Sık sık tuvalete gidiyor.

Ve hiç ara vermeden konuşuyor. Hızı kesilmesin diye de, «sen aklında tut, ben anlatayım, sonra yazarsın» diyor. Anlattıkları da oyuncak konusundan başka her şey. Plastiği işleyen makinaları anlatıyor uzun uzun. Araya hastalık hikayeleri giriyor, daha da uzun. Derken yurtdışında gördüğü yerlere, gezdiği fuarlara geçiyor. Sonra İstanbul'a dönüyor, oyuncakçılardan politikacılara kadar değinmediği kimse kalmıyor. «Ben aksi bir adamımdır» diyor ikide bir. Ben de buraya şöhretini bilerek, başıma gelecekleri kestirerek gelmiştim zaten, aldırmıyorum. Ama yanında beş saat kalacağımı da bilemezdim doğrusu. Bunca saat içinde beş-on cümle söylememe bile izin vermiyor. Belki cayıp giderim diye, «size sonra bir şeyler vereceğim» demeyi de ihmal etmiyor. Ama salonun bir yanını boydan boya kaplayan camekanların gerisindeki oyuncaklardan veremezmiş. Zaten kartona basılmış uyarı yazılarını içeri girer girmez görmüştüm: «Dikkat. Burada Görülen Oyuncaklar Numunedir. Verilmez-Satılmaz. Teklif Edilmemesi Rica Olunur.» Ben gene de çok sayıda olanlardan birkaç örnek vermesini rica ediyorum, tınmıyor bile. «Bunlar hatıra, zevkim için tutuyorum» diyor. Hiç olmazsa bu adam ürettik-

lerini saklamış diye düşünecekken, 700 çeşit olduğunu söylediği üretiminden burada çok az örnek olduğunu, bunları da sonradan piyasadan toplayıp bir araya getirdiğini öğreniyorum. Kısacası, tarih yine güme gidiyor. Zaten o da Avrupa'daki oyuncak fuarlarını dolaşmamı öneriyor ısrarla, müzeler de olduğunu duymazlıktan geliyor. Kendi bildiklerinden başka hiçbir şeyi duymaya niyeti olmayan bu ilginç adam inanılmaz bir enerjiyle durmadan konuşuyor, anlatıyor, anlatıyor.

«Ben esasen inşaat müteahhidi idim. 30'da Alman Harbi çıkınca inşaat durmuştu, harp yüzünden işsiz kaldık. Çivi yok, çimento yok. Kızıma bir bebek almıştım, kırdı, ağlıyordu, yenisi yok, onu tamire kalkıştım, derken oyuncakçı oldum. İzmir'deydim, işi genişlettim. İstanbu'a geldik. 1960'a kadar bezden ve mukavvadan yapılmış bebekler, trafik oyunu, kızma bayan, ördek oyunu gibi zar oyunları imal ettim. Trafik oyunu eğitici bir oyuncaktı. O zaman trafik müdürü Eyüpoğlu ve vali Gökay bize kadar gelip beni tebrik ettiler. O zaman otomobil lastiği yoktu, arabama lastik tahsisi yaptılar. 1960'da İhtilal'den sonra İtalya'dan plastik makinaları getirttim ve oyuncak imalatını modernleştirdim. Senede 2-3 kere Avrupa'nın muhtelif şehirlerine gidiyordum, numuneler alıp burada daha iyisini yapmaya çalışıyordum. Oyuncak imalcileri namı altında bir dernek kurmuştum, 60 senesinden evvel. Kısa süre sonra anlaşmazlık sebebiyle kapattım. Avrupa'dan getirdiğim numunelerin bir kısmını yeni oyuncakçılara hediye ederdim, onlar da bir şeyler yapsınlar diye. İstanbul'a geldiğimde oyuncak sanayii diye bir şey yoktu. Yalnız Eyüp'te çok basit şekilde tahta oyuncaklar yapılırdı. Bunlar şeker boyasıyla boyatılırdı. Balkanların en modern teknolojisine sahip fabrikayı ben geliştirdim. Fakat işçi problemlerinden fabrikamı 12 Eylül'den evvel kapamak mecburiyetinde kaldım. Şimdi memleketimiz gene Balkanlardaki ve Şarktaki devletlerden en üstün oyuncak kalitesini tutturmaktadır. 60'tan önce bebekleri talaşla, kumla, samanla yaparken, 60'dan sonra geliştirdik bebekleri. Bebeklere saçı ilk di-

ken benim. Bu memlekette bu sanayii ben yarattım. İyi para kazandım. Herkese de yardımcı oldum. Hükümetten hiçbir destek görmedim. Makinaları bile ithal edemedim, karaborsadan aldım. Bebeklere elbise yapmak için bez bulamazdım. 60'dan sonraki üretimim 700 çeşidi bulur. Zeka oyunları, vapur, saat, kumbara, lobot oyunu, tamir takımı, kamyon, itfaiye, helikopter, vs. Kıbrıs'tan, Almanya'dan mal istiyorlardı. Ama biz mahçup oluruz diye dışarıya mal vermeye korkuyorduk. Çünkü bebek teni renginde plastiğimiz yoktu. Renkli plastik ithal edilmiyordu, beyaz plastiği biz boyuyorduk çeşitli usullerle. Parçaların rengini tutturmayı beceremeyince ihracattan vazgeçtik. İthalatım da vardır benim. 1972'de en son ithalatı ben yaptım, çeyiz permisiyle. Şu oynayan kediyi Avrupalı tenekeden yapmış, ben plastikten yaptım, 2,5 liraydı. Çalışan zilli telefon yaptım, şimdi bile yapabilen yok, çünkü zordur. Beni çok taklit ettiler, ama bir boka benzetemediler. Mesela bebek ağlama sesini yaptım, aynısını yapmak istediler, tutturamadılar, bebek sesi mi keçi sesi mi belli değildi yaptıkları. Oyuncak yapanlar kadar satanlar da beceriksizdi. Zaten müstakil oyuncakçı yoktu hiç. Akvaryum ticaretinden geçmiştir oyuncağa Japon Mağazası. Beyoğlu Bonmarşesi ise çocuk eşyasından geçmiştir. Fakir meslektir oyuncakçılık, kazançlı değildir. Eskiden zaten çeşit azdı, ilgi de azdı. Horozdibak Türkiye'nin en eski oyuncakçısıymış, bir tek o satarmış oyuncak. Türkiye'nin tek oyuncakçısı, belki ilk. Rumlar ve Yahudiler çevirirdi bütün işi eskiden. Niko'nun patronu da İspiro'dur. Hamdi Dündar küp yapar, inşaat oyunu yapar, götürür toptancı İspiro'ya satar. İspiro o zaman tek toptancı, herkes ona mahkum. Hamdi Dündar'ın oyuncakçılığı 1940'tan öncedir, benden eskidir. İsmet Paşa zamanında takas usulü vardı döviz sağlamak için. Sonra Demokratlar geldi. Avrupa'ya gidiyoruz, ama elimizdeki döviz komik. Esas dalavereler o zaman oluyordu. Yahudi dışarda çek yazıyor, bizde daha çekin ne olduğunu bilen yok. İlk yaptığım bebek yüzleri mukavvaydı, o mukavvayı pres etmek için gaz

lazımdı, vesikayla alıyorduk gazı. Vesika bumak için de bir sürü dalavere. Mukavvayı kalıplamak için gaz kullanmak kimin aklına gelir? Ben bulmuşum, ama gaz bulamıyorum. Bebeğin rengini ten rengi yapmak için de usuller buldum, ama kıymetini kimse bilmedi. Çok adama yardım ettim ben, çok adamın elinden tuttum. Para kazandırdım hepsine. Ama hiçbiri kıymet bilmedi.»

İSTANBUL'U DİNLEMEK

Ankara'daki hesap İstanbul'a uymuyor. Oysa ne planlar yapmıştım Ankara'da. Oyuncak firmalarının adlarını küçük kartlara yazmış, semtlerine göre sınıflamış, semtleri kent planı üzerinde işaretlemiş, her şeyin saat gibi işleyeceğini düşünerek yataklı trende rahat bir uyku çekerek İstanbul'a ulaşmıştım.

Tek korkum, oyuncak müzesine desteğini isteyeceğim kişileri ya da kuruluşları zamanında bulamamaktı. Korktuğum başıma geldi. Bugün İstanbu'da ikinci günüm, Kültür ve Sanat Varlıklarını Koruma ve Tanıtma Vakfı'ndan yetkili kimseyi bulamadım, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun genel müdürüyle görüşemedim, **Sadberk Hanım Müzesi**'ne gidemedim.

Ama sabah sabah Bayram Fırını Sokağı'na gitmeyi bildim.

Yine İstanbul'un sokak adlarının şiirine kapılıyorum. Sultanahmet'te *Eda Oyuncak* Firmasının adresi ilgimi çekiyor. Sabah serinliğinde Sultanahmet Meydanı'nda yürüyüşe çıkmak da keyifli üstelik. Gerçi firmayı Akbıyık Caddesi-Bayram Fırını Sokak'ta bulamıyorum, ama olsun, maksat İstanbul'u dinlemek değil mi, bende yeni sesler dinliyorum işte! Hem de öğleden sonra aynı yere geri dönüp, önce İstanbul Kitaplığı'nda, sonra Topkapı Sarayı'nda saatler geçirmecesine.

Soğukçeşme Sokağı'ndayım, sokağın adı da, görsel güzelliği de bir pınarbaşı huzurunu duyuruyor insana. Kitaplık salı günleri kapalıymış, ama kapıdaki nazik görevli içeri alıyor beni, içerde bir bayan ilgiyle dinliyor. Sonuçta bilgi alamıyorum, ama keyif alıyorum, tad alıyorum. O coşkuyla Saray'a dalıyorum, bahçede hoş bir kuş sesi. Anlaşıldı, bugün benim İstanbul'u dinleme günüm...

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde müdür Filiz Çağman'ın yanındayım. Oyuncak müzesi kurma girişimimi sevinçle karşılıyor. Ama Osmanlı'daki oyuncak konusunda o kadar iyimser değil. Şehzadelerin hiç çocuk olmadıklarını, çok küçük yaştan itibaren –ilerideki görevleri için– büyük adam gibi yetiştirildiklerini anlatıyor. «Her şeyden önce savaşçı olmaları gerekiyordu» diyor, «kendi beden ölçülerine göre yapılmış ok-yay takımlarını ya da at eyerlerini oyuncak sayamayız tabii.» Eski minyatürlerde oyuncak figürüne rastlama olasılığı olup olmadığını soruyorum, «minyatürlerde çocuğa bile rastlanmaz ki, nerde kaldı oyuncak!» diyor. Belki Avrupalıların seyahatnamelerinde, gravürlerinde oyuncağın izine rastlayabileceğimi ekliyor.

Filiz Çağman Osmanlı'da çocuğun küçük bir yetişkin gibi görüldüğünü söyleyince, aynı görüşün yüzyıllar boyunca batıda da egemen olduğunu, çocuk ya da oyuncak müzelerinde bunun somut kanıtlarına yer verildiğini, en somut örneğinin de çocuk giysileri olduğunu belirtiyorum. O da bana Topkapı Sarayı'nda düzenlenen **Çocuk Elbiseleri Sergisi**'nin kitapçığını gösteriyor. Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun önsözünde, sarayda doğum ya da sünnet törenlerinde son derece değerli armağanların verildiğini (bunların içinde oyuncağın da olup olmadığı belli değil), görkemli şenlikler düzenlendiğini okuyorum. 18. yüzyılda Türk toplumunu gözlemlemiş bir yabancı, «Çocukların bütün talim ve terbiyesi baba evinde yapılır. Bu talim ve terbiyede her iki cins için ne müziğe, ne de dansa yer verilmiştir» diyor. Çocuk için müzik ve dans yoksa oyun ve oyuncak da yok demektir. Bunların olmadığı yerde –bugünkü anlamda–

çocuk da yok demektir. Çocuğun çocuk sayılmayışının en tipik kanıtı giyim-kuşam konusunda ortaya çıkar. Batıda 18. yüzyıla kadar çocuklar minyatür yetişkinler gibi görüldükleri için giysileri de yetişkinlerinki gibiydi. Şehsuvaroğlu'nun yazısı eskiden bu konuda bizde de batıdakine benzer bir yaklaşım olduğunu gösteriyor: «Eski asırlarda çocuk kıyafetlerinin kendine mahsus fazla bir özelliği bulunmuyordu. Kız ve erkek çocuklar tıpkı büyükler biçiminde, kendilerine göre biçilip dikilmiş elbiseler giyerlerdi. Küçük erkek çocukların başlarında kavuklar bulunur, onlar da tıpkı babaları, dedeleri gibi kaftanlarla, binişlerle, şalvarlarla gezerlerdi.»

MÜZE KURMAK, OYUNCAK YAPMAK

Müze kurmak, tarih yazmak benim işim değil, tamam! Ama kültür ürünlerini korumak benim işim, hepimizin işi. Bu ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuş çevreler hep «muhafazakar» olduklarıyla övünürler, ama neyi «muhafaza» ettikleri bir türlü anlaşılmaz. «Muhafazakarlık da bir bilinç işidir» diyen kimdi?

Perşembe sabahı **Sadberk Hanım Müzesi**'ne giderken belediye otobüsünde işte bunları düşünüyordum. Saat 9.00'da yola düşmüştüm. Saat 10.30 sularında müzeye ulaşıyorum. Müdür tarafından kabul edilmeyi beklerken müzenin satış bölümünde eski bir tanıdıkla karşılaşıyorum. Kütahya Müzesi'nde gördüğüm Frig kuşu. Boyanmış, sırlanmış, seramik süs eşyası olmuş, uçup bu müzenin hediyelik eşya raflarına konmuş. Bu güzel sürprizi hazırlayan da Kütahyalı «ateş ustası» Sıtkı Olçar. Kendini ve yapıtını tanıtmak için birkaç sayfalık güzel bir broşür de bastırmış (oyuncak fabrikatörlerine ibret olsun). 42 yaşındaki usta İznik ve Kütahya çinilerindeki, Çanakkale seramiklerindeki eski desen ve formlara kendi yorumlarıyla yeniden yaşam kazandırmak istediğini, eskiyi hedef alarak yeniye yöneldiğini belirtiyor. Bursa, Ankara, İstanbul

sergilerinden başka Fransa'da, İngiltere'de, Japonya' da da kişisel sergiler açan usta Kütahya çiniciliğine çağdaş boyutlar getirmeye çalıştığını söylüyor (bunlar broşürdeki kendi anlatımları). Yani «tutucu» değil, koruyucu, yorumcu, yenilikçi.

Kütahya'dan Büyükdere'ye uçan kuş insana neler düşündürüyor! Büyükdere'deki Azaryan Yalısı da gün gelip Türkiye'nin ilk özel müzesi olacağını hiç düşünmemişti herhalde. Ama gerek Sadberk Hanım, gerek Hüseyin Bey bir şeyler düşünmüş olmalılar ki, birinin Türk elişleri, diğerinin antik yapıtlar koleksiyonu bu çatı altında zengin bir müze oluşturmuş! Tıpkı Çelik Gülersoy'un kitap koleksiyonunun görkemli İstanbul Kitaplığı'nı oluşturması gibi.

Müze kurmak, kitaplık açmak kolay iş değil, herkesin harcı değil, tamam! Ama en azından koleksiyonculuğun bu ülkede neden ilgi görmediğini anlamak da kolay değil. Bir tek pul koleksiyonculuğunda adımız geçiyor galiba, onun dışında kayda değer özel koleksiyonlarımız yok gibi, varsa da gün ışığına çıkmıyor. Belki ancak yeni yeni...

Arkeolog Tanju Anlağan'la birlikte müzeyi geziyoruz. Bu müzeye ben Sevgi Gönül'e ulaşmak ve ondan kendi müzemize destek istemek için gelmiştim, ama müzede oyuncak bulacağımı hiç düşünmemiştim doğrusu. Bugün hep düşünmediklerimin başıma gelmesi ne güzel! Roma Çağına ait 10-15 santim boyunda kemik kuklalarla karşılaşmak da şaşırtıcı. Aynı çağa ait 15-20 santim boyundaki pişmiş topraktan tekerlekli horoz ise tanıdık. Roma Çağı'na ait şu küçük heykelciklerin hepsi Tanrı figürü, oyuncakla ilgisi yok. «Horoz üzerindeki Eros» da yine dinsel figür; orada ne işi olduğu belli olmasa bile, oyuncak olmadığı belli! Ya şu taştan oyun zarları, üzerlerinde tavla zarı gibi sayılar var. Arkeolojik buluntularda neyin oyuncak sayılacağının tartışmalı olduğunu Tanju Anlağan da kabul ediyor. Söz gelimi şu gladyatör heykelcikleri ile kurşun asker gibi oynanmış olabilir de, olmayabilir de. Ama üzerinde uzanmış çocuk kabartması olan şu çıngırak, Helenistik Çağ'a ait, ses de çıkarıyor üstelik, kesinlikle oyuncak ol-

malı. Arkaik Çağ'a ait minyatür kapları çocuk mezarlarında bulmuşlar diye oyuncak saymayacak mıyız yani? İ.Ö. 6. yüzyılda kızlar evcilik oyunu oynamıyorlar mıydı yoksa? Roma Çağı'nda oğlanlar eklemli süvari heykelciğiyle savaş oyunu oynamıyorlar mıydı acaba?

Bu tartışma böyle sürer gider. Ama ben Sarıyer'den kalkıp Topkapı'ya konmak zorundayım. Taksiye ve Tanrıya tam bir saat bağışladıktan sonra *Emsa Oyuncak* Fabrikasındayım. Genel Müdür Yılmaz Kayacan ve firma sahibi Savaş Ören tarafından karşılanıyorum. Fabrika Türkiye'deki ilk üçten biri. Bir diğeri *Pilsan*, sahibi Faruk Çetinalp'le dün görüştüm.

Savaş Ören (50) Emsa'yı anlatıyor:

«Bu şirket 1966'dan beri faaliyette, ondan öncesi de vardı, ama el presleriyle küçük şeyler yapılıyordu. Zaman içinde iyice oyuncağa yöneldik. Artık Avrupa çapında mal üretiyoruz, Hong Kong ve Tayvan'dan çok ilerdeyiz.»

«62'de Almanya'ya okumaya gittim, okuyamadım. BMW'de çalıştım bir süre, sonra Hollanda'ya geçtim, orada plastik işine girmemi tavsiye ettiler bana. 66'da dönünce küçük bir plastik işi başlattım. Önce ortak başladık, sonra ortağımdan ayrıldım. Günde on sekiz-yirmi saat çalışıyordum. Sekiz yıl sonra meyva vermeye başladı çabam. 1976'da pilli oyuncağa başladık. Kalıbın yapılması üç yıl sürüyordu. 82'ye kadar pilli ve mekanik oyuncaklarla uğraştık. Hobby adını verdiğim, Avrupa'da noper denilen oyuncağı yaptık. Amacım zekayla ilgili çalışmaya devam etmek. Elektronik oyuncağa geçmemeye kararlıyım. Onu da başkası yapsın, yapabilirse. Oyuncak sanayiinde çöküntü geçirmeyen tek 'linye' zeka oyuncağı. Zeka oyuncağı mümkün değil düşüş göstermez.»

«Bizim ilk ürettiklerimiz minyatür telefon, çay takımı, borazan, ufak kamyon filandı. Ben zeka oyuncağına gönül verdim. Zaten artık tek bir konu üzerinde yoğunlaşmaya çalışıyorum. Amacım da ilerde yalnızca bu işi yapmak. Kalite de ancak bir konuda ihtisaslaşınca ortaya çıkıyor. *Lego* firması bizi etkilemez artık. Lego Türkiye pazarını kaybedince çıl-

dırdı. Lego'yu biz Türkiye'de sattırmıyoruz artık, malımıza da, markamıza da güveniyoruz.»

«Oyuncak sanayii komplikasyonları çok olan bir sanayidir. Kalıp çok pahalı, iyi kalıpçı çok az. Almanya'da bir tekerlek fabrikası vardır, oyuncak yapan herkes tekerleği oradan alır. Biz ise herşeyi kendimiz yapıyoruz. Buna rağmen dev firmalar bu sanayie girmez, çünkü rantabl değildir. Mesela Koç, Sabancı girmez bu alana. Bizdeki kadar kalıbı yapmaya ömürleri yetmez zaten. Bu, kendi bünyesinden artarak büyüyen bir sanayi dalıdır. Bu işin ticaretinde de peşin para yoktur, altı ay vade verilir. Bütün bunlara rağmen ihracat yapabiliyoruz hem de Araplara değil, İtalya'ya, İngiltere'ye. Bugün markamız, adımız her yerde biliniyor.»

«Biz ne öğreniyorsak batıdan öğreniyoruz. Önce gıda, sonra oyuncak geliyor batıda. Orada ana baba gıdanın ardından oyuncak alıyor çocuğuna, giyim kuşamdan önce. Demek ki ülkenin kültür seviyesine bağlı bu iş. Eğitime önem vermeden oyuncağın önemini kavrayamayız. Eğitim düzeyi oyuncağı da yükseltecek. Ben çocukları sevdiğim için girdim bu işe. Oyuncağı da severim. Sabah akşam oyuncak düşündüğümü herkes bilir. Zeka oyuncaklarına yönelişim de bu sevgiden.»

Bugün bana bir kişi daha sevgiden söz edecek.

Ama önce dünü anlatmalıyım. Hatta İstanbul'daki ilk günümü.

PLASTİK CENNET

İstanbul'da ekonomik yaşamın kalbinin işhanlarında attığını çoktan öğrendim. Han deyip geçmiyorum artık, hanlarda iş var! Şiirden eser yoksa da.

Üç Kapılı Selamet Han'ın önüme çıkan ilk kapısından girip Alaattin Zincirkıran'ı soruyorum. Kahraman Han'da bulabilir miyim? Rastlantı bu ya, konuştuğum kişide oyuncakçı –ne rastlantısı, dükkanının önündeyim!–, üstelik toptancı.

Lütfü Zıplar şu *Tunalı Kardeşler* firmasının sahiplerinden. Yedi yıldır oyuncak ticareti yaptığını söylüyor. Toptancı olarak bütün Türkiye'ye oyuncak veriyorlarmış. «En çok zeka oyunu, tabanca türleri, damperli çeşitleri, ayrıca *Fatoş*'un ve *Emsa*'nın ürünleri satıyor» diyor. «Anadolu biraz ucuza kaçar, İstanbul lüks mal ister.» Lütfü Zıplar yanıma bir çırak katıp beni aradığım kişiye gönderecek, şimdi iş vakti, mal geliyor, mal gidiyor, sohbete vakit yok, zaman para kazanma zamanı. «Oyuncak şu anda çağ atlıyor Türkiye'de. Avrupa malı oyuncak satmak bize daha kârlı. Avrupa'dan her çeşit oyuncak geliyor, hem de ucuza. Alan da kazançlı, satan da.»

Fetva Yokuşu'nu güç bela tırmanıyorum çocukla birlikte. Kahraman Han'ın arka sokaktaki kapısından girip üç kat çıktığımızda ön sokağa bakan birinci katına ulaşıyoruz. Az önce Tahtakale'deydik, şimdi Mercan'dayız. Bendeniz az sonra da Süleymaniye'de olacağım. İstanbul kaç tepe ise, tepe tepe bitmiyor. Belki hep aynı tepenin tepesinde dönenip duruyorum da haberim yok. Sol bacağım da fena halde ağrıyor. Şu çocuk da biraz yavaşlasa.

Sabah sabah bu sabuklamalar evdeki planların ve sinirlerin bozulmasından.

Alaattin Zincirkıran –altmış yaşlarında– oyuncakçılar derneğinin saymanı. Derneğin gitgide önem kazandığını, bazı işlerin dernekten belge almaya bağlandığını, mesela geçenlerde Yunanistan'dan vize alamayan bir arkadaşlarının derneğin verdiği belge ile şıp diye alabildiğini anlatıyor. Peki derneğin bu sektörü disiplin altına sokması? Ondan pek umut yok işte! «Standart getiriliyor, ama Türkiye'de zor yerleşir. Mesela Kara Şimşek hurdadan yapılıyor. Oyuncakta hurda plastik kullanmak yasak, ama kullanılıyor. Başka bir misal: İthalatta % 50 gümrük % 35'e indi on beş gün önce. Ama fiyatlar inmedi yerli oyuncakta. Büyük firmalar az satmaya razı oluyor, ama fiyatı düşürmüyor. Biz ise küçük şeyler imal ediyoruz, çok da ucuza veriyoruz. Avrupalı bunları tarihi eser gibi görür, yapmaz bile. 350 liraya su sıkan hesap makinası

oyuncak satıyoruz biz.Yabancı firmaların oyuncakları hem iyi, hem ucuz. Biz AT'ye girdiğimizde kesin batarız. İran, Irak savaşı sırasında bizden çok oyuncak aldı. Şu anda bizden değil Hongkong'tan alıyorlar. Biz ucuz malı içerde gene satarız. Ama plastik, elektrik, karton öyle zam yiyor ki, daha ucuza mal etmeye imkan yok. Petkim'in malı kaliteli, ama öyle sık zam yapıyor ki arkadaşlar fiyat listesi değiştirmeye yetişemiyorlar. Gazeteleri batırmak için kartona habire zam yaptılar, sonunda bizi batırdılar. Elektrik, su desen, inanılmaz fiyatlara!»

Alaattin Zincirkıran 1964'te cep aynası ve tenekeden çocuk saati yaparak bu işe başladığını söylüyor. Cep aynası sözü hemen ilgimi çekiyor. Sırtı teneke kaplı yuvarlak cep aynalarını kim anımsamaz! Şiirlere, öykülere girmiştir. Anadolu gençleri pantalonlarının arka cebinde az mı cep aynası kırmışlardır! Ayna-tarak ikilisi Anadolu'da seyyar satıcıların, çerçilerin önde gelen malıydı, camekanların süsüydü. Alaattin Zincirkıran da Anadolu'yu az gezmemiş zaten. Kendisi anlatıyor:

«68'de *Gürel*'in ortağı olarak faaliyete geçtim. Gürel'le ortaklığımız 82'ye kadar devam etti, 82'de *Oğuz Oyuncak*'ı kurdum. Gürel'le birlikte 81'e kadar teneke oyuncak yaptık, 81'den sonra plastiğe döndük. Anadolu'da kaza kaza, vilayet vilayet dolaşarak malımızın tanıtımını ve ticaretini yaptım. Taşrada şimdi oyuncakçı olanlar eskiden hırdavatçıydı, onları oyuncağa ben döndürdüm. İzmir, Konya, Adana, Antep. Sırf oyuncakçı bizde çok azdır zaten. Perakendeci tuhafiyeciler, kırtasiyeciler oyuncak satar genellikle.»

Zincirkıran'a günümüzde hangi oyuncakların en çok arandığını soruyorum.

«Genelde oğlan çocuk araba, tüfek, tabanca, lego ve son yılların modası olan oyuncakları istiyor. Raket çok gidiyor mesela, büyük rağbet var rakete. Kara Şimşek çok moda olmuştu bir ara, hâlâ devam ediyor. Kız çocuklar için başta bebek, bir de takımlar, üçüncü olarak da legolar. Televizyon çok etkiliyor çocukları.»

★★★

Bugün cuma, elimi çabuk tutmalıyım. Esnafın «cumaya» gitmesi bana çok zaman kaybettirebilir, üstelik ertesi gün de yarım gün çalışıyorlar.

Sokakları şaşırmamak için gene Prof. Cemil Birsel Caddesi'nden giriyorum Tahtakale'ye. Mercan'da yeni açılan kargo servisine elimdeki koca kutuyu teslim edip Süleymaniye'ye yöneliyorum. Geçtiğim her yerde plastik egemen. Sabahın bu saatinde plastiğin doğayı nasıl tahrip ettiği türünden spekülasyonlar yapmaya gücüm yok, burada kendimi plastik soluyor gibi hissetsem bile. Hemen Zincirkıran'ın işyerine uğrayıp elimdeki son birkaç adresi doğrulatmalıyım. Ne yazık ki, Hamdi Dündar konusunda gene bir ilerleme yok. Bu en eski oyuncakçıyı bulma umudum bir parlayıp bir sönüyor. Teneke topaç yapan Avadis Çakar'ı bulmama olanak yokmuş, işi çoktan bırakmış. Tahta oyuncak yapan Naci Baydar'ın kaydına hiçbir yerde rastlanmıyor. Zaten sorun da bu değil mi: Hiçbir kayıt olmaması!

Yolumun üstüne çıkan *Kamer Plastik*'e uğruyorum. Baştan beri hep aynı plastik topu yaptıklarını söyleyerek beni başlarından savıyorlar. Yine oralarda *Ayşin Bebek*'e giriyorum. Ayşe Ahrazoğlu plastikten basit bebekler yaparak işe 1977'de başladığını anlatıyor. «Eğlence olarak başlamıştık, sonra işe döndü. 80'lerin başında imalatı bıraktık, toptancılığa girdik. Her türlü oyuncağı satıyoruz. Şimdi zeka oyuncakları çok aranıyor. Erkek de kız da zeka oyuncağı istiyor. Bir de televizyon çok etkiliyor çocukları, ne görürlerse hemen istiyorlar.»

Tahtakale'ye yöneliyorum yeniden. Yavaşça Şahin Sokak'ın başında *Fen Oyuncak*'ı buluyorum. Feyzi Dede (62) kurmuş, şimdi Adem Dede (35) sürdürüyor. «Babam mutfak eşyası ve oyuncakla uğraşmış senelerce, 27-28 sene. Yalnızca oyuncakla uğraşmaya başlaması on sekiz yıl oluyor, 1972'de. İmalata geçmesi de aşağı yukarı aynı seneler. Şişirme Mercedes vardı, çocuklar tel takar sürerdi, düzinesi 8,5 liraya. Merkepler vardı, çuval çuval satılırdı. Plastik testi vardı, basit

bebekler, horozlar. 74-84 arasında çok çeşit çıktı, kalıp ucuzdu, hammadde ucuzdu. Çay takımları, gelişmiş bebekler, okul sezonunda matara, beslenme çantası, 80'li yıllarda zeka oyuncakları. Bizim imalatımız yazın kova-kürek, okul zamanı beslenme ve aksesuarı, kış sezonunda çay setleri, makyaj setleri, şimdi eğitici oyuncaklar... Oyuncak sanayiinde nesil yenilendi. Ben şimdi zeka oyuncağı yapıyorum, babamın zamanında oyuncak kağnı yapılıyordu. Makina parkı da yenilendi, kalıp kalitesi düzeldi, yerli makinalar yapıldı. Gene de Türkiye'de oyuncak gereken gelişmeyi göstermedi. Oyuncak satışı, televizyonda ne zaman çocuk programları başladı, işte o zaman arttı. Anadolu'da gene basit ve ucuz oyuncakları tercih ediyorlar. Bir makalede Almanya'da savaştan sağlam çıkan iki sanayiden birinin oyuncak sanayii olduğunu okuyunca bu işe iyice yöneldim. Oyuncak daha da iyi gelişebilir bizde. Ama mesela ambalaj sanayii Türkiye'de pahalı, elektronik oyuncakların iç devreleri çok pahalı, ithal geliyor, burada monte ediliyor. İthalat bizim işimizi zorlaştırdı, bizi sıkıştırdı. Rafta ithal oyuncak arttıkça yerli oyuncak azalmaya başladı. Dükkanların yer kapasitesi sınırlıdır bizde.» Şu daracık sokaklarda yürümeye çalışırken, o küçücük dükkanlara girip çıkarken bu sınırlılığı ben de yaşıyorum. Ve bu sınırlı mekanların nasıl olup da Türk ekonomisinin kalbini oluşturduğunu kavrayamıyorum. Nüfusun büyük sayılarla artmasına karşılık üretimin küçük sayılarla ilerlemesi çelişkisi de cabası.

Tahtakale'de Yalçın'a uğruyorum yeniden. İlk gün de gelir gelmez uğramış, benim için bir şeyler bulup bulamadığını sormuştum. «Size bir tahta kale sakladım» demişti. Yerli bir tahta kale gerçekten, ama oyuncaktan çok vitrin süsüne benziyor, pek hoşlanmıyorum doğrusu. Canım sıkkın, başka birşey olup olmadığını soruyorum, yok diyor kesinlikle. Ve dükkanına girerken beni kırk yıllık dostu gibi karşılayan Yalçın Özkazan, yanında kaldığım iki saat içinde –inanılmaz biçimde– kıyıdan, köşeden, tavan arasından eski oyuncaklar çıkararak

beni gene şaşırtıyor.

Sabuncu Han'da işim bitmiyor. *Yalçın Oyuncak*'tan çıkıp *Nil İtriyat*'a giriyorum. Mario ve Beno Frayman kardeşlerden bebek yapımcısı Osman Ergelber hakkında bilgi alacağım. Önce Mario Frayman anlatıyor: «Osman Beyin *Egenil Plastik ve Oyuncak Sanayii* firması bebek imal ediyordu, yaklaşık 150 çeşit ufak 'et bebek'. Biz onların pazarlamasını yapıyorduk 75-85 arasında. 85'ten itibaren onlar işi bıraktı, biz de dağıtımını bıraktık. Şimdi biz ithal oyuncak getiriyoruz. Fransa'dan *Majorette* firmasının arabalarını ithal ediyoruz.»

Beno Frayman bana Osmanlıda oyuncağın ne durumda olduğunu soruyor. Bu soruyu yönelten ilk kişi. Oyuncağın hiç olmamasına «ihtimal veremiyor», ama az olmasının sonuçlarını yorumluyor: «Türkiye o kadar yüzyıl oyuncaksız yaşadığı için, münevver kişilerde bile yeni yeni yerleşmeye başladı oyuncak.» Ve sonra, şimdiye kadar duyduğum en sosyal psikolojik gözlemi dile getiriyor: «Biz kabiliyetli insanlarız, ama kabiliyetimizi göstermek için sıkışmamız lazım.» Bunu izleyen sözleri, ithalatın kamçılayıcı etkisi olacağı yönünde bilinen şeyler. Ama önceki gözlemi ya da yargısı üzerinde durmakta yarar olduğunu sanıyorum: Biz sıkışmadan kendimizi göstermeyiz!

★★★

İstanbul'a gelişimin ertesi günü, ilk günün bozgunuyla, biraz keyifsiz çıkıyorum yola. Bugün Tahtakale'ye hiç bulaşmasam diye düşünüyorum. Elimde bir Karaköy adresi var, iyi ya, ver elini Karaköy! Galata Köprüsü'nü geçerken burnuma balık kokusu geliyor aşağılardan. Üniversite sınavı için (her üniversitenin kendi giriş sınavını kendisinin yaptığı yıllarda) İstanbul'a gelişimi anımsatıyor bana. Köprü altında balık-ekmek yemiştik soğanla, üniversite adayı birkaç genç.

«Ben üniversiteyi Almanya'da okudum, elektrik mühendisiyim. Münih'te okurken, 50'li yıllardı, tanıştığım bir Alman'ın kayınpederi Nürnberg'de oyuncakçıydı, kayınpederi

ölünce yerine geçti, ayrıca kendisi de bir fabrika kurdu. Şu anda Almanya'nın en büyük oyuncakçılarından biridir. Bana da bu işe girmemi önerdi. 1977'de kendi makinasını ve bazı kalıplarını bana verdi, böylece ben de oyuncakçı oldum.»

Süheyl Erkman –altmış yaşlarında– böyle anlatıyor kendini. Karaköy'de Necatibey Caddesi'ndeki konforlu işyerinde görüşüyoruz. Son derece şık ve kibar. Tek işi oyuncak değil, elektronik alet ticareti de yapıyor, zaten firma bir anonim ortaklık. *Big Plastik* özellikle oyuncak dalında üretim yapıyor ve Alman *BIG Spielwaren-Fabrik* ile ortak çalışmaları var. Fabrikaları Gebze'de. Ben de bu bilgileri Big Plastik'in kataloğundan alıyorum. Böylece ilk kez kataloğu olan bir firmayla karşılaşmış oluyorum (diğerlerinden ya olmadığı ya da basımda olduğu yanıtını almıştım, çoğunun çoğaltılmış bir üretim listeleri bile yoktu).

Big'in kataloğunda otuz dört parça oyuncak saydım. Süheyl Erkman da otuz çeşit oyuncakları olduğunu söylüyordu. «İlk olarak tekerlekleri hareketli cip modeli, sonra inşaat kamyonu yaptık.» Ya ihracat? «Dört yıldır ihracat da yapıyoruz. Yapmasaydık batardık zaten. Ama biz kapasitemizi tam olarak kullanamıyoruz, onun için daha çok fason imalata ve ihracata kayıyoruz. İhracatın kötü tarafı fiyatların düşük olması, sebebi de bizim günde bir vardiya çalışmamız, oysa orada adamlar günde 24 saat çalışıyorlar. Onun için onlar makinalarını en fazla beş yılda bir yeniliyorlar, biz yirmi yıllık makinalarla çalışıyoruz. Bu şartlarda Ortak Pazar'a nasıl gireriz? Teknoloji ürünü denebilecek oyuncaklarda biz onlarla başa çıkamayız.»

«İthalata gelince, Türkiye'de yapılmayan oyuncaklar var, elektronik oyuncak gibi, elektrikle yürüyen oyuncaklar, bisikletler gibi. Bunlar dışardan geliyor, çünkü biz yapamıyoruz. Bunları zaten hali vakti yerinde olan kişiler alıyor. Ama ithalatta da bir sorun var. Oyuncak yükte hafif, ama hacimli bir nesnedir, nakliyesi çok tutar. Bu da maliyeti etkiliyor. Şu anda hem ihracatçı, hem ithalatcı için nakliye en büyük so-

run. Biz oyuncak ihraç ettik, Suriye'ye, İsrail'e yolladık.»

«Bizim kalıplar Almanya'dan geliyor, hatta ihraç edeceğimiz oyuncak için kalıpları geçici olarak ithal ediyoruz. TUF Almanya'da TSE anlamında bir sembol. Bizim ürünlerimiz TUF standartlarına göredir. Zaten iyi oyuncak da ancak böyle yapılabilir. Almanya'da bir oyuncak yapımcısı her yıl düzenlenen fuarda en az dört-beş yeni ürününü sergiler. Her fabrikanın modelisti, reklamcısı, psikoloğu vardır.»

Psikolog mu diye soruyorum emin olmak için.

«Evet, psikolog. Alman arkadaşıma bir defasında gerekli mi bu genç bayan diye sordum. Psikolog benim için çok önemli, ondan vazgeçemem dedi.» Peki ama neden diye ısrar ediyorum. «Oyuncak çocuk için çok önemli de ondan. Çocuğa oyalanma imkanı veriyor, bu arada birçok şey öğrenmesini sağlıyor, bu da onun ilerdeki eğitimini etkiliyor. Ama çocuk o oyuncaktan bıkınca aile yenisini alabilecek güçte olacak mı? İşte sorun bu. Bu da ailenin gelir düzeyiyle ilgili. Türkiye'de bugünkü şartlar altında çok zor.»

Süheyl Erkman'a göre, «Oyuncak refah işi, refah toplumu değilseniz oyuncağınız da olmaz.» Peki bizim hiç oyuncağımız olmayacak mı? Yanıt: «Türkiye'de oyuncağın gelişebilmesi için en başta milli gelirin artması gerek. Halk önce yeme içme, beyaz eşya, giyim kuşam ihtiyacını giderecek. Oyuncağa sonra geliyor sıra.»

★★★

Fabrikası Avcılar'da, bürosu Tahtakalede olan, oyuncak işinde adı çok geçen bir firma var: *Seloplast*. Üç Kapılı Selamet Han'ın en üst katında firmanın sahibini bekliyorum.

İsmail Hakkı Gürkan (45) işini coşkuyla anlatıyor:

«Ben eczacıyım. Eskiden ilaç fabrikaları için ambalaj malzemesi yapardım. Baba olduktan sonra oyuncağın anlamını kavradım, oyuncak işine girdim. Yıl 1981. İlk yaptığım, çocukların beslenmede kullandığı matara.»

«Ben psikolojik olarak çok araştırıyorum oyuncağı. Bizde

büyük oyuncak aranıyor, küçük şey cazip gelmiyor Türk milletine. Ana baba oyuncak evde dağınıklık yaratsın istemiyor. O yüzden demonte oyuncak bize göre değil. Ben kız çocuklar için mutfak takımı, market sepeti, hediye sepeti, makyaj takımı yapıyorum. Bunlar eğitici oyuncaklar. Ayrıca talep var diye pilli arabalar yapıyoruz. Ama bu tür oyuncak çok yararlı değil. Bizim halkımız her yeri tamam oyuncak istiyor. Halbuki Avrupa, Japonya eksik bırakılmış oyuncağa yöneliyor. Avrupa bitmiş değil demonte oyuncağa önem veriyor, çocuğun kendisi monte etsin diye. Bunun nedeni çocuğun hayal gücünü geliştirmek. Bizde ise ana baba çocuğa oyuncağı ağzını kapamak için alıyor.»

«Bizde oyuncak dışarıyı taklit biçiminde. Ama ben aynısını yapmıyorum hiç olmazsa. Türkiye'nin yapısına uydurmaya çalışıyorum. Biz ihracat da yaptık bir ara, Irak'a. Ama oyuncak sanayiinde plan yapamıyorsunuz. Girdiler beklenmedik anda artıyor. Ancak enflasyon oturunca ileriye yönelik çalışma yapabileceğiz. Oyuncakta yenilik yapmak zor, pahalıya mal oluyor. Babadan, dededen kalma modeller devam ediyor. Türkiye'deki oyuncak çeşidi dünyanın hiçbir yerinde yok. Mesela bir İspanya'da, İtalya'da, Yunanistan'da bizdeki kadar çeşit yoktur. Nedeni, çok firma var, eski kalıplar hâlâ kullanılıyor. Bizde çeşit sayı olarak çok fazla. Hele bir de ithalat geldi, her çeşit oyuncak var artık. Bir tür programsızlık demektir bu.»

«Oyuncak yatırımı hiçbir zaman büyümüyor, yani fazla yatırıma girilmiyor oyuncakta. On çeşit oyuncak yapıyorsak mesela, yüz çeşide geçemeyiz. Çok büyük yatırım olmaz oyuncakta. Hem bakın Japonya bıraktı, Hongkong bırakmak üzere. Şimdi Tayvan yapıyor, Çin yapıyor. Bilgisayar bütün oyuncakları silip atıyor. Bilgisayar oyunları daha ilginç geliyor herkese. Türkiye'de belli bir kesimin çocukları oyuncağı oynamadan öbür tarafa geçecek, yani bilgisayara. Ayrıca televizyon çok etkili. Bizde kimse reklam yapmaz, çok pahalı. Zaten herhangi bir filmde gördüğü şeyi hemen istiyor ço-

cuklar.»

Türkiye-Avrupa, biz-onlar karşılaştırmasını ne çok duyuyorum. Ama hep bizden geliyor bu karşılaştırma ve yargılar. Bir yabancı ne düşünürdü, nasıl bir karşılaştırma yapardı, bilmiyorum derken sonunda onu da öğreniyorum.

Yenibosna'da bir «yabancı»nın arabasıyla dönüyorum kente. Elektronik mühendisi, Amsterdam'da oturuyor, çok güzel İngilizce, çok iyi Türkçe konuşuyor. Ailesinin üç uluslu olduğunu söylüyor. Yaptığı iş de çok uluslu. Türkiye'ye sigara, şampuan, traş losyonu ithal eden bir firmaları varmış, ortakları bir de Türkiye'den ihracat yapan firma kurmayı önermişler. «İthalatla çok iyi kazanıyorduk, neden ihracat da yapalım istediler anlamıyorum» diyor. Türkiye'deki dağınıklıktan, plansızlıktan, pahalılıktan, kalitesizlikten yakınıyor.

Lüks arabada, klasik müzik eşliğinde, hafif aksanlı Türkçesiyle «ekonomi politik» dersi vermeyi sürdürüyor genç Avrupalı, Türkiye'den Güney Afrika'ya oyuncak ihraç etmenin gururuyla: «Biz, Türkiye'ye beş yıl önce geldik, üç buçuk yılda Türkiye'nin en büyük pazarlama firması olduk. Yabancı biri Türkiye'de üç buçuk yılda en büyük olabiliyorsa, bu ülkede kimse işini profesyonelce yapmıyor demektir.»

Bu genç, yakışıklı, iyi giyimli, nazik jestli, kibar tavırlı adam beni Aksaray kavşağında iyice karışmış kafamla bırakıp kendisi Ramada Oteli'ne yöneliyor.

Aksaray'da yaşlı biriyle randevum var...

Çarşamba... Öğleden sonra saat 3'de giriyorum Recep Ersan'ın evine. O andan itibaren İstanbul'u dinlemek Recep Ersan'ı dinlemek oluyor. İlk bir saati sağlık sorunlarını konuşarak geçiriyoruz. Sağlık öykülerini anlatmaya on yıl öncesinden başladığı için bugünkü durumuna ancak bir saatte gelebiliyoruz. (Rahmetli babamın sağlık yakınmalarını dinlemeyişime şimdi daha çok yanıyorum.) Ciddi bir sağlık sorunu olmadığını öğrenir öğrenmez de –son muayene ve tahlillerinde kötü hiçbirşey çıkmamış– tavrımı koyuyorum: «Recep Bey, geçen görüşmemizde çok genel konuşmuştuk, şimdi bana özellikle bebek konusunu anlatmanızı rica ediyorum.» Dört saat sonra evinden ayrılırken, Recep Ersan yine kendi bildiği gibi konuşmuş, kendi istediğini anlatmış, beni yine atlatmıştı. Üstelik bir de neden ses alma aygıtıyla gelmediğimi sorarak bana çıkışmıştı, sanki söylediklerinin hepsi benim için de kayda değermiş gibi...

Ne var ki, bu adam çok önemli bir tanık. Hatta yaşayan bir numaralı tanık. Çok zeki olduğu, bir ölçüde yaratıcı da olduğu, Türkiye'de oyuncağın gelişimine önemli katkılarda bulunduğu belli. Üstelik belleği de hâlâ çok güçlü. Dolasıyla onu dinlemek zorundayız. Kendisini anlatmayı çok sevmesi, ilgisiz konuları karıştırması, gereksiz ayrıntılara boğması insanı bunaltıyorsa da, sonuçta elde değerli bir şeyler kaldığını görüyoruz ya...

Bir oyuncak müzemiz olacaksa bir yığın külfeti de olacak elbet.

«Anadolu'da oyuncak yoktu eskiden, oyuncakçı da yoktu. İzmir'de üç dükkan, İstanbul'da yine birkaç tane. İstanbul'da bir tek Eyüp vardı oyuncak merkezi olarak, orada yapılanlar da sayılıydı. Bebeği pek az kimse bilirdi, büyük şehirlerde bile. Zaten bebek de çok az yapılırdı.»

«Bir Macar vardı İstanbul'da, ben gelince yendim onu bebek imalinde, işini kuruttum. Adını tam bilemiyorum, Walter

diye bir Alman Yahudisi vardı, onu da kaçırdım. Bir de ressam Hüseyin Bey vardı, 'Shirley Bebek' yapıyordu, gövdesi pamuk, başı mukavva. En iyisini o yapardı, İspiro'ya satardı bebeklerini, o da ucuza kapatır, adamı istismar ederdi. Ben Giritliyim, Rumca anadilim, bu adamlara boyun eğmedim tabii. Bebek işini elime aldım, sonunda başardım.»

«1939'da harbin başlamasından bir ay sonra bir bebek almıştım, 550 kuruşa, o zaman bir inşaat işçisinin yevmiyesi 25 kuruştu, kızıma vermiştim bebeği, kafası mukavvadan, elleri ayakları da, kadayıf teli gibi otlar vardı eskiden, ondan yapılmıştı. Bir gün bozmuş bebeği, tamiriyle uğraştım yapamadım, aldığım yere gittim, Alman malı dediler, şimdi yok. Benim de işim gücüm yok, bunu yapayım dedim, sekiz ay uğraştım. Bebeğin başı iki parça mukavvadan, mukavvalar birleştirilmiş, boyanmış. 18 bin lira param vardı, hepsini bu ilk tecrübelere harcadım. Yaptığım bebekleri 2,5 liraya bıraktık dükkanlara, o zamanlar İzmir'de üç oyuncakçı vardı. Yıl yine 39-40. Bizimki de mukavva kafalıydı, gövdesini saman doldururduk, kumaşla kaplardık. Çocuk bir iğneyle dokunsa eve ince talaş yayılırdı. 1962'ye kadar bu metotla devam ettik. 51-52 senelerinde ithalata yöneldik. 1960 senesinde plastik makinalarını ithal ettim, plastik bebek imaline başladım. Bebeğin içine koyduğumuz karından basmalı sesi 1942'de yaptım. Bebeğin karnına basınca ses verir. Mam-ma sesine 48'de başladım, 14 sene uğraştım, 62'de başardım. Mamma sesi 62'de inkişaf etti. Mekanizmanın üzerinde West Germany yazar, ama bizim tarafımızdan yapılıyordu.»

«Harp yıllarında tutkalsızlık çektik. Bir mühendis kemikten tutkal imal etmişti o zamanlar. Siyah tutkal geceden ısıtılır, ertesi gün de hafif ateşte eritilirdi. Boza kıvamında olur, içine ithal malı 'litopon' konur, böylece ekmek hamuru kıvamına gelir. Oklavayla yufka açar gibi açılır. Alçıdan yapılmış bir kalıba –içine zeytinyağı sürülmüş– iyice bastırarak yayılır, üstünden taşan kısmı bıçakla kesilir, artanı yeniden hamura katılıp kullanılır. Sonra arka kalıp aynı şe-

kilde yapılır. Bunlar 24 saat kurumaya bırakılır. Sonra iki parça birbirine yapıştırılır, ama önce gözler takılır, gözler alçıdandır, 1960'da plastiği yapıldı. Sonra bu baş zımparalanır, tabanca boyasıyla boyanır, ressam kaşları, kirpikleri boyar. Mukavva kafalar önce macunlanıyordu, boyayı filit pompasıyla sıkıyorduk. Bu pompa suluboyayı fışkırtmayınca ben bir mekanizma geliştirmiştim. Mukavva başın iki parçasını krapon kağıdıyla birleştiriyordum, bu fikri kaynanam vermişti. Plastik başa saç dikmek mesele olmuştu o zamanlar. -Almanya'dan bir makine getirmiştim, ama kullanamıyordum. Ağladığımı hatırlarım, hırsımdan. Sen bunun da çaresini bulursun oğlum diyordum. Sonunda buldum tabii. Başın üst kısmını kestim. Kalıpçılar çok şaştılar buna. O parçaya saçı kolayca dikiyorduk. Başın bu üst parçasını alt kısmına ekleme meselesi çıktı sonra. Önce elektrikle kaynatma usulünü buldum, sonra geçmeli parça yapmayı akıl ettim, meseleyi böylece hallettim.»

«Plastik bebekleri İzmir'de bir Yahudi yaptı önce, 1950' lerde. Makinaları ve malzemeyi gizlice memlekete sokmuştu. 1 veya 1,5 liraydı bu bebekler. İşportaya düşerdi çuvallarla bebek. Bir kamyon dolusu bebek gece gelir, ertesi sabah birkaç saatte satılırdı. Ben çıkınca ortaya o adam işi başka sahaya döndürdü, bebeği bıraktı.»

«Biz haftada bin tane bebek yapardık, muhtelif boy ve elbiseli olarak. Elbisesini Avrupa kataloglardan alır diktirirdik. Ben çok çeşit yapıyordum, dünyada hiçbir fabrika bu kadar çeşit yapamaz. Bizim gibi çeşit çeşit oyuncak yapan yoktur zaten. Onlar hep tek branşta çalışırlar.»

«Avrupa'da başı ve gövdeyi fabrika yapar, sonra saççıya gönderir saç dikilir, sonra gözcüye gider göz takılır. Elbiseler konfeksiyon imalathanesinde dikilir. Bebek elbisesini yapan fabrika koca bir fabrikadır, her şey ölçüye göre yapılır, büyüklerin elbisesi gibi. Elbiseler standarttır, bütün fabrikaların yaptığı bütün bebeklere uyar. Patikleri yapan fabrika da ayrıdır, çorap diken fabrika da. Bizde bunların hepsini biz

yapıyorduk. Birçok şeyi de kendimiz yaratıyorduk. Ben kendi payıma bebeğin birçok parçasını kendim icat ettim. Almanlar görünce alnımdan öpmüştü.»

Recep Ersan iki büyük oyuncak bebek (1968 yapımı), iki «köylü bebek» (1965 yapımı) veriyor bana. Ayrıca dört-beş tane bebek başı (1962 ve 1966 tarihli), üç-dört tane bebek sesi aygıtı (1962 tarihli) veriyor. En önemlisi, evine girer girmez gösterdiği ve «sana vereceğim şeylerin hepsinden daha değerli» dediği, 1946 yapımı bir bebek kafası. Tutkalla kağıt hamuru karışımı bu «taşbebek» başı hâlâ müzemizin en değerli parçası.

Türkiye'nin bu ilk ve en büyük bebek yapımcısının, Türkiye'nin şu andaki en büyük bebek yapımcısından hiç söz etmemiş olması dikkatimi çekiyor. Daha önce de, Fatoş'tan söz etmeyen hiçbir oyuncakçı olmadığı dikkatimi çekmişti.

Fatoş Oyuncak Sanayii'nin başkanı Fatma İnhan'la bu üçüncü görüşmemiz. Daha ilk görüşmemizde oyuncak müzesi konusuna olağanüstü ilgi gösteriyor. İlk kez, oyuncak üreten birinin oyuncak müzesi fikriyle bu kadar ilgilendiğini görüyorum. İlk kez, ürettiği her şeyin örneğini saklamış birini görüyorum. Ayrıca, ürettiklerinin listesini, kataloğunu yapmış ender üreticilerden biri olduğunu da. Yaşam öyküsünü ve kuruluşunun gelişim serüvenini kağıda dökmüş. Aşağıdaki bilgiler onun hazırladığı basın bildirisinden...

Fatoş İnhan 1947'de Ankara'da doğmuş, 1966'da Ankara Koleji'ni bitirmiş, 1968'de Yüksek Mühendis Hikmet İnhan'la evlenmiş, 1969'da anne olmuş. Oğlu Osman için amatörce oyuncaklar üretiyor önce, sonra kocasıyla birlikte küçük bir atölye kuruyor, 1974'de Nurnberg'deki oyuncak fuarına katılıyorlar, 1975'de fabrikaya geçiyor ve ilk kez üstün teknoloji ile bebek üretimine başlıyorlar. 1979'da anonim şirket oluyorlar, 1984'de üretim alanını genişletiyorlar. 1984'de Hikmet İnhan'ın ölümünün adından Fatma İnhan 1985'te yönetim kurulu başkanı oluyor. Aynı yıl eklem hareketli manken bebeklere geçiliyor. 1988'de ilk satış mağazası Ataköy'de açılıyor ve ilk

vitrin yarışmasının birincisi oluyor. 1989'da Sağlık Bakanlığı'nın oyuncak konusundaki yönetmelik çalışmalarına katılan tek sanayici. On beş yılda çeşit sayısını 146'dan 170'e çıkarıyor, yöresel bebek yapımında ilginç bir yenilik yaratıyor.

Yetenekli olabilirsiniz, el beceriniz olabilir, yaratıcı da olabilirsiniz. Ama bütün bunlar bir işi örgütlemeye, işçileri, uzman kadroyu bir araya getirmeye, yapılan ürünü tanıtmaya, satmaya yetmeyebilir. Çok ilginç şeyler yaratabilirsiniz, ama satamayabilirsiniz. İşte bunun gizini merak ediyorum. Bütün bu özellikleri kendinde toplayabilmiş kişiliği merak ediyorum.

«Dünyaya yine gelsem aynı işi yaparım. İnsan yavrusuna çok saygım ve sevgim var. Onları mutlu eden bir şey üretmek çok güzel. Çocuğa bu tür bir hizmet vermek çok zevkli.»

Peki çocuklarımız oyuncağa yeterince kavuşabiliyor mu, istediği oyuncakla oynayabiliyor mu?

«Türkiye'de gerçek oyuncak üretimi ancak Cumhuriyet'ten itibaren başlamış, ondan önce sadece el sanatı olarak kalmış. Bebek hâlâ pek istenmiyor, 'insan sureti' anlayışı ile engelleniyor. On sene öncesine göre yaygınlaştığını söylemek mümkün. Gerçek yaygınlaşması plastik sanayii ile olmuş, kalıpçılık ve seri üretimle.»

Oyuncağın tutulmasını etkileyen etkenler neler?

«Oyuncakta moda olayı var. Batman modası gibi. Komşuda, arkadaşta görmek var. Yeniliğe açık bir çocuğun kendi dürtüsü ile seçmesi var. Kız çocuklarda bebeğin kendisine benzemesi eğilimi egemendir. Çocuk kumral, ana babası ise sarışın bebeği seçmeye yönelir genellikle. Çocuk ise her zaman kendine benzeyen bebeği seçer. Oyuncağı öncelikle ana babanın seçtiği gerçeği artık değişiyor, artık çocuğun da bu seçimde katkısı olduğu görülüyor.»

Geçmişte ne tür şeyler ürettiklerini soruyorum.

«İlk yıllarda yumuşak hayvanlarla başladık, 1971'de. Köpek, fil, ayı, maymun gibi altı çeşit. 1975'e kadar sadece hayvanlarla çalıştık. 75'te sanayileşme ihtiyacını hissede-

rek PVC bebeklere girmeye karar verdik. Hayvanlar ve bebekler çeşitlenerek bugüne kadar geldi.»

Ya Türkiye'de oyuncağın geleceği, ithalatın etkileri?

«İthalatın serbest bırakılması derece derece yapılabilirdi. Zaten emekleyen bir sektörde büyük darbeler yaratabilir şimdiki ani karar. Bu sektörün kadersizliği, birikimin başka sektörlere kaydırılması olasılığıdır. Oyuncaktan kazandığını başka alanlara yatıranlar var. Oyuncak fazlaca ciddiye alınmıyor bizde. Oyuncakla uğraşmayın derlerdi bize bu işe ilk başladığımızda. Oyuncakla hayatını kazanabileceğine kimse inanmazdı.»

Fatma İnhan'la üç ay sonra yeniden görüşeceğiz, hem de bu kez Ankara'da Oyuncak Müzesi'nce düzenlenen panele katılacak ve çok yararlı bir konuşma yapacak. Ertesi gün öğle yemeğini birlikte yiyeceğiz.

ESKİ TOPAÇLAR

Gürel Oyuncak Sanayii'nin sahibi Müstecap Baybörü ve oğlu Ali Baybörü yine çok yakınlık gösteriyorlar bana. Ali Baybörü beni Süleymaniye'deki satış yerinden alıp Yenibosna'daki fabrikaya, oradan da Sefaköy'deki, Nekur'a götürüyor. O arada Alasya firmasıyla haberleşmemi de sağlıyor. Böylece Türkiye'de metal oyuncak üreten üç firmayla yeniden ilişki kurmuş oluyorum.

Sefaköy'deki *Nekur Oyuncak Fabrikası*'nı kendi başıma dünyada bulamazdım. Sadece çok uzaklarda olduğundan değil, ortalıkta fabrikanın varlığını, kimliğini belirten hiçbir işaretin olmamasından da. Aynı sıkıntıyı Emsa'da, Pilsan'da, Alasya'da, Kehribar'da, daha birçoğunda da çekmiştim. İrili ufaklı fabrikalar kuruyorlar, bir tek tanıtıcı levha koymuyorlar. Hayret!

Koral Bilimsel elli yaşlarında, inşaat mühendisi. Nekur'un kurucusu Nevzat Kurt da inşaat mühendisiymiş. 1987'de 67

yaşında ölmüş. 1961'de kurduğu fabrikada yaptığı oyuncaklar hep ulaşım aracı: «Polis otosu, itfaiye otosu, ambulans, kamyonet, pikap, büyük ambulans, merdivenli servis arabası, motorsiklet, jip, jet otomobil, jet uçağı, uçan daire, merdivenli itfaiye arabası.»

Koral Bilimsel kayınpederinin ölümünden sonra bir aile şirketi kurduklarını, işi böyle sürdürdüklerini anlatıyor. «Ben 84'de işe girdim, ben de seviyorum bu işi. Ama yeni çeşitlerimizde plastiğe yöneliyoruz. Artık sırf plastiğe geçeceğiz yakında. Datsun polis oto, Datsun oto, Kara Şimşek otomobil yapıyoruz şimdi. Üçü de mekanik oyuncaktır, sürtmeli de tabir edilir. Teneke oyuncakta işlem çok, bir arabanın gövdesinde on ayrı işlem var, bu da işçilik maliyetini arttırıyor. Oysa bir plastik gövde tek kalıptır, bir defada gövdeyi alırsın.»

«Bizim müşterimiz Anadolu müşterisidir. Anadolu teneke oyuncağı tercih eder, sağlamlığı için. Büyükşehir ise plastiği tercih ediyor.»

Koral Bilimsel beni arabasıyla tren istasyonuna bırakıyor. Birden kendimi Avrupa'da gibi hissediyorum. Stockholm' dayız sanki, Skagos'tan Central'a gider gibi Florya'dan Yenikapı'ya on beş dakikada ulaşıyoruz, oradan Aksaray'a yürüyorum. İşte o yorgunlukla bankamatikten para çekmeye kalkışıyor, şaşırıyorum. Vakit gece...

★★★

Cumartesi sabahı Aksaray'dan Kabataş'a uçarcasına gidiyorum, elbette yine taksiyle. Acele etmem gerek. Muzaffer Neçevik beni evinde bekliyor, çıkmadan yakalayabilirsem bana ayırdığı tahta oyuncakları alabileceğim.

«Kapalıçarşı'da gayrimüslim biri tahta at satardı, kardeşim Hayri'nin dükkanı için alırdık. Mehmet Tüten vardı, sırf tahta oyuncak yapardı, Darüşşafaka Caddesi'nde kendi apartmanının altındaki özel yerinde. Bizden çok önce başlamıştı o, 1940'larda.»

Muzaffer Neçevik ayaküstü başka birşey daha anımsıyor:

«Eskiden tahta toplar vardı, yaylı, içine tahta mermi konulur, atılırdı. Bu iki tekerlekli top arabalarından çok yaptık.»

Eminönü tarafına geçiyorum yeniden. Süleymaniye'de Alasya'nın satış mağazasında beni bekliyorlar. Vedat ve Sedat Alasya kardeşler amcalarının yanında yetişmişler. Vedat Alasya (30) anlatıyor: «Ben seviyorum oyuncağı. Çocuk için oyuncak beslenmeden sonra gelmeli. Oyuncağın değeri farkediliyor artık. İthal oyuncak bunda çok etkili oldu. Son beş yıldan bu yana ithalat yerli üretimi de canlandırdı.»

«Biz on sene amcamızın yanında çalıştık, sekiz senedir de buradayız, satış mağazasında. 1974'te başladık. Okul tatillerinde oyuncak yapımında çalışırdık. Alasya'nın ürünleri Anadolu'ya hâlâ gönderiliyor, tutuluyor. Dışarıya da verdik, Hollanda'ya mesela. Hollanda'dan bir firma eski ürünleri, üretimden kalkan oyuncakları soruyordu, birkaç yıl önce. Plastik istemiyorlardı, sırf teneke. Dünyanın her yerinden topluyorlarmış bu tür oyuncakları. Biblo olarak, süs eşyası olarak, Noel hediyesi olarak satıyorlarmış.»

Teneke oyuncağın hâlâ biraz yaşama şansı olduğu görülüyor. Tahta oyuncak ise düpedüz cançekişiyor ülkemizde. Süheyl Erkman'a Avrupa'da tahta oyuncakla ilgili gelişmeleri sormuştum, «Almanya'da ağaç oyuncağa yeniden biraz ilgi var, ama ağaca geri dönüş denebilecek kadar değil.» demişti.

Türkiye'nin en eski tahta oyuncak yapımcısı Hamdi Dündar'ı bulma umuduyla yeni girişimlerde bulunuyorum. Oğlu Ertuğrul Dündar en son *Melis Oyuncak*'la çalışmış. Melis daha sonra *Şentürk* olmuş, karton oyuncak üreten bir matbaa, Şişhane'de. Ama benim oralara yeniden gitmeye zamanım yok.

Yenibosna'daki fabrikasında Baybörü'ye sözünü ettiğimde, Hamdi Dündar'ı Tahtakale'de ağaç işi yapan Kadir Usta'nın bulabileceğini söylüyor, dükkanının yerini tanımlıyor. Kutucular Caddesi'nde buluyorum Abdülkadir Bircins'i. Baybörü'nün söylediğinin aksine tahta oyuncak yapanlarla hiç ilişkisi olmamış. Kendisi fırın küreği, oklava, merdane üretiyor. Ağaç Sanayicileri Cemiyeti'nin başkanlığını da çoktan bırak-

mış.Tahta oyuncak işiyle bu sokakta uğraşan hiç olmamış zaten. «Çıngıraklı araba yapan biri vardı bir zamanlar» diyor, «ama o da çoktan rahmetli oldu.»

Sokaktan elim boş çıkıyorum. Tarih kokan bu dar sokaklarda gezinmeyi seviyorum ya, olsun! Hem «ilk»lere bayılırım ben, ilk aşk, ilk dostluk, ilk içki. İstanbul'a tütün ilk kez 1600'de, enfiye 1640'da getirilmiş. Tahtakalede de bir «ilk» var: İstanbul'un ilk kahvehanesi 1554'de burada açılmış. İstanbul'a kahvenin ilk gelişi ise 1543. Tarihin kol gezdiği bu sokakların ne yazık ki bir müzesi yok.

Yeniden Rüstempaşa Camii'ne doğru dönüyorum. Ertuğrul Dündar'ın satranç tahtası yapıp bıraktığı dükkanı bulmalıyım. *Tansu Oyuncak*'ın karşılarında demişlerdi. Tansu'nun bulunduğu sokakta Bozkurt Han'ın kapısında «Ağaç Tornacılığı ve Topaç» levhasını görünce hemen dalıyorum içeriye. İçerisi, İstanbul'un ortasında değil de dağbaşında bir han nasıl olursa, işte öyle. Harap, pis, karanlık, soğuk. Odun yığınlarının üzerinden atlayarak daracık işyerine giriyorum.

Kadir Esgin (57) aşağı yukarı kırk yıldır sap ve topaç ürettiğini söylüyor. Topaç şimşirden ve gürgenden yapılırmış eskiden; şimşir bulunmadığı için şimdi yalnızca gürgenden yapılıyor. İp sarılıp yere atılarak döndürülen bildik topaç yerine, şimdi ipe asılıp döndürülen yeni tür bir topaç yapıyor usta. Çivisi de değişmiş topacın. Eskiden nal çivisi, asker potini kabarası çakılırken, şimdi tenekeli bir çivi çakılıyor, tepesine boyalı tenekeden süsler yapılıyor, cart renklere boyanıyor bir de. Topaç iyice kılık değiştirmiş kısacası. Ayrıca ahlakı da değişmiş, bozulmuş. «Bunları ekseri turistler alıyor. Araplar toptan alıp götürüyor. İşportacılar bizden ucuza alıp turistlere pahalıya satıyorlar.»

Tam ayrılırken üst katta ağabeyinin de aynı işi yaptığını söylüyor Kadir Esgin. Aşınmış taş merdivenlerden çıkıp yukarıda Mustafa Esgin'i (66) buluyorum. Bu işe 15 yaşında çıraklıkla başladığını, o zamanlar oyuncakları parça yaptıklarını, tekerlek gibi, şimdi ise yalnızca sap ve topaç ürettiklerini,

1940'dan beri çalıştığını, bu zanaata bir ömür verdiğini, artık kimsenin çırak durmadığını, alıcı da kalmadığını anlatıyor. Hacca gitmiş. İnsanların tembelliğinden yakınıyor. «İş yok diyorlar, işte iş, ama gelip çalışan yok!» O tarihöncesi izbeye kimsenin gelmek istemeyeceğini anlayamıyor.

«Turistik», «arabesk», «boyalı» topacı iki kardeş de düz olarak yapıyor, başkalarına toptan veriyormuş, anlaşılan makyaj işlemi başka yerde. Kırk yıldır bildik topacı yapan ustalar, son iki-üç yıldır bu Tahtakale zekası ürününü üretiyorlar. «Eski usul topaç kalktı, çocuklar da bilmiyorlar artık.»

★★★

Sarayburnu'nda denizi, vapurları, motorları seyrediyorum. Yorgunum, dalgınım.

Cuma günü Şirin'le görüşmeyi unutuyorum. Seloplast'a yeniden uğramayı unutuyorum. O akşam bankamatik kartımı makinaya kaptırıyorum. O gece okuma gözlüğümü artık normal gözlük gibi kullandığımı farkediyorum. Gözlerim zayıflıyor.

Yaşlanıyorum.

BAĞIMSIZ, YÜREKLİ, ATILGAN

Tren yolculuğunu seviyorum. Bir de Ankara-İstanbul yataklı trenini cehennem gibi ısıtmasalar... Gece yarısı ağzım burnum kuruyup uykum kaçmasaydı ertesi sabah konukevinde öğleye kadar uyumak zorunda kalmayacaktım. İstanbul'da saatlerim sayılı, zamanım çok değerli.

İlk iş olarak Yalçın Özkazan'a gitmem boşuna değil. Ramiz Akyürekli'nin yazısından çıkardığım tüm gayrimüslim oyuncakçı adlarını ona soracağım, bu da bana zaman kazandıracak. Nereden başlayacağımı bilmek zorundayım. Listedeki adları tek tek inceliyoruz birlikte. Giokas'ı ve Niko'yu kendisi anlatacak, bu arada listede adı olan Zafira Salti Kader'i de... Ama bugün çok sıkışık. Gerçekten o gün ödeme günü olduğu için dükkana girip çıkanların arkası kesilmiyor. Ve Yalçın Özkazan her gelenin üzerine atılıyor, kaç yıllık oyuncakçı olduğunu soruyor, yeterince eski ise benimle tanıştırıyor, sorular, yanıtlar. Tam bir modern ortaoyunu sahnesi. Ortada iki tabure, birinde ben oturuyorum elimde kalem-defter, öbüründe zorla oturtulan oyuncakçı konuk, onunla görüşmemiz bitince yeni biri, derken biri daha, dükkana girip çıkan eksik değil zaten.

Vahit Aslan (50) ile böyle tanışıyorum. Elektrik mühendisiymiş. 1973'te Almanya'dan gelen kardeşleri oyuncaklar

getirmiş. Oyuncak yapımcılığı bu rastlantıyla başlıyor. Kovboy tabancalarını yapan ilk kişi. Benden başka metal tabanca yapan bir kişi daha var şimdi diyor. «Biz başlangıçta rakip olmadığı için epeyçe geliştik. Ama şimdi satış grafiği düşerek gidiyor. İthalat furyası gelişmemizi, yeni çeşitlere girmemizi önlüyor. Mesela ben küçük araba yaptım, idealimde bunun serisini yapmak vardı, ama iki çeşitte kaldı, bir araba, bir de karavan. Mesela Uzakdoğudan gelen şu sete bakın, adam bir kutunun içine renk renk bir düzine araba koymuş. Bunu ben yapamam, ne teknik altyapım yeter, ne sermayem, ne de böyle ucuza getirebilirim. Metal tabancada istikbal yok, ya piyasanın dışına çıkıp başka şey yapacağız veya renkli, hareketli tabanca filan yapacağız. Çocuklar hep yenilik istiyor, yeni nesil yeni şeyler istiyor.»

Oysan firmasının sahibi Mehmet Saygılı plastik oyuncağa 70'lerde başlamış. Önce plastik araba yapmışlar, sonra motorlu tren, helikopter. *Güven Oyuncak*'ın sahibi Hüseyin Kıran peluş oyuncak ve sallanan plastik at yaptıklarını anlatıyor. *Arzu Oyuncak*'tan Hüseyin Cevizli'nin oğlu Altan Cevizli ile tanışıyoruz. Maket oyuncak üreten Hüseyin Yaşınkılıç'la tanışıp konuşuyoruz. Amatör olarak yirmi yıldır bu konuyla uğraştığını, 82'den beri de yapımcı olduğunu söylüyor. «Ama maket oyuncak dediğimize bakmayın siz, aslında 'maket' oyuncak değildir. Maket hobi konusudur, monte edilir ve seyredilir, oynanmaz. Hem çocuk işi de değildir, en az 14-15 yaşında başlar. Dünyada fotoğrafçılıktan sonra ikinci hobi alanı olduğu söyleniyor. Bizde bu alanda en eski ve tanınmış kişi Mehmet Şekercioğlu'dur.»

Alişan Sülün (47) Türk oyuncak tarihi konusunda çok iddialı, tek tek herkesi bildiğini ileri sürüyor. «Dört kişi vardı bu işin başlarında. Babam Mehmet Sülün, Spiro Giokas, Kazım Göksel ve Kamil Horozoğlu. Toptancı oyuncakçı hepsi. Yıl 1950'ler. Ben de çocukluğumdan beri içindeyim, yedi yaşından beri. Manuel Çukurel mutfak eşyaları yanında ilk plastik oyuncağı getiren kişi. İtalya'dan taşbebek getiriyordu. Ben

babamdan sonra yapımcılığa geçtim. Son on beş yıldan bu yana aşama gösterdi çalışmamız. İmalatçı olarak kutu oyuncakları –ya da grup oyuncakları– ile başladık. 'Kızma Birader'i ilk Horozoğlu yaptı, sonra biz. Tombala filan yaptık, kağıt fener, süs kağıdı. Sonra plastiğe geçtik. Şişme bebek, tanker, otobüs, sıpa ya da köpek. Biz tahta oyuncak da yaptık: Yazı tahtası, atlama ipi, kamyon, saman arabası. Çıplak bebeğe elbise giydiren ilk kişi benim. Cumartesi sabahı uğrayın bana, hepsini anlatayım size, bütün oyuncak tarihini. Ama eski oyuncak istemeyin benden, çünkü yok. Gene de gelin siz, cumartesiye bekliyorum.»

Cumartesi sabahı Aksaray'dan yola çıkıp önce 4. Levent'teki sanayi sitesine gidiyorum, oradan Kadıköy'e geçiyorum –yoksa dönüyorum mu demeliyim?–, öğleden sonra vapurla Sirkeci'ye inerken kent planında o gün yaptığım yolu görüp taksi parasının neden o kadar çok tuttuğunu kavrıyorum. Günün tek ucuz alışverişi iskeleden son anda aldığım nefis Kadıköy simiti. Deniz ruhumu sakinleştiriyor.

Ama gene de İstanbul için duygularım çok karmaşık bu kez. Artık ürpermiyorum, tiksiniyorum. İstanbul mu artık İstanbul olmaktan çıkmış, yoksa ben mi İstanbul'un en iğrenç yerlerinde dolaşıyorum? Belki birkaç İstanbul var da, benim şansıma hep en kötüleri düşüyor. Beni Levent'e götüren doğma büyüme İstanbullu şoför, önceki başkan buraları yıktı, iyi etti, diyordu, ama istimlak parasının azlığından yakınıyordu. Beni Levent'ten Kadıköy'e götüren genç şoför, önümüzdeki üstü açık kamyonetten yola düşen karton kutuya, ben kazaya neden olacak diye kızarken, şimdi onun içinde en az beş yüz bin liralık koli vardır, yazık oldu diye söyleniyordu. Sirkeci'de mini teyp kaseti bulmak için girdiğim Doğubank denilen işhanında dağlar gibi yığılmış malları görünce şaşkınlıktan dilim tutuluyor, bu manzara bile ekonominin sağlıksız olduğunun belirtisidir diye düşünüyordum. Ve sonunda, Tahtakale sokaklarında omuz omuza yürüyen alışveriş çılgını kalabalığın seline kapılınca artık tiksiniyordum.

«Çabuk havlu attınız hocam» diyor Yalçın Özkazan, gülerek. Kendi deyişiyle işportacılıktan, karaborsacılıktan, tezgahtarlıktan ve daha bin türlü benzeri işten gelmiş deneyimli biri olarak benim saflığımla ince ince dalgasını geçiyor. Bense İstanbul'a her gelişimde cumartesilerin kötü geçtiğini düşünüyorum. Önceki günlerin yorgunluğu, son yarım günü değerlendirme telaşı. Hatta saat 5 olmadan kutuyu kargoya yetiştirme sıkıntısı. Kargo servisindeki genç kız ısrarlarıma yenilmezse kolinin elimde kalması tehlikesi. İki gün önce, «her yeri temizledim, artık eski oyuncak kalmadı» diyen Yalçın Özkazan ardiyesinden yine koca bir kutu dolusu oyuncak çıkarıyor ve bu kez para da almadan hediye ediyor. Müzemiz bu neşeli çocuğa çok şey borçlu.

Suteks ayakkabı ve oyuncak firması 4. Levent'te. Genel Müdür Tahsin Gürçağ ve imalat müdürü Cengiz Umur iyi karşılıyor beni, birlikte anlatıyorlar. Tahsin Gürçağ işe yeni başlamış, ama kuruluşun tarihini bildiğini söylüyor. Cengiz Umur başlangıçtan beri orada, bütün gelişmeleri biliyor. 1973' de önce sehpa tekeri gibi şeyler üretmişler. Bizim oyuncağa geçişimiz önce tamamen bilinçsizce oldu diyorlar. «Kumaş yapıştırma makinamız vardı, Fatoş için fason iş yapıyorduk. Bir ara elde kalan malı değerlendirmek için kendimiz oyuncağa başladık. Kumaş oyuncağın yanında plastik figür yaptık. 78'e doğru pazarlama şirketi kurduk yan kuruluş olarak, 85'de kapattık. 87'de ihracata giriştik, 88'de Irak'a oyuncak sattık. İthalatın başlaması ile oyuncak imalatını yavaşlattık, 90 Mayısında tamamen durdurduk. Eski makinaları sattık, yenilerini aldık. 1 Kasım'da yeniden başlıyoruz. 1991'e Avrupa ayarında oyuncak yaparak gireceğiz.»

Suteks'in Genel Müdürü Tahsin Gürçağ «Siz de bize yararlı olacaksınız, diyor, halkta oyuncak bilinci yaratarak.» *Sülün Oyuncak Sanayii*'nin Kadıköy'deki işyerinde Alişan Sülün de aynı sözcüğü kullanıyor konuşmamızın başında: «Bu sektörde bilinç eksik. Ne yapanda, ne alanda bilinç var. Yapımcıların çoğu zaten cahil adamlar. Ben onları karşıma alıp ne konu-

şacağım da sektörde bir birlik yaratacağım.»

«Biz en eskilerdeniz. Babamın oyuncağa başlaması 45 yılları filan olsa gerek. Tahtakale'de toprak bilya sattığını hatırlıyorum. Çingeneler yapardı bunu. 45-55 arasında Çingene Hüseyin, Çingene Bayram diye birileri olduğunu hatırlıyorum. İçi saman doldurulmuş parlak kağıttan lastikli yo-yo topunu hatırlıyorum. Hüseyin ve Muzaffer Kalafat kağıt kuş yapardı mesela, kuşun altında teneke bir plaka vardı, çevirdikçe kuş sesi verirdi. Sarıyer'de Atila 55'lerden sonra kağıt oyuncaklar yaptı. Oyuncak yokluğunda bunlar çok satılırdı. Necip Orukaya açılıp kapanan 'yılan düdüğü'nü yaptı ilk defa. Balolarda filan oynanır hani, üfürünce ileri geri açılıp kapanır. Çok eskidir bu oyuncak, belki benden önce.»

Alişan Sülün çok oyuncak hatırlıyor, aynı yaşta olduğumuz için ben de hatırlıyorum bazılarını, ama tarih veremiyor çoğunda. Günaydın gazetesinin kendisiyle yaptığı bir görüşmeyi çerçeveleyip bürosunun duvarına asmış, ama yayın tarihini kaydetmemiş, bilemiyor. Çağrışımlarla hatırladığı bilgiler gene de yararlı. Şimdiye kadar şu toprak bilyadan, renkli kağıt gözlükten ilk kez söz eden o oldu örneğin.

Sülün Oyuncak'ın daracık yönetim bürosunda sigara dumanı altında Alişan Sülün'den önce babasının öyküsünü tamamlamasını rica ediyorum. Başımın ağrısı iyice yerleşmesin diye arada tarih sormaktan vazgeçiyorum artık.

«*Azim Sebat Mağazası*'nda Manuel Çukurel İtalya'dan kalıp kiraladı. Oyuncak tanker yapıp piyasaya sürdü, şişirme plastikten. Düzinesi 72 lira, tanesi 6 lira, sonradan taklidi çıktı, düzinesi 6 liraya düştü. Yıl 57-58 olsa gerek. 58-60 arası oyuncağın çığır açtığı dönemdir, oyuncakçılık bu tarihte patladı. Çukurel, plastik tabağı, bardağı Türkiye'ye sokan kişidir aynı zamanda, onun yetkili satıcısı olduk, oyuncağı bıraktık. Platik mutfak eşyası üretimi ve satışı anormal boyutlardaydı, mal yetişmiyordu. Bu boşlukta Rauf Alasya, Hüseyin Kosif'ler ortaya çıktı. Bu arada biz Baltalimanı'nda patlayıcı madde imaline girdik: Mantar, çatpat, kestane fişeği,

havai fişek. Bir Köroğlu vardı, adını hatırlamıyorum, bu adam da tenekeden tabanca yapmıştı o tarihte. Tenekeden siyah mantar tabancasını işte bu Köroğlu yaptı, belki 53-54 seneleri. Ben de tahta tabanca yaptım, kendi icadım olarak. *Şennesil Oyuncakları*'nın sahibi Ahmet Saraç da çok eskilerdendir, tahtadan tabancalar, tüfekler yapardı o da. O dönemin çok tutulan oyuncaklarındandı. Türkiye'de ilk kağıt bayrağı da biz yaptık. Fason olarak Çingenelere yaptırırdık. Çıta bulamayınca saz takardık sap yerine. İlk kağıt bayrağı babam soktu Türkiye'ye. Babam 67'de vefat etti. Ben askerden geldim ve tekrar oyuncakçılığa döndüm. Sallanan tahta at yaptım mesela, gözlerine ampul taktım, gemini çekince gözleri yanardı, dört kanallı kablo ithali durunca o da bitti. Babam çok fason imalat yaptırırdı. Plastik bebeğe elbise giydirme işini ilk defa biz yapmıştık. Peluş bebeği de ilk defa ben yaptım. İtalya'ya giden bir genç vardı, o getirdi ilk defa, burada yapmaya başladı, biz de satıyorduk. Ayı, köpek vesaire. Kimyagerdi, hayır, eczacıydı. Belki kendisi satamıyordu, bize getiriyordu. Ama işi bıraktı, biz yapmaya başladık. İlk defa sıpa yaptık, Karakaçan. Tarih mi? 68, belki 69. Atölyemde üç kategori iş vardı: Kağıt bayrak işine devam, ağaç oyuncak, peluş. Kağıt bayrağın klişesini biz yapar, matbaaya verirdik. Ağaç alır, ince çıtalar keser, çirişle yapıştırırdık. İbrahim Eren çıktı benden sonra bayrak işinde, Türkiye'de şimdi bir numaralı bayrakçıdır. Sinan Kasalkaya 57-60 arasında ufacık dürbünlü sinema yapardı. Recep Ersan plastik bebeği çıplak satardı önceleri. Biz plastik gövdeyi dışardan alırdık. Saç için koyun postu alır, reçineyle yapıştırırdık. Kuaförden çıkmış gibi şekil verirdik. Ben çok becerikliydim bu işlerde! Deriden tabanca kılıfları da yapardık. Fatoş peluşa girince ben çekildim, elimdeki son parti malı Rauf Alasya'ya verdim. Grup oyunları yapmaya başladım. Monopol, kızma birader, at yarışı gibi onbeş çeşit karton oyuncak. Şimdi bebek yapıyorum. Bir tek çeşit. Ben kalıba para vermem, yazık değil mi, demire para yatırılır mı, sat-

mak isteseniz hurda fiyatına gider. Kumaşı işlemek en iyisi. Parmak bebekler üretti babam, oğlan bebek, kız bebek yaptı. Biz bu işi iyi biliriz eskiden beri, birçok şeyi ilk biz yaptık. Bakmayın siz birtakım bilinçsiz kişilerin konuşmasına. Kimi plastiğin kalitesine takmıştır, kimi zehirli boyaya, kimi kalıp pahalı der, her kafadan bir ses çıkar. İthalatın serbest bırakılması sırasında Avrupalıların yaptığı bir araştırma var. Türkiye'nin oyuncak potansiyelinin 25 milyar dolar olduğunu, gıda maddesinden sonra en çok oyuncağa para harcadığımızı bulmuşlar. Şimdi bir şuna bakın, bir de sektördeki şu cahil adamlara. Her şeyin başı bilinç.»

Kadıköy iskelesine doğru yürürken havanın güzel olmasına şükrediyorum. Vapurda ayakta durup denizi seyrederek, simit yiyerek, bilincin değil yüreğin keyfini duyumsamaya çalışıyorum. Dün bunu yaşamıştım yoğun biçimde.

Dün sabah saat onda Fatoş İnhan beni arabasıyla Aksaray'dan alıyordu. Önce Beyoğlu'na, sonra Kadıköy'e gideceğiz birlikte.

BEYOĞLU'NA ÇIKMAK

Beyoğlu Bonmarşesi'ndeyiz. Bu ünlü mağazanın geçmişini iki kişinin ağzından dinliyoruz: Ferdi Bey ve Madam Meline. Bu kez konuşmaları teybe kaydediyoruz, ama ben gene de not almaktan vazgeçemiyorum.

«1945'ten başlayalım. 1945'te annem İtalya'ya gidiyor ve İtalya'dan oyuncak ithal etmek istiyor. İtalya'da gezerken harpten zarardide olmuş çocukları destekleyecek birtakım faaliyetlerle karşılaşıyor, bu faaliyetler içinde üç beş kuruş bir parayla girilen bir gösteriye giriyorlar, içerde bir altmış boyunda gülen bir kukla görüyorlar, ama kukla gerçekten gülüyor, omuzları hareketli, başı hareketli, kahkaha atıyor. Annem böyle birşeyi görünce şoke oluyor tabii, fevkalade güzel birşey. Biz bunu nasıl buluruz diyorlar, gidiyor araştırı-

yorlar, bebeği yapan kişiyi buluyorlar, adama aynısını yaptırıyorlar bir palyaço kıyafetinde ve bunu da Türkiye'ye getiriyorlar. 1946-47 seneleri olması lazım. O kukla bizim vitrinde en azından bir on beş yıl filan iş gördü. Bu resimde gördüğünü bizim Noel Baba kıyafeti giydirdiğimiz.»

«Bu kuruluş 1935'li yıllarda başlıyor. Büyükbabamın Yenicami civarında bir dükkanı varmış, züccaciye ya da hediyelik eşya gibi bir iş. Ondan sonra buraya çıkıyorlar. Büyükbabam ve oğlu, dayılarımdan biri. Oğlu Enis İpekçi çok sevilen, sayılan eski bir ticaret lisesi öğretmeni. Buraya geldikten sonra yerleşmişler ve oyuncağa da o zaman başlamışlar. Enis Dayım bayağı gayret sarfetmiş, büyükbabamla birlikte çalışmışlar. Leipzig'e gitmişler, o zamanlar Leipzig Fuarı Nuremberg'ten daha önemliymiş. Leipzig Fuarı onların iştigaline daha yakın, mesela oradan bir kahve fincanı hikayesi hatırlıyorum ben. Dayım ve büyükbabam bir dükkana yerleşmişler, tarih 35-38 arası falan. 39'da dayım ölmüş, varisleri mağazayı tasfiye etmişler, Japon mağazasına satmışlar. Dayımın karısı kontratı bile feshetmiş. Annem ve babam biz bu işe tekrar gireceğiz demişler, mağazayı boş halde tekrar almışlar. Annem o zamana kadar dayımla ve büyükbabamla çalışmış, o da çalışmış yani. Genç kızlığında da yahut yeni evlendiğinde de, biz yeni doğduğumuz sıralar, 1930-31 yıllarında o da çalışmış beraber, bilhassa Leipzig'e gidip gelmişler. Leipzig Fuarları önemliymiş o zamanlar. Neyse, sonra annem ve babam burasını yeniden kurmuşlar. 39 yılının bir kontratı var elimizde.»

Bunu duyunca Fatma İnhan ve ben ikimiz birden atlıyoruz: Bu kontratın bir fotokopisini elde edemez miyiz? Belgeye çok ihtiyacımız var! Görüşme bittikten sonra fotokopi yapma konusunda anlaşıyoruz, ama sonra bunu ikimiz de unutuyoruz.

«Sonra babam Leipzig fuarlarından birine gittiğinde, yalnız gitmiş, bir motorsiklet kazası, ayak kemiğinde bir kırık ve sarkom ve vefat etmiş. Yıl 1938. Ben 31'de doğmuşum, ben 5-6 yaşlarındayken annem işi tek başına yürütmeye karar ver-

Beyoğlu Bonmarşesi-Kuruluş: 1930

miş. İki çocuğu leyli okula vermiş. İki oğlu var, ikisi de ilkokulda. Ondan sonra harp yılları geliyor. Almanya'nın Bulgaristan'ı kontrol altına aldığı sıralar, Türkiye'ye hiç ithalat yok, Türkiye'de oyuncak olarak hiçbir şey yok. Birdenbire annemin karşısına bir takasçı çıkmış. Balık ihraç etmek istiyor adam, annem bu adamla o zamanın kanunları çerçevesinde anlaşmaya gidiyor ve bir balık takası yoluyla Avrupa'dan oyuncak ithal etmeyi başarıyor. Harp senelerinde kalkıyor, buradan Bulgaristan'a ve Macaristan'a gidiyor.»

Fatma İnhan «ne ilginç değil mi?» diyor. Olmaz olur mu, özellikle benim için! Ne zamandır bu tür kadın kişiliklerini incelemeyi düşünüp dururum. Sanatta, edebiyatta, iş dünyasında böyle kadınların yaşam öyküleriyle ya da kendileriyle karşılaştıkça heyecan duyarım. Bağımsız, yürekli, atılgan kişilikler.

«Almanya'yı bilmiyorum, Çekoslovakya'yı hatırlayamıyorum. Harbin başlangıç yılları. Ama sonunda bu mağazadan içeriye Çekoslovakların köylerinde yapılan minik tahta oyma biblolar giriyor. Macaristan'dan bana bir bisiklet geliyor. Almanya'dan Hitler şeklinde yapılmış askerler, sıkıştırılmış topraktan yapılmış oyuncak askerler, bütün Nazi işaretlerini taşıyan üniformaları ile. O zamanlar asker oyunları çok yaygındı, kaleler de vardı, bütün bir asker grubu. Bunları hatırlıyorum, bilhassa o biblo çeşitlerini. Bunlar bizi yaşatma olanağını verdi. Çünkü ithalat yok, yerli oyuncak yok, bizi bunlar kurtarıyor. Harp yıllarının içinde ya da hemen sonrasında bir de «Varlık Vergisi» gelmiş. Annem çok dirençli bir kadındı, hepsini göğüsledi ve harp boyunca işi devam ettirdi.»

Madam Meline araya girip ekliyor: «Herkes nereye gidiyorsun diye sorarmış, o da oyuncak almaya gidiyorum deyince şaşırırlarmış. Bombalar patlarken, kurşunlar yağarken oyuncak alışverişi!»

«Annemin eski bir tanıdığı vardı: Kazez. Bu Kazez Türkiye'nin en eski oyuncakçısıdır işte. Artık hayatta değil. Eski-

lerden Spiro da enteresan bir adamdı. Beni çocukken mağazasının arkasında oturtup bana telkinde bulunduğunu hatırlarım. Bir eski Rum. Neyse, harp seneleri böyle geçmiş ve biz ancak yaşayabilmişiz, iki çocuk leyli okulda, annem her gün işinin başında. Harbin bitmesinden sonra annem tekrar evlenmiş. Evlenmiş ve kocası da işe katılmış. 40'ların başı olması lazım. (Madam Meline «50'de ben geldim» diye ekliyor). 42-43 olabilir. Harp bitince ilk yapmaya çalıştıkları şey Avrupa'ya gidip oyuncak almaya çalışmak. Burada oyuncak yok. Çok iyi hatırlarım, bir tornacının ağaçtan yaptığı köpek. Bu hemen hemen Türkiye'de yapılan ilk oyuncaklardan biridir. Kim olduğunu bilmiyorum. Tombul bir poposu, tombul bir göğsü, bu iki tombul tahta yuvarlak bir gövdeyle birbirine tutturulmuş, arkasında bir kuyruk, yuvarlak bir başı, burun ve kulaklar. Hepsi birbirine tellerle bağlı, göğsünden bağlı ipinden çekince başı ve kuyruğu hareket ederdi. Zannedersem bu hemen hemen Türkiye'de yapılmış ilk oyuncak idi. (Fatma İnhan «adını hatırlıyor musunuz?» diye soruyor, Madam Meline'nin yardımıyla ad bulunuyor). Mehmet'ti galiba, Mehmet Telman, evet. Bu ismi kimse tanımaz. Halbuki piyasaya da yapardı bu oyuncağı, Niko'ya da yapardı. Şimdi hatırlıyorum, bir de 'Kiy Oyunu' yapılırdı, içerde Atıf boyardı bunları. Yine tornacıya bir topla atılıp vurulan külahlı adam şeklinde ağaçlar yaptırılırdı, bowlinge benzer bir oyuncak. Sekiz tane gövde ve topu bir kartona iplerle tutturulurdu. Bunlar burada boyanır, kartona dizilir, oyuncak olarak satılırdı. (Bu oyuncağın bizim müzede olduğunu söylüyorum, şaşırıyorlar). Harp yılları ve harbi hemen izleyen yıllar. Bunun ardından bir de kriket oyununu yaptılar. Bakın şimdi siz gelip kaşıyınca çıkmaya başladı, bunları kendi başıma hatırlamama imkan yok. Bu kriket de çok eski, tornacı işi. Bir de inşaat oyunu vardı, kim yapardı? Sonra bebek geldi. Bebek yapıldı burada. Werther, Henri Werther diye biri. (Adı hatırlayan Madam Meline sürdürüyor: «Yüzü taş, içi saman dolu.») Sen söyleyince Werther'i hatırladım şimdi. İtalyan

mıydı? («Uzun boylu, gözlüklü bir adamdı.») Werther'in bebeği diye satılırdı. Bir Rus adam da vardı. («Korzun, evet!») Kırklı yıllar, ilk yarısı, 40-45 arası, bu yerlilerin tarihi, belki 45-50 arası, yanılıyor olabilirim. Epeyi devam etti bu mallar. 50'de ithalat açıktı, biz o zaman ithalata 46-47 de başladık demektir. Korzun vardı demiştik, o daha önce tabii. («Bir de Paskal vardı diyor Madam Meline, İtalyandı, bebek yapıyordu.») Korzun Rus asıllıydı, karısıyla beraber getirirdi, bir tek bize yapardı, tahta oyuncak, 53-55'e kadar devam etmişti. 1950'de annemle birlikte ben de Avrupa'ya gittim, İtalya, Almanya, Nuremberg Fuarı'nı gördüm mesela. İtalya' daki Levia'ye gitmiştik, bebek bakımından orası çok önemli. Alman bebekleri devam ediyor tabii. Bu fotoğrafta görülen oyuncaklar hep 50 öncesi. *Levia* bebekleri 50'den sonra geldi. Bunlar çok enteresandır. Bunları yapan kadın İtalya'da bir kimyagerdi, kendisi bir kimyasal madde geliştirmiş. Milano'da bu kadının imalathanesine gittik. Plastik henüz dünya piyasasında yok, bebekler ancak taş, «papiye maşe», belki selüloid. Fakat bu kadın, selüloid de olmayan, çünkü selüloid de kırılırdı, özel bir maddeyle bir bebek döküm-yapım işini geliştirmişti. Bulduğu şey o kadar enteresandı ki, o zamana kadar görülmemişti. Dikiş atölyesi de vardı, bir tarafta bebekleri yapıyor, bir tarafta da giydiriyordu. Bulduğu maddenin özelliği şuydu: Hiç unutmuyorum, kadın bizi taş zeminli bir odaya almıştı, elinde bir bebek kolu vardı, onu olanca gücüyle yere çaldı, kol hiç kırılmadan tekrar elimize geçti, yıl 1950. Biz o bebeklerden sipariş ettik. 50-51'de o bebekler buradaydı yani. 1946-47'lerde Fransa'dan çıplak bebek geliyordu, elbiseli nadirdi. Almanya'dan *Raynise* bebekleri ithal ettik. Yerli oyuncak hâlâ yerinde sayıyor bu arada. Bir iki küçük atölye, birkaç ıvır zıvır oyuncak, hepsi o kadar. İstanbul piyasasına gelen Anadolu işi oyuncaklar da hatırlıyorum. Çoğu ham tahtalardan yapılmış şeyler, bir kelebek hatırlıyorum mesela. Tenekeden kanatlar, tekerlekli bir sopa. Bu kelebek aklımda kalan tek şey. Bir at başı vardı. At

başı şeklinde kesilmiş bir tahta, tahtanın kulak yerinde elle tutmak için geçirilmiş bir sopa, uzun bir gövde, ucunda iki tekerleği, çocuk sopayı elinde tutacak, gövdeyi ayaklarının arasına alacak, at biniyormuş gibi oynayacak. Yerli. Çocukların bildiği bir şey daha vardı: Trofinet. Herhalde orijinali dışardan gelmişti. Birbirine dik iki parça tahta, birine tekerlek takılmış, diğeri elle tutuluyor, tek ayakla yere vurarak gidiyor.»

Ferdi Bey piposunu, biz çaylarımızı tazelerken onun trotinet dediği şeyin şimdiki tornet sözcüğü olup olmadığını konuşuyoruz, nesne olarak aynı şeyler değil, ama sözcük aynı olabilir.

«İngiltere enteresan bir oyuncak ülkesiydi, hatırlıyorum. İngiltere'den fevkalade sağlam, kalın sactan yapılmış oyuncaklar gelirdi. Çocuk arabaları ve çocuk binek otomobilleri gelirdi. Ama İngiltere karakteristikti bu konuda. Mesela bir Alman oyuncağını aldığınız zaman ömrü kısaydı. İngiliz oyuncağı sacdan yapılırdı, çok sağlamdı, hala duruyor diyen müşteriler gelirdi, hatırlarım. Vinç, kamyon, itfaiye idi bunlar. Fransız, Alman oyuncaklarından çok daha sağlamdı bunlar. Çocuk arabaları çok önemliydi, harpten sonra yüzlercesini ithal ettik, sattık. Gerçek çocuk arabası, oyuncak değil. Sonra 53-54 yıllarında ithalat durdu. 46'da başlayan ithalat 54'de durdu, demek ki ancak sekiz yıllık bir ömrü oldu oyuncak ithalatının. 54'de ithalatın durması Türkiye'de oyuncak sanayiinin başlangıcı oldu. Türk oyuncağına dönmek zorunda kalındı. Herhalde hepsi tahta oyuncaktı onların. Mekanik oyuncağın çıkışı çok daha sonradır. Tahta oyuncaklardan en uzun ömürlü olan bir tanesi divan takımıydı. (Madam Meline araya giriyor: «Telman başlamıştı yapmaya. Biz ona Avrupa'dan gelmiş bir numuneyi vermiştik.») Annem Avrupa'dan gelmiş tahta oyuncak örneklerini saklardı ve onları yerli imalatçılara verir, yaptırırdı. Divan takımı bunlardandı. Bir divan, arkasında duvar, bir pencere, pencerenin perdesi, iki koltuğu, bir de ufak masası. Bebek evi de yaptık biz, ama

ithal etmedik. Almanya'daki bir firmadan minik prizler, lambalar, aplikler, veyözler, yani bütün oyuncak elektrik malzemelerini bulduk, getirttik. Bunları hem sattık, hem de yaptırdığımız bebek evlerinde kullandık. Kime yaptırdığımızı çıkaramıyorum. Bunlar evlerinde çalışan, ama hiçbir zaman bir prodüksiyon aşamasına gelmemiş insanlardı. Biz bu kişileri bulmaya, desteklemeye çalıştık. Yavaş yavaş tahta oyuncağın çeşitleri de çıkmaya başladı. En uzun süre sattığımız çeşitlerden biri de kaleydi. O zamanlar Avrupa'dan gelmiş kurşun askerler vardı. («Numune verdik Pilsan'ın babasına» diyor Madam Meline, «bize lastik askerler yaptı Yakup. Kurşun değil ama; kurşun askeri ilk o yapmadı, Vaserhart diye bir Alman yaptı.») Yerli kurşun asker yapıldı tabii. Hatırladım o Almanı şimdi, evet evet, yuvarlak tıknaz bir adamdı. Sonra başı derde girdi kurşunla, zehirli filan diye. En çok sattığımız şeydi askerler.»

«Biz ithalattan sonraki seneleri zor yaşadık. Elimize nereden geçerse yerli oyuncak aldık. Eğitim gayeli oyuncaklar bizim toplumumuzda yoktu, yerli eğitim oyuncağı yoktu yani. En tanınmış eğitim oyuncağı Almanların yaptığı *Meccano* idi mesela. Delikli saç parçalar ve bunları birleştiren vidalardan oluşurdu. Sonra, şimdi hatırlıyorum, Amerika'dan gelmiş bir örnek üzerinde tahtadan yaptık bunu biz. Bunlar eğitici oyuncakların başlıcasıydı. Biz ithalatın kısıtlandığı yıllarda bunu yaptırdık burada. Çok uzun yıllar sattığımız eğitici bir oyuncak da elektrikli bilgi oyuncağıydı. Bu vardı, elinize geçmiş olmalı. («Hayır, diyorum, bizde yok.») Yazık! Ben bunu kendi çocukluğumdan bile hatırlıyorum. Adı «Elektrikli Bilgi Oyunu» olmalı. (Madam Meline de hatırlıyor: «Cemalettin Kınaçav diye birisi yaptı bunun yenisini. 60'larda örneğini getirdi, burada yaptı.») Bu Türkiye'deki ilk eğitici oyuncak sayılabilir.»

Madam Meline çok satılan başka bir oyuncağı hatırlıyor: «Afet Hanım getirdi, bir maç oyunu. Piccolo diye bir İtalyan firmasına verdik, yaptılar, biz de sattık. Bu Piccolo tüylü

Rabia Afet BALER (1898-1988)

oyuncaklar yapardı. Hatırlar mısınız Fatoş Hanım, maymun falan yapardı, ayısı vardı, maymunu vardı, peluş oyuncaklar.» Fatma İnhan hatırlayamıyor, ama bu arada biz Madam Meline'nin ne çok şey bildiğini ve hatırladığını farkediyoruz. İstanbul'a bir dahaki gelişimde kendisini mutlaka dinlemek istediğimi söylüyorum. Sözü yeniden Bonmarşe'nin tarihine getiriyoruz.

«Annem Rabia Baler, daha doğrusu önce Rabia Afet, İstanbul'un ilk oyuncakçılarındandı. Çocuğa oyuncak alınması gerektiğini bilenler vaktiyle buranın sadece gayrimüslimleriydi. Bu mağazanın müşterisi 1960'lı, hatta 70'li yıllara kadar yalnızca azınlıklardı. Türk toplumunun oyuncağa alışması çok daha sonra olmuştur. Yavaş yavaş bayramlarda başladı bu alışkanlık. Şimdi camilerde Noel yahut yılbaşı için oyuncak alınmaması şeklinde vaaz verildiğini bir yerden duydum; bu bir gayrimüslim geleneğidir, çocuklarınızı alıştırmayın buna diye vaaz verildiği kulağıma geldi. Hatırlıyorum, biz oyuncağı servisimizle götürürdük özel günlerde evlere, Nişantaşı, Kurtuluş, Şişli semtlerine.»

Fatoş İnhan Atatürk'le ilgili anekdotu soruyor.

«Annemin öyle bir hatırası vardı. Annem Atatürk'e oyuncak götürmüş, Dolmabahçe Sarayı'na. Bir sürü oyuncağı buradan yüklenmiş, saraya götürmüş. Ülkü için olabilir. Ben hatırlamıyorum, o anlatırdı.» «Ben Atatürk'e oyuncak satmış oyuncakçıyım» derdi anneniz diye Madam Meline araya giriyor: Bir Arap kavas gelmiş, saraya oyuncak getireceksiniz demiş, Afet Hanım telaşlanmış tabii, oyuncaklar saraya götürülmüş, salona tek tek sermiş Afet Hanım, sonra Atatürk gelip beğenmiş onlardan.»

«Atatürk 38'de öldüğüne göre, demek ki annemin dayımla çalıştığı sıralar. Başlangıç yılları yani. Annem Kral Zobo'ya da mal satmış. Arnavut kralı harp yıllarında buraya kaçmış, hatırlıyorum, annem anlatırdı. Troçki gelip mal alsaydı buradan, Heybeli'de otururken, o işte iyi haber olurdu. Bir de Adana hacıağalarının buradan alışveriş ettiklerini hatırla-

rım. Harp yıllarında Adana'da büyük bir zenginlik teşekkül etmişti. O zenginler bazen gelir, bizden oyuncak alırlardı nadiren. Türklerin oyuncak alması biraz da Menderes'in bir politikasına bağlı. Yüzde on kârla mal satacaksın dediler bize. Milli Koruma. Bu önemlidir. Satamadığımız, elimizde birikmiş pek çok şeyi o zaman sattık. Daha önce para harcamadığı şeye harcar hale geldi Türk halkı, sağlanan ucuzluk ile. Türk insanının satın alma gücü oyuncak almaya izin vermiyordu o zamana kadar, bunu yapabilenler yalnızca gayrimüslimlerdi. Eyüp oyuncağı pek gelmezdi bize, bizim Türk müşterimiz çok azdı zaten.»

O öğle vakti oyuncak tarihine doymuştuk, ama karnımız da çok acıkmıştı. Eski Beyoğlu'nu canlandırmak için yığılan tramvay raylarının, döşeme taşlarının, çimento harçlarının arasından sıyrılarak, hoplayıp zıplayarak kendimize bir lokanta buluyoruz. Bir saat sonra, bu kez açıktan akan lağımların, sökülmüş kaldırımların, yıkılmış bahçe duvarlarının, delik deşik olmuş yolların arasından, altından, üstünden geçerek, Küçükbakkalköy denilen yerde Hamdi Dündar'ın adresini arayacağız.

CANLI TARİH

Hamdi Dündar (1910 doğumlu) birçok kişi tarafından Türk oyuncak yapımcılığının ilk adı sayılıyordu ve ben onu bulamıyordum. Fatma İnhan önce oğlu Ertuğrul Dündar'ı buldu, sonra beni onlarla buluşturdu. Tarih 26 Ekim 1990. Tarihsel bir olay yaşayacağımı umarken, doğrusu biraz düşkırıklığına uğruyorum. İşte yılların Hamdi Baba'sının anlattıkları:

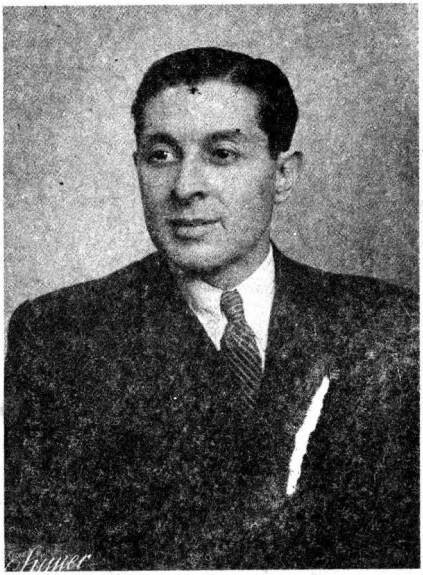
«1937-38 senesi. Şu Danzig hikayesi. Almanlar şey etti ya. Ben Beyoğlu mağazalarına, Karlman mağazasına iş yapıyordum o zamanlar. Ekseri çocuk sandalyesi, şezlong imal ediyorduk. Karlman mağazasına gittik, oranın şefi Koço vardı, Hamdi dedi, sana bir katalog vereceğim, bunu yap dedi, Al-

manya'dan artık gelmiyor dedi. Tuttu bana *Baukasten* diye bir Alman fabrikasının kataloğunu verdi. Açtım içine baktım, envai çeşit tahta oyuncaklar, çok güzel. Aldım onu, getirdim yaptım. Küp oyunu numunesi vardı, onu da aldım. O tarihte bunları yapmaya başladım, inşaat oyunları. Ama fabrikasyon yapmak lazım, imalatı ucuza çıkarmak için, öyle birkaç kutu olmaz. Makinalarımız var elimizde, marangozluktan da anlıyoruz, tuttuk bu işe giriştik. Başladık üç bin kutu, dört bin kutu mal çıkarmaya. Bu arada küp oyunlarına da başladık. Öteki işlerimizi bıraktık, oyuncağa girdik. Altı aylık, sekiz aylık malzeme koyuyorduk tezgaha. Bu işleri böyle senelerce yürüttük. Avrupa'dan gelenlerden daha ucuza yapıyorduk.»

İlk yaptığının inşaat oyunu mu, yoksa küp oyunu mu olduğunu soruyorum, ikisi birden diyor. Yıl tam olarak kaçtı diyorum, 1938 diyor. Alman oyuncağı olduğu kesin mi diye üsteliyorum, tabii diyor. İlk çıkışında bu oyuncağın nasıl karşılandığını soruyorum.

«Çok tutuldu. Oyuncak gelmiyor ki. Biz 1 numaradan 6 numaraya kadar bütün seriyi yaptık. Sonra 'matador'u yaptım, çok güzel bir oyuncaktı, en son zamanlara kadar yaptım. Fakat kereste son zamanlarda bir felaket oldu. Hendek-Düzce yöresinden ağacı kendim alıyordum, ucuza mal ediyordum. Zorluk çekiyorduk, ama güzel oluyordu. İnşaat oyunu 175 kuruştan 3,5 liraya kadar satılıyordu. (Oğlu «daha ucuz olmalı» diye atılıyor.) Toptancı olarak Kosif vardı, Horozoğlu vardı, Niko vardı. Karlman Mağazası, Şark Pazarı, Japon Mağazası, Kazım Göksel, Muharrem Kosif, Ankara'da Yaylıoğlu. (Bu adların bir kısmı karısının ve oğlunun yardımıyla bulunuyor.)

«O yıllarda Türkiye'de oyuncak yoktu. Bebek yapılıyordu mesela, bizden çıkan ince talaşları alırlardı, paçavradan bebek yapmak için. Ben çok meraklıydım, Avrupa'yla yarışır gibi yapardım, çok temiz çalışırdım. Bütün oyuncaklarım böyledir. Ben marangozum. Marangozluğa 12 yaşında başladım rahmetli İsmail Ustanın yanında. 20 yaşına kadar bu işte

Hamdi DÜNDAR (1910-1991)

çalıştım. 24 yaşında evlendim. Oyuncağa başladığımda 28 yaşında filan'dım. Önce portatif karyola yaptım bir süre, sonra oyuncak portbebe, hoppala yaptık oyuncağın yanında. En son 1984'de yaptım oyuncağı, köy evleri olarak.»

Başlangıç yıllarına ait ellerinde hiçbir belge olup olmadığını soruyorum. Bir ruhsat, bir kontrat. Yok! «Ben belediyeye, maliyeye gidip ben oyuncakçıyım demedim ki. Ben marangozum, marangozluğum çok eskidir. Uzunçarşı başında İsmail Usta vardı. Harbiye mektebinden çıkan subaylara portatif karyola yapardı, her sene müzayedeye girer kazanırdı. Askere gidene kadar onunla çalıştım. Askerden döner dönmez oyuncağa başladım, 84'de ayrıldım.»

Ertuğrul Dündar'a dönüyorum bu kez. Otuz yaşlarında genç

bir adam, son yılların ekonomik kargaşasında biraz sille yemiş, canı yanmış.

«Ben devraldım 1984'de. Yeniden matador yaptım, kavak ağacından. Biz dişbudak ağacından yapardık, çok temiz çıkardı. Orijinali de dişbudaktır. Mermer gibi temiz ağaçtır. Genç dişbudak, yaşlısı değil. Artık bu ağaç bulunmaz oldu, çok pahalı. Mecburen kavağa döndük, o da beyazdır, bildiğiniz dağ kavağı, ama kavak zamanla bollaşır, boşalır, gevşek ağaçtır. Santraç yaptım bir süre. Sonra bir süre işi bıraktım. Şimdi tekrar başlamak istiyorum. Siz demin bu eski oyuncakların artık şansı olup olmadığını sordunuz. Köy evlerini göstersem size, yapın bunu, çok tutar dersiniz hemen.»

Hamdi Dündar'la oyuncaklarını konuşuyoruz yeniden. İnşaat oyununun özgün kataloğunu gösteriyor bize. Peki ya küp oyununun? «Küpler katalogdan değil, modelden. Almanya' dan kutu gelmiş. Karlman Pasajı'nda Koço verdi onu da. Koço bir Rumdu, mağazanın şefi, rahmetli oldu. Küpler el işiydi. Ayakkabıcı çirişi ile tek tek yapıştırırdık. İki kızım ve oğlum bu işte çalışırdı, ayda beş yüz tane yapardık. Küp oyununa da talep çoktu. Dışardan komşu çocuklarını da çalıştırırdık, yapması kolaydı.»

Hamdi Bey ve eşi Suzan Hanım 54 yıldır evliler. Hamdi Dündar Türkiye'nin ilk «sınai» oyuncak yapımcısı. Bize çok bilgi veremiyor, ama çok konuksever davranıyor. Bütün aile geçmişi deşiyor, anıları canlandırıyor, bize yardımcı olmak için. Türkiye'nin ilk «sınai» oyuncağının özgün kataloğunu bize armağan ediyorlar. Hamdi Dündar'ın 1936 ve 1945 tarihli sararmış iki fotoğrafını da. Ertuğrul Dündar eski oyuncaklardan eline geçerse müze için saklayacağını söylüyor.

FATMA İNHAN ANLATIYOR

Çingene mahallesinden geçeceksiniz demişlerdi yolu tanımlarken. Şimdi geri dönerken şiir gibi geliyor çevre, belki

yarımayın ölgün ışığından, belki az önceki mutlu görüşmeden. Bilemem; belki de az sonra yapılacak konuşmanın değerini sezmemdendir.

«1947 Ankara doğumluyum. Küçük yaşta evlendim, İstanbul'a geldiğimde 21 yaş civarındaydım, oğlum oldu ve ben o üç beş aylıkken bizde ona göre oyuncak bulunmadığını farkettim. Ablam Kanada'daydı, o gönderiyordu. O dönemde ithalat da yoktu. Belki biraz Amerikan pazarlarında filan vardı. Oğlum bir yaşındayken ben de aileden gelen bir eğilimle çocuk yetiştirmeye, eğitimine önem veren biri olarak, üstelik insanın en idealist yaşları, yumuşak oyuncaklarla oynaması gerektiğini bilerek o türlü oyuncaklar aradım Osman'a. Hiçbir şey bulamadım. Bugün birlikte ziyaret ettiğimiz Beyoğlu Bonmarşesi'nde peluş, kadife denemeyecek, kumaş kalitesi bugünküne göre çok kötü olan, içi saman dolu birtakım hayvanlarla karşılaştım. Özellikle kediler, ayılar öyle korkunç bakıyorlardı ki, alacak hiçbir şey bulamadım. Belki de birinci yaş dönümüydü oğlumun olabilir, dönüp geldiğimde kayınvalidemin oğluma bir doğumgünü hediyesi getirdiğini gördüm, inanılır gibi değil, korkunç bir kediydi, çocuk zaten gördüğü zaman ağlamaya başladı. Hemen onu izleyen günlerde düşüncelere dalıyorum. Ankara'dan gelmişim, İstanbul bildiğim bir çevre değil. Çocuk çok güzel ama, insanın yirmidört saatini alacak bir şey değil, olamaz. Ankara'da bir süre memur olarak çalışmıştım, ama çok sıkılmıştım. O yüzden memur olarak asla çalışamam bir daha diye düşünüyordum, hatta her türlü çalışma fikrini reddediyordum. Eşim ise benim yaratıcı, çalışkan bir insan olduğumu söyleyerek devamlı bana telkinde bulunuyordu. Doğrusu ben düşünemiyordum çalışmayı hâlâ. O ise özellikle oyuncak konusunda bir boşluk olduğunu söyleyerek bana bu alanda çalışabileceğimi söylüyordu. Kendisi mimardı ve müteahhitlik yapıyordu. Gel bu işi yapalım, ben de sana yardım ederim, bu işin Türkiye'de istikbali var diyordu. Bunlar beni bayağı düşündürmeye başladı. O, gelecek beş yılın, on yılın planlarıyla önüme çıktı, bu bana hoş ama ür-

kütücü geldi. Şunu da söyleyeyim ki, onun söylediği noktalardan daha kısa zamanlarda geçtik. Bana inanılmaz gibi gelen yerlere ulaştık. Yabancı dergilerden, dokümanlardan yararlandık, on sekiz dolayında oyuncak modeli ürettik. Fil, ayı, inek, vesaire. Karşımıza koyduk bunları, hangisini üretebileceğimizi konuştuk. Bunun üzerine eşim bir araştırma yapmamızı önerdi. Sanırım yirminin üzerinde soru hazırladık: Bu oyuncağı alır mısınız, niye alırsınız, kimin için alırsınız, nasıl olursa daha çok beğenirsiniz, filan gibi sorular. Evde çay ve yemek partileri düzenledik, yanılmıyorsam üç veya dört gruba uyguladık, çeşitli yaş gruplarından, çeşitli ekonomik seviyelerden insanlara, bireysel olarak. Hem rica ettik onlara, lütfen duygusal davranmayın, objektif olarak ne düşünüyorsanız onu söyleyin, biz bu işi bu değerlendirmeye göre yapacağız; yoksa bırakacağız diye. Gerçekten çok ilginç sonuçlar çıktı, sanırım buna dayanarak altı model üzerinde çalıştık ve yanılmıyorsam altı bin beş yüz liralık bir sermayeyle başladık, yıl 1971. Gittik birtakım kumaşlar aldık, hallaçtan pamuk aldık, oyuncakları yaptık. Sonra Tahtakale'ye gittik ve Bay Niko ile görüştük, yaptığımız modelleri gösterdik.»

Bu Niko ile ilk karşılaşmanız mıydı?

«Evet, sanırım ilkti. Adını eşimin Fatih'te oyuncak mağazası olan arkadaşı Hayri Neçevik'ten almıştık. Kalktık gittik. Ve Niko bize, aman bu Tahtakale'den çıkın, bu piyasa sizi yer yutar, kendi malınızı kendiniz satın dedi. Oysa o sırada oyuncak mağazası diye birşey yok. Bir Japon mağazası, bir Bonmarşe var, o kadar. Biz oyuncak yaptık, ama nerede pazarlayacağız? Ve Vepa'ya gittik. Eşim son derece prezantabl bir kişiydi, çok mütevazi konuşur, insan ilişkileri son derece pozitiftir. İkna etti onları. Bir de eczaneler, İstanbul'un iyi yerlerindeki tanınmış eczaneler. Böylece yedi sekiz yere ve Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere vermeye başladık.»

Kaç tane yapabiliyordunuz?

«Günde herhalde on beş, yirmi tane. Bizzat ben yapıyordum. Sonra bir kız aldık, sonra bir tane daha. Ama gece

yarılarına kadar çalışıyorduk. Kanada'dan ablam yine bir oyuncak göndermişti o sırada. Kumaşı gördüğümüzde deliye döndük, o kadar güzel bir kumaştı. Kendi oyuncaklarımıza baktığımız zaman kendi yaptıklarımızdan nefret ettik. Derhal piyasaya inip, gecelikte kullanılan bir kumaş vardı, hemen o kumaşı bulduk. Hatta şöyle oldu: Hâlâ şu anda o işi yapmıyor, başka bir Ermeni kişi, Bay Leon isminde, hiç unutmuyorum, Leon Özpembe. Birçok yere gittim, bana şu kumaştan on beş yirmi metre keserler mi diye rica ettim, topu bozamayız diye geri çevirdiler, herkes kapıya koydu beni, alacak gücümüz de yok o dönemde. İşte bu beyin mağazasına girdim. Tezgahtara dedim ki, denemek için almak istiyoruz, lütfen bana şu kadar kumaş keser misiniz, tezgahtar hayır dedi. O sırada Bey Leon hemen ofisinden çıktı geldi, ne istiyor hanımefendi dedi. İşte dedi, kırmızı ve yeşil kumaşlardan yirmişer metre istiyor dedi, oyuncak yapıyorlarmış, deneme mahiyetinde istiyorlarmış, ben kesemeyeceğimi söyledim dedi. Hayır keseceksiniz dedi Bay Leon. Tezgahtar biraz şey yaptı, o ekledi: Hanımefendi bizim çok iyi müşterimiz olacak, ben hissediyorum dedi. Bundan çok mütehassis oldum ben, hakikaten de Bay Leon'la çok uzun yıllar, çok büyük çapta çalıştık. Ondan sonra yaptığımız işlerde bir de Musevi firmayla çalıştık, onlar da çok yeni malzemeler yapıyorlardı. Ben atölyede çalışırken eşim de dışarda araştırma yapıyordu. Baktık ki yeni malzemelerle yaptığımız oyuncaklar daha önce dükkanlara dağıttığımızdan çok üstün, onun üzerine eskilerini topladık, yerine yenilerini koyduk. Eski yaptıklarımızı denize dökmek üzere arabaya doldurduk, ama birdenbire uyandık ve çok ayıp ettiğimizi düşündük, bunları kimsesiz çocuklar yurduna versek yine oyuncak olarak oynanır.»

Teyp bandına oturduğumuz yerin müzik sesi de karışmış. Şimdi bunları dinlerken müzik de hoşuma gidiyor, anlatılanlar da. Çünkü anlatılanlarda insancıl birşeyler var. Fatma İnhan bandın bu yüzünün de bir saat süreceğini söyleyince gastritli midemi düşünüp kaygılanıyorum, ama merakla dinle-

mekten de kendimi alamıyorum.

«Aşağı yukarı bir buçuk yıl sonra eşimin yaptığı bir inşaatın altındaki satılmamış bir dükkanda çalışıyorduk. Bir dükkana bağlanmamayı tercih ediyordum doğrusu, başarısız olursam bir de böyle bir yere bağlanmış olmak istemiyordum, itiraf edeyim. Orası satılınca çıktık, manifaturacılar çarşısında bir yer kiralamıştık, artık sekiz on kişi olmuştuk üstelik, dışarı fason iş vermeye başlamıştık hatta, hemen hemen orada da bir buçuk iki sene kaldıktan sonra Yavuz Selim'de Muzaffer'in bize kiraladığı iş yerine geçtik. O dönemde yazın stoklarımızı yapar, eylül başında piyasaya çıkarırdık. 74 senesiydi, yazın hazırlık yapıyoruz, programa neler koyacağımızı eşimle kararlaştırıyoruz, bir gün eşim yokken, ha bu arada 'Pembe Panter' televizyonda, pembe panteri yapmayalım diye karar vermiştik, eşim yokken nasıl oldu bilmiyorum, içimde çok büyük bir istek doğdu, yanımda çalışan kızlara sordum, sizde pembe panterle ilgili resim filan var mı diye, dediler ki bir çocuk dergisinde resmi var, aman getirin dedim, hemen gidip getirdiler. Pembe kumaşımız yok, beyaz kumaşla şablonunu çıkardım. Çok enteresan, hiçbir şeyi bir defada çıkaramam, dört beş defa çalışmam gerekir, bazen on defa. İnanılmaz birşey, bir kerede oldu. Ama beyazdı, hemen allığımla pembeye boyadım. Yaptığım şeyi çok beğendim, sonradan dünyada birçok örneklerini de gördüm, her oyuncağıma hayran değilim, ama bu gerçekten en güzeliydi. Eşim de görünce hayran kaldı. Yeteri kadar stok yaptık, öyle fazla değil. Sezon başında Süleyman Erkol'a götürdük, beğenmediğini, almak istemediğini söyledi. Halkın tepkisini görmek için tezgahına birkaç tane koymasını rica ettim, satılmazsa geri alırım dedim. Hayır, ben almak istemiyorum dedi. O zaman ben de, eğer şimdi almazsanız satıldığı zaman size bir tane bile vermeyeceğim dedim, yemin ederim vermeyeceğim dedim. Aslında bu kadar satılacağını bilmiyordum doğrusu. Bunun üzerine peki öyleyse dedi, yok dedim, ben ne yaptığımı biliyorum, aslında sizin de bu kokuyu almış olmanız gerekir-

di. Yok yok, verin dedi. Sonradan inanılmaz satışlar olunca, iyi ki sizi dinlemişim diye konuşmuştu. Bir yıl boyunca devamlı pempe panter yaptık, öbür yeni modellerimize el sürmeden. O günlerdeki üretim rakamımız aşağı yukarı günde dört yüz taneydi. Başka hiçbir şey yapmıyoruz, öyle ki işçilerimize bile öö gelmişti devamlı pembe yapmaktan. Sonra taklitleri çıktı. Bu da bizim her zaman sorunumuz oldu, yaptığımız şeyleri insanlar hemen taklit ettiler.»

Peki, bebeğin doğuşu nasıl oldu?

«Bu işe başladığımızda eşimle hemen yurtdışına çıkmıştık, fuar zamanı değildi, ama nerede ne var görmek istiyorduk. Sonra fuarlara da katıldık, oyuncakla ilgili periyodikleri getirdik, aşağı yukarı hepsine aboneyim, on sekiz yıldan beri hepsini izliyorum. 75 senesinde şu anda bulunduğumuz binaya geçtik, bebek projesiyle birlikte. Bebeğin doğuşu biraz da hayvanlarımın taklit edilmesi yüzünden oldu. Bebek daha sınai bir olay, herkesin yapabileceği iş değil, büyük yatırım istiyor. Banka kredileri sağladık biz de, Almanya'da araştırmalar yaptık. Bebeğe geçtik, ama bu çok farklı bir konuydu. Doğrusu bu konunun altından kalkmak için yine peluş oyuncaklarımızın gelirinden yararlandık. Tesis kurmak, makina almak yetmiyordu, kalıbını da kendimizin yapması gerçeği ortaya çıktı, kalıphane de böyle ortaya çıktı. Önce gözü, saçı boyalı bebekler yaptık, açılır kapanır göz ithal ettik, saç makinamızı çoğalttık, ağlama sesini veren mekanizmayı yapmaya başladık, plaklarına kadar, sonra manken bebeklere başladık ileri teknolojik ürünler olarak. Hayvanlarımıza da yeni teknolojik özellikler ekledik. Oyuncak sektöründe ilk defa ön araştırma yaptık, heykeltraş, psikolog, pedagog çalıştırdık, isim yarışması yaptık. Halkın ne istediğini halktan öğrenip ona göre ürün yapmayı hedefledik. Yine ilk defa olarak bir dizi reklam filmi devrede. Böylece ciddi bir pazarlama olayına girmiş olduk, oyuncak sektöründe ilk defa. Türk Standartları Enstitüsü'nün kalite belgesini ilk alan da biziz. İlklerin peşinde koşmak hoşuma gidiyor doğrusu. İlkler çünkü

insanın yaşam kalitesini çok üst düzeyde tutuyor, bir şeyin ilkini yapmanın verdiği heyecan eşsiz bir şey. Üreticiler arasında ilk ciddi perakende mağazasını açan da biziz. İş hayatımda başka ilkler de vardır, ama şu anda hepsini şey yapamıyorum. Oyuncakta en büyüğün biz olduğumuzu söyleyebilirim artık. Ana babalar arasında Fatoş'un tanınma oranı % 85,9. Çocuklar arasında sahiplik oranı % 74,7. Perakendecilerde toplam bütün bebekler içinde Fatoş'un satılma oranı % 69. İşte bu araştırma sonuçlarına dayanarak en büyük olduğumuzu rahatlıkla söylüyorum.»

Sayıları değil kişilikleri önemli saydığım için bu başarının gerisindeki kişilik özelliklerini soruyorum.

«Her şeyden önce eşim bana sınırsız destek oldu. Ölçüsünü söylemek gerekirse, Türk toplumunda klasik bir erkeğin yapamayacağı kadar, hatta kendini gölgede bırakmaya cesaret gösterecek kadar beni destekledi, bu da herhalde onun kendine güveninden geliyordu. Desteği çok ilginçti, öyle ki, 84'de onu kaybettiğim zaman onun desteği arkamdan çekildiğinde kendi ayaklarımın üstünde durabilecek gibi bir destekti bu, yani her zaman dayanabilecek bir destek gibi değil, her zaman kendi ayaklarımın üstünde durmamı sağlayacak bir destekti. Bu bakımdan kendimi çok şanslı sayıyorum. Çocukluğumda babam bu yönde çok büyük bir destek vermişti, kişilik olarak ayakta durabilmem için. Arkasından eşimin de bu kadar aydın ve aydınlık gelmesi bugünkü başarımda aslında en büyük etkendir demek doğru olur. Öyle olmasaydı yalnız kaldığımda yürütmekte güçlük çekiyor, hatta yürütemiyor olabilirdim. Yalnız başıma geçen yıllar açısından kaderin düzenlediği enteresan bir cilve diye düşünüyorum bunu.»

Evet, bağımsız, yürekli, atılgan!

İSTANBUL'UN YÜCELERİ

Söze böyle başlamak doğru değil ama, ben gene İstanbul yolundayım. Bu kez artık İstanbul'un çamurlu sokaklarına, pis kokulu iş hanlarına, tozlu, paslı depolarına girmeyeceğimi sanıyorum. Gerçi oraların da kendine özgü bir büyüsü yok değil. Hele, çocukluğunda önce marangoz çıraklığı, arada dondurmacılık, buzculuk, sonra matbaa işçiliği yapmış benim için el emeğinin, el ürününün çekiciliği her zaman olagelmiştir. Evliya Çelebi gibi ben de zanaat erbabını sevmişimdir hep. Ama oyuncak gibi güzelim bir nesnenin o çevresel sefilliğin içinden doğduğunu görmeye bir türlü alışamadığımı da söylemeliyim.

İstanbul listemde bu kez birçok özel ad var. İstanbul'u tanıyan, geçmişini bilen kişiler. Ayrıca müzeciler, antika uzmanları, tarihçiler. Hepsine ulaşamasam bile denemiş olacağım.

BEYOĞLU BEYOĞLU İKEN

Tünel'den başlayarak Beyoğlu'nun ünlü caddesinde yürüyorum. Hafif rüzgârda çiseleyen yağmura kimsenin aldırmadığı dikkatimi çekiyor. Şemsiyemi katlayıp Bonmarşe'ye giriyorum. Madam Meline kırk yıldan beri olduğu gibi yerli yerinde.

«1950'de ortaokulu yeni bitirmiştim. Buraya da bir kasiyer aranıyordu. Karşıdaki Tokatlıyan Pastanesi'nde benim teyzemin kızı çalışırdı, ondan buranın sahipleri Murat Bey ve Rabia Hanım'ın bir kasiyer aradıklarını öğrendim. Bana söyledi, ben de gideyim konuşayım dedim. Konuştuk, kabul edildik, işe başladık. 1950'de. 1954'de nişanlandım ve nişanlım çalışmama müsaade etmedi. Afet Hanım'ın çok ısrarlarına rağmen ayrıldım buradan. Dört senelik ayrılıktan sonra 58 senesinde, kocamın vefatıyla, Rabia Afet Hanım'ın 'sen gel, çalışmasan da mağaza da otur, bana yardımcı ol' diyerek ısrarları üzerine tekrar çalışmaya başladım. O sene bu sene hâlâ çalışıyorum. Emekliliğim geldi, tabii emekli oldum. Ayrılmak istedim işten, gene olmadı. 'Sana ortaklık vereceğim, sen artık benim evladımsın, kardeşimsin, beraber yürüteceğiz bu işi' dedi. O sene bu sene yine buradayım. O öldü, iki oğlu ve ben işi yürütmeye çalışıyoruz. Onlar yoklar burada. Ferdi Bey Bodrum'da oturur, senede birkaç sefer gelir gider. Öteki oğlu Amerika'dadır, o da pek gelmez.»

Rabia Hanım nasıl bir kadındı?

«Rabia Hanım çok enteresan bir kadındı. Çok çalışkan, çok zevkli, biraz sert karakterli, fakat çok iyi bir insandı. Dürüst insana bağlanırdı ve onu kimse onun gözünden düşüremezdi. Bir kere bir insana bağlandı mı istediğiniz lafı söyleyin hiç etkilenmezdi. Kendi kararını kendi verirdi. Çok çalışkandı, çok iş başarmıştır. Bu mağazayı harp zamanında bile ayakta tutmuş, kabiliyetli bir insandı.»

Oyuncak olarak neler satıyordunuz eskiden?

«*Stayf* diye bir Alman firmasının mallarını satardık mesela. Çok güzeldi. Sonra *Şuko* diye bir Alman malı yine. Kurmalı arabalar. İngiliz malı su motorları, denizde yüzen motorlar, vinçler. *Meccano* vardı İngiliz ve Alman.»

Size yerli oyuncak getiren kimler vardı?

«O zaman anlatmıştım size. Kazez vardı, çok eski, ithalatçıydı. Çoluk çocuğu da yoktu onun, hanımı da ölmüştür, kimseyi bulacağınızı zannetmiyorum. Recep Ersan Kazez'le

çok iyi ahbaptı, birlikte iyi iş yaptılar. Pascal'ı soruyorsunuz, bebek yapardı, saçlı bebekleri ilk yapan o, ama yapıştırma saç tabii. Hamur yapardı, kırılan bebek tabii, düşünce kırılırdı. Kendisi hazırlardı onu, sıkı sıkı da o formülü saklardı, kimse öğrenmesin diye. Kaç sefer gitmişizdir atölyesine, o hamuru sıkı sıkı saklardı bizden. Ama kırılan bir maddeydi. sonra kırılmayanını da yaptı. Kaç yılı mı? Bilemiyorum ki. 60'larda mı acaba? Ben 58'de tekrar girdiğime göre, bilemiyorum.Tarihleri pek iyi hatırlayamıyorum.»

Mehmet Telman'dan söz etmiştiniz bir de, geçen görüşmemizde.

«Ha, evet, tahta oyuncak. Harpte sattığımız oyuncakları yapardı. Kabara çaktığımız köpekleri, divan takımını yapardı, çöp arabaları, kamyonlar yapardı.»

Bunlardan hiç bulamayız, değil mi?

«Bir tane bile yok. O kadar sattık, bir tane numune bile saklamadık. Rahmetli Afet Hanım'ın evini boşalttım ölünce, bir tek oyuncak çıksaydı bari... En kötü şeyi yapmış, hepsini satmış, bir tane bile hatıra saklamamış. Çok kötü bir şey yapmış. Eve götürürdü sevdiği şeyleri, sonra getirir burada satardı. Bir gün bu işler antika olur, bir tane saklayım hiç olmazsa demek aklına gelmemiş.»

Henry Werther?

«O da bebek yapardı. İçi saman dolu bez bebekler. Yüzü kalın plastikten yapılmış, gözü açılıp kapanan, mama diye sesli. Kutu içinde, böyle bir şapkası da vardı. Tutunca samanları elinize batardı, sonra kepek oldu onlar. Yılı mı? İşte o da o yıllarda birşey. 50-54 arası diyeyim ben onlara. O dört sene içinde sattığım bebeklerdi. Sonra geldiğimde o bebekleri bulamadım ben. 58'de döndüğümde bulamadım o bebekleri, bitmişti.»

Bir de bir Rus'tan söz etmiştiniz.

«Ha evet, Korzun. Mikail Korzun, evet. O da tahta oyuncaklar yapardı. Tek tek elde boyarlardı. Kendileri tornacıda yaptırırlardı, kendi modelleri. Çarklı bebek, ördek, davulcu,

kamyon, tenteli kamyon, tentesiz kamyon. Bunları tornacıya verirlerdi. Ama pırıl pırıl yağlıboya yaparlardı, alelade boya değil. Tek tek, oturup karıkoca, kendileri elle boyarlardı. Pırıl pırıl bir boya, o zaman öyle boya yoktu. Çok temiz oyuncak, rengarenk böyle. O zamanın parasıyla pahalıydı, ama tutanın elinde kalırdı, öyle alelade oyuncak değildi yani. Tahtanın, boyanın en iyisiydi.»

Yıl?

«Efendim? Yıl... O yıllar... Hiç, hiç, yıllarla hiç ilgim yok. Gene o yıllarda işte. Epeyi devam ettiler onlar, koca öldü, hanımı bir zaman sürdürdü bu işi. Benim ilk gelişimde de vardılar, ikincide de. Onları buldum daima.»

Karlman Pasajı'nda Koço?

«Ha, evet, o sonra Japon'a girdi. Karlman Pasajı'nda da oyuncakçı vardı. Ben girdiğim zaman orası kapanmaya başlamıştı. Oradan iki kız bize çalışmaya geldiler. İki tane Rum kızı. Orası kapandı, bize geldiler. Karlman Pasajı büyük bir mağaza, kocaman mağaza. Şimdi onu soruyordum geçenlerde, neresiydi, Sümerbank'ın yeri mi şimdi, Osmanlı Bankası mı, oralarda bir yerde. Tam yerini söyleyemeyeceğim. Böyle reyon reyondu, her reyonda bir şey, birinde giyim, birinde oyuncak. Oyuncaklara Koço bakıyordu herhalde.»

Kapalıçarşı'da da varmış oyuncakçı. Hiç ilişkiniz oldu mu onlarla?

«Hiç olmadı. Tahtakale'den, Süleymaniye'den başka olmadı. Süleymaniye'ye de son zamanlarda çıkmıştır. Tahtakale'ydi esas oyuncakçıların yeri. Orası kapandıktan sonra bir sürü oyuncakçı Süleymaniye'ye gitti.»

Çiçek Pasajı'nda kim vardı?

«Çiçek Pasajı'nda mı, kimse yoktu. Çiçek Pasajı'nda oyuncakçı diye birşey yoktu.»

(Acemi bir İstanbul gezgini olarak Çiçek Pasajı ile Çiçek Pazarı'nı karıştırdığımı daha sonra öğreneceğim.)

Ben de bir ad daha var: Pepo Albala.

«Çiçek Pasajı'nda değil onlar. Şey, Philip vardı. Kiy

Oyunları'nı imal eden Philip. Çiçek Pasajı'nda değildi o, Balo Sokağı'ndaydı. Philip diye bir çocuk. Kiy Oyunları'nı o yapardı, üç boyu vardı, küçük, orta, büyük boy. Adı Kiy Oyunu, 'Jeu de Quilles' derlerdi. Atlama ipi yapardı. Şimdi bakın plastiğini yapmışlar. O tahtadan yapardı, boyardı, ipi alır tahta saplar takardı.»

«Siz Yeni Karamürsel'e gittiniz mi?» diye bu kez Madam Meline beni sorguya çekiyor. Geçen görüşmemizde Süren Bey'in adını vermiş, mutlaka görüşmem gerektiğini söylemişti. «O da benim kadar eskidir bu işte.»

Oysa Madam Meline daha eski bu işte. Şu anda belki en eskilerden biri. Ona yaşını soramıyorum, ama soyadını soruyorum. «Kızlık soyadını da mı?» İkisini de.

Madam Meline Topalyan Küçükken'e saygılar sunuyorum.

Şişli'deki Yeni Karamürsel Mağazası'nda Süren Hamparsunoğlu'nu oyuncakların arasında buluyorum. Japon Mağazası'nda oyuncaktan çok tezgahtarlıkla ilgilenmişe benzeyen Süren Bey'le konuşmamız verimsiz bir sağırlar diyaloğu halinde geçiyor.

«Siz bana sorun, ben de size bildiğimi söyleyeyim.»

Önce bize Japon Mağazası'nı anlatır mısınız?

«Japon Mağazası'nı, ee, nesini anlatayım?»

Siz girdiğinizde ne kadar olmuştu mağaza açılalı?

«Mağaza eski, çok eski mağaza. Biz girdiğimizde çok eskiydi. Biz 49'da girdik. Bizim mağazamız yerli mal satmazdı. Hep dışardan kendimiz ithal ederdik. Sonra bizim çeşitlerimiz yalnız oyuncak mevzuu değildi. Züccaciye, çocuk arabaları, çanta manta. Biz daima Avrupa malı ithal ederek, kendimiz ithal ederdik ve satardık. Bizim işimiz o kadar güzel, o kadar kârlı bir işti ki, ne zamanki yerli mala dönüştük bizim patronumuz dedi ki ben yerli malı satamam, uğraşamam, ben bu dükkanı kiraya veririm dedi. Çünkü yerli malda bir kâr haddi var, mesela yüzde yirmi beş, yüzde elli, seksen. Avrupa malında yoktu öyle şey o zaman. Mesela yirmi beş liraya alırsın, yüz elli liraya satarsın. Bununla beraber,

alan da memnun satanda memnun. Çünkü verdiği paraya karşılık güzel bir mal eline geçiyor. Şimdi öyle değil.»

Mağazaya nerelerden mal gelirdi?

«Almanya, Japonya.»

Peki, neler vardı o zaman?

«Her şey. Her şey vardı.»

Aklınıza gelen bir kaçını saysanız.

«Bütün oyuncaklar. Ne aklınıza geliyorsa. Bebek vardı.»

Ne tür bebek? Mesela porselen bebek var mıydı?

«Porselen değil, plastik bebek. Yüzleri yumuşak, gözleri oynar, mamalı.»

O zaman patron kimdi Japon Mağazası'nda?

«Kim kimdi?»

Sahibi?

«Sahibi Raul Raymund. Alman tebaasıydı kendisi, kendisi de Almandı zaten. Almanya'da şey ettiler bir zaman, harpte sevkettiler, dükkanı bıraktılar, sonra tekrar teslim aldılar. Kendi kayınpederi İngiliz tebaasıydı. Dükkanımız çok büyük, çok güzeldi. Türkiye'de bir tane. Anadolu'dan gelen Japon Mağazası deyip gelirdi. Çocuk arabası alırlardı. Bir zaman dışardan mal gelmeyecek dendiği zaman polis beklerdi kapıda, malı böyle küfeyle alıp giderlerdi. Kendisi yemek takımı götürecekti evine, tuttular karakola götürdüler mal kaçırıyor diye, o kadar şeydi yani.»

Sonra kime geçti mağaza?

«Sonra, bizim beyefendi iki kere evlenmiş. Oğlu olmuş, hanımını kaybetti, sonra tekrar evlendi, çocuk istedi, üç kızı var. Bunlar çarpıştılar bu benim bu senin diye. Herkes kendi hissesini aldı, böylelikle dükkan dağıldı, mal dağıldı.»

Siz kaç sene çalıştınız orada?

«Ben yirmi iki sene çalıştım. Mal dağıldı, dükkan dağıldı, ondan sonra efendim, bir kısmı Almanya'ya gitti. Osmanbey'de güzelim Samanyolu'nda güzel bir apartman vardı, onu da sattılar.»

O sırada Beyoğlu'nda başka oyuncakçı var mıydı?

«Yoktu. Oyuncakçı bir karşısı, bir biz vardık. Siz bizim evveliyatımızı soruyorsunuz.»

Sadece sizin değil, bütün oyuncağın, oyuncakçılığın geçmişini.

«Ha, geçmişini. Bizim geçmişimiz hiçbirine uymaz. Kendileri gider oyuncağı teker teker seçerlerdi. Ondan sonra efendim, kendi müşterileri vardı, yukarda bir yer yapmışlardı, en iyi oyuncakları yukarı korlardı, kendi müşterileri geldi mi yukarı götürürlerdi, satış yaparlardı. Ya! Onların müşterileri pahalı mal alırlardı, pahalı. Pahalı ve güzel. Eskiden öyleydi. Paraya bakmazdık.»

Kim alırdı bunları? Müşterileriniz kimlerdi? Türkler mi, yabancılar mı?

«Yabancı da alırdı. Türkler de alırdı. O zaman biz 20 liraya, 30 liraya oyuncak satardık. Cihangir'de eve gönder derlerdi, gönderirdik. Şişli'ye gönderirdik. Şimdi öyle değil.»

Hatırınızda kalan oyuncak, güzel oyuncak var mı?

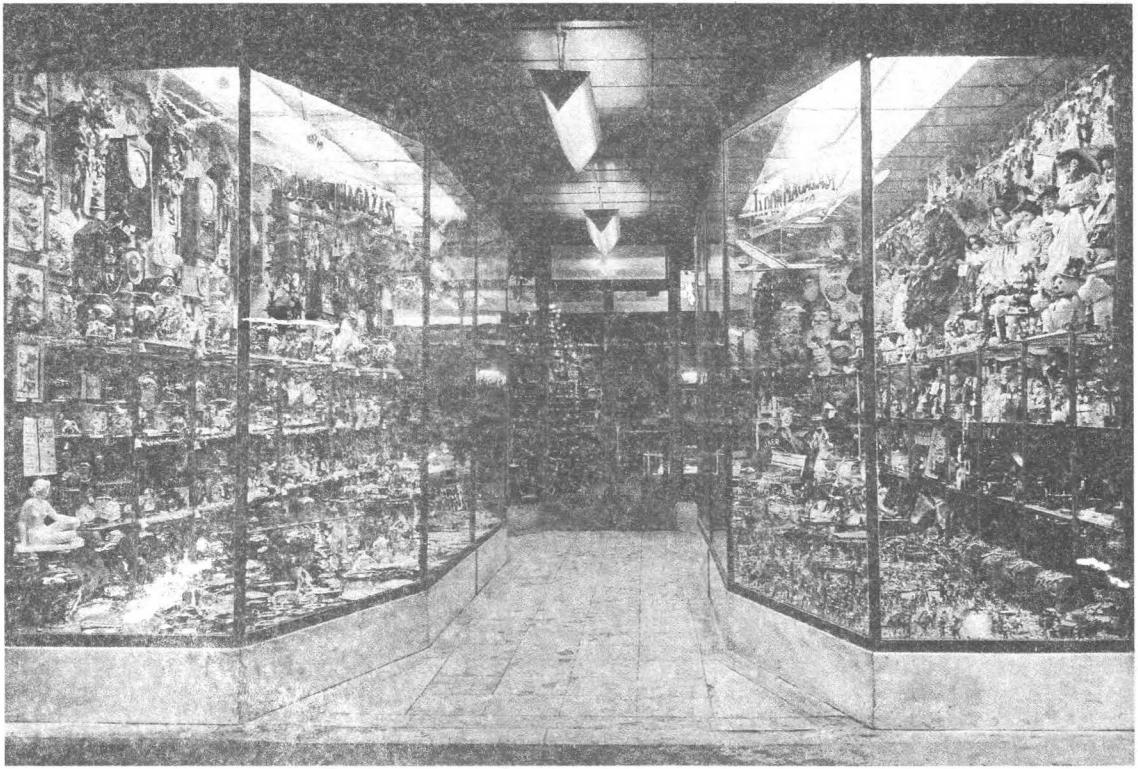
«Hatırımda kalan, Alman *Marklin* vardı. Marklin nedir biliyor musunuz? Treni de var, ama lego. Demir parçalarından legolar, delikli, vidalı. Ondan sonra efendim, dediğiniz gibi, trenler. 16 milimetre, 35 milimetre sinema makinesi satardık, perdesiyle beraber. Sonra bizde yalnız oyuncak değil, akvaryum da vardı. Sonra kuş, kanarya. Bir daireyi yalnız kuş, bir daireyi yanız akvaryum yapmıştık. Türkiye'ye akvaryumu ve kuşu biz getirdik.»

Yerli oyuncak satmıyordunuz, öyle mi?

«Orda yerli oyuncak satmıyorduk. Sonra yanda bir dükkan açtık. Yanda binamız vardı, sokağın içinde, orda dükkan açtık. Yerli oyuncak koyduk, ama biz akvaryuma bakıyorduk, yerli arada gidiyordu. Sonra patron vefat edince ordan ben çıktım, ayrıldım. Biraz onlar çalıştılar ettiler, sonra bıraktılar işi.»

Tamamen ne zaman kapattılar dükkanı, kaçta?

«Ne zaman kapattılar? Bilmiyorum. İlaç fabrikasında çalışıyor şimdi oğlu. Adı neydi?»

Japon Mağazası (1910-1980)

Adı Waldemar Raymund. Ondan alacağım öyküyü bu bölümün en sonunda koymayı planlamıştım. Çünkü çok ayrıntılı, çok uzun olacağını düşünüyordum. Ünlü Japon Mağazası'na da böylesi yaraşırdı.

Yaklaşık yetmiş beş yıllık bir öykünün izinde, Fatma İnhan'la birlikte, 4. Levent'teki oto sanayi sitesinin inanılmaz derecede bozuk, çamurlu sokaklarında adres arıyoruz. Waldemar Raymund'un, plastik ambalaj, kutu, dekoratif eşya ürettiği fabrikası buralarda. Adı Rayplast.

İstediğim kişilerle buluşmayı pek başaramadığım İstanbul günlerinin sonuncusunda Fatma İnhan'ın desteği imdadıma yetişiyor. İşte şimdi Rayplast'ın, bu tür iş yerlerinde göre göre alıştığım için artık yadırgamadığım büro bölümündeyiz. Waldemar Raymund altmış yaşlarında, dinç görünüşlü, hareketli, konuşkan biri. Büronun böylesi daha iyi dediği soğuğuna aldırmadan hararetle anlatıyor o, bense titreyen ellerimi oğuşturarak kısa notlar almaya çalışıyorum. Neyse ki minik teybim var. Hani şu gazeteci teybi dedikleri cinsten.

Yaklaşık bir saatlik bir görüşmeden sonra teybe dikkatle bakmayı akıl ediyorum ve başımdan aşağı kaynar suların döküldüğünü, hayır hayır, soğuk soğuk terlediğimi hissediyorum. Teyp, çalıştığını gösteren ışığı yandığı halde –gözüm ondaydı hep– hiç kayıt yapmamış. Elerimin gerçekten titrediğini görüyorum şimdi, soğuktan mı? Tam da martın bu birinci günü sırtıma yapışan soğuğu gün boyunca hissedeceğim.

Kısa bir özet için yeniden başladığımızda artık çok ısrarlı değilim, önceki soruların hiçbirini yeniden soramıyorum, ayrıntıları isteyemiyorum. Bu kısa görüşmeyi bir dahaki gelişimde tamamlama ricasında bulunmakla yetiniyorum yalnızca.

«Büyük babam Pascal Raymund 1912'de, belki de 1910'da Japon Nakamura'nın yanına giriyor. Dükkan o zaman Hristaki Pasajı'ndaydı. Japonların ne zaman gittiklerini bilemiyorum, giderken bütün dükkanı bırakıyorlar. Büyükbabama devrettiler dükkanı, adıyla birlikte, o zamanlar 'Maison Japon-

naise' de deniyordu. O zaman caddeye çıkıldı, oyuncağa esas orada başladı mağaza. Ondan evvel Japon ipeği, Japon ayakkabıları, ipek kimonolar vardı. Beyoğlu'nda caddeye çıkınca, galiba 1928 veya 1930 senesinde, orada işi genişletti büyükbabam, bir iki oyuncak koydu, sonra arttırdı oyuncak miktarını, mümessillik aldı. *Marklin, Duksa, Şuko, Gamma* gibi bütün Alman fabrikalarından. Kaplumbağa bebekler getirdi, her boy, hani şu kaplumbağa sembolü taşıyan. Şurada onun tamir kutusu olacak, şimdi hatırladım, işte bakın. Oyuncak burada yapılmadığı için hepsi ithaldi, yüzde doksan beşi. Türkiye'de toplu iğne bile yapılmıyordu o zaman. Gelişme 50'den sonra başladı. Oyuncak imalatı da o zaman başladı.»

«Babam Raul Raymund dedemle birlikte çalıştı. Ben de dükkana girip çıkardım, ama fazla ilgim yoktu. Babamla aram iyi değildi, üvey anne filan. O sebeple oyuncakla çok ilgilenmedim ben. Ama beni büyükbabam büyüttüğü için mağazayı iyi bilirim. Mağaza 80 senelerinde kapandı, hepsi satıldı. Hepsi Avrupa'dan gelme oyuncaklar, süs eşyaları, müzik aletleri, şapkalar, bisikletler.»

«Yerli oyuncak Türkiye'de, bana sorarsanız, 30 senelerinde başladı. Ama gayet basit, gayet iptidai. Tahta oyuncak vardı başlarda. Sonra teneke oyuncak. Mesela Madam Jülyet Altın teneke kovalar yapardı boy boy, kürek, süzgeç, borazan. 42'den önceydi. Teneke kovaları, kürekleri gayet iptidai vaziyette yapardı, yağlıboyayla boyardı. 50'dan sonra gelişmiş vaziyetini gördüm, gene aynı kovalar, ama boyalı resimleri önceden basılmış olarak. Ben çocukluğumdan hatırladığıma göre demek ki o da 40'larda, 38'de, 36'da başlamış. Bu kadın Ermeni benim bildiğim kadarıyla. Yine bir Rum vardı, Giokas. Niko yanına çırak olarak girmişti. Büyükbabam onlara çok yardım etti, fikir verdi, gelip gidiyorlardı, ben ufakken. Hamdi Dündar'ı da o devirden hatırlarım. Recep Ersan daha sonra. Recep Bey tutkal alçı karışımı bebek başı yapardı. Öjen Amedeo esas toptancıydı. Koço vardı, Karlman'dan bize geçmişti. Sonra Mişel Lazkariz boyama kitapları getirdi çocuk-

lar için, ithalatçıydı. Manuel Çukurel İzmirlidir. Bu adam ilk plastik şişirme makinesiyle bebek yapmış kişidir, 1957'de. Ama gayet basit. Çukurel'in malını Amadeo satardı İstanbul'da. Düzinesi 4 lira mıydı neydi? İlk bebekleri yapan buydu. Artin Çakar, Kumkapılı, Samatyalı. O zaman Artin ve Avadis su motorları, bir de topaç yapardı tenekeden. İki boy topaç yaparlardı tenekeden.»

Belli ki konu Japon Mağazası'ndan uzaklaşmış, Türk oyuncak tarihine gelmiş. Yani benim en son sorduğum konuya. Önce kişisel tarihi saptamak gerektiği için. Japon Mağazası'nın kuruluş tarihine ilişkin bilgiler az önce havaya karışıp gitmiş olmasaydı diğer bilgiler daha anlamlı duracaktı bu çerçevede. Hâlâ yazıklanmam boşuna değil. Waldemar Raymund'un sahip olduğu çok değerli bilgilerden hiçbir uğursuz aksilik yüzünden yoksun kalmamalıyız diye düşünüyordum.

Söz gelimi, bunca kişiyle konuştum, şu bilgiyi bana bir tek Raymund'un vermesi çok anlamlı: «Çok iyi hatırlarım. Niko'nun dükkanında tavanda bir çengel vardı. Birgün merak edip sordum, bu nedir diye. Niko anlattı. Meğer Giokas kasapmış, dükkan da kasap dükkanıymış önceleri. O kasap çengeli o zamanlardan kalmaymış. Ne kadar enteresan değil mi?»

Evet, Waldemar Raymund'la konuşmak işte bunun için ilginçti. Japon Mağazası'nda gizlenen toplumsal tarihi gün ışığına çıkarmak için.

Rayplast'tan ayrılırken, soğuktan artık iyice titreyen, üzüntüsünden ölecek gibi olan biri, bir tek şeyle teselli buluyor: Waldemar Raymund, hem bilgi, hem de –bulabilirse– oyuncak vaat ediyor gelecek sefer için.

Yaşamın «gelecek sefer»lerine ne kadar güvenebileceğimi bilemiyorum, hele Hamdi Dündar'ın birkaç gün önce öldüğünü öğrendikten sonra.

İstanbul'un soğuğuna, ıslağına bir de hüzün karışıyor bu sefer.

Raffi Portakal ne zamandır konuşmak istediğim kişilerden biri. Gazeteye antikacılık konusunda yazılar yazmaya başladığından beri bu dileğim daha da güçlendi. Şimdi karşılıklı konuşurken bu düşüncemin ne kadar doğru olduğunu farkediyorum. Gerçi oyuncak antikacılığı konusunda pek bilgi alamıyorum kendisinden, ama dükkanında kaldığım iki saate yakın süre içinde benim için o kadar çok kişiye başvuruyor ki, bu çabası bile beni sevindirmeye yetiyor. Konuyu ciddiye aldığını gördüğüm az sayıdaki kişilerden biri olan Raffi Portakal ilerde de bu ilgisini sürdürmeye söz veriyor üstelik.

Portakal, aileden antikacı. Selçuk Erez'in «Bir Müzayede Virtüözü» başlıklı yazısından dedesinin öyküsünü öğreniyoruz: «19. yy. sonlarında Kapalıçarşı'da antikacılık yapmış olan Yervant Portakal'ın 1915'de ilk müzayedesini yaptığına inanılıyor; 1921'de yapmış olduğu bir müzayedenin ise belgesi var. Oğlu Aret 1913 doğumlu. Ortaokulun iki ya da üçüncü sınıfını terkedince babası ona antikacılık konusunda özel bir eğitim uygulamış. Önce Tünel civarında bir cilacının yanına vermiş, sonra bir marangoza çırak yollamış, pazarlamayı ise babasından uygulamalı olarak öğrenmiş. Aret, babasının tam otuz iki saray müzayedesine şahit olmuş.»

Benim sorunum da saraylarla ilgili olduğuna göre Yervant Portakal'ın torununa gelmem hiç de yanlış değil. Raffi Portakal birkaç kez antika oyuncakla karşılaştığını anımsıyor, ama ne antika oyuncak satıldığına tanık olmuş ne de müzayedelerde oyuncak satıldığını görmüş. Saraylara yine döneceğiz. Önce bir Eyüp gezisi yapacağız. Raffi Portakal'ın dükkanında telefonla ilişki kurduğumuz (Portakal buna telekonferans diyordu) Cenap Yazansoy anlatıyor:

«1924'de ilkokulu bitirdim. O yıl Maarif Vekaleti ilkokulları altı yıldan beş yıla indirmişti. İki sınıfı birden bitirmiş olduk. Ondan sonra Galatasaray'a gittik, ortaokula. Eyüp'te Oyuncakçılar Çarşısı, tam karakolun şeyinde dörtyol

var, orada parke taşı bir yol vardı, bir tarafı mezarlıktı, bir tarafında da oyuncakçı dükkanları vardı. Orada oyuncak olarak, işte böyle mini mini davullar, dümbelekler, çocuk arabaları, üfleme çalgıları gibi şeyler. Bana da babam bir davul almıştı oradan, küçükken onu ben gümbür gümbür çalardım evde, aman başımızı şişiriyorsun diye kızarlardı arada. Orada aynı zamanda bir de şekerci dükkanı vardı. Şekerci Veysel derlerdi, rengarenk şekerler yapardı. O yol gider gider camiye gelirdi, caminin etrafında eski zaman kahveleri, berber dükkanı, bakkal filan. Oradan da yol ikiye ayrılırdı, biri sağ tarafta Hacıbeyköyü'ne doğru gider, soldaki Kurukavağa gider, yukarda tekkeler filan vardı.»

«Kaymakçılar Eyüp Camii'nin aşağıdaki kapısında, musallanın karşısında. Bulgar kaymakçılar. O zaman iki tane kaymakçı dükkanı vardı. Birisi, Filip ve Marko diye iki kardeş vardı, Bulgardı bunlar. Kağıthane'den gece arabalarda güğümlerle manda sütleri getirilir, bunları gece kaymak tavalarına dökerler, aheste ateşte sabaha kadar pişer, süt tabahhur ediyor, kaymağı kalıyor, sabah onu keserler, vitrine koyarlar taze taze. Bir de aşağıda Boris diye bir Bulgar vardı, onun da mezarların orada dükkanı vardı. Bir de musallanın yanında Kebapçı Süleyman vardı. Eyüp'ün kebabı ile kaymağı meşhurdu.»

Araya girip Eyüp oyuncakçılığının hangi yüzyılda başladığını bilip bilmediğini soruyorum.

«Bizim rahmetli pederin çocukluğunda da varmış. Peder 1944'te seksen yaşında vefat etti. 1864 doğumludur. Demek ki onun çocukluğunda da olduğuna göre daha da eski. 19. asırda mevcuttu yani oyuncakçılar.»

Osmanlı saraylarında oyuncak olup olmadığını soruyorum bu kez.

«Malûm-u âliniz, sarayda çocuklar cambazlarla, hokkabazlarla eğlendirilirmiş. Benim çocukluğumda Eyüp'te hokkabaz vardı. Eski ramazanlarda kahvelerde Karagöz biter meddah başlardı.»

★★★

Cihangir'deki Çukurcuma mahallesini, orada Tombak Ahmet'in dükkanını, beni Raffi Portakal'ın şoförü getirmeseydi herhalde çok zor bulurdum.

Ahmet Kösedağ'ın antikacı dükkanı İsveç'te gördüğüm «Gündelik Yaşam Nesneleri Müzesi»ni andırıyor, tıklım tıklım ev aşyasıyla. Bunu ona da söylüyorum, seviniyor.

«Benim tarzım primitif, naif, daha çok toplumsal eşyalarla ilgili. Ben bunları seviyorum, ama bunları alan yoktu eskiden, ben topluyorum ama elimde kalıyor, ancak yabancılar alıyordu tatilden tatile, yerli halktan hiç alıcı yoktu. Oyuncağın, bebeğin satın alınabileceğini bilen yoktu bizimkilerden.»

Tombak Ahmet'in antikacı dükkanı «bit pazarı»na benzediği için «rağbet» etmemiştir «bizimkiler».

«Özellikle oyuncak almak için gelenler hep yabancıydı. Ankara'dan gelen bir İngiliz vardı, konsoloslukta çalışırmış. Seksenli yıllarda bana devamlı geldi, son iki yıl hariç.»

Neler alırdı o «esrarengiz» İngiliz?

«Bütün oyuncaklar. Bebekler. Bebek sandalyesi, bebek oturağı. Hareketli porselen bebekler. Ayrıca ahşaptan sallanan atlar. Yerli atlar da vardı, içine ot doldurulmuş, yabancıların ağaç gövdeli atları daha kaliteliydi, ustalıklıydı. Bizimkiler gayet ilkeldi, otlardan, şiltelerden.»

Bebekler değerli şeyler miydi peki?

«Benim sattığım bebekler çok değerliydi, hepsi hareketli, porselen filan. Bakmaya doyamazsınız.»

Peki, siz onları nereden ele geçirdiniz?

«Gayrimüslimlerden. Eşya satışlarından. Ne bileyim, tasfiyelerden. Diğer antikacılardan. Koleksiyoncusu koleksiyondan bıkıyor, dağıtıp satıyor veya konu değiştiriyor, başka şeye başlayınca bunu elden çıkarıyor.»

«Müşterilerim içinde Almanya'dan gelenler vardı. Bilhassa Fransız, İngiliz ve Alman. Onlar da oyuncak topluyordu. Tahmin ederim, bunun ticaretini yapıyorlardı.»

Türklerden oyuncak arayan var mı?

«Birkaç kişi var. Ama koleksiyon için aramıyorlar. Bunlar Avrupa'ya gidip gelen kişiler. Zannederim orada bunları satıp kendilerinin merakı olan şeyleri alıyorlar. Bizimkiler bebeğe filan pek bakmıyorlar aslında, onlar ihtişamlı şeyler arıyorlar, Osmanlı'dan filan kalmış. Porselen bir bebeğin ağlayan, gülen yüzündeki ustalık onları ilgilendirmiyor.»

Ahmet Kösedağ'ın hemen yakındaki deposuna gidiyoruz sonra. Tıklım tıklım ev eşyası dolu olan dairenin duvarlarında eski fotoğraflar asılı. 1900'lerin başlarında çekilmiş sararmış aile fotoğrafları: Kadınlı, erkekli, çocuklu aile manzaraları. Paşadede ile torun ya da oyuncak atının üstünde tek çocuk, bebek arabasının içinde oyuncak ayısıyla yatan bir bebek. Duvarlarda gene bu yüzyılın başlarından kalma çıplak kadın fotoğrafları. Göğüsler dolgun, karınlar hafifçe tombul. Tombak Ahmet bunları –yani çocuk fotoğraflarını– hemen satmaya da razı değil üstelik, bir koleksiyon oluşturup –yani tek tek parçaları iyice değerli kılıp– satmak istiyor. Şimdi tek bir fotoğrafa bile benim hiçbir zaman ödeyemeyeceğim fiyatlar biçtiğine göre, ilerde koleksiyonun pahası ne olacak kimbilir!

Ellerim paltomun cebinde, aklım çağının güzellik anlayışlarının tanığı olan fotoğraflara takılı, akşam ayazında yokuştan aşağı dalgın dalgın iniyorum. Bu yolun beni nereye götüreceğini de bilmiyorum.

Ben tarihe ödeyecek parayı nereden bulurum?

★★★

Sabah ilk iş olarak Dolmabahçe Sarayı'nın yolunu tutuyorum. Dün telefonla aldığım bilgi müthiş heyecanlandırmıştı beni. Topkapı Sarayı'nda bulunmayan oyuncağın Dolmabahçe Sarayı'nda bulunması çok anlamlı gelmişti bana. Ezel İlter Kültür Bakanlığı'nda arkeolog olarak çalışırken Dolmabahçe Sarayı'na atanmış. Buradaki işini seviyor ve ilginç buluyor. Mobilya uzmanı olarak çalıştığı Saray'da «Cariye-

ler» bölümünü ortaya çıkarmaya çalışıyorlarmış şu sıralar. Yetkililerin uzun yıllar kaybolur, çalınır, bozulur korkusuyla hiçbir şeye el sürülmesine izin vermediklerini, bazı şeylerin yeni yeni gün ışığına çıkarıldığını anlatıyor. Ezel İlter'in Saray'da keşfettiği şeylerin içinde oyuncak da var. Bana anlattığı oyuncakların bir bebek evinin parçaları olduğuna karar veriyorum (bulunduğu bölüm de bunu doğruluyor). Söz konusu bölüm açılıncaya kadar bu oyuncakları görme şansım yok.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde dost bir insan var. Sadece benim için değil, çocuklar için de. İlk Türk arkeolojik boyama kitabının yaratıcısı. «Ben önce kültür mirasından en fazla yararlanması gerekenlerin tüm dünya çocukları olduğu kanısındayım» diyor. Emin Başaranbilek İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdür yardımcısı.

«Bu boyama kitabının amacı, bütün dünya çocuklarının gelecek dünyalarını kurarken onlara geçmişin kazanımlarını sunmak ve gene onların tarihsel, sanatsal, kültürel, estetik eğitimlerine katkıda bulunmaktır. Türkiye'de müze pedagojisi alanında ilk kez yapılan bu tür bir çalışmanın, tüm dünya çocuklarına yararlı olmasını dilerim.»

Saraylara ve müzelere doyuyorum bugün. Beşiktaş'a doğru yürüyorum. Hattat Tahsin Sokağı'nda görüşmek istediğim biri var.

KÖYDEN GELEN OYUNCAK

Bediloy firmasının bütün tarihçesi, dosyalara düzenli olarak konmuş belgelerde. Gazete reklamları, haber kupürleri de dosyalanmış. Yaşar Kaynar ayrıca firmanın tüm gelişim öyküsünü yazmış, o da dosyada (bana fotokopisini yapıp veriyor). Ürünlerini tanıtacak çeşitli broşürler bastırmış, onlar da dosyada (onlardan da örnekler veriyor). Ayrıca yurtdışından toplanmış yabancı firma broşürleri, katalogları, oyuncak tarihi kitapları, oyuncak dergileri. Yaşar Kaynar'ın Almanya'da

on altı yıl boşuna oturmadığı anlaşılıyor.

Önce firmanın yazılı tarihinden birkaç satır:

«Bedil Köyü Çankırı ili, Çerkeş ilçesine bağlı küçük bir köydür. Bediloy, Bedil köyünde kurulmuş, ağaç oyuncak ve anaokullarına araç hazırlayan bir şirkettir. (...) 1978 yılında içimizden birisi orijinal bir fikir getirdi. Köyde az sermaye, çok işçi isteyen ağaç oyuncak üretmeliydik. Bu düşünce üzerine harekete geçtik. Önce Almanya, Hollanda, Fransa, İsveç'ten ağaç oyuncak ve küçük ağaç mutfak araçlarından örnekler topladık. Bu örnekleri izine gittiğimizde köyü götürdük. (...) Şirketimizin adını, köyümüzün adı Bedil'e, oyuncağın ilk iki harfini ekleyerek BEDİLOY koyduk. On üç kişi ortak oldu. Sermayemizi kısa zamanda topladık. Köydeki işleri köyün imamı, öğretmeni ve marangozluktan anlayan bir köylümüz elbirliğiyle yürüttüler. Biz Almanya'daki Bedilliler kendileriyle işbirliği yaparak sürekli ilişki halinde kaldık. (...) Oyuncak yapımına geçtik. Yapım ilk yıllarda kolay olmadı. Oyuncakların küçük parçalarının yapımı marangozluk işlerine benzemiyordu. Yapımda zorlandık. (...) Kalite geliştirmek için işçi şirketlerinin elinden tutan, yardım eden CIM'in (Uluslararası Göç ve Gelişme Merkezi) yardımlarını istedik. Önce altı işçimizi Almanya'ya getirip eğitmek istediler, olmadı. Almanya'dan bir usta bulup köye göndermek istediler, o da olmadı. En sonunda Türkiye'den bir usta bulduk. Bu usta köye geldi, işçilerimizi yetiştirdi, ustalaştırdı. Türkiye'den bulduğumuz ustanın ücretini iki yıl süreyle CIM ödedi. Ümitsizlik içinde olduğumuz ve işletme sermayesi güçlüğü çektiğimiz bu ilk yıllarda CIM'in desteği bize kuvvet verdi, ilk yılların zorluklarını atlattık. (...) En büyük zorluğumuz pazarlamada oluyor. Kuruluş yıllarında bile bu kadar zorlanmamıştık. 60 milyon nüfuslu Almanya'da ağaç oyuncak üreten 150 kadar firma varmış. 50 milyon nüfuslu Türkiye'de ağaç oyuncak yapan tek firma biziz. Satışın olmaması için bir sebep yok. Belki kalitemizi daha da geliştirip iyi bir tanıtmaya ihtiyacımız olmalı. (...) Oyuncak ve sayı boncuğu denemelerinden sonra

şimdi aynı zamanda zeka oyunları, anaokullarına eğitim araçları, karagöz-kukla perdesi, oyun evleri, masa-sandalye gibi çocuk mobilyaları üretiyoruz.» (1987)

Yaşar Kaynar elli yaşlarında, biraz sessiz bir insan. Sormadıkça ayrıntıya girmiyor konuşurken, ama ben sormak zorundayım. İşte aldığım yanıtlar:

«Öğretmen Okulu'ndan gelme bir idealim vardı: Bir köyü kalkındırmak. Öğretmen olduktan sonra kendi köyümü kalkındırayım dedim, bu bir örnek olur. Orada öğretmenlik yaparken dernek kurmak, ağaç dikmek gibi olaylar gerçekleşti. Ama bu kalkınmayı sağlamıyordu. Gelişmenin sanayileşmeyle eşanlamlı olduğunu düşündüm. Sonra yolum Almanya'ya düştü, on altı sene orada kaldım, orada aynı fikirler devam etti, köyle ilişkim kopmadı. Köyde, yüksek teknolojinin gerekmediği, nisbeten köylünün yatkın olduğu bir dal olarak ağaç işi yapılabileceği aklıma geldi, ağaç işinde de el emeğini en çok isteyen oyuncak yapımı. 79'da başladı işimiz, 81'de resmi kuruluş haline geldik. Anonim şirket kurduk. Ama oyuncaklarımız iyi pazarlanamadı, ayrıca Türkiye piyasası ağaç işine o kadar istekli değildi, gelişmedi. 85'te ben Almanya'dan döndüm. Ben de pazarlamada yeterince başarılı olamadım. Kitap, kırtasiye ve diğer oyuncak satımı işine o yüzden girdim. Sonra baktım ki anaokulu malzemelerine çok ihtiyaç var, bir boşluk var, ayrıca bu malzemeler oyuncakla da tamamlanıyor.»

İlk üç yıl tren, otobüs, itfaiye arabası, kamyon gibi oyuncaklar üretmişler. İlk broşürlerinde adı geçen oyuncaklardan yalnız ikisini yapmayı sürdürdüklerini, diğerlerini bıraktıklarını söylüyor Yaşar Kaynar. İkimiz birden o eskilerin «müzelik» olduğunu dile getiriyoruz, gülerek. Ürettikleri yeni oyuncakları anlatıyor şimdi.

«Önceleri köylüye iş vermek önemli oluyordu, küçük parçalı oyuncaklar ön plandaydı. Zaman içinde oyuncağın boyutları büyüdü. Eğitim değeri ağır basmaya başladı. Önceleri oyuncak olsun, çocuğu oyalasın, anne babasını rahat ettirsin

derken, daha sonra eğitici yanı da olsun şekline döndük. Oyun aracına dönmeye başladık. Ben bu ikisini ayırıyorum. Oyuncak çocuğun eline alıp oynayabildiği şeyler, oyun aracı ise çocuğun içine girebildiği, üstüne çıkabildiği şeyler. Anaokullarının mobilyasını yapmaya başladık. Montessori araçları var, onları yapmaya başladık. Batıda anaokullarında çok kullanılan bir araç.»

Bu yeni dönemde oyuncakların alıcısının artıp artmadığını soruyorum, hayır diyor.

«Hayır, oyuncakların alıcısı artmadı. Ama anaokulu malzemesine talep arttı. Yetiştiremediğimiz dönemler bile oldu. Asıl büyük işimiz bu, oyuncak ikinci planda. Piyasaya yönelik oyuncak hâlâ az satıyor. Anaokulunda bir öğretmenin nezaretinde oynanan oyuncaklar önce geliyor. Evdekiler oyalayıcı oyuncaklar. Anaokulunda ise eğitici, çocuğu test edici, grup oluşturucu oyuncaklar ağır basıyor. Nüans farkı var. Ne bileyim, anaokulundakinin boyası daha basit, albenisi az. Ana baba dışarda bunu almak istemez, çünkü cicili bicili şeyler ister satın almak için.»

Ürettikleri oyuncakların kökenini, modellerinin kaynağını soruyorum.

«Genellikle Almanya. Hollanda, Finlandiya, Danimarka, Fransa var, ama ağırlıklı olarak Almanya.»

Aralarında belirgin farklar var mı bunların? Yani şu Alman, şu Fransız oyuncağı denebilecek kadar?

«Farkına varılabilecek oyuncaklar var. Tahta oyuncakta şu Almandır, bu İtalyandır demek mümkün. Mesela renklerden ayırmak mümkün. Kuzeye çıktıkça renk daha az, şekil daha önemli, güneye indikçe renk çoğalıyor, şeklin önemi azalıyor.»

Bizim yerli oyuncakta böyle bir karakteristik var mı, işte bu da bizimki diyebileceğimiz?

«Biz dışardan alıyoruz tabii, ama adapte ediyoruz. Değişiklik mutlaka oluyor. Renkte oluyor, boyutta oluyor, yapıda oluyor. Olduğu gibi kopye etmiyoruz yani. Ayrıca, tutulan

oyuncaklar ülkeden ülkeye değişebiliyor. Benim bizde çok tutar dediğim bir oyuncak, bakıyorum hiç tutmuyor. Oyun tüneli yaptık mesela, iki sene hiç satamadık ama bir de satılmaya başladı mı alıcı hızla çoğalıyor. Güven sorunu belki.»

Tahta oyuncağın dünyadaki durumu nedir günümüzde?

«Ben Almanya'da da ağaç oyuncağı eskisi kadar göremiyorum. Elektroniğin ağır basması olabilir son yıllarda. Yunanistan da çok güzel ağaç oyuncak yapmaya başlamıştı yakın yıllarda, onlar da görünmüyor artık fuarlarda. Selanik'te fabrikaları vardı, çok güzel boyuyorlardı ağacı, içine müzik filan koyuyorlardı. İtalyanlar serigrafi baskılı çok güzel ağaç oyuncaklar yaptılar, onları da daha az görüyorum şimdi. Onlar da bizim gibi daha çok eğitim kurumlarına hitap ettikleri için mecburi bir alım oluyor, devam ediyor, ancak çoğalmıyor alıcıları.»

«Ağaç oyuncak daha pahalı. El işçiliği giriyor, teknoloji çok fazla giremiyor. Mesela zımpara yapmak için bir şeklin altı yüzünü ayrı ayrı zımparalamak gerekiyor. Metalde, plastikte öyle değildir.»

Alıcı davranışları konusundaki gözlemlerini soruyorum. Tutumlarda belirgin farklılıklar var mı?

«Ben Almanlarla karşılaştırmak zorundayım ister istemez. Burada da orada da aynı işi yaptığım için biliyorum. Orada alıcı istediğini kesin olarak bilir, o varsa alır gider, yoksa ona bir alternatif sunarız, evet veya hayır der, kararını çabucak verir, alır veya almaz. Oysa bizim insanımız böyle değil. Bir güvensizlik var, kararsızlık var. Babanın karar vermesi, annenin kararsız kalması, annenin karar verirken babaya ihtiyaç duyması, çocuğun karar verirken ana babaya ihtiyaç duyması gibi.»

Yaşar Kaynar müzemize Bediloy oyuncaklarından göndermeye söz veriyor.

Ayrılmadan önce Bediloy'dan telefonla Osman Erbelger'i arıyorum. *Ege Oyuncakları* 1967'de başlamış, 1988'de bitmiş. Osman Erbelger iki yüzden fazla oyuncak ürettiklerini an-

latıyor telefonda. PVC et bebekler, ses veren oyuncaklar başta geliyormuş. Ama grevden sonra üretim durmuş, sonra makinalar satılmış. Böylece bir oyuncak firması daha tarihe karışmış. 4. Levent'e kadar gitmeme gerek kalmıyor.

Ben de Karaköy'e geçiyorum Beşiktaş'tan...

★★★

İstanbul'a her gelişimde mutlaka uğradığım Hayri Neçevik'in iş yerindeyim yine. Oyuncak araştırmalarımın hemen başında onunla karşılaşmasaydım bugün bu kadar yol almış olamazdım belki.

Hayri Neçevik anlatıyor:

«Fatih Fevzipaşa Caddesi 30 numarada 1958'de açtığım Sev-Al oyuncak mağazasında on dört sene çalıştım, 1972'nin on ikinci ayına kadar. O zaman abimin *Çevik Oyuncakevi*'nin imal ettiği tahta oyuncakları piyasaya verirdik, piyasadan da ithal ve yerli oyuncak alırdık. Bu oyuncaklar bezden bebekler, tahtadan muhtelif kamyonlar, jipler, arabalar, saman arabası tabir ederdik, kedili arabalar, at arabası, jipler 1, 2, 3, 4 numara diye büyüyerek gider, kendi imalatımız. Ama bu arada başka firmaların yaptığı yerli oyuncaklar da vardı. Mesela Alasya'nın yaptığı teneke askeri jipler, itfaiye; bir de Ne-Kur firmasının sürmeli arabaları, itfaiye, ambulans, kamyonet, steyşin vagon şeklinde. Çakar firması da çakarmotorlarını geliştirirdi, 4 liralık, 6 liralık. Bir de onun teneke topaçları vardı. Tahta tombala vardı o zaman. Sonra inşaat oyunu vardı, Dündar'ın. 8 numarası çok satılırdı. Kavak ağacından çın-çın'lar vardı, iki karış çapında, çocuk hem tekerleği çevirir, hem sesiyle oyalanırdı. Sonra şakşak'lar çıktı, ipin ucunda iki tane plastik, çok güzel ses verirdi. Yabancı oyuncak olarak pilli oyuncak çok geliyordu. Ekseriyetle o tarihte kurmalı da vardı. Mesela yurtdışından gelen tavuk, horoz, kurbağa vardı. Çocuk tavuğu yere bastığı zaman altından beş tane yumurta çıkardı. Kutusu da vardı. Tabii tenekeden borazanlar. Bunlar öyle zannediyorum hep Alman malı.

Oyuncakçı Spiro'dan alırdık, tezgahtar Niko satardı. O zaman dikkatle bakardım, Made in Germany yazardı, iyice hatırlıyorum. Daha sonraları Japon malı gelmeye başladı. Zannederim o taraf daha ucuz olduğu için fazla miktarda Japon malı birdenbire geldi. Zaten o geliş Uzakdoğu'ya doğru bir dönüş oldu Almanya'dan.»

«Taşbebek vardı bizde. Ben onları Recep Ersan'dan alıp sattığımı hatırlarım. Kafaları alçı idi, içlerinde gözü açıp kapatan kurşun mekanizma vardı. Ama yere düşünce kırılabilen başlardı bunlar. Vücudu samandı. Yabancı oyuncakta da taşbebek vardı, ama onlar pahalıydı. Yerlisi daha ucuzdu. Çünkü içi samandı. Başında topluiğne ile tutturulmuş başörtüsü olan bebekler vardı, çocuk için tehlikeli olduğu için çocuklara verilmezdi, süs için alınırdı. Fatoş Hanımın oyuncağa başlamasının nedeni bu tür oyuncaklardı. Fatoş Oyuncak'ın ilk defa yapmış olduğu dört hayvan çeşidini dükkanımda ilk defa ben sattım. Müşteri gelip sorduğu zaman içinde ne olduğunu, ben de bilmiyordum, ama zararsız bez parçaları olduğunu öğrenip müşteriye anlattım. Ankaralı bir müşteriydi, iyice baktı, çocuğa zarar verecek bir şey olmadığını görünce satın aldı. Ondan sonra Fatoş Hanım evinde bunlardan ikişer tane yaptı. Hikmet Bey bana getirdi, sonra üçer tane dedim, bir çeşit daha ilave ettik sonra. Biri fil, biri maymun, biri merkep, biri de ayı. Zamanla bunların adedi çoğalınca Hikmet Beyle beraber Mısırçarşısı'nın arkasında bulunan Sabuncuhan Caddesi üzerindeki oyuncak toptancılarını dolaştık, hepsine gösterdik, baktılar, fiyat sordular, bırakın satılırsa parasını alırsınız dediler. Ama bu işimize gelmedi, sermayemiz zayıftı. Hikmet'le karar verdik, doğrudan perakende iş yapan dükkanlara, bilhassa eczanelere birer numune bırakarak, her hafta uğrayarak, satılanın yerine yenisini verir, satılanın parasını alırdık. Böylece Fatoş Oyuncak çeşidi arttı, satışı artınca toptancılar beni arayarak getirin biz de satalım dediler. O zaman Niko'ya, Horozoğlu'na, Kosif'lere, hepsine teker teker gittim, aldılar, böylece Fatoş Oyuncak da yavaş

yavaş ilerlemeye başladı. Biz aile dostuyduk. Hikmet İnhan benim çocukluk arkadaşımdı. Her şeyi birlikte yaşadık. Bir tek Hikmet'in hastalığı dışında, onu bizden gizledi karı-koca.»

«Sabuncuhan Caddesi'nde bugün Halk Bankası'nın bulunduğu yer Niko'nun dükkanı idi. Cephesi beş-altı metre, içerden merdivenle çıkılan, derinliği on iki metre bir dükkan. Hınca hınç dolu. Hem de elli, yetmiş beş, hatta yüz yıllık oyuncaklar olduğuna kaniyim. Çünkü zaman zaman Niko, nereye atacağım bunları, biri gelse de versem, raflar boşalsa derdi. Kısmet olmadı. Rahmetli olmasıyla iş Yalçın'a kaldı. Taşınması bir hadise oldu. Şimdiki bankanın bulunduğu yerden Sabuncuhan'ın dibindeki dükkana. Orada Niko'nun bir deposu vardı zaten. O depodaki oyuncaklar haftalarca çuvallara doldurularak taşındı, atıldı. Yalçın bile kutularca oyuncağa ne verirsiniz diye sorardı, yirmi-otuz lira verene verdiğini hatırlıyorum. Niko'nun o dükkanı bir tarihti. Niko'nun geçmişini sadece şöyle hatırlıyorum: Spiro Giokas ve halefi Nikoli Mihalidis diye kurulu olan bu firmada Niko'nun çok genç yaştan beri Spiro'nun yanında tezgahtar olarak çalıştığını. Evvela oyuncakçı değilmiş orası, ne imiş bilmiyorum, sonra Niko'nun girişimiyle oyuncakçılığa başlamışlar. Yıl olarak, tahminen, Niko yetmiş küsur yaşında filan öldüğüne göre bu altmış senelik bir iş olmalı. Zaten Spiro Niko'yu genç yaşında dükkana bırakıp artık ne istersen yap, ben karışmam diyor. Niko'nun ölüşü bile seneler oldu nerdeyse. Bu iş 1920'lere kadar filan gidiyor olmalı. Tahmin ederim en eski oyuncakçıdır, daha eskisini ben duymadım. Avrupa'dan gelirdi oyuncaklar. Mesela misketler vardı, çok satılırdı. Anahtarlı oyuncaklar ekseriyetteydi. Daha çok uçak, tank, otomobil çoktu, bir de tabii bebekler vardı. Bebekler çok pahalıydı. Avrupa'dan gelen bu bebekler pahalı olduğu için çok az satılırdı. Fiyat olarak bazı oyuncakları hatırlıyorum. Mesela o Çakarmotorlar 1958'lerde 2.5 liraya ve 5 liraya satılırdı. Teneke topaçların da Avrupası 10-15 lira civarındaydı. Yem

yiyen kurmalı Avrupa civciv 3-4 liraydı.»

«48-49 senelerinde Muzaffer abim tahta oyuncakları yapmaya başladığı zaman, Mehmet Tütüncü dediğim zatın Çarşamba Asfaltı üstündeki dükkanında tahta oyuncaklar yaptığını hatırlarım, piyasada onun oyuncaklarını görürdüm. Neler mi yapıyordu? At arabaları, kamyon, basit kamyonlar, hatta şoför mahali falan yok, sadece motor kısmı, bir de arkasında kasa. Muzaffer abimle beraber plakalar çıkmaya başladı, vilayetler belirtiliyor, askeri jiplere asker konmaya başladı, kamyonlara şoför, yük kondu. Abim Mehmet Tütün'le çalışmadı, ama dükkanına gidip gelirdi, yaptığı şeyleri görürdü. Muzaffer abimin ilk atölyesi de Çarşamba Asfaltı üstündeydi.»

Nakamura'nın Mühürü (1910'lu yıllar)

İSTANBUL'DA BİR JAPON MAĞAZASI

Altan Erbulak'ın yazdığı hoş bir anekdot var.

«Beyoğlu'nda Küçük Sahnedeyiz o zamanlar. Yıl bindokuzyüzaltmışiki ve biz, tam beş yıldır orada sürdürüyoruz tiyatro çalışmalarımızı. Mini minnacık bir odası var Küçük Sahne'nin Beyoğlu'na bakan.

Bir de küçücük penceresi.

Ve biz tam beş yıl başka bir olanağımız olmadığı için oradan baktık dünyaya. Ordan gördük insanları, yapıları ve gökyüzünü.

Beş yıl bu dilé kolay.»

Altan Erbulak tiyatronun ünlü adlarının o küçücük odada oturduklarını, o küçücük pencereden yıllar boyunca aynı yere baktıklarını söylüyor. «Bir ara bir muziplik geldi aklıma ve gittim pencerenin perdesini kapatıverdim.» Altan Erbulak o pencereden beş yıldır aynı yere bakan arkadaşlarına pencerenin tam karşısındaki Japon Mağazası'nın üzerinde ne tür bir yapının bulunduğunu soruyor. Eski mi, modern mi, penceresi, balkonu nasıl, vb.

«Ve herkes teker teker Japon Mağazası'nın üzerindeki binayı anlatmaya koyuldu.»

«Herkésin tahmini bitmişti. Sıra perdeyi açmaya geldi. Açtım.»

«Japon Mağazasının üzerinde bina yoktu.»

İşte, o üzerinde başka bina olmayan «efsanevi» Japon Mağazası'nın en yakın tanıklarından biri olan Waldemar Raymund'un işyerindeyim yine. Ama bu kez iki ay önceki görüşmemizin duygusal sıcaklığı yok. Raymund gene çok nazik, konuksever, ağırlayıcı, ama geçmişi anlatmada önceki kadar istekli değil. Mağazadan çok başkalarını anlatıyor. Kopuk kopuk konuşuyor, bana yaramayacak ayrıntılara giriyor. Ben de ısrarlı olmuyorum bu kez.

Waldemur Raymund mağazanın eski bir vitrin süsünü (dönen bir bebek, 1938'den), kaplumbağalı Alman firmasının bebek onarım kutusunu (1942'den), benim bir rafta bulduğum tahta yoyoları müzemize armağan ediyor. Japon Mağazası'ndaki vitrinlerin eski fotoğraflarını ve Nakamura'nın mührünü örneklerini çıkartıp geri göndermem koşuluyla bana emanet ediyor.

Waldemar Raymund anlatıyor:

«Sonneberg Doğu Almanya'nın oyuncak şehridir, ama asıl bebek şehridir. Asıl merkez Nürnberg'tir oyuncakta, Sonneberg ise bebek yapar. Hatta evlere verirler, elbiseleri filan. Hatta ben harp zamanında oraya gitmiştim, yıkılmıştı, bebekler, kalıplar etrafa saçılmıştı. O zaman selüloid bebek yapılıyordu en fazla. Kaplumbağa marka var ya Almanya' da, hâlâ meşhurdur, onların fabrikasnın kalıpları etrafa yayılmıştı. Sonneberg esas bebek şehridir dediğim gibi.»

Japon Mağazası mı, yoksa Pazarı mı? Bazıları Japon Pazarı diyor da.

«Hayır, Japon Mağazası. Dedem Japonların yanında çalışıyordu. O zaman mağaza sonraki yerinde değildi. Şey pasajındaydı, neydi o, Hristaki Pasajı, evet. Pasaj Hristaki bugünkü Çiçek Pazarı'dır. Mühürün üstünde yazılı Hristaki diye. Bunu size vereyim, çıkartın, sonra bana gönderirsiniz. Bu o zamanın mührü, çok eski.»

«Japon Mağazası'na o zamanın ünlüleri hep gelirdi. Hepsi gelmiştir. Celal Bayar, İnönü. İstanbul Valisi, ismi neydi,

kısa boylu profesör, Gökay. İnönü'nün, Bayar'ın gelişini gayet iyi hatırlarım. O zaman herkes oyuncak almaya Beyoğlu'na gelirdi. Mesela, Şişli'de hiç oyuncak dükkanı yoktu. Çocukla ilgili her şey, oyuncağa gidecek her şey, bisikleti, arabası, salıncak atı, yatağı, her şey komple olarak mağazada vardı. Japonların zamanında oyuncak yoktu, porselen vardı, ipek vardı. Dedem koymuş dükkan caddeye çıkınca, bir tane koymuş, bakmış satıyor, bir tane daha koymuş, böyle böyle büyümüş.»

«Recep Ersan beni çok sever. Sık sık giderdim eskiden. Efendim, oraya gidiyorsunuz, konuşmayı çok sever, bir gününüzü alır. Oturtur, yemek ısmarlar, durmadan konuşur. Bırakmaz. Vakit ayırmak lazım yanına giderken. Ama işi de iyi bilir. Ramiz Bey de eskilerden, işi Recep Beyden öğrenmiştir. Aynı zamanda akrabadırlar.»

«Şeyi bulabildiniz mi? Şimdi çini işi yapıyor. O zamanlar teneke topaç yapardı, paf-puf motor yapardı. Ha, Çakar! Bakalım telefonuna. Bu telefonu devretmiş, yazık, adresi de yok.»

«At, fil, elle boyalı arabalar yapmaya başlamıştı Muzaffer. İlk siparişi Japon Mağazası'ndan almıştı. 52-53 olabilir sene. Biz vermiştik ilk siparişi, şöyle yap, böyle yap diyorduk. Sonra kamyonları yapmaya başladı. 1 numara, 2 numara, 3 numara kamyon. Sonra da plastiğe geçti. Araba vapuru yaptı, kamyon yaptı. Ama işini büyütmedi, öyle bıraktı.»

«İşini büyüten, mesela, şeydir. İsmi neydi? Faruk Bey. Babası kurşun asker yapardı. Çetinalp. Babası beni çok severdi. Bir handa el makinasıyla asker yapardı, tek tek boyardı. Sonra öldü. Oğlu işini çok büyüttü, çok başarılı. Babasını iyi tanırım, iyi adamdı, severdim.»

Kurşun askeri ilk o mu yapmıştı?

«İlk kurşun askeri benim babam yapmıştı. 30'lu yıllarda, 40'a yakın. Hatta kalıpları da getirmişti. Ben o kurşun askerlerin kalıplarını birisine vermiştim. Kalıplar sizi enterese eder mi? Geçende gördüm kalıpları verdiğim çocuğu. Birkaç

tanesini isteyim de size kurşun asker dökeyim. Kalıplar Almanya'dan gelmedir. Kırk yıl önce, belki daha fazla. Babam yapıyordu. Çetinalp de kurşun asker yaptı, sonra oğlu plastiğe geçti. Ben o dediğim çocuğu bulayım, size yapayım. Numune olarak size kalıp da vereyim, müzeye koyun.»

«Ben bugünün oyuncaklarını sevmiyorum. Çocuğun biraz kafasını yoracak, konstrüksiyonlu şeyler yok artık. Tahta tahtadır, Almanya'da tahta oyuncak hâlâ mevcut. Tahta ölmedi. Tabii eskisi kadar değil artık. Plastik çıkınca tahta geriledi. Oyuncak meşgaleli olmalı. Kafasını yormalı. Bugün mesela lego böyle. Yeni zaman oyuncağı ama, lego tahta gibidir, hiçbir zaman ölmez.»

«Çukurel sonradan çıkma. 50'lerden sonra. O zaman Türkiye'ye şişirme makinası getirdi, şişirme bebek yapmaya başladı. Gayet iptidai. Şimdikilere bakılırsa çok geri. Fakat muazzam para kazandı adam. Ondan sonra kayboldu. Çok şey yaptı, çok çalıştı, çok kazandı. Sonra birden çekildi.»

«Gene bebek yapan, Emin Cankurtaran var. O da şişirmeden. Sizin bugün tanıdığınız Cankurtaran. Yüksek Kaldırım'da dar bir yerde şişirme makinasıyla bebek yapmaya başladı. Aynı zamanda bakalitten elektrik aksesuarı yaptı. Emin Cankurtaran'ın temeli oradan çıktı, parayı öyle yapmıştır.»

«Jülyet Altın teneke kova yaptı, kürek filan. Eski oyuncak. Tenekeden, sürtmeli. Sorun ona, size verir. Deposunda köşelerde hâlâ vardır. Ben Niko'nun yanına giderdim. Ver şu anahtarı bana derdim, sen gelme. Depoya gider, açardım. Bana itimat ederdi. Gider açar, alırdım. Bu malı nereden buldun diye sorardı görünce. Şaşırırdı. Depodan tabii, üstüne yeni mallar gelince altta kalmış.»

«Bakın bu yoyo da çok eskiye dayanır. Siz buldunuz hayret, ben görmemiştim. Siz buraya zaman zaman gelseniz. Yerli değil, ya Almanya'dan, ya Japonya'dan. Tahta yoyo. Tornada yapılmış. Çok enteresan.»

TOMBALA!

Artin Çakar'ın devredilmiş telefonunu bir de ben arıyorum. Kuyudan gelir gibi bir ses, biraz da sinirli, niye arayıp durduğumuzu soruyor. Kocamustafapaşa'da çini yapıyorlar, oraya bakın diye kestirip atıyor.

Şansımı bir deneyeyim diyorum, sabah erkenden Kocamustafapaşa taksi-dolmuşuna binerken. Çini imalathanesi daha ilerdeymiş, yolcular inince beni götürebilirmiş. Yol boyunca buralarda ne çok tarihsel kalıntı olduğu dikkatimi çekiyor, hepsi de terkedilmiş, bakımsız. Daracık sokaklardan labirent gezer gibi ileri geri gidip gelerek surların dibine ulaşıyoruz. Sağda tek bir karo imalathanesi; eğer burası değilse yandım; hiç olmazsa birkaç tane olur da içlerinden biri Çakarlarınki olur diyordum gelirken.

Doğru adres. Tombala!

Genç Çakar ilgiyle karşılıyor beni. Telefonla babasını arıyor, evde değilmiş. Kalp hastasıymış ama, yerinde de durmazmış. Amcası Ankara'daymış. Buraya kadar geldikten, üstelik doğru adresi de bulduktan sonra bırakmaya hiç niyeti yok.

Papker Çakar (39) anlatıyor:

«Babam önce karocuydu, oyuncak sonradır. Menderes döneminde kartvizitinde oyuncakçı diye geçerdi. Özellikle tombala yapar, bütün Anadolu'ya gönderirdi. Ağaç tombalayla girdi oyuncağa, 50'lerin ortaları olmalı. Oyuncak işi enteresan gelince diğer oyuncaklara geçti. Cip, kamyon, at yapardı ağaçtan. Yine tahtadan, mil üzerine halka geçirme oyuncağı.»

Tahta oyuncak mı? Ben Çakar'ları hep teneke motorları ile duymuştum başkalarından.

«50'lerin sonunda motora geçti. Amcam ve babam birlikte çalıştılar hep. 60'ın başında plastik çıkınca oyuncak işi bozuldu. Ama motor her zaman gitti. Oyuncak langırt yaptılar 70'in başlarında, üç dört yıl sürdü. Tahta oyuncak yapımında ben de çalıştım. Amcam da oğluyla çalışıyordu. Babam benim

vaftiz babamın yanında çalışıyordu, bizde kirve denir, o da teneke keman yapardı, belki oyuncağı babam ondan öğrenmiş olabilir.»

Teneke keman mı? Bizim müzede bir tane var, demek onun işi, o kadar da eski!

«Vaftiz babamın oyuncakçılığı babamdan da eski. Teneke keman, bir de tüfek yapardı kirvem. Biz kirve deriz. Adı Baruyr idi. Onun yanından ayrılan ustabaşısı da sonra aynı oyuncakları yapmış. Sizdeki keman onun işi de olabilir. Babam amcamdan daha yaşlı, şimdi 68 olmalı. Sabuncuhan'da dükkanları vardı, her türlü oyuncağı satıyorlardı. İki yıl filan sürdü, satış çok iyiydi, Anadolu'ya sürekli mal gönderiyorlardı. Amcam imalatta çalışıyordu o sıra. Dükkanda bütün oyuncaklar satılırdı, bir de kaçak olarak pinpon topu gelirdi. Niko'da da o kaçak oyuncaklardan çok bulunurdu. Başka yolu da yoktu zaten. Teneke topaç da yaptık biz. Sonra Madam Jülyet de yaptı, içine müzik verecek bir şey de koydu.»

Babasını bulması için ısrar ediyorum. Artin Çakar'ı sonunda kahvede buluyoruz, bizi yanına istiyor. Samatya'daki eve kadar yaklaşık on beş dakika yürüyoruz. Artin Çakar geçirdiği enfarktüse karşın sigara içiyor ve merdivenleri tıkanarak çıkıyor. Ama hiç tıkanmadan, duraksamadan konuşuyor. Sonra benim için Jülyet Altın'ı telefonla arıyor (bulamıyoruz), oyuncak yapımcısı arkadaşı Nadir Altıntaş'la beni görüştürüyor (ikimizin de zamanı olmadığı için buluşamıyoruz), eskileri anımsarken duygulanıyor, oyuncaktan söz ederken heyecanlanıyor. Yaptığı oyuncaklardan hiç örnek saklamadığı için kendine çok kızıyor. İçtenliğine inanıyorum.

Artin Çakar anlatıyor:

«1945 senesinden beri yaptığı oyuncaklardan hiç olmazsa birer tanesini alıkoymaz mı insan? Niko mesela katiyen atmaz, bir tarafa koyardı, bu Ahmet'in yapısı, bu Artin'in yapısı derdi. Şimdi benim 50'lerde, 60'larda, 70'lerde yaptığım oyuncaklardan hiç yok. Otobüs yapıyorduk mesela, arka tekerlekleri çift lastikli. Jip yapıyorduk. Tahtadan.»

«1943 senesinde askerden geldim. Biz Anadolu'danız. Yozgat Akdağ'dan. Oradan geldik, İstanbul'u pek tanımıyoruz, bizden evvel gelenlerin yardımıyla. Gene bir Ermeni vardı, oyuncakçı. Oyuncakçı değil de, sonradan başladı bu işlere. Ben yanına acemi olarak girdim. Ustam çok sanatkardı, Amerika'da filan bulunmuş. Fakat yaptığı malı pazarlama kabiliyeti yoktu adamda. Yani bir demiri verin, bunu bir adam şekline sok deyin, yapar, ama bu malı pazarlamaktan aciz. Ben oyuncakları valize doldurur piyasada dolaşırdım. Japon Mağazası'na filan giderdim. Piyasada beni asıl patron zannederlerdi. Barvir derlerdi benim patrona Türkler. Ası adı Barür. Onun yanında çalışıyorken, sene 1948-49, Museviler İsrail'e göç ediyorlardı, tombala mevzuu o zaman çıktı. Beni çok seven bir Musevi vardı, öldü o da, Türkiye'ye ilk oyuncak ithalatçısı oydu, oyuncağı da seven bir kişiydi. Kazez, çok tanınırdı, dışarıya fuarlara filan giderdi. Şimdi, tombala mevzuu çıkınca bu Kazez kalıpları verdi, daha önce başka bir Yahudiye yaptırırmış tombalayı. Ben o kalıpları almak için o zaman param bile yoktu, Mösyö Kazez dedim, benim param yok. Sen şimdi al dedi, bendeki beş yüz boş kutuyu doldur dedi, kalıplar da senin olsun. Kalıp numara basmak için. Tahtayı oklava gibi hazırlıyoruz, sonra kesilip basılıyor.»

«Yalçın'ın patronu Niko Türkiye'nin de ilk toptancısı. Ankara'dan Mersin'den, Anadolu'dan gelir adam, ilk onu bulur, başka toptancı yok. Niko bize aman dedi, işi sıkı tut. Biz elli bin kutu yapıyoruz senede, yetmiyor. Yüz bin kutu yapıyoruz öbür sene, gene yetmiyor. Başka yapan yok. Biz bunu yaparken bir rakip çıktı, gene bir Yahudi. Plastikten yapmaya başladı. Adını hatırlamıyorum. Tarih gene 58-60. Ondan sonra başkaları da çıktı tabii, ona da rakip çıktı. Daha ucuza çıkarmaya başladı bizim rakip, bizi vurdu tabii. Biz işi bıraktık, o işi. Biz motora döndük yine. Motoru ilk defa 46-47'de yaptık. Motorun fikrini kim mi verdi? Şu kadarcık ufak bir Amerikan motoru geçti elime, ben bunu yaparım dedim. Taklit yani. Onu geliştirdim. İki boy yaptık. İşi büyüttük. Halıcıoğlu'nda bir

Avedis vardı, rahmetli oldu, aynısını yaptı, güzel kutulara koydu. Onun malının yanında bizimki tapon, ama bizimki çalışıyor, onunki çalışmıyor, geri veriyorlar. Bizimkinin daha fevkini yaptı, matbaası vardı, kutusunu yazdı filan. Ama hep bizimki aranıyor.»

«1969 yahut 70 yıllarına kadar biz aksak da olsa geldik. Tahta oyuncağı tamamen bıraktık zaten. Tahta oyuncağın mevsimi yoktur. Halbuki motor deniz mevsiminde satılır. İkisine aynı tarihte başlamıştım. Kumkapı'da bir yer tutmuştum, sırf oyuncak yapar satardık. Tahta oyuncak olarak 70-80 santim boyunda belediye otobüsü yapardık. Oturakları da tahtadan. Üstünde adamlar oturuyor, tahtadan. Jip, kamyon, gene tahtadan. 1 numara, 2 numara, 3 numara. Tahta at yaptık çok. Çok çok yaptık. Çok çok yaptık. Tahta oyuncağı da 70'de bıraktık.»

«Hamdi Dündar çok samimi arkadaşımdı. O da benim gibi meraklı, işinin hastası. O küpleri aynı Avrupa gibi yapardı. Recep Ersan'la da çok sevişirdik. Ramiz'le de. Ramiz, gerek imalatçıların içinde, gerek toptancıların içinde en saygıdeğer kişi. İyi niyetinden kaybetti çocuk. Ramiz'le çok samimiyiz.»

«Niko not tutardı, aldığını, sattığını. Ama o notları kendinden başka kimse anlamaz. Niko çok iyi bir insandı, çok yaramaz bir insandı. Bir yeğeni vardı, onu olur olmaz azarlardı, genç adam. İki dakika sonra gönlünü alırdı. Şimdi o yeğeni Yunanistan'da. Niko'nun bir kızkardeşi vardı, öğretmen, zannediyorum o da Yunanistan'a gitmişti. Başka kimsesi yoktu.»

«Jülyet Altın, eski arkadaşımız. O da yaşlandı. Şu anda Yeşilköy'de. Kendisi Yahudi. Kocası Ermeniydi, babasının yanında işçiydi önce. Jülyet onunla evlendi. Jülyet oyuncakta benden eskidir. Onunki babadan kalma. Babası da oyuncak yapıyordu. Teneke borazan, kova filan. 40'dan çok evvel olmalı. Ben 43'de buraya geldim, o vardı, oyuncaklar da. Tabii önce daha uydurma, sonra daha iyi. Jülyet Altın 65-70'e kadar yaptı galiba. Plastik de yaptığını zannetmiyorum.»

«Nadir Altıntaş, yeri buraya yakındır, yakın arkadaşım

olur, bebek yapmıştı o da. 1960'da başladı, 80'de bıraktı. Plastik bebek, arabalar. Şu boy bebekler, mamalı, mamasız, Gelin bebekler.»

«Salti Kader ilk Milli Piyango'yu Türkiye'de çıkaran adam. Kader biliyorsunuz kader-kısmet demek. Sonradan oyuncak işine de girdi, bir de ortağı vardı, dükkanı Spiro'nun karşısındaydı. Ölünce dükkanı çevirdiler züccaciye üzerine. Yahudiler biliyorsunuz züccaciye üzerine çalışırlar daha ziyade. Oyuncağa sonradan girmişti Salti Kader.»

«Rumlardan İzmir'de biri vardı. Kılıç mılıç yapardı, yaptırırdı daha doğrusu. Biz de alır satardık. Benim de bir ara toptancılığım oldu.»

«Şimdi sizinle konuşunca, ah diyorum, insan bir tane saklamaz mı yaptığı oyuncaktan! O saman gövdeli tahta attan, o aslının aynısı tahta otobüsten! Biz böyleyiz işte, Avrupalı gibi saklamasını bilmiyoruz.»

MAĞARADAN ÇIKAN BİSİKLET

Bu sabahki 'yapılacak işler' listesinde keyifli bir ziyaret var. Sabahın henüz çok ısınmamış, çok kalabalıklaşmamış, gürültüye boğulmamış bir saatinde Kariye Camii'nin yolunu tutuyorum. Anlaşılan turistler de erkenci! Kariye'nin kapısından içeriye şöyle bir bakıyorum ve bir grup ortaokul öğrencisi görüyorum, başlarında bir öğretmen, hayır öğretmen değil arkeolog. Arkeolog bayan konuşmasının bir yerinde Müzeler Haftası'ndan söz ediyor. Anlaşılan bu gezi onun hazırlığı. 24 Mayıs'ta bizim de bir panelimiz var, müze-eğitim ilişkilerini tartışacağız.

Daha fazla oyalanmadan Turgut Özler'in adresini aramaya koyuluyorum. Hoca Çakır Caddesi Edirnekapı'da bir surun –hangi sur?– dibinde uzanan sakin bir cadde, caddeden çok bir sokak. Dar, kısa, gölgeli. Yine kuş sesleri geliyor bir yerlerden. Bir kapının, hayır, bir demir kapının zilini çalı-

yorum. Kapının hemen üstündeki pencereden bir baş uzanıyor, Turgut Özler içerdeymiş. Kapı yukarıdan bir mekanizmayla açılıyor. Karanlık. Gözümün alışmasını bekliyorum. Dar bir koridor, sonra merdivenler yukarıya doğru dönüp kayboluyor. Hâlâ çıkmadığımı farkedince aşağıya inen biri beni yedeğine alıyor. Bir kat çıkıyoruz. Hayır, dönerek yükseliyoruz. Basık tavanlı, tek pencereli –giriş kapısının üstündeki–, az ışıklı, dar bir mekan. Hayır, mekan değil zaman. Şimdi 69 yaşında olan birinin yarattığı zaman. Tavandan çocuk bisikletleri sarkıyor, zemin çocuk bisikletleri dolu, duvarlar da. Ben, tören kılığıyla maskeli baloya düşmüş gibi şaşkın. Turgut Özler hâlâ telefonda konuşuyorken –geldiğimi görmedi henüz– ben, yardımcısının uzattığı, hayır, önce üzerine gazete kağıdı serip oradaki kımıldanılabilir tek boşluğa koyduğu sandalyeye oturuyorum, hayır, ilişiyorum.

Nedense, gene de mutluyum! Bu sözcüğü bilerek seçiyorum. Gerçekten mutluyum. Çocukluğumda sevdiğim tek oyuncağın bisiklet olması, benim de hiçbir zaman bisikletimin olmaması önemli değil. Aradan çok zaman geçti, artık böyle psikolojik ödünleme numaralarına, pardon, mekanizmalarına gereksinmem yok. Tek penceresinden bir bahçenin kokularının ve seslerinin geldiği bu tarih öncesi atmosferde ülkenin en eski bisikletçisi en iyi bisikletleri yapıyor. Hâlâ!

«69 yaşındayım. 1939'da Elazığ'dan geldim. Burada ilk gözüme çarpan şey çocuk bisikletleri olmuştu. Zaten orada da buna meyletmiştim. O zamanda bisiklet dışarıdan geliyordu ekseriyetle, İngiltere'den, Almanya'dan, İtalya'dan. Bunu satan bir müesseseyle ilişkim oldu, bunu yapsam acaba satılır mı dedim. Ben Elazığ'da çocukken yetişmişim, sanatkarım, tuttuğumu koparacak derecede bir bilgiye sahibim. Adam bunu yapamazsın dedi, yapabilirsen ühüüü neler olur dedi. Ben kafaya koydum, başladım. İlk bisikleti yaptım götürdüm, beğendiler. Hiçbir eksiği yoktu ithal malından. Haftada sekizon tane yapıyordum, iş pazarlamaya kalmıştı. Beyoğlu kısmına o zaman hiç yerli mal çıkmazdı, dışardan gelirdi, Japon-

ya'dan, Almanya'dan. Ben kafama koydum, aldım Japon Mağazası'na götürdüm. İlk defa ben götürdüm oraya yerli oyuncağı.»

Yıl kaç?

«1940. İkinci harp daha patlamış patlamamış. 39-40 arası. İstemediler benim bisikleti, dışarı dışarı dediler. Fakat ben azmim ve irademle o malı oraya soktum. Ve kısa zamanda alıştılar. Yalnız oranın sahibi Alman dedi ki çok güzel yapıyorsun dedi, fakat bunların üstüne yumuşak bir şey yapamaz mısın dedi. Yaparım dedim. Geldim, çalıştım, gayret ettim, üstüne döşemeli oturak yerini yaptık. Çok beğenildi. O döşemeli tip 'Anadolu tipi'dir, bugüne kadar devam etmiştir.»

«Bütün modellerim kendi işimdir. Hiçbir zaman dışardan gelen bir modeli taklit etmek istemedim. Hep kendi bilgimle, görgümle oyuncak yapmaya gayret ettim. Hemen hemen on beş çeşit yaptım ki, bugün piyasada hep taklit edilir, ben de bununla iftihar ederim. Halihazırda beş-altı tip otomobilim var ki, tamamen kendi modelimdir. Almanya'dan çocuk oyuncağı fabrikasından gelenler de aynı şeyi söylediler.»

«En büyük gayretim bu memleketin çocuklarına gerçek oyuncağı vermektir. En çok üstünde durduğum şey oyuncağın kaliteli olması, çocuğa uygun olması. Çocuk ruhuna psikolojik olarak girdim ben, o ruhla yaşıyorum. Ben bu yolda yıllarımı verdim ve muvaffak oldum. Yirmi beş senedir çalışan bisikletlerim vardır, hâlâ sağlam.»

İlk başladığında yılda ne kadar çocuk bisikleti yaptığını soruyorum.

«İkinci Dünya Harbi sırasında malzeme bulamadık. Ama gene de eski demirden, röntgen lastiklerinden, lastik yok o zaman, röntgen lastikleri vardı, onlardan kaynatarak maynatarak yaptık, becerdik. Ondan sonra İkinci Dünya Harbi bittikten sonra askerliğim oldu, askerden geldikten sonra gene yaptım. Yalnız çok büyük kapasiteye çıkaramadım. Çok büyütüp dağılmak istemedim, kaliteyi kaybederim korkusuyla şey yapmadım. Çocuk otomobiline ağırlık verdim, belediyelerin

çocuk parklarına yapıyoruz, polisler biniyor bizim yaptıklarımıza.»

Peki eskiden Anadolu'ya bisiklet gönderiyor muydunuz?

«Ankara'ya, İzmir'e, Erzurum'a. Zaten 2,5 veya 3 liraydı bir bisiklet.»

Bu kadar ucuz olduğunu bilseydim ben de babama aldırırdım. Hangi tarihte bu?

«1939'da. İlk yaptığım bisikleti ben 2,5 liraya verdim. Askerden döndükten sonra 47 senesinde de değişiklik yaptım, yıldız tekerler koydum, lastiklerini kalınlaştırdım. 17 liraya verdim o zaman da.»

Ah, işte bunu babam alamazdı sanıyorum, biraz pahalıca! Ben de zaten üç yaşında filanım, gerek yok!

«Avrupa sistemiyle çalışırım ben. Çocuk ne kadar küçük olursa olsun yorulmasın diye sürtünmeyi azalttım, devrilmeyi önledim, az güçle gitmesini sağladım. Sonra lastik sistemini koydum. Yerdeki cereyanı çocuğun üstüne geçirip başağrısı yapmasın diye tedbir aldım, buna kadar düşündüm yani.»

Başkaları da var mıydı sizinle aynı dönemde?

«Vardı. Kadıköy'de bir arkadaş yaptı kısa bir zaman. Çakmakçılar'da bir arkadaş yapıyordu. Adı Gabris, neydi soyadı? 42-43'de bıraktı o da. Bugün çok var, seksenin üstünde. Fakat kalite çok düşük, milli servet heder oluyor. Ucuz mal vermek için kaliteyi düşürüyorlar. Benim dışarıya seyahatim de var, Amerika'ya kadar. Dünyada hiçbir yerde bizdeki gibi çarçur bisiklet sistemi yok. Dünyada bizimki kadar model hiçbir yerde yoktur. Herkes bir şey yapıyor, bir esas yok yani.»

Anadolu'da oyuncak nasıldı eskiden?

«Diğer oyuncaklarda çok az isim vardı. Oyuncağı Anadolu bilmiyordu. Tahta şeyler vardı. Sonra plastik çıkınca zaten kaderi değişti oyuncağın.»

Şimdi sıra en önemli sorumda: Bizim çocukluğumuzda büyük, yayvan üç tekerli bisikletler olurdu. Onlar neydi?

«İngiliz malı. Aynısını yaptım ben. Fotoğrafını verebili-

rim.»

Ama o ev içinde kullanılan küçük üç tekerliler gibi değil. Yani şunlar gibi değil örneğin.

«Yok, daha büyük. İthaldi. Biz de aynısını imal ettik. Geniş tekerlekler, kalın lastik. Onlardan da yaptık.»

Benim çocukluğumda 'üç tekerli' denirdi buna. Zaten Adana yöresinde bisiklete kısaca 'teker' denir. Her sokak başında çocuklara bisiklet kiralayan dükkanlar vardı. Birkaç tur atar geri getirirdik, doyamazdık binmeye. O koca üç tekerlilere bindiğimi anımsıyorum, zaten iki tekerli çocuk bisikleti yoktu o zamanlar galiba.

«Şimdi oyuncağın kaderi değişti. O zaman biz 8-9 yaşındaki çocuklara üç tekerlekli bisiklet verirdik, öylesini alırlardı hep. Bugün üç yaşındaki çocuğa üç tekerlekli bisiklet almıyorlar artık. İki tekerlekli, yandan destekli. Fakat görüyoruz, çocuklar da kısa zamanda hemen öğreniyorlar, muvazeneyi temin ediyorlar. Yandaki küçük tekerlekler hemen sökülüyor.»

Bugünkü çocuklar harika!

Turgut Özler oyuncak alanındaki eski adları pek bilmiyor ya da anımsayamıyor. Eskilerden Recep Ersan'ı, Hamdi Dündar'ı biliyor. Kurşun asker yapan Çetinalp'ı tanıyor: «Kurşun askerden başka bir şey yapmadı. Ama çok güzel yapardı.» Jülyet Altın'ı bir kez görmüş, ama tanışıklığı olmadığını söylüyor.

«Ben Elazığ'da çalıştığım çilingir dükkanında bir kız vardı, bir üç tekerlekli bisikleti vardı, Avrupa'dan gelmiş, fakat selesi yoktu, şeyi yoktu. Ben yaptım. Sonra İstanbul'a geldim. Haaa, geldiğim sırada Elazığ'da kilo okka idi, kiloya dönüş oldu. Ben orada bir okka kantardan kilo kantar yaptım. Kabiliyetli çocuktum. On altı yaşında dükkan açmıştım. Belediye Reisine götürdüm, çok beğendi. Belediyenin ayar memuru, yahu dedi bunların hepsini yap, bütün Elazığ'a verelim, çok para kazanırız. Yalnız dedi, bunun ruhsatını almak için İstanbul'a gidip bonservis getireceksin. Geldim İs-

tanbul'a. Bir daha kim döner! İş arıyordum, iş ararken o adamın da vesile olmasıyla bu işe başladım, bugüne kadar getirdim.»

«Tahtadan otomobil yaptım. 1947 senesinde bile otomobil yaptım. Tahtadan bisiklet yaptım. Yine durmuyorum, hâlâ çalışıyorum. Maddi bakımı hiç düşünmem, zevk benim için. Yeter ki kaliteli bir mal olsun. Benim en büyük malım, kazancım nedir biliyor musunuz? Benim malımın takdiri ile bana gelen güzel sözler.»

Çocukları sevmek, çocuklar için çalışmak, maddi kazanca önem vermemek, zevk için oyuncak yapmak, kaliteyi düşünmek gibi sözleri oyuncak piyasasında çok duymuş, ama çoğuna inanmamış biri olarak bu anda da kuşku duymam gerek, ama duymuyorum. Buraya gelirken pek çok kişinin Turgut Özler'in bu özelliklerini övdüğünü duymuştum. Özler yapınca en iyisini yapar diyenler çoktu. Bu sevimli, hareketli, konuşkan ihtiyarın içindeki çocuk yalan söylemiyor, besbelli!

«Şöhretim dışarıya kadar gitmiş. Araplar benim bir bisikletimi almadan geçmez Saraçhane'den. Türkiye'de en kaliteli mal *Özler Bisikleti* diye yazmış bir Arap gazetesi, bana öyle dediler. Bir tarihte Japon Mağazası kanalıyla Amerika'ya çocuk otomobili gönderdik, Noel vesilesiyle, orada reyona koymuşlar, benden daha mal istediler, ama kapasitem olmadığı için gönderemedim.»

Tahta bisiklet nasıl bir şeydi peki?

«Boru yerine tahta kullanırdık. Selesi de tahtaydı. Her yeri tahtaydı. Ama o zaman tahta ucuzdu.»

Bir oyuncak müzesini –beni değil!– tahtadan bir bisiklet kadar ne mutlu edebilir, düşünebiliyor musunuz? Ama yok, yok, yok!

«Benim memnuniyetim sizin bunu yaptığınızı görmek. Oyuncak küçümsenmesin, benimsensin. Çocuğun bedenini ve zekasını geliştirdiği bilinsin. Sizin bu çalışmanızı onun için takdir ettim.»

Yeniden tarihe dönüyoruz. Turgut Özler pek oyuncakçı

tanımıyor. Peki ya bisikletçilerden?

«Bir Amasyalı Garbis isminde birisi vardı. Bir de Kadıköy'de Ahmet mi neydi biri vardı. Mısırçarşısı'nda Yorgancılar vardı o zaman, çarşı yanmadan önce. Orada satılırdı en çok. Bir de Kapalıçarşı'da, Rıza Paşa Yokuşu'nda. İstanbul piyasası buradaydı, oyuncak piyasası. Körpeyan isminde birisi vardı Rıza Paşa Yokuşu'nda. Bu adam esas oyuncak ithali yapardı, imalatını yaptırırdı. Körpeyan, evet.»

Bu adı ilk kez duyuyorum. Daha önce kimsenin söz etmemiş olması garip. Turgut Özler kendisi de Ermeni olduğu için biliyor belki. (Ama kendisi o kadar Türk ki, ne kendisi söz ediyor kökeninden, ne de ben soruyorum.)

«Ondan sonra, Kapalıçarşyı'da Karabosyan vardı, oyuncakçı, Kalpakçılar'da.»

Hangi tarihteydi bunlar?

«39-40. Hatta Körpeyan 50'ye kadar geldi. Karabosyan 43'te mi ne vefat etmişti. Körpeyan geldi. Bize lastikleri o getirtmişti. İçi telli lastikler. Bisiklet kompetanı idi o. Niko aşağıda. Niko en eski oyuncakçıdır.»

Kapalıçarşı'daki oyuncakçılardan bana ilk kez Recep Ersan söz etmişti, anımsıyorum. Hatta Ermeni olduklarını öğrenince mallarını onlara vermek istemediğini, Türk oyuncakçı aradığını, Türk adı taşıyan birine verdiğini, sonra onun da Ermeni asıllı olduğunu öğrenince çok kızdığını anlatmıştı. Kapalıçarşı oyuncakçıları hakkında bütün duyduğum buydu şu ana kadar.

«O zaman Bahçekapı'da, bugünkü Sümerbank'ın yerinde Orozdibak vardı. Fransızların. Orada da oyuncak reyonu vardı. Oraya da bisiklet verdim ben. Orası da çok eskidir, Fransızların mağazasıydı. Yukarıda da Karlman Pasajı vardı, oraya da verdim. Bu çocuk nerden çıktı yahu diye inanamazlardı. Civa gibiydim, girerdim, çıkardım. Ama beni asıl Japon Mağazası kurtardı. O satmaya başladı, öbürleri ondan görüp istedi. Beyoğlu Bonmarşesi, Karlman Pasajı da istedi. Orozdibak'a zaten ondan evvel götürmüştüm. Ondan sonra İzmir

başladı. İzmir'de bir Yahudi firmasıydı, neydi, oyuncak satıyorlardı, adı neydi, çok temiz bir insanlardı, parasını hemen gönderiyorlardı. Onları görünce İzmir'de, birçokları gelip aldılar. Öyle bir zaman geldi ki artık İzmir, İstanbul'a denk geldi satışta. Sonra Ankara başladı. Ankara'da Üçel Mağazası, Gönç'ler vardı, Kent Palas'ın sahipleriydi o zaman. Muğla'dan Sabri Acarsoy, bugün İstanbul'da, meşhur. Geldi. 2,5 liralık bisikleti 3 liradan verdim ona, hiç unutmam. Üç tane aldı götürdü. Yıl 41. Askere gittim, uzun süre askerlik yaptım bem, 48'de geldim. Sabri Bey'e, Sabri Bey hoşgeldin dedim, yahu dedi ne zeka, hiç unutmamışsın! O zamanlar satış iyiydi ama öyle sürüm yoktu. Beş tane Japon Mağazası'na verdik mi ancak iki ay sonra bir daha verirdik. Otuz tane dağıtırdık ama iki-üç ay sürerdi satışı, hem de sezonunda.»

Babamın bana bisiklet almaması --ondan bunu hiç istemedim ki!– boşuna değilmiş. O zamanlar bisiklet çok aranan bir oyuncak değilmiş ki zaten!

«1940'da yaptık ilk döşemeli bisikleti. Biz buna Anadolu tipi diyoruz. Bu bisiklet yirmi sene dayanır. Bu son örnekleri artık, imalatını tamamen kaldırdık.»

Cemal Demir ustası Özler'in yanında 1962'den beri çalışıyor. Yeni çeşitlerin son yirmi yıl içinde çıktığını anlatıyor. O anlatırken artık ben de ayaktayım, pencerenin yanında. Duvarda çerçeveli iki büyük fotoğraf asılı. 1957'deki Milli Sanayi Sergisi'nin bisiklet reyonu. Özler, «o zaman Sanayi Odası'ndaydım, Sanayi Odası oyuncak reyonunu bana organize ettirmişti» diyor. «Menderes zamanıydı. Demek o günlerden beri memleketimizde pek küçümsenmemişiz. Ama halkı tenvir edilmesi de gerekli. Sizin bu hizmetiniz gerçekten takdire layık.»

«Museviler geldikleri zaman uğrarlar. Bu bahçe bir sinagogtur, şimdi yıkıldı, hiçbir şey kalmadı. Ta Amerika'dan gelirler buraya. Sonra bize uğrarlar, resimlerimizi çekerler. Hatta hatta Life'ta bile çıktık zamanında. Life mecmuasına

kapak olduk. Bakacağım dosyalara, size yollayacağım, fotoğrafları da.»

Kapıya kadar geçiriyor beni Turgut Özler, Alman ziyaretçilerinin mağara dediği labirentinden birlikte geçiyoruz. Kapıya çıkınca da yolu tanımlıyor, ama ille de Eğrikapı'dan geçmemi istiyor. «Buralar güzeldir, gelmişken görmelisin.»

Bakın işte bu jestini çok seviyorum, sadece mağaralara değil tarihsel mekanlara da meraklı olduğumu sezmiş demek ki! Ayrılırken ürünlerinin kataloğunu veriyor Turgut Özler. 1980'de bastırmış, üzerinde ticaret sicil numarası da var, bisikletlerinin renkli fotoğrafları da. Alem adam bu Turgut Baba!

Eyüp'e yollanıyorum, eski mezar taşlarının arasından. Keyifliyim.

DİNSEL POP MÜZİĞİ

İstanbul'daki ilk günümde Yıldız'daki **Şehir Müzesi**'nde boşuna mı koşmuştum ben! İstanbul Belediyesi'nin depolarında bulunan yirmi adet tahta Eyüp oyuncağı her nasılsa zamanı ve hoyrat elleri yenip bugüne ulaşabilmiş. Bu dirençleri bile onlara müzeye girme hakkını vermeye yeter. Bir kez de 1939' da Beyazıt'taki İnkılap Müzesi'nde sergilendiklerine bakılırsa epeyce şanslı sayılmaları gerek. İşte şimdi güzel basılmış bir kataloğun eşliğinde yeniden gün ışığına çıkıyorlar.

Sergiyi hazırlayan müze yöneticisi Füsun Kılıç'la görüşemiyorum. Bana sergiyi telefonla haber vermiş, benden Eyüp oyuncakçılığı hakkında basılı kaynak istemişti. Nasıl olsa yolum Yıldız'a gene düşecek.

Yıldız Sarayı'nda da oyuncak bulunduğunu söylemiş miydim size? Eyüp oyuncağı olmadığı da kesin.

Yolum bir kez daha Eyüp'e uğruyor. Caminin önündeki meydanı geçip eskiden Oyuncakçılar Çarşısı olan sokağa girdiğimde bir ses duvarıyla karşılaşıyorum. Burada dinsel eşya

ticareti yapılan dükkanlarda bir de gürültü üretiliyor. Bu gürültünün adına dinsel pop müziği de denebilir. Dinsel yayınların kasete geçtiğini biliyordum, ama müzikleştirildiğini, arabeskleştirildiğini şimdi öğreniyorum.

Çarşıda bir oyuncakçı dükkanı var. Gazetecilerin Eyüp oyuncakçılığının son kalıntısı sandığı dükkanın tarihsel Eyüple ilgisi yok tabii. Bunu sahibi Hüseyin Parmak da biliyor ve gazetecilerin neden gelip kendisini bulduğunu anlamıyor. (Neden olacak, böylesi kolaylarına geldiğinden!)

«Benim yetiştiğim zamanda plastik çıkmıştı zaten. 1966'da. Eyüp oyuncağı olarak hâlâ satılan dört kalem mal vardır: Darbuka, tef, davul, testi. Darbuka ve tef Eyüp'te hâlâ yapılıyor. Davul Lüleburgaz'dan geliyor. Düdüklü testiyi Zeytinburnu'nda 75-80 yaşlarında bir muhacir yapıyor. Nasıl yaptığını da söylemiyor kimseye. Siz isterseniz bir de Halit Abiye uğrayın, asıl o bilir buranın eskilerini.»

Halit Şengöz'e uğruyorum. İki yıl önce görüşmüştük. Şimdi 56 yaşında.

«Babam 1936'da, hatta galiba 1933'de başlamış oyuncak yapıp satmaya. Aşağı yukarı 1960'a kadar. Eyüp oyuncağı dendiği zaman zaten ahım şahım bir şey değildi. Sekiz-on parça oyuncak. Aynalı beşik, çift beygirli araba, davul, tef, tekerlekli cambaz, testi filan. O zaman yağlıboya yoktu, tutkallı boyayla boyanırdı tahta oyuncaklar.»

İşte bu bilgi benim için yeni ve önemli. Yaşar Kaynar'a Eyüp oyuncakları sergisinin broşürünü gösterip bunların aynısını yapıp yapamayacaklarını sormuştum. Yaparız demişti, yalnız boyasının nasıl bir şey olduğunu bilmek gerek, otantik olabilmesi için.

«Tutkallı boya, yani toprak boya ile tutkal karıştırılır, fırçayla sürülürdü. Kaynana zırıltısı, davul, kumbara filan vardı. İşte on-on iki çeşit. Bir kişi daha vardı. Arif Usta vardı bir de, o da babamla aynı tarihlerde çalıştı. Sonra öldü, arkasından babam öldü. 60'tan sonra Eyüp oyuncağı diye bir şey kalmadı.»

Halit Şengöz Eyüp oyuncaklarını canlandırmak diye bir şey olamayacağını söylüyor. Onun zaten ahım şahım bir şey değildi dediği oyuncakları bir kez bile görmemiş kişilerin sırf eskiye hayranlık uğruna canlandırmayı düşünmeleri ölüleri diriltmeye kalkışmak gibi...

«Eyüp oyuncağından bugüne kalan bir düdüklü testi var, davul, darbuka, bir de tef var. Bunlar eskiden Eyüp'te yapılırdı, şimdi sağdan soldan geliyor. Testiler eskiden Cerrahpaşa-Sağmalcılar'da yapılırdı, şimdi Eskişehir'in Kınık köyünde yapılıyor. Aslında dışardan gelsin gelmesin, hakiki Eyüp oyuncağı diye bir şey kalmadı.»

Halit Şengöz'e **Şehir Müzesi**'ndeki Eyüp oyuncakları sergisinin broşürünü gösteriyorum. Oyuncakların fotoğrafları onu duygulandırır sanıyorum, ama hiç de öyle olmuyor (ya Eyüp oyuncakları gerçekten hiçbir şey ifade etmediği için, ya da nostalji dedikleri şey bir aydın uydurması olduğu için). İşte bu cambaz, şu dönme dolap diye sakin sakin anlatıyor.

«Şimdi sattığımız düdüklü testi Çanakkale'den geliyor. Çanakkale'deki arkadaşa ben verdim kalıbı, hakiki Eyüp testisidir bu. Davul Lüleburgaz'dan geliyor, ama onun da numunesi buradan alınmıştır. Kumbara da Çanakkale yapısı. Tefi Lüleburgaz yapıyor, onun da modeli buradan. Darbuka sünnet zamanında çok satılır, darbukanın gövdesi Kazlıçeşme'de yapılıyor, derisini biz geçiriyoruz burada.»

Eyüp'te bir de yaşlı biriyle konuşayım diyorum, doğma büyüme buralı, çocukluğu Eyüp oyuncaklarıyla şenlenmiş biri. Caminin köşesinde hep oturan bir ihtiyardan söz ediyorlar, ama yerinde bulamıyorum. Kim demişlerdi?

Eski oyuncaklar ve eski insanlar yerlerinde kalmıyor, tarih oluyor. Birileri çıkıp tarihlerini yazmaya kalkışmadıkça yok oluyor hatta.

Sabuncuhan'da Yalçın Özkazan'ın yanındayım. Kadıköy' deki Kazım Semih Gül'e telefon ediyorum. Telefon rehberinde oyuncak tamircisi diye geçiyordu adı. Batıdaki oyuncak klinikleri gibi mi? Hayır, Gül yalnızca elektronik oyuncak onarımıyla uğraşıyormuş. Elinde eski oyuncak yok, kendisi de sekiz yıllık zaten. Telefonla bilgi aldığım oyuncakçıların çoğu yeni. Örneğin, Alman patentiyle peluş oyuncak üreten Komet dört yıllık bir firma. Üsküdar'da bez ve peluş oyuncak yapan Musti de çok yeni. Bostancı'da tahta oyuncak yaptığını duyduğum Aydın Aksu'yu arıyorum; oyuncakları kendisinin değil, Bodrum'da Oral Gönenç'in yaptığını söylüyor.

Derken Üner Göksel (53) çıkageliyor. İyi bir tanık, güçlü bir bellek. Öyle hızla, öyle çok ad ve olay anımsıyor ki, not almaya yetişemiyorum.

Üner Göksel anlatıyor:

«Babam Kazım Göksel İzmir'deki en eski oyuncakçıydı. İstanbul'da en eski Niko'dur, babam ondan sonra gelir. 1930-32 senelerinde babam İzmir'de oyuncak satışı yapıyordu. Tahta kamyonlar, içi saman dolu bebekler satardı. Ortaköy'de Necati diye biri yapardı bu bebekleri, yüzü mukavva, içi talaş.»

Bunları yapan Recep Ersan değil miydi?

«Necati Bey ve Ersan hemen hemen aynı tarihte yapıyorlardı. 39'da İstanbul'a geldik, buradaki dükkanı tuttuk, ben bir yaşındaymışım. Babam 61'de trafik kazasında öldü. Ölümüne kadar yine ticaret yaptı, 39'dan 77'ye kadar, Sabuncuhan'ın içinde, yani burada. 61'den sonra bilfiil başladım ben de. Tahta kamyon, atlı araba, teneke kova, borazan satardık eskiden. 77'de imalata başladım. Önce plastik çay takımları, plastik tabancalar, kovalar, arabalar yaptık. Firmamız *Ünsu Oyuncak*.»

Üner Göksel'i yeniden tarihe davet ediyorum ve ondan şu ana kadar hiç duymadığım yeni bir bilgi alıyorum. Benim bisikletten sonra en sevdiğim oyuncak olan tahta at hakkında.

Sallanan atın Avrupa'da iki oyuncak müzesinin (Stockholm ve Poissy) amblemi olacak kadar önemli bir oyuncak olduğunu, tarihinin çok eskilere gittiğini anlatıyorum. Keşke bir tane bulabilsek!

«Tahta at İstanbul'da yapılmazdı, bize Bandırma'dan gelirdi. Bandırma'da Fethi Erkaya yapardı. 1, 2, ve 3 numarası olurdu. İçi saman doluydu. Yapımı tahminen 55-65 yılları arasında. Sonra daha iyisini İstanbul'da yaptılar.»

«Davul vardı, avuç içinde iki yana sürterek çalınır, minik el davulu. Bunu Beylerbeyi'nde Mustafa isminde biri yapardı. Eyüp'teki davulu Ali Büyükiskilip yapardı, hani üstü bağırsak kaplı, yanları tahta davul. Emekli başgedikliydi kendisi. Beylerbeyi'nde Necip Övünkaya kağıt şapka, tel pervane yapardı. Kominist Necip derlerdi, Çin usulü kağıt şapka yapmış, siyasi polis içeri atmıştı.»

(Oyuncak tarihi araştırmasının sanayi tarihine, sanat tarihine filan ışık tuttuğunu biliyordum, siyasi tarihe de bilgi sağlayabileceğini şimdi öğreniyorum.)

«İzmir'de Marko Çukurel ilk plastik bebekleri yaptı. Yirmi santim boyunda, sert plastikten. Düğmeciler sandıkla alırdı bu bebekleri, kırar düğme yaparlardı, plastik yoktu çünkü. Museviydi Çukurel, İtalya'da evi vardı, ondaki enjeksiyon makinası kimsede yoktu. Yıl 55-60 arası. Çok para kazandı.»

«*Nal Plastik* diye Bomonti'de bir fabrika vardı, plastik top devrini o açtı. İlk defa çıkıyordu plastik top, hemen tutuldu, çok arandı. Ondan evvel kauçuk top vardı. Lastik topu Ziya Kaba yapardı.»

Üner Göksel, daha önce yalnızca Recep Ersan'ın sözünü ettiği çok eski bir oyuncakçıyı anımsıyor: «Taksim'e çıkarken sağ kolda Ferdinand vardı, hem berberdi, hem oyuncakçıydı. 50-55 arası. Bonmarşe gibi zengindi vitrini. İthal oyuncak satardı.»

«Tahta çınçın vardı, Kurukahveci'nin sokağında İsmail diye biri yapardı. Çok satılırdı. Düzinelerle gelirdi, ertesi güne kalmazdı. Babamın zamanında da vardı, 50-60 arasında

yani. Tahta oyuncakta bir de Mehmet Tüten vardı, Çarşamba asfaltı üstünde. Vahit Yalta tahta bisiklet yapardı, 60 senelerinde. Çok kalitesiz mallardı. Sonraları borulu bisiklet de yaptı.»

(O tahta bisikletin şimdi bir dinozor iskeleti kadar ilginç ve değerli olduğunu, ama onu bulmanın da Karun hazinesi bulmak kadar olanaksız olduğunu söylemeye gerek var mı?)

«Yasef Kazez ithalatçı olarak çok ünlüydü. 50'lerin başında, 50-57 arasında. Oyuncaktan çok iyi anlardı. Devrin en iyi ithalatçısıydı.»

«Mösyö Niko süper bir insandı. Cenazesi oldu, binlerce insan geldi. Hâlâ devam eder anısı, hâlâ konuşuruz onu aramızda. Akrabası yoktu galiba. Kızkardeşi de Yunanistan'a gitmişti. Çok iyi insandı, oyuncağı çok iyi bilirdi.»

«Eskiden oyuncakta öyle iş vardı ki, parayı torbaya koyup evde sayıyorduk, işyerinde zaman olmuyordu. Rahmetli babam 6 bin liraya Opel araba almıştı, 1951'de. 54'te 11 bin 500 liraya Şevrole almıştı. Oyuncakta iyi para vardı. Satış anormaldi ama çeşit çok azdı. Oyuncak büyük şehirlerin dışına pek yayılmamıştı. Abant'a gittik babamla, bir balon verip bir yumurta alıyorduk. Balon beş kuruştu. Bir balona bir yumurta. 55-56 senelerinde. Zaten ilk o senelerde yapıldı balon.»

Üner Göksel'le başka adları da konuşuyoruz. Kimini biliyor, kimini anımsamıyor. Ama Jülyet Altın'ın telefon numarasını belleğinin derinlerinden bulup çıkarıyor. Ne var ki o numaradan da hiçbir ses çıkmıyor. Bisiklet yapımcılarından konuşuyoruz bir ara, Turgut Özler'den övgüyle söz ediyor ve onu mutlaka bulmamı istiyor.

Günün son durağı Haşim İşcan Geçiti'nin altındaki bisikletçiler oluyor. Galeri Japon'da Oktay Kurdal anlatıyor: «Erzurum'da oyuncakçıydık önce. 65'ten 74'e kadar oyuncak ve bisiklet sattık. Sonra İstanbul'a geldik. Bisiklet ve çocuk gereçleri satmaya başladık. Türkiye'de bisiklete ilk başlayan Cavit Cav'dır. Sonra Özler gelir. O zamanlar üç tekerlekli bisikletler vardı. Ankara'da da biri bisiklet yapıyordu. Erzu-

rum'a İstanbul'dan demonte olarak geliyordu, biz birleştiriyorduk. Tahta bisiklet de sattık, Vahit Yalta diye biri yapıyordu, 65-70 arası.»

Tahta at gibi tahta bisiklet de ne çok yaraşırdı bir oyuncak müzesine!

Taksi bulmanın olanaksızlaştığı bir saatte, üstelik tam o sırada bir de «milli maç» var televizyonda, Aksaray'a doğru yürürken yapmak kadar yıkmanın da «milli hasletimiz» olup olmadığını düşünüyorum. Yoktan var etmeyi biliyoruz ama, var olanı yok etmeyi de çok iyi beceriyoruz. Ne dünü kurtarmayı düşünüyoruz, ne yarını planlamayı. Bugünkü maçı kazanalım, bize yetiyor.

Geleceğimize böyle bakıyorsak, geçmişimize hiç bakmamamızda şaşılacak bir şey yok!

YEŞİLKÖY'DE BİR HANIMEFENDİ

Cuma öğleden sonra. Hava iyice sıcak. Koliyi nakliye firmasına veriyorum. Artık yapacak hiçbir işim yok. Belki Boğaz'da bir çay içmek...

Hayır, şu notlarını bir daha karıştır Bekir Çelebi, belki gitmen gereken bir ad çıkabilir!

Oyuncakçılar «cumaya» gidince bana da Yeşilköy'e gitmek kalıyor. Listemdeki son ad, beş günden beri İstanbul'da sorup soruşturduğum en önemli ad. Yeşilköy'de. Telefon rehberinde adına iki numara var, ama ikisi de yanıt vermiyor. Bir de nasılsa not ettiğim bir adres, o numaraların birinin önünde.

Ve son bir çılgınlık yapıp Yenikapı'dan trene atlıyorum. Bu yolu ben bir kez daha yapmıştım, anımsıyorum. Geceydi, dönüyordum, ölüler kadar yorgundum. Parasız kalmıştım. Kendime kızıyordum. Ama sonra Ankara'ya ulaştığımda hepsi bir anıydı artık. İşte şimdi yeni anılar üretmenin tam zamanıdır. Hava güzel, ben keyifliyim, bir Yeşilköy gezisinden ne çıkar!

İstasyondan çıkınca bir taksi durağı bulup elimdeki adresi soruyorum. Komik bir sokak adı: Nurtopu. Beş sokak sonra oradasınız, sola döneceksiniz, bir daha sola. İşte nurtopu gibi bir sokak, minicik, tombul. Bahçe içinde bir ev, demir kapısı kapalı. Bahçedeki beş altı kedi, filmlerdeki yalnız yaşayan, kimseyle ilişkisi olmayan, hafifçe bunamış ihtiyar kadınları düşündürüyor. Kapının paslı ziline basıyorum, açılacağından hiç umudum yok. Bahçenin on metre kadar gerisindeki evden bir kadın «evet?» diye soruyor. Ben de ona soruyorum siz o musunuz diye. O olması için neredeyse dua edeceğim içimden. Nice sonra kapıya geliyor. Emin olmak için bir kez daha soruyorum. Evet, o! Üstelik filmlerdeki kadınlara hiç benzemeyecek kadar da canlı. İçeri girebilir miyim? Evet, ama... Ben o işleri çoktan bıraktım diyerek hafifçe direniyor, konuşma yanlısı değil pek. Üstelik evin içinde onarım filan da var, yani konuk ağırlamak için pek uygun değil zaman.

Ama zaman çok önemli. Bugün konuşamadıklarımı yarın hiç bulamayabilirim. Bakın Hamdi Dündar öldü, Recep Ersan çok hasta, Artin Çakar'ın sağlığı bozuk, Niko'ya yetişemedim.

Jülyet Altın benden bunları duyunca ne çok insan tanıyorsunuz diyor gülümseyerek. Yetmiş yaşlarında bir kadın. El işinden değil de üniversiteden emekli olmuş bir hanımefendi görünümünde. Saygı uyandırıyor oturuşuyla, kalkışıyla, konuşuşuyla. Sesini kaydetmeme izin vermiyor; not alabileceğim. Rahatça yazabilmem için ağır ağır konuşuyor, cümlelerini bölüp beni bekliyor. Ama hâlâ temkinli, ben sormadıkça söylemiyor, yavaş açılıyor. Zekasının parlak, belleğinin canlı olduğu hemen dikkati çekiyor. Kararlı, hatta biraz sert olduğu da. Ama, «o sayfaları kapattım, bir daha da açmak istemiyorum» havası –böyle demişti– konuştukça yumuşuyor, sıcak ve canayakın oluyor. Birlikte çok eskilere dönüyoruz.

Jülyet Altın ağır ağır anlatıyor:

«Babam başlamıştı. Romanya'dan gelmiş birinci harpte. İş yok, düşünmüş oyuncak yapayım demiş. Evde bir ufak atölye

kurdu, kendi icadıyla yapardı. O zaman Orozdibak vardı, Bonmarşe vardı. Nakamura'ya bıraktı satsın diye.Yavaş yavaş aranan çeşitler oldu. Harp biter bitmez, 1918-19 filan. Eski büyük otomobiller, tenekeden, elle boyanıyor. İşçi aldı sonra, evin üst katında atölyeyi büyüttü. Annem piyasa işlerine bakardı. Derken bir pres, bir ayak makası alındı, bir pres daha, bir-iki işçi daha. Müşteriler çoğaldı. Sonra, ikinci harp! Teneke yok. Ben de büyüdüm, yardım ediyordum. Gaz tenekeleri, peynir tenekeleri topluyorduk. Kenarlarını kesip kalayını eritiyorduk. Tenekeleri silindirle düzletip kesip şekil veriyorduk. Kova, kürek, sulak, çeşitli otomobiller yapıyorduk. Kurmalı otomobil, kurma mekanizması farklıydı, bizim icadımızdı, patentini almıştık. Babam kendi yaratırdı, fantezi şeylerdi, çok tutulurdu.»

(Burada bir an duralım, düşünelim. Daha önce en fazla 1938'e kadar gitmiştik geriye doğru. Şimdilik kez 1918'e iniyoruz, bu önemli. Nakamura hiç oyuncak satmadı denmişti, oysa satıyormuş anlaşılan, bu da önemli. İlerde belge ararsak patent belgelerine de bakmak gerektiğini öğreniyoruz, bu daha da önemli. Geleceğin oyuncak tarihçilerine şimdiden duyurulur.)

«1947'de babam vefat etti. Ben ne yapacağımı şaşırdım, işi yürütmek lazımdı. Eşimle el ele verdik, o da işin acemisi, işi birlikte yürüttük. Bir handa küçük bir odadaydık o zaman. Mal tutulunca işi büyütmeye karar verdik. Başka bir yerde inşaat yaptık, oraya geçtik. Makinalar çoğaldı, işçiler de. Çeşitlerimiz aranan oyuncaklar oldu. Yaşlanınca işi kapattık, 1985'te. İşi bırakmadan önce işimize aşıktık. İşçiler paydos ederdi, biz üstte oturuyorduk, yukarıya iş götürüp geç vakte kadar devam ederdik. Muvaffak olmanın sırrı çok çalışmak ve işini sevmek.»

«Bizi çok taklit eden oldu. Mesela, Gürel. Biz düdükleri dışardan getiriyor, borazana takıyorduk. Onlar burada yapmaya kalkıştılar, iyi olmadı. Biz bir ara sırf borazan çalışıyorduk. Bizimki iyi ötüyordu, ucuzdu, çok satılıyordu.»

Jülyet Altın'a ilk dönemlerinin oyuncakçılarını soruyorum. En eskileri...

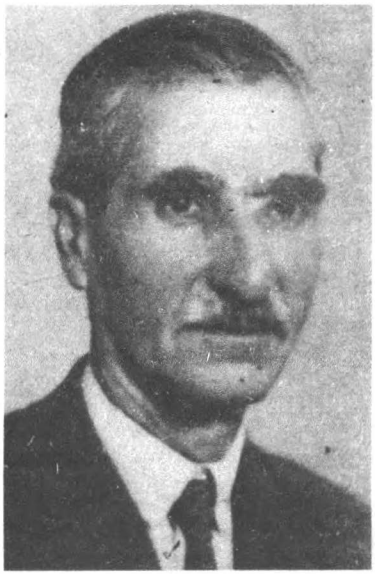
«Sirkeci'de Büyük Postane'nin oralarda Orozdibak mağazası vardı. İlk oyuncak verdiğimiz yerlerdendir. Beyoğlu'nda Karlman vardı. İstanbul tarafında İpekçilerin Şamli vardı. Bonmarşe'de Rabia'nın ilk kocası Enver Beyle çalıştık. İki oğlu da ilk kocasındandır. Madam Fani vardı yanında, çok iyi bir tezgahtardı. Müşteri bile Madam Fani'yi arardı hep. Madam Meline mi, onu tanımıyorum.»

«Paskal'ı tanıdım, Raul'u tanıdım. Annem ilk Paskal'a götürdü oyuncakları, dükkan daha pasajın içindeyken. Hristaki Pasajı. Öbür tarafı Avrupa Pasajı'dır, Passage d'Europe. Birinci harpten biraz sonraydı, oyuncak hiç yoktu. Türkiye zaten oyuncak diye bir şey bilmedi. Babam karpit lambası da yapmıştı, karpit dışardan gelirdi. Sonra elektrik borusu da yapmıştı, içinden kablonun geçtiği borular vardı eskiden. Bunlar oyuncaktan evvel, harp zamanında. Babam çok yaratıcıydı.»

Duvarda küçük bir fotoğraf asılı. Eski bir boy fotoğrafı. Altında Constantinople yazısı okunuyor. Jülyet Altın babasının başka bir fotoğrafını bana göndermeye söz veriyor. Yeniden eskilere dönüyoruz.

«Spiro'ya verirlerdi babamın zamanında. Niko en samimi arkadaşımızdı. İşini çok severdi, çok dürüsttü. Baş oyuncakçı o idi. Anadolu'dan gelen Niko'yu görmeden başa yere gitmezdi. Onda olmayan şey yoktu. Niko'yu kısa pantalonlu tanıdım ben. Spiro dediklerine göre ciğerciydi, ben görmedim, rivayet öyledir. Kendisi Arnavuttur, Arnavutlar da ciğerci olur hep. Ben onu oyuncakçı olarak tanıdım. Asıl işi yürüten Niko'ydu tabii.»

İşte tam burada Jülyet Altın bana daha önce hiç kimseden duymadığım bir bilgi veriyor. Herkes bana Niko'nun hiç akrabası olmadığını, tek kızkardeşinin de Yunanistan'a göçtüğünü anlatıp durmuştu. Oysa «baş oyuncakçı» Niko'nun bir de ablası vardı.

Davit ARAV (1875-1947)

«Niko'nun ablası var, İstanbul'da. Küçük olan kardeşi Yunanistan'a gitti, evet. Ablası Beyoğlu'nda ufak bir dükkan işletiyor, hâlâ. Adı Olina. Madam Olina. İngiliz Sefareti civarında, sokağın adı neydi, ufak bir dükkan.»

Yeşilköy'den Beyoğlu'na yetişemezmişim, zaten dükkanı erken kapatırmış, üstelik sokak kanalizasyon kazısı nedeniyle kapalıymış. Her şeyi göze alıp gitmeli mi, yoksa bir günde bir çılgınlık yeter mi? Konuşmayı sürdürüyoruz.

Oyuncak arkeolojisinde en az kazabildiğim yer Kapalıçarşı. Kimse bilmiyor oradaki oyuncakçıları. Jülyet Altın biliyor.

«Kapalıçarşı'da Agop vardı. Vahe vardı. Bunlar satıcıydı tabii. Kalpakçılar'da bir Muammer vardı, o da satıcı. Sa-

lamon Çadik mi, o mücevherciydi, oyuncakla hiç alakası yok. Çiçek Pazarı civarında İbrahim Bozkurt vardı. Bir karı-koca vardı, sırf mutfak yaparlardı, tenekeden. Çok güzel yaparlardı. Çok hanımefendiydi kendisi. Beyoğlu'nda otururdu. Türk. Adı neydi?» 1944'te teneke mutfak yapan Dera Atakan olup olmadığını soruyorum, anımsayamıyor. Oyuncak ticareti yapan Zafira ve akrabası Salti Kader'in İsrail'e göçtüğünü anımsıyor.

Belki daha çok şey anımsayacak, ama ben daha fazla zorlamak istemiyorum. Her zaman en sona sakladığım sorumu soruyorum. Jülyet Altın odadan çıkıyor, biz eşiyle söyleşirken elinde bir borazan ve bir arabayla çıkageliyor.

«Borazanlar boy boydu. Kova sıfırdan 5 numaraya kadar. Çeşit çeşit otomobiller. Topaç son zamanda en aranan çeşitti.»

Eski yaptıklarından hiçbir örneği saklamamış olmasına o da yazıklanıyor. Yabancılar çok gelip istemişler, hatta hangi ülkeden olduklarını anımsamadığı birileri kalıpları satın almak istemiş. İlgilenmedim bile, diyor. Anlaşılan bana gösterdiği ilgi büyük bir şans. Üstelik eski fotoğraflar, fatura örnekleri, öbür evde bulabilirse eski oyuncaklar göndermeyi vaat ediyor.

Şimdi, Haydarpaşa Garı'nın önündeki salaş kahvede sabah çayımı içip, uzaktaki Kadıköy'ü, denizi, yaklaşan vapurları seyrederken düşünüyorum. Oyuncak sanayiinin önde gelen –ve önce gelen– adlarının ortak kişilik özellikleri var mı diye. (Bazen yaşam öykülerinde bile ortak bir yan olabiliyor: Sevilen kişinin erken ölümü ve başadüşen işi tek başına kotarma çabası.)

Çoğu batı kökenli ya da batılı kafasına sahip insanlar. Çok zeki, yaratıcı oldukları kesin. Çok çalışkan oluşları en belirgin özellikleri, gece gündüz demeden çalışıyorlar. Fokurdayan bir enerji, olağanüstü bir dinamizm. Azimli, inatçı kişiler, tuttuklarını koparıyorlar. Çoğu zaman yoktan var ediyorlar, dahice buluşlarla. (Boğuşmak zorunda kaldıkları ekstra güçlükleri düşününce kadınları daha başarılı bile bulabi-

liriz.)

Ne var ki, pratikteki bu olumlu özeliklerine karşın bu insanların çoğunun en önemli eksiği kuramsal bilgiye sahip olmayışları. Düşüncelerini kuramsal düzeye aktarıp orada sistemleştirme, geliştirme olanağına sahip bulunmayışları. Oyuncağın tarihini hiç merak etmemişler; psikolojideki, sosyolojideki, antropolojideki, edebiyattaki yeri hakkında hiçbir şey bilmiyorlar. Olsa olsa oyuncağın eğitsel işlevleri hakkında düşünmüşler en fazla, bu da birkaç cümleyle özetlenebilecek düşünce kırpıntıları halinde. Belki bu kuramsal düşünme eksikliği yüzünden yaratıcılıkları özgün olamıyor, pratik sorunları çözmekle, gördüklerini ustaca taklit etmekle sınırlı kalıyor. Belki bu yüzden iki yüzyıl önce bulunmuş çözümleri bin bir zahmetle yeniden bulmak zorunda kalıyorlar.

Aslında insanımızın bu eksikliği yalnızca oyuncak alanında mı? Belki bunun yaygın olması değil mi temel sorunumuz?

Zorunlu Bir Ek:

Bugüne kadar bana verilen sözler tutulmuş olsaydı, müzedeki oyuncakların sayısı iki katına çıkmış, bilgi ve belge de çok artmış olurdu. İnsanlarımız tutmayacağı sözler veriyor, verdiği –aslında tutulabilir– sözleri de genellikle tutmuyor. İç disiplin yokluğu, tembellik, boşvermişlik. Heyecanlanınca bol keseden atmak, sonra unutmayı yeğlemek. Bunu sayısız kez göre göre çok zorunlu olmadıkça kimseden bir şey istememeyi öğrendim ben de. O kişi araştırmam açısından vazgeçemeyeceğim şeylere sahipse onları kendisinden istemek zorunda kalıyordum. Jülyet Altın bu kişilerden biriydi, ben de zorunlu olarak kendisinden bazı şeyler rica ettim, o da göndereceğine söz verdi. Sözünü tuttu.

Şimdi Jülyet Altın'ın gönderdiği zarftan çıkan belgeleri birlikte gözden geçirelim:

– 1928 tarihli küçük bir el ilanı. Üzerinde dört oyuncak resmi ve yazılar: «ARAV Oyuncak Fabrikası – Her nevi çocuk

oyuncakları: Otomobil, Tramvay, Tayyare, Araba, Kova vesaire – Makinalı son sistem modeller – Fabrika ve satış yeri: İstanbul Hasköy Okmeydanı Caddesi No. 58»

Dikkatinizi çekerim: Yıl, 1928. Şimdi, 1991 yılında bile birçok oyuncak fabrikası hâlâ değil bir kataloğa, ürünlerinin fotokopiyle çoğaltılmış bir listesine bile sahip değilken...

– 1943 tarihli resmi bir belge. Üzerindeki basılı ve yazılı bilgiler şunlar: «İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası yalnız 1943 senesi için muteber olan kayıt ve tescil hüviyet varakası. Firma: **Davit Arav**. Ticaret sıfatı: Toptan oyuncak imalathanesi. Adres. İst. Çakmakçılar Valde Han N. 49. İşbu hüviyet varakası mukabilinde 1943 senesine ait oda kayıt ücreti olan 5 lira ile, 1942 malî yılı kazanç vergisi üzerinden yüzde iki oda resmi olarak yalnız ..... lira 80 kuruş alınmıştır.»

Davit Arav «sicil numarası 26529, sınıf 5» ile kayıtlı görünüyor. Kızı *Jüliyet Altın*'a gelince, onun da bazı kayıt belgeleri dosyada:

«1704 sayılı kanun gereğince verilecek hüviyet varakalarının, beyanname ve ihbar varakalarının kaydına mahsus defterdir. İstanbul ilinin Eminönü İlçesi Kumkapı Bucağı ve Kazganisadi Mahallesinin Ali Sokağında 127/1 No'da Oyuncak İmalatı İşi yapan Jüliet Altın ait 4 yapraklı defter olduğu tastik olunur.»

Bu belgenin boş bırakılmış yerleri, babamın el yazısına benzeyen, benim nüfus cüzdanımda da benzerini gördüğüm, batı alfabesini yeni öğrenmiş kuşaklara özgü o karakteristik el yazısıyla doldurulmuş (o el yazısı bana hep Mustafa Kemal'inkine benziyor gibi gelir). 1952 tarihli bu belgeye Jülyet Altın'ın yanında çalışan kişilerle ilgili bilgiler işlenmiş. 1 ve 15 kuruşluk damga pulları. Belge en son 1966'da onaylanmış. Buna göre Altın'ın firmasında yirmi kişi çalışıyor görünüyor. (Yanlış anlamıyorsam. Çünkü konunun bu yönü birden bire benim elimden kayıyor, iktisat ve maliye tarihçilerinin alanına giriyor.)

– İstanbul Ticaret Odası'nın Kapasite Raporu belgesi. Si-

cil no: 6155. Sermaye: 10.000. Kuruluş tarihi: 1956. Firma ünvanı: **Jüliyet Altın.** İştigal mevzuu: *Teneke Oyuncak İmali.* Sanayi grubu: Madeni eşya sanayii. Sanayi zümresi: 10-d. İşyeri adresi: Kumkapı Alişan Sok. No 127.

Bu belgeye göre, «yıllık istihsal miktarı 1000 düzine oyuncak kova, 600 düzine borazan, 500 düzine otomobil» olan firmaya, «33,3 ton ham madde verilebilir.» (4.5.1961)

Bu son iki belge önemli. Birincisinden, teneke oyuncak yapımının sanayi konusu sayılmadığını, bu yüzden madeni eşya sanayi grubuna sokulduğunu çıkarabiliriz. İkincisi isteyene bu ülkenin siyasal tarihinde bir «teneke davası» olduğunu anımsatabilir. Ben ise aşağıdaki rakamların anlamını anımsamaya çalışacağım.

Jülyet Altın'ın günlük ticaret defterlerinden satış fiyatı örnekleri:

–	25.3.1972	Topaç	170 lira
		Saplı borazan	72 lira
		Oto 4	40 lira
		Helikopter	17 lira
		Borazan	8 lira
		Mavi borazan	6 lira
–	5.12.1975	Saplı borazan	108 lira
		Qto 4	70 lira
		Helikopter	27 lira
		Borazan	11 lira 80 kuruş
		Horoz düdük	10 lira
–	14.3.1978	Topaç	720 lira
		Saplı borazan	192 lira

Jülyet Altın, bu altın değerindeki belgelerin yanında firmasının kapatılış ilanını da kesip göndermiş: Sicil no: 61668/56983. Ticaret Ünvanı: Jüliyet Altın. Kanuni ikametgahı: İstanbul Vilayeti dahilinde Kumkapı semtinde Alişan mahallesinde 127/1 numara. Meşgalesi: Teneke oyuncak imalatı işleri.

Aslında, bir toplumsal tarih kitabında bu belgeler değil, böyle binlerce belgeden çıkan yorumlar yer almalı. Ama ben ilk kez elime geçtiği için belgelere de yer veriyorum. Hele, elli yıllık oyuncakçı rahmetli Dündar'ın «ben Ticaret Odası'na oyuncakçı olarak değil marangoz olarak kayıtlıyım» deyişini anımsayınca bu tür belgelerin önemi daha da artıyor. Gene de bana asıl keyifli gelen belge türü, fotoğraflar.

Jülyet Altın'ın gönderdiği fotoğrafların içinde en eskisi 1923 tarihini taşıyor. 6 x 9 fotoğrafta yere oturmuş bir işçi var. Elinde teneke makası, önünde teneke oyuncaklar. Yine 1923 tarihli bir fotoğrafta teneke arabalar sıraya dizilmiş. Galatasaray Lisesi'nin bahçesindeki «panayır»da oyuncak sergisi. Fiyat etiketlerinde 20 kuruş, 25 kuruş yazıları görünüyor. Yıl 1932 veya 33. Jülyet Altın 1948 tarihli bir vesikalıkta. Babası Davit Arav'ın tarihsiz bir vesikalık fotoğrafı. Son olarak, Jülyet Altın 1971'de atölyede çalışırken.

1970'ler ikimize de dün gibi gelmiyor artık...

ARAV'ın el ilanı (1928)

İSTANBUL'DAN BİR NİKO GEÇTİ

İstanbul'a vardığım gün ilk işim... Hayır, bu kez ilk işim bir randevuya koşmak değil, bir gazete haberini doğrulamaktı. Sovyetler Birliği turistlerinin Karaköy iskelesi dolaylarında kurulan işporta tezgahlarında votkadan fotoğraf makinasına, dürbünden oyuncağa kadar pek çok şey sattıklarını okumuştum. Acaba, Sovyetler Birliği yurttaşları ülkelerindeki dünkü darbeden sonra da Karaköy'de olacaklar mıydı hâlâ?

Tezgahlardaki ıvır zıvırı incelerken ortalıkta hiç Rus görmediğimi itiraf edeyim, gazete «Rus kadınları» diye yazmıştı oysa... Rus kadını olarak tahta bebeklerden başka kimse yoktu görünürde. Ama çok sayıda Rus tankı vardı kaldırımda, tıpkı şu sıralar Moskova kaldırımlarında olduğu gibi. Her biri on yaşlarındaki bir çocuğun kucağını doldurabilecek irilikte, kocaman, kaba şeyler. Dünyada hâlâ teneke oyuncak yapan birkaç ülkeden biri olan Sovyetler Birliği'nin böyle koca koca silahlar yapacağı hiç aklıma gelmemişti doğrusu.

Tünele doğru yürürken elim boştu.

Beyoğlu'nda adres arıyorum. Kameriye Sokağı'nı bulmam gerek. İpucu, İngiliz Konsolosluğu ve Balıkpazarı.

Sokağın hemen başlarında küçük bir dükkan, küçüklüğü yetmezmiş gibi bir daha ikiye bölünmüş, tünel gibi olmuş. Tü-

nelin ağzındaki tezgahın gerisinde oturan yaşlı bayan, «Siz rahmetli Niko'nun ablası mısınız?» diyen sorumu, ablası değilim kardeşiyim diye yanıtlıyor.

Niko'nun kız kardeşi Madam Olivia anlatıyor:

«Adım Olivia Aleksiyadis. Altmış beş yaşındayım. Biz dört kardeşiz. Ablam vefat etti. Niko da vefat etti. Yalnız bir kardeşim var. O da Amerika'da, oğlusunu okutuyor. Tek erkek Niko'ydu, biz üç kızkardeş idik. Yunanistan'a giden şimdi Amerika'daki, oğlusunu okutuyor orada. Burda gelmiştir bir hafta, gene gitti, oğlusu var orda, onu okutuyor.»

Madamın yeğeninin okumasına çok önem verdiği belli. Biz gelelim rahmetli Niko'ya.

«On üç yaşında idi, babamın işleri bozuldu, kasap idi babam, işleri bozuldu, Niko da mecburen Spiro Giokas'a girdi, zaten bizim akrabamızdı. Giokas kasap idi, Arnavut. Ve Niko başladı orda çalışmağa. Sonra kasap işini bırakıp oyuncakçı olmuş Giokas.» ('Yokas' diye telaffuz ediyor.)

Yılını soruyorum, çıkaramayacağını bile bile.

«Yani, oyuncakçı? Altmış sene. Giokas başladı, yavaş yavaş. Zaten köyden gelmiş. Abim de girdi, zaten abim de genç. Sonra abimi ortak yaptı. Sonra hastalandı, vefat etti.»

Oyuncak nereden akıllarına gelmiş?

«Küçükken girdi, öğrendi. Nasıl deyim size? Sonra başladı herkese yardım ediyordu benim abim. Evvela tahtayı seviyordu. Oyuncak kendi yapmıyodu. Veriyordu. İlerliyordu işini. Bir Fatoş var burda, Japon mağazasına abim veriyordu. Dışardan oyuncak getirmek istiyordu, Giokas bırakmıyordu, onlar eski kafalı adamlar, ama abim getiriyordu bazen Almanya'dan. Herkese veriyordu. Ben bilmeden, gelip bana diyorlardı senin abin herkese oyuncak veriyor. Çok seviyordu işi. Çok uğraşıyordu. Yani nasıl deyim? Memleketi seviyordu. Başka adamdı. Abim diye değil. Demek istiyorum herkes seviyordu onu. Bilmiyorduk o kadar herkes seviyor onu.»

Eve de getirir miydi oyuncak? Birlikte mi oturuyordunuz?

«Biz beraber oturuyorduk. Ben bir numara, o üç numara. Be-

nim vefat etti kocam, ben abimle beraber oturuyordum. Eve getiriyordu ama çocuklara dağıtmak için. Çok seviyordu oyuncağı, ama yerli malları seviyordu. Yerli yapmak için. Daima bunun için uğraşıyordu. Ben hayret ediyordum. Bazı diyordum ben, Almanya'da güzel bebekler var. Sen konuşma, burda da güzel bebekler var, burda yaptırırız, Fatoş Hanıma vereceğiz diyordu, ona sipariş vereceğiz. Onların mallarını hep abim satıyordu.»

Onun çalıştığı yıllarda Beyoğlu'nda hangi oyuncak mağazaları vadı?

«Şey vardı, Japon Mağazası vardı. Başka da vardı ama bilmem. Bonmarşe veriyordu. Anapa vardı, oyuncak satıyordu, şeyde, çocuk elbisesi. Şimdi galiba burda değil. Osmanbey'de mi?»

Oyuncakla ilgili bir anınız var mı diye apal bir televizyon spikeri sorusu soruyorum. Hatırlıyor musunuz öyle bir şey?

«Ne hatırlıyorum?»

Ne bileyim, hani en sevdiği oyuncak gibi mesela...

«En fazla askerleri seviyordu.»

Kurşun asker mi?

«Evet. Kurşun asker. Bir de tahta asker.»

Tahta asker de var mıydı?

«Vardı. Galiba. Hatırlamıyorum. Ama biliyorum ki askerlerle uğraşıyordu. Bebekler de vardı, çok severdi. Her şeyi çok severdi. Yani farketmezdi. Bulunmaz adamdı canım. Yaşamadı.»

Kaç yaşında öldü?

«Altmış dokuz.»

Hangi yıl?

«Beş yıl evvel.»

Demek ki 1985'te filan.

«Evet, seksen beş. Bir ay var yani, eylül değil ekim, Cumhuriyet Bayramı'nda.»

Oyuncakla çekilmiş hiç fotoğrafı var mı rahmetlinin?

«Yok.»

Çalıştığı yıllardan var mı?

«Yirmi bir yaşında filan var.»

Yani çalışmaya yeni başladığı yıllardan.

«Yoo! On üç yaşında başladı işe zavallı. Çalışıyordu. Gece gündüz çalışıyordu. Bütün Anadolu'ya yolluyordu. Hırpalanıyordu. Çalış çalış, sonra hastalandı, n'oldu? Çok çalışıyordu, bütün Anadolu'ya veriyordu oyuncak. Herkes ona geliyordu: Nikoli nerde, Nikoli nerde?»

Peki, siz dükkana gider miydiniz?

«Tabi gidiyordum!»

Neler vardı, hatırlıyor musunuz?

«Her şey vardı.»

Biraz saysanıza.

«Oyuncak vardı, her şey vardı. Otomobil vardı. Ne isterseniz vardı. Hep Anadolu'ya. Sandık sandık! N'oldu sonra, yoruldu yoruldu, n'oldu?»

Yanında çalışanlar var mıydı?

«Dört kişi vardı. Ama kendisi daha fazla çalışıyordu, herkesten fazla. Diyordum gitme artık gece. Ama bırakmadı, böyle oldu. Yılbaşı hani geliyordu, yılbaşı gelmesin diyordu, bir hafta on ikiye, bire kadar. Sabahleyin erken erken gidiyordu. Bu güzeldir? İyi değil!»

Madam Olivia ağabeyi Niko'nun çok çalışmaktan erken öldüğü saplantısını durmadan yinelerken, ben de ona bu çalışmanın rahmetliyi mutlu etmiş olması gerektiğini söylemeye çalışıyorum, biraz umutsuz.

«Çok mutlu ediyordu tabi. Onu çok seviyorlardı. Beyoğlu Spor şeyi idi. Neydi? Klüp şeyi idi. Sonra Kınalı'da da vardı. Ben de gittim baktım, Nikoli diye yazmışlar. Orda ne yaptın diyordum, ne verdin, sen karışma diyordu.»

Evlenmedi değil mi?

«Evlenmedi. Annemi çok düşkün idi, annemi çok seviyordu. Onun için evlenmedi. Eve bebek getiriyordu, çok güzel bebekleri vardı. Ne vakit vefat etti, ben çocuklara verdim kalanları. Ne bileyim ben siz geleceksiniz...»

Nikoli MİHALİDİS (1916-1985)

Kıyıda köşede kalmış birşey?

«Bakayım. Var bir tane, vereyim. Bir tane var, karşıma koyup seyrediyorum. Abim getirmişti onu. Getireyim size. Hatırınızı kırmayım. Çocuklar oynuyorlar, gene alıyorum ellerinden. Ama size vereyim. Mühim bir şey değil, ama bir hatıradır.»

Madam Olivia'nın zaman zaman titrediğini hissettiğim sesi çabuk düzeliyor, ölülerin dünyasından yaşayanların arasına dönüyor sahibi. Sokaktan bazen «Merhaba Madam!» diye bir ses düşüyor kapı, pencere, tezgah olan aralığa, tozlu gazoz şişelerine çarpıyor, eski gazeteleri hışırdatıyor. Sonra biz yine mutlu/buruk anılara dönüyoruz.

«Çok uğraştı. Mal istiyoruz ama paramız yok diyorlar. Para istemez al götür diyor, ne vakit isterseniz getirin. Ne vakit vefat etti o vakit öğrendik böyle. Desin böyle yaptım böyle yaptım, hiçbir zaman. Hiçbir hesap da aramıyordu, ama Allah ona yardım ediyordu. Anadolu'dan kaç para alacağı vardı, ohooo... Madem öyle oldu, öyle kalsın! Söylemiyordu bile. Ne vakit vefat etti, başkaları gelip söylediler. Biz dedik öyle kalsın, nasıl yaptı öyle. Geldiler, cenazesini biz yapalım dediler. Şişli'de gömüldü. Her pazar günü gidiyorum, konuşuyorum, hasta oluyorum. Burda geleyim çalışayım istemiyordu kocam vefat ettikten sonra. Erken gel diyordu. Beraber oturuyorduk. Benim katı da boşaltmadık, kiraya da vermedi. Akşam peki diyordu, sabah hayır. O kadar şeydi paraya. Gözü toktu. Sizi tanısaydı size neler yapardı, çok yardımcı olurdu. Fatoş Hanıma çok yardımcı oldu. Sayıyordu Fatoş Hanımı, çok sayıyordu. Beyi de iyiydi.»

Amerika'da oturan kızkardeşi soruyorum.

«Oğlusunu okutuyor. Bizden daha küçük o. Öğretmen idi. Üç kardeş idik, ablam vefat etti. Sonra abim. Abim de gidecekti Amerika'ya. O sene yeğen gitti, martta da abim gidecekti, vefat etti, rahmetli oldu. Kardeşim geldi, mezarlara gittik, okuttuk orda. Kardeşim de bilirdi dükkanı, o daha fazla gidiyordu dükkana, çünkü küçük idi. Bize çok düşkündü abim,

çok destek idi. Ama hiç yüz vermiyordu, belli etmiyordu. Ölen ablam Çengelköy'de oturuyordu, oğlusu Girit'te oturuyordu. Çengelköy'de dükkanları vardı. Abimden önce öldü o. İki sene önce, sonra abim. Çok çalışıyordu, çok!»

★★★

Koşuşturmalar arasında fırsat buldukça Güzin Dino'nun anılarını okuyorum. Oyuncak yok, ama İstanbul var anılarda, benim bilmediğim sokaklarıyla, evleriyle, eşyalarıyla. Güzin Dino'nun «Beyoğlu'nun ötesinde, Tatavla'da geçmiş» çocukluğunda bir şey daha var: İlk çocukluk arkadaşları olan çoğu Ermeni, Rum, Yahudi oğlan çocukları. «Tatavla'daki mahallesinde, Osmanlıdan arta kalan her şey vardı.» Bakkal Koço, hizmetçi Katina, şoför Artin, dadı Onnik, aşçı Sultana, onun kardeşi Yani, dans öğretmeni Petrosyan. «Ermeni dostu ve koruyucusu olan babası» da ilginç elbette, ama belli başlı çocukluk arkadaşlarının Spiro, Koço, Lefteri gibi Rum, Alber gibi Yahudi çocukları olması daha ilginç benim için.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kültür mozayiğinin nasıl dikkate değer bir olgu olduğu bilinmektedir. Kimilerinin dediği gibi bu bir öncü «Birleşmiş Milletler» miydi? Yoksa toplumsal-ekonomik bir işbölümü mü?

Bu soru niye önemli?

Lady Montegu ünlü **Türkiye Mektupları**'nda 1717'de Edirne'yi anlatırken şu gözlemine de yer veriyor: «Zengin tüccarların çoğunun Yahudi oluşu dikkatimi çekti. (...) Türkler atıl tabiatlı ve sanayie hevesli değiller.»

Üç yüz yıl önceki bu saptamanın ancak o dönemi yansıtabileceği söylenebilir belki. Ama o dönemlere ilişkin bu tür gözlemlerin sayısı arttıkça, bunların yakın zamanları da belirlemiş olabileceği ister istemez akla geliyor.

Selçuk Erez, «İstanbul'da kalmış en eski muhallebici dükkanının Beyoğlu'nda bulunduğunu da pek azımız bilir» diyor. Yüz yıldan fazla bir geçmişi olan Şark Muhallebicisi'nin kurucusu Gavril Usta Kosovalı bir Arnavut. Dükkanın en kı-

demlisi olan yetmiş sekiz yaşındaki Varnava Lazarevski geçmiş günleri anıyor.

Turhan Günay, Türk müziği enstrümanı yapımcısı Paki Öktem'le görüşürken; «Bizde bilinebilen ünlü enstrüman yapımcılarının büyük çoğunluğu Rum ve Ermeni ustalar. Aşağı yukarı 1900'lü yılların başına kadar bu ustaların eliyle sürüp gelmiş bu meslek» diyor, Paki Öktem de bunu onaylıyor: «Evet, sizin de dediğiniz gibi Türkiye'de müzik aletlerinin büyük ustaları hep azınlık diye nitelediğimiz insanlar arasında çıkmış ve biz bu sanatı onlardan öğrenmişiz.»

Kutlu Esendemir, Mengenli otuz yıllık aşçı Ali Rıza Karabulut'a soruyor: «Siz Mengenlisiniz. Mengen bir aşçı madeni. Bu maden nasıl oluşmuş?»

Yanıt: «Bunun kökeni ta Osmanlı'ya kadar iniyor. Bolu'ya bağlı Mengen ilçesi Tanzimat dönemlerinde tarım ve hayvancılığa müsait olmadığı için İstanbul'a gidenler buradaki Rumlardan bu mesleği öğrenmişler.»

Erdal Yazıcı, «Bakırcılar Çarşısının sadece adı var» başlığıyla Kütahya'daki ve Afyon'daki bakırcıları yazıyor. Afyon'daki bakır ustası İsmail Yurtyapan anlatıyor: «Afyon'da eskiden tüm bakır işlerini (tabii ki 'alemi'de) Ermeniler yaparmış. Yunan Harbi'yle birlikte onlar yöreyi terk edince Afyon'da bakır işi durmuş.»

Müslüman tapınağının işaretinin bile hıristiyan ustalar tarafından yapıldığı bir ülkede belki insanların ve kültürlerin nefis bir karışımından söz edilebilir ve bunu düşünmek benim müthiş hoşuma gidiyor. Ama ben gene de atalarımızın eskiden ne yaptığını merak etmekten kendimi alamıyorum doğrusu.

Niko'ya ne çok şey borçlu olduğumuzu bir kez daha düşünüyorum.

★★★

Ertesi sabah Madam Olivia'ya yeniden gittiğimde beni bir sürpriz bekliyordu. Madam Olivia hem sözünü ettiği bebeği getirmişti, hem de ayrıca Niko'nun eski bir resmini. Gazete ve

sigara sattığı tezgahın gerisinde fotoğrafını çekmemi kabul etmemişti ama. Çirkin çıkarım diyordu çürük dişlerini saklamaya çalışarak. Tıpkı yetmiş küsur yaşındaki annemin dediği gibi. Oysa onlar benim için ne kadar güzeller, bilmiyorlar!

O günü Niko'yu yakından tanıyan birilerini aramakla geçiriyorum. Akşama doğru Yalçın Oyuncak'ta karşılaştığım Muzaffer Kosif Niko'dan «Bay Niko» diye söz ediyor.

«Bay Niko on beş günde bir bizi toplar, yemeğe götürürdü. Hamdi Dündar, Üner Göksel, ben, daha başka birkaç kişi. Tatlı bir içki muhabbeti olurdu. Ama hepimizin dizginlerini tutan Bay Niko idi. Mesela Hamdi Baba, hepimiz ona baba derdik, biraz içince ağzını bozar, küfretmeye başlardı. Bay Niko onu hemen hizaya getirirdi. Böyle aziz adamdı. Biz çocukluğumuzda Niko'yu gördük, Spiro'yu tanımadık. Bay Niko dünya iyisi, fakir babası bir adamdı. Aynı zamanda Beyoğlu Spor'un başkanı. Klübün ayakta kalması için çok çaba gösterdi, çok para harcadı. Futbolcuların Baba Niko'su idi o da. Herkesin dostu, babasıydı zaten.»

Muzaffer Kosif'e kendi firmasının tarihini soruyorum. Aslında bu sabah akrabası Mustafa Kosif'le görüşmüş, bilgi almıştım. Mustafa Kosif hırdavat ve oyuncak işine 1954'te başladıklarını, 1962'den sonra tamamen oyuncağa geçtiklerini anlatıyor. «Tahta kamyon, inşaat oyunu, lastik top, içi saman dolu bebekler satıyorduk. 58-59'da ithalat da vardı. 68-69'dan sonra bayağı değişti. 83'e kadar ithalat yoktu mesela. İthalat yerli sanayiye de katkıda bulundu, kaliteyi yükseltti.»

Mustafa Kosif'e eski oyuncakların fiyatını anımsayıp anımsamadığını soruyorum. «4 liralık teneke arabalar vardı mesela. Tahta kamyon 150 kuruş. Çınçın çemberi Küçükpazar'da sandalyeciler yapardı, 10 liraya, 8 liraya düzinesi.»

Oyuncakta moda var mıdır peki?

«Oyuncağın taponu olmaz. Diğer işler gibi değil. Konfeksiyonun modası geçer, satılmaz. Ayakkabı da öyle. Ama oyuncak hep satılır. Mevsimleri vardır, ama modası yoktur. Tele-

vizyon etkiliyor tabii. Pembe Panter, He-Man çıkıyor, haydi herkes oraya. Ama sonra normale dönüyor.»

Ya Anadolu?

«Anadolu yöre yöre değişir. Karadeniz'e on yıl önce bir tek zeka oyuncağı satamazdınız. Varsa yoksa tabanca, kamyon, bebek. Şimdi öyle değil.» O ana kadar bizi sessizce dinleyen biri «ben de Karadenizliyim» diye söze karışıyor. «Trabzon' da oyuncak satıyorum. Şimdi bir gözlemimi söyleyeyim. Şimdiki çocuklar ne alacaklarını biliyorlar. Çok şey biliyorlar. Bakıyorum, sekiz yaşındaki bir çocuk benim eskiden on beş yaşımda bildiklerimden fazlasını biliyor. Bir de şu var. Aile artık çocuğuna oyuncak alması gerektiğini biliyor, öğrendi.» Mustafa Kosif atılıyor: «Biliyor, ama alamıyor. Cebine bakıyor, parası yok. On bin liralık iyi oyuncağı alması gerektiğini bile bile gidip bin liralık kötü oyuncağı alıyor. Para meselesi bu beyefendi. Türkiye'de parası olan da gidip oyuncağa yatırım yapmıyor. Hani o anlı şanlı zenginlerimiz niye oyuncak işine girmiyor?»

Bu soruyu bugün bir kez daha duyacağım. Niko'yu tanıdığı, eskileri de iyi bildiği için sabahtan beri aradığım Üner Göksel'i Ercan Yavi'nin dükkanında buluyorum. Üner Göksel'le daha sonra Yalçın Oyuncak'ta da karşılayacağım yeniden. Ayaküstü aldığım bilgi çok az: «Niko'nun çalıştığı dükkan 1932'ye kadar kasap dükkanıymış. 1932'de ikisi birden oyuncağa geçmişler. Niko ve Spiro. Nerden mi akıllarına gelmiş, bilmiyorum. 40'larda ithal malıymış sattıkları. Eski zamanları Ercan da iyi bilir.»

Ercan Yavi anlatıyor:

«1954'te başladım çırak olarak. Sivas Emniyet diye bir mağazada. Babam rahmetli, okumamı istemedi ilkokuldan sonra. Yeni Sivas Emniyet Pazarı'na çırak girdim. Bonmarşe dükkanıydı. Çocuk eşyası, oyuncak. Horozoğlu'nun yanına 55-56'da geçtim, tam oyuncak işine orada başladım. Tahta oyuncak, bez bebek, çınçınlar, kamyonlar.»

Yavi, bazen söze karışan Üner Göksel'in de yardımıyla pek

çok ad anımsıyor, anlatıyor.

«Bir Alman vardı, Mösyo Walter. Vena bebekleri. Vücut kısmı pamuk dolgu bez, yüz kısmı preslenmiş karton. Göz kaş boyanmış olarak.»

«Nal Plastik ilk plastik topu yaptı. O kadar yeniydi ki Türkiye için, üç ay durmadan top sattık, başka birşey satmadık. 80 kuruş en ufağı. 60-62 arası. Başka mal satmıyoruz, alıcılar sıraya giriyor. Türkiye'de devrim gibi bir şeydi. Alan 120 tane alıyordu mesela, bir saat sonra gelip bir daha. Plastik toptan önce lastik top vardı tabii. Kauçuk top ben bildiğimden beri vardı. Lastik topu İhsan Bey yapardı, 45'lerde filan, ama az yapardı. Halbuki plastik top seri çıkıyordu, açığı kapattı.»

«İthalatta bir Tığlıoğlu vardı, oyuncak ithal ederdi. Harpuççular'daydı yeri.»

«Aranılan mallardan biri de mukavva dürbündü. Çevirdikçe şekil yapar. (kaleidoskop demek istiyor.-B.O.) Ortaköyle Necati Bey yapardı bunu, çok tutulurdu. Bunlar aranılan mallardı, mutlaka dükkanda olması gerekirdi.»

«Çingeneler içi dolu top yapardı, lastikli.» (Yoyo demek istiyor. Bunu küçümlüğümden ben de anımsıyorum: İçi talaş dolu kağıt top. Mandalina büyüklüğünde. Tepesinden bağlanmış lastik parmağa geçirilir, avuç içiyle vurularak oynanır.-B.O.)

«Yekta Ercil vardı, deriden at, deve yapardı. 1955'ler. Deri hayvan yapan bir de Mustafa Kabak vardı, 1960'larda.»

Üner Göksel söze giriyor: «Ben size Necip Övünkaya'yı anlatmış mıydım? Çin çapkası yapardı. Başı derde girmişti kominist diye.» Ercan Yavi atılıyor: «Ama onda biraz koministlik de vardı.» «Vardı vardı. Biraz isyankardı.» «Evet, garip bir adamdı, yeniliğe meraklıydı.»

Ercan Yavi plastik takım yapan bir ad anımsıyor: Ekrem Kocaoğlu. «1961'de öldü. 56-57'de plastik çay takımı yapmıştı. Atlas firması.»

«Sonra bir Mihal vardı. Rum. Plastikten ördek yapardı.

Çıngırak da yaptı. Bir isim daha geldi aklıma: Ahmet Teberik. Plastik tabanca, banyo takımı yapmıştı.»

«Daha eskileri mi? Hatırlıyorum. Tahta kamyonlar vardı demiştim ya, taşıdığımızda ellerimiz boyanırdı. Tahta bisiklet vardı, taşırken kırılırdı. Memlekette doğru dürüst oyuncak yoktu. İstanbul'u –hani bu siyaset olmasın da!– İstanbul'u düşünün, bence İstanbul etrafı gecekondulaşmış büyük bir köy. Bugün İstanbul'da en çok aranan oyuncak bin liraya satılan oyuncaktır. Bin liralık oyuncak alan adamın oyuncak piyasasına hiçbir faydası yoktur. Bugün şu ortamda, şu maaşlarla bile en azından on bin lirayı gözden çıkarması lazım bir adamın oyuncak dediği zaman, çocuğuma oyuncak aldım diyebilmesi için. Yani oyuncağa kıymet vermiyorlar İstanbul'da. Ama Ankara öyle değil. Kendimi bildiğimden beri oyuncak en ağırlıklı Ankara'da satılır. Çünkü orda bürokrasinin en üst tabakası vardır. Maaşının bir kısmını çocuğunun oyuncağına ayırır. Mesela Ankara'da –senelerdir gitmedim ama– sekiz on tane sırf oyuncak satan mağaza vardı, koca İstanbul'da üç tane zor bulursunuz. Bakmayın şimdi Avrupa oyuncak satanlara, önemli değil. Hakiki manada oyuncak satan üç tane zor bulursunuz. Muhakkak yanında yarı yarıya başka mal vardır. Ama Ankara'da 75'lerde filan sekiz on tane sırf oyuncak satan mağaza vardı. Mega, İbrahim Yaylıoğlu, daha kimler...»

«Oyuncak hâlâ üvey evlattır Türkiye'de. Sanayi yok mesela, hâlâ atölyemsi. Dışardan büyük sermaye ile bu işe girmiş kimse yok. Zenginlerimiz oyuncağa niye girmez? Hiç kimse girmez. Ekonomik değil. Biz hepimiz sıfırdan bir yere geldik. Kazancımız hep burdan. Ama bugün mesela büyük bir isim oyuncağa girmez. Bir zamanlar söylenti olmuştu, Grundig girecek diye. Duyar duymaz demiştim, girmez! Aptal olması lazım girmesi için. Çünkü Türkiye'de daha sanayi haline gelecek bir oyuncak piyasası yok. Dışadan görüldüğü gibi büyük bir sektör değil. İnsan para kazandığı zaman yatırım yapar.»

Ercan Yavi'ye son olarak elinde eski oyuncak olup olmadığını soruyorum.

«Bizde ilerde şey yapalım diye saklanan hiçbir şey yoktur. Sonra bizde bir mal üç-beş sene kaldığı zaman, sonra biri gelir, şuna ver beş bin lira deriz, alır gider. Mesela şu en eski oyuncak, Ne-Kur'un jipi, otuz senedir sattığımız oyuncak. İlk yapıldığını hatırlıyorum, otuz senedir aynı, hiçbir değişiklik yok. Biraz kutusu şey oldu, o günkü şartlara göre. Gerisi hep aynı. Bizde dükkanda mal kalmaz. Aslına bakarsanız, yapanda da kalmaz. Kimse saklamaz. Saklasın da bu benim eskiden yaptığımdı desin. Zaten değişmiyor ki, otuz sene hep aynı malı yapıyor.»

Ercan Yavi'nin tezgahtarı beni Hamdi Dündar'ın oğlunun çalıştığı yere götürüyor. Hamdi Dündar'ı da kırk yıl hep aynı şeyi yaptığı için anımsamıştık. Ercan Oyuncak'ta bir de Dündar'ın küplerinden bir tane çıkınca çok seviniyorum. Bir kutu da olsa, eksik de olsa, eski oyuncak eski oyuncaktır. Yani, değerli! Eskiye rağbet olmayan bir kültürde iyice değerli.

Ercan Yavi bulabilirse benim için eski oyuncak saklayacağını vadediyor. Muzaffer Kosif de öyle. Adlarını ilk kez Ramiz Akyürekli'den öğrendiğim Rıza, Hüseyin, Muharrem Kosif'ler işi çoktan bırakmışlar. Tıpkı Mehmet, Hasan, Hüseyin Şekeroğlu'lar gibi. Ramiz Akyürekli'nin adı geçince Recep Ersan'ın birkaç ay önce kanserden öldüğünü öğreniyoruz. Çok yazıklanıyorum bir kez daha görüşemedik diye. Üstelik şimdi teybim de var. Bir daha gelirken teyp getir demişti kızarak, not almam konuşmasını yavaşlatıyor diye.

Muzaffer Kosif'le (o da benim yaşlarımda) eskilerin nasıl birer birer aramızdan ayrıldığını konuşuyoruz. Bu sabah gazetede Nadir Nadi'yi yitirdiğimizi okuyunca düşündüklerim geliyor aklıma: Kimilerinin ölümüyle bir kuşağın son temsilcilerini de yitiriyoruz, bir çağ kapanıyor adeta. Sonra başka çağlar gelecek elbette, ama benimle hiçbir ortak yanı olmayacak. Şimdi bu araştırmayı yaparken demek ki biraz da kendi tarihimi yapıyorum. Belki o nedenle, hiç eksiği olmasın istiyorum.

Hiçbir adı atlamayayım derken, Muzaffer Kosiften dört

yeni «eski» ad öğreniyorum.

«Bogos Gülükoğlu, döküm tabanca, ütü filan yapardı. 1960' lar Bogos'un en hızlı zamanlarıydı. Belki soyadını yanlış hatırlıyor olabilirim. Ermeni asıllı olduğu için. Ama hayattadır, bulabiliriz.»

«Bilge vardı bir de. Ahmet ve Fehmi Bilge. Biri öldü, ama hangisi bilemiyorum. Mantar tabancayı onlar yapmıştı ilk. Sevin Tabanca, markası. Teneke arabayı da onlar yaptılar. Onları da bulabilirsiniz bir dahaki gelişinizde.»

«Sabri Erimer çok eski bir oyuncakçıdır. Toptancıydı. Türkiye'de ilk marleyi yapanlardan biridir aynı zamanda. Hâlâ çalışıyor almalı.»

«Muammer Şentürk karton oyuncak yapmıştı. Karaköy'de olacak yeri. Borsa oyunu, satranç yapıyor. Oyuncakçılara kutu da yapar eskiden beri. Hamdi Dündar'ın kutularını o yaptı mesela. Melis Oyuncak adıyla çalıştı. Hâlâ çalışıyor.»

Dört yeni ad, yeni bir İstanbul yolculuğu demek. Hiçbir eksiği kalmasın derken bu kitap hiç bitmeyecek galiba. Şimdi konukevinde oturmuş gecenin bu ileri saatinde notlarımı temize çekerken, yollara düşmenin sıkıntısı ile yitip gidenlerin üzüntüsü arasındaki çelişkilerimi düşünüyorum. Ben daha hızlı olamam, onlar ağırdan alsınlar diyorum.

Gene de Niko'ya yetişebilmeyi çok isterdim.

TAHTA ATLARI DA VURURLAR

Bir kez daha İstanbul'dayım, belki son kez. Bu kaçıncı 'son' diye kendimle dalga geçerken, bir yandan da ilgili-ilgisiz birçok kişiye ulaşmaya çalışıyorum.

Kasım ayının ortalarındayız. 1991. Koalisyonlu hükümet kurulmak, Cumhuriyet gazetesi kendini kurtarmak yolunda. Sabah ilk işim Cumhuriyet'e uğramak oluyor. Şahin Alpay'ın odasından telefonla bir yığın insanı bulmaya çabalıyorum. Başta Hilmi Yavuz. Daha sonra Milliyet'e geçip Akal Atilla'nın yanından Çiğdem Simavi'yle, Çelik Gülersoy'la görüşmeyi deniyorum. Cumhuriyet'te Meral Tamer, Mehmet Emin Karamehmet'le görüşmemin «imkansız» olduğunu söylüyor.

Şu ana kadar ortada hiç oyuncak yok. Oyuncağın adı var, kendisi yok. Hilmi Yavuz'dan İstanbul Şehir Müzesi'ndeki Eyüp oyuncaklarını bize vermesini isteyeceğim; Emin Başaranbilek'ten Arkeoloji Müzesi'ndeki antik oyuncakların listesini çıkarmasını isteyeceğim; Nazan Ölçer'den Türk-İslam Eserleri Müzesi'nin aldığı «çocuk ödülü» hakkında bilgi isteyeceğim; Turing Kurumu'ndan, Kültür ve Sanat Varlıkları Vakfı'ndan müzemize yardım isteyeceğim. Mehmet Emin Karamehmet'ten çocukluğunda oynadığına tanık olduğum oyuncakları –duruyorsa– müzeye vermesini isteyeceğim. Selçuk Erez'den oyuncak koleksiyonculuğu konusunda yazı yazması-

nı... Yaşamı boyunca kendisi için birşey istemeye cesaret edememiş biri olarak bütün bu istemleri nasıl becereceğimi düşünmek bile istemiyorum.

İstanbul'daki birinci günümün verimsiz geçtiğini söyleyemem doğrusu.

★★★

İkinci günün raporu:

Sabah önce rahmetli Recep Ersan'ın evini arıyorum telefonla, kızı çıkıyor, görüşme isteğimi kabul ediyor; beş dakika sonra o çok iyi tanıdığım evdeyim. Kısa görüşmemiz olumlu. İlerde bu evdeki oyuncaklar tasfiye edilmek istendiğinde önce bizi arayacaklar. Hatta şimdi bile bazılarını alabileceğimi öğreniyorum. Gün iyi başlıyor.

İkinci görüşmem Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde. Sultanahmet Meydanı günlük güneşlik. Müze müdürü Nazan Ölçer zarif, hoş bir kadın. Kültürlü, bilgili biriyle konuşmak benim için çok yararlı oluyor. Müzenin Unesco'nun çocuk ödülünü nasıl aldığını öğrenmekle kalmıyorum, ayrıca müzenin çocuklar için hazırladığı *Yörükler* adlı kitabı da alıyorum armağan olarak. Oyuncak Müzesi'nde çocuk yayınları bölümü kurma tasarımı Nazan Ölçer de onaylıyor. Derken kuyumcu elinden çıkma minyatür oyuncaklar getiriliyor önümüze (Leyla Turgut'un koleksiyonu), bu zenginlik ve incelik karşısında dilim tutuluyor. Benzerlerinin fotoğraflarını Sovyetler'deki müzenin kitapçığında gördüğüm zarif nesneler... «Osmanlılarda Ölçü ve Tartılar» sergisini de gezip müzeden ayrılırken bugünkü mutluluğumu havanın değil, insanların güzelliğine bağlıyorum.

Üçüncü durağım İstanbul Arkeoloji Müzesi. Müdür yardımcısı Emin Başaranbilek'le müzenin 100 kuruluş yıldönümüne yetiştirilen yeni bölümleri geziyoruz. Ne çok emekle nasıl bir güzellik yaratılmış, görmeye değer. Oysa 100. yıldönümü nasıl da kaynayıp gitmişti gündelik hayhuy arasında. TRT televizyonunun kapsamlı bir tanıtma programı hazırlama zahmetine bile katlanmadığı o müzedeki her bir

taşın ne zahmetlerle bir araya getirildiğini düşününce insanın yüreği burkuluyor bu kayıtsızlık karşısında. Özgen Acar'ın «başka bir ülkede böyle bir kutlama için yeryerinden oynar» dediği müze parasızlıktan bir 100. yıl albumü, afişi, hatta duyurusu bile bastıramamış. Yazık!

Selçuk Erez, «ben umutluyum» diyor, elindeki bizim müzenin broşürüne bakarken, «çünkü böyle bir işe girişilmesi bile bu ülkenin geleceği için umut duymaya yeter!» Kısa söyleşimizde beni öyle çok yüreklendiriyor ki, ilgisizlikten ve olanaksızlıktan kıvranan müzemiz bana şimdi daha sevimli görünmeye başlıyor. Hem insan cılız doğdu diye çocuğunu sevmez olur mu? Doğum uzmanı Selçuk Erez bebeğimizin geleceği hakkında bana güvence veriyor, destek vadediyor.

Taksim'den taksiyle Akatlar'a giderken trafiğin santim santim ilerlemesi bile moralimi bozmuyor. Hava güzel, insanlar güzel. Oyuncak ithalatçısı Zehra Aktay da pırıl pırıl genç bir bayan.

Boğaziçi Üniversitesi mezunu işkadını Zehra Aktay anlatıyor:

«İşe girişim çocuğuma ve yeğenime etrafta güzel oyuncak bulamamakla başladı. Ben çok seyahat eden bir insanım, işim dolayısıyla hep dışardan getirdim oyuncakları. Dışarda görüyor, beğeniyor, alıp getiriyorsunuz. Burda yok öylesi. Dışarda o imkanlarla büyüyen çocuklarla burda bu imkanlarla büyüyen çocuklar çok farklı oluyor sonuçta. Biz de şu halde oyuncak getirelim dedik. Ben fiilen altı aydır bu işle uğraşıyorum. Başlar başlamaz dışardan iki yüz kadar firmayla yazıştık. Büyük isimler olarak Lego, Fisher-Prise, Tommy var. Zaten bunlar bir tek şirket tarafından temsil ediliyor Türkiye'de. İntertoy diye bir şirket. Onlar bu işi 83'ten beri yapıyorlar, oldukça bilinçli. Bir de Tahtakale var tabii, Tahtakale de çok getiriyor. Aslında çok eşya giriyor Türkiye'ye. Bu arada işe yaramaz birçok şey de giriyor. Seri sonu mala çok meraklı bizim milletimiz. Biz ise çocuğa yararlı olacak, devamlı şeyler getirmek istiyoruz. -İngiltere'de «Early

Learning Center» diye bir grup vardır. Amerika'da, Avrupa'nın kuzeyinde de uzantıları var, hepsi İngiltere'deki şirkete bağlıdır. Bunlar da Ninje, Barbie gibi karakterler yok; top, tüfek, silah yok. Vurdulu kırdılı video filmleri de satmazlar. Biz önce işte bu firmayla çalışmak istedik, ama onlar istemedi. Üstelik bunlar üretici de değil, çok büyük miktarlarda mal aldığı için kendi ismini yazıyor üstüne.»

«Oyuncak ithalinin boyutlarını soruyorsunuz. Türkiye'de giren ithalatın 8 milyon dolar olduğu söyleniyor, İstatistik Enstitüsü'nün verdiği bilgi. Bunu oyuncakçılara soruyorsunuz, gülüyorlar. Bunun 4 milyonu legal giriyorsa, geri kalan 4 milyonu siz yapın 20 milyon. Yani inanılmaz bir düşük faturayla giriyor Türkiye'ye. Çünkü gümrük yüksek. Yani 100 liraya alacağı malı 10 liraya fatura ettiriyor, 90 lirasını dışarda açıktan ödüyor. Böylece çok ucuza girmiş oluyor Türkiye'ye. Bunu nasıl çeviriyorlar derseniz, onu bana sormayın, çünkü Türkiye'de müthiş bir faturasız satış olayı var, düşük faturalı ya da faturasız. Yakalamalarına da imkan yok, durdurmalarına da. Bunun en büyük merkezi tabii Tahtakale. Oyuncağın merkezi olduğu gibi, her şeyin merkezi. Bunlar adam gibi firmalardan gelmiyor tabii, çoğunlukla Uzakdoğu kökenli firmalardan geliyor. Ben böylesiyle rekabet edemem elbette.»

«Yerli imalatı soruyorsunuz. Bir tek Fatoş'un oyuncakları son derece başarılı. Barbie yapmaya başladı zaten Türkiye'de. Peluş oyuncakları çok iyi. Bizde iyi puzzle yok. Geçende yerli bir puzzle aldım, daha başında bozuluyor oynarken,. Plastikte Hobby Land diye bir grup var, noper diyorlar galiba, hakikaten güzel yapmışlar. Taklittir muhakkak ama, güzel yaptılar. Onun haricinde, bir çocuğun takıp sökmesine imkan olmayan takma-sökme oyuncakları yapıyorlar, ben zor yapıyorum inanın. Kova-kürek yapılıyor, ama plastik kalitesi hak getire. Tabi bunların hepsi dönüp dolaşıp maliyete dayanıyor.»

«Taklit bir başka sorun. Ben mesela İtalya'da bir firmayla bağlatı kurmuştum, bana katalogları, numuneleri de geldi.

Birgün Tahtakale'de dolaşırken bir baktım, benim burada satmayı düşündüğümün üçte birine filan bir rakama, ama aynısı, kutusuna kadar. Hakikaten başarılı, belki Avrupa'dan gelenin daha güzeli. Ama taklit. Bu daha nereye kadar sürer? Avrupa'ya bağlandığımızda hepsinin tepesine inerler. AT'a girdiğimizde hepsi darbeyi yiyecektir.»

Bu İstanbul seferinde atlarla başım dertte.

BABALAR VE KIZLAR

Üçüncü gün pek verimli değil gibi.

Öğleye doğru Yalçın Özkazan'a gidiyorum, gitmekle de kalmayıp dükkanını mesken tutuyorum, adreslerimi orada araştırıyorum, telefonlarımı oradan açıyorum. Karton oyuncak yapan Muammer Şentürk yerinde yok, bugün artık gelmezmiş. Eskiden döküm tabanca, ütü vb. üreten Bogos Gülükoğlu'nun adı telefon rehberinde yok. Ahmet Coral'ın (Horozoğlu Oyuncak) işten çekildiğini Yalçın Özkazan'dan duyuyorum, tevekkeli ona yolladığım broşür geri gelmişti (zarfın üzerindeki «Muhatap adres bırakmadan gitmiştir» yazıyısyla. PTT daha nazik bir ifade bulamaz mı?) Çelik Gülersoy'a yine ulaşamıyorum. Şehir Müzesi müdürü Füsun Kılıç'ın izinli olduğunu öğreniyorum telefonla. Dolmabahçe Sarayı'nda görevli Ezel İlter'i de telefola bulamıyorum.

Öğleden sonra aradığım Engin Çizgen yerinde neyse; uzun süre taksi bulamayıp yollarda, bulduktan sonra da trafikte zaman yitirdikten sonra ona ulaşabiliyorum. Fotoğrafın Osmanlılardaki gelişimi konusunda kitap yazmış birinden öğreneceğim çok şey var. Çocuk fotoğrafları üzerine konuşuyoruz uzun uzun, bize özellikle oyuncaklı çocuk fotoğrafı bulabileceğini söylüyor; «çocukların fotoğraflarını çekebilmek için stüdyolarda bulundurulan oyuncaklar» konusunu ilk kez ondan duyuyorum. (Nasıl da unutmuşum bunu!) Bize yeni bir kapı açılıyor demektir. Ama Selçuk Erez gibi o da oyuncakla sınırlı

tutmamamı öneriyor fotoğraf konusunu. Sonunda iki aydın insandan bilgi, destek ve ciddi vaat almış oluyorum. Dönüşte Barbaros Bulvarı'nda Taksim'e gelince dayanamayıp iniyorum taksiden ve tramvaya biniyorum, ineceğim durağa yaklaşırken de tramvayın yavaşlamasını fırsat bilip yere atlamaya dayanılmaz bir istek duyuyorum.

Bu sabah Yeşilköy treninde aynı oyunun tehlikeli bir versiyonunu gençlerin oynadığını görüp söylenmiştim.

Günün ilk heyecanlı olayı Jülyet Altın'la görüşmemdi, Yeşilköy'de. Bahçedeki sayısız kedinin arasından geçip eve çıktığımızda odanın ortasındaki masaya sıra sıra dizilmiş oyuncakları görüyorum. Avrupa'daki bir müzenin teneke oyuncaklar bölümünü görürcesine heyecanlanıyorum. Jülyet Altın «babam hakkında bazı ek bilgiler vereyim size» diyerek söze başlıyor.

«Babam 1875 Ankara doğumludur, Romanya değil. Romanya sonraki hikaye. Babası ölünce annesi ve kardeşleriyle birlikte İstanbul'a geliyor. Burada başkalarının yanında çalışıyor bir süre. Annemin ailesi Romanyalı, buraya ziyarete geliyorlar, onu münasip gördüler evliliğe, aldılar götürdüler. İki ülke arasında mekik dokudular önceleri. Babam sonunda ben İstanbul'a gidecem, kendi başıma iş yapacam dedi. Orada en büyük abimiz doğmuştu. Aradan Birinci Harp geçti. Babam o sırada bir İngiliz şirketinde çalışıyordu. Onlar babamı istediler, iki sene maaş verdiler, sonra maaş kesildi. İstanbul'a son gelişinde Tophane civarında bir yer gösterdiler yerleşsin diye. Orada Gürcü bir aile oturuyordu, evin bir odasında ufak bir el presi, birkaç kalıp ve teneke parçaları vardı. Babam sordu bunlar ne? Çok tatlı ekmek yedik biz bundan demiş kadın, istersen bunları da al demiş. Annemin anlatışını hâlâ hatırlıyorum. Bunlarla ne yapıyorlarmış bilemiyorum, ama oturan insana benzer oyuncak gibi birşey gördüğümü sanıyorum. Babam evi tuttu, onları da satın aldı. Babam onları kullanmadı önceleri, annem boşuna para verdin diye söylenirdi, sonra babam bir şeyler yapmaya başladı oyuncak olarak. Birinci

Harp'in sonlarına doğru. Mütarekede oyuncak vardı, çok iyi biliyorum.»

«Babamla İkinci İzmir Fuarı'na katıldık, 1935'te. Oyuncak götürdük, bizden başka katılan yoktu. Ama yerimiz iyi değildi, harita üzerinde bakıp istemiştik. Kenarda kıyıda bir yermiş, satışımız iyi olmadı. Elimizde çok mal olunca dükkan tutardık. Bir defasında da Beyoğlu'nda tuttuk, Japon Mağazası'nın yakınında. İki ay için tutmuştuk. Sonra karşı tarafta da böyle dükkan tutmuştuk. O zaman Karlman vardı, rekabet yapıyoruz diye gücüne gitmiş. Halbuki biz stoklarımızı bitirmeye çalışıyorduk, sonra bırakıyorduk. Yılbaşı sırasında oyuncak mağazalarına annem, babam, abim gönüllü yardıma giderlerdi. Rumlar çok oyuncak alırdı, en fakiri bile mutlaka oyuncak alırdı. Rumlar gittikten sonra oyuncak işi sönmeye başladı zaten.»

«Jak Massa diye bir Rum vardı Marpuççularda, bebek yapardı. Recep Ersan'dan çok önce. (Recep Ersan'ı soruyor bana, öldüğünü öğrenince şaşırmıyor.) Massa'dan bebek alıyorduk. Kafalarını dışardan getirirdi, taşbebek. Elleri, ayakları porselendi. Bebekler numara numara kutulardaydı alıp satıyorduk. Bir gün bir müşteri geldi. Kutunun numarası büyük, içindeki bebek küçük çıktı diye şikayet etti. Ben de Massa'ya söyledim, bana sahtekarlık yapıyorsun dedim. Zaten bizim işimiz değildi bebek, bıraktık. Meslekteki sahtekarlıkları da ilk böyle öğrendim.»

Sıra, masanın üzerine dizilmiş tarihi konuşmaya geldi.

«4 numara yarış arabası. En çok satılan buydu. Kurmalı, ama eski usul, anahtarlı değil. Yanılmıyorsam ilk 33-35 yıllarında yaptık. Üstündeki resim ve yazılar elde boyanırdı, baskı değil. Bunu 85'e kadar yaptık. Borazanı ilk defa 61-63 yıllarında yaptık. Bu da çok satılıyordu. Tek buydu. Taklit ettiler aynısını, rengini değiştirdiler, ama iyi ötmüyordu onlarınki. Kovalara gelince, kovalar beş boydu, elle çekilir, kesilirdi, dipleri lehimlenir, üstü elle boyanırdı. 47'den sonra benim zamanımda hep pistole boya yaptık. Sonra litograf

baskı çıktı. Karaköy'de bir matbaa bulduk, litografa çevirdik, 49-50 seneleri. Size verdiklerim 48-49 tarihli. Kumbara 48'den sonra, 48-55 arası. Düdüklü horoz. Helikopterin tarihi daha sonra. Civcivi 61'den sonra yaptık, içindeki mekanizmayı dışardan getirdik, ama fazla yapmadık. Otobüs de sürtmeli, litograf. Müzikli topaç 72-75 seneleri arası.»

Jülyet Altın'ın babasının duvarda asılı fotoğrafı 1912-14 arasında çekilmiş: «Foebus, Constantinople». Bu tarihler fotoğraf tarihçisi Engin Çizgen'e çok yeni geliyor, ama oyuncak tarihçisine oldukça eski gelecektir, daha öncesine gidilemediği için. Sanayi oyuncağının toplumumuza bu kadar geç girmesine karşılık fotoğrafın çok erken (TRT televizyonuna göre batıda icat edilmesinden üç yıl sonra, Engin Çizgen'e göre dört ay sonra) girmesi ilginç bir araştırma konusu. Engin Çizgen, fotoğrafla uğraşan batılıların amatörlük ruhuna, serüven yaşama merakına, uzak diyarları keşfetme eğilimine bağlıyor bu gelişmeyi.

Yürüyen tramvaydan atlamak serüven yaşamak değildir.

★★★

Ama istanbul'un sabah trafiğinde Aksaray'dan 4. Levent'e gitmek tam bir serüven. Dördüncü günün öyküsü dün gece Waldemar Raymund'u telefonla aramamla başladı: «Size toprak bilya buldum. Yarın bana gelin.» Gelmez olur muyum hiç!

Waldemar Raymund Japon Mağazası'ndan kalma tam bir kavanoz dolusu toprak bilya bulmuş. Japon malı, olasılıkla 1940 tarihli. Raymund konuştukça anımsıyor, anımsadıkça heyecanlanıyor. «Anlaşılan biz işi büyüteceğiz!» diyor durmadan. Dedesinin, babasının fotoğraflarını, mağazının faturalarından örnekleri yollayacak bana. Kurşun asker kalıplarını hâlâ ele geçirememiş.

«Bir Mehmet vardı, soyadını hatırlayamadım, Muzaffer Neçevik bilir, Kadıköy'de tahta at yapardı. Altında iptidai kızak, içi saman dolu, dışı bez, üzeri büyük siyah noktalarla süslenmiş. 1935-40 arası. Ben çocuktum o zamanlar, Almanya'

ya gitmemiştim daha. Devamlı yapıyordu, sırf bize yapıyordu. Muzaffer'in de ilk tahta oyuncaklarını bize yaptığını biliyor musunuz?»

Waldemar Raymund Japon Mağazası'nın klasörlerini raflardan indirip («işi büyüteceğiz anlaşılan!») faturaları karıştırırken bir yandan anlatmayı sürdürüyor: «Ankara'da Cüzzam Hastanesi'nde yazı tahtası, yatak odası, salon takımı yapılırdı, biz de onlardan alırdık. Faturalarını bulabilsem size vereceğim.» Bulamıyor, ama başka faturalardan örnekler veriyor. Hepsi 1978 tarihli, Balo Sok. No. 6'daki Japon Mağazası'na kesilmiş. Kimi tanıdık, kimi ilk kez duyduğum yapımcı firma ve kişi adları.

Adına ilk kez rastladığım oyuncakçılar:

– PİYANO. Mehkure Özveren. Her nevi Oyuncak Piyano İmalat ve Satış Yeri-Yenişehir. Büyük boy oyuncak piyanonun 1978'deki fiyatı 225 liraymış.

– İzzet Urgaç. Oyuncak İmali. Kasımpaşa. Oyuncak büyük at 475 lira, salıncaklı at 225 lira imiş. İki atın farkı ne idi ki?

– BAŞARAN. Marangoz Atölyesi. Fikri Başaran. Küçükyalı. Salıncaklı tahta at bu firmada 120 lira. Formika tahta at 150 lira. İkincisi nasıl bir şeydi acaba?

– Mustafa Kandemir. Her nevi pres işleri. Eyüp. Oyuncak uçak ve oyuncak lunapark 432 lira. Tenekeden mi, tahtadan mı? Adreste Marangozlar Sitesi diye yazıyor.

– AFACAN OYUNCAKLARI. Mesut Turan. Eyüp. Oyuncak teneke keman 450 lira.

– DER'A ATAKAN. Oyuncak İmalatı. Kalyoncu Kulluk Cad. Beyoğlu. Orta boy gemi 400 lira, büyüğü 550, küçüğü 250.

– TROY. Tahta Oyuncak. Pratik Öğretici Aletler. Tunalı Hilmi Cad. Küçük Esat. Ankara. Küçük tren 125, terazi 100, dizboz 62 lira.

Tanıdık oyuncakçıların faturalarındaki oyuncak listesi daha kalabalık, toplam da daha kabarık.

– Laleli Oyuncak Fabrikası. Recep Ersan. Bebek (cinsine göre) 190, 250, 400, 600 lira. Kamyon 70., itfaiye 110 lira.

Ördek oyunu 14, tamirtakımı 33, halka oyunu 65, kızma bayan 20 lira.

– Avadis Çakar. Marangozlar Sitesi. Eyüp. Küçük su motoru 10 lira, büyüğü 180. Küçük sesli topaç 240 lira, orta boy 270, büyük 300 lira.

– SPİRO GİOKAS halefi NİKOLİ NİHAİLİDİS ve Ortakları Adi Komandit Şirketi. Oyuncak Vesaire. Ketenciler Sabuncu Han Caddesi. Mikado oyuncak 18 lira. Çamaşır makinası 180, yatak takımı 72, yemek ve salon takımı 55 lira. Yapımcı firma belli değil. Oyuncak tahta ev 42, garaj 42, yarış otosu 10, oyuncak dürbün 12, ütü 16 lira. (Toplam satırında «Yaliniz dort bin uçyuz yirmi uç lira» yazıyor. Niko'nun elinden çıktığı belli.)

– Çevik Oyuncak Evi. Muzaffer Neçevik. Eyüp. Listedeki oyuncaklar plastik olduğu için fiyatlarını aktarmaya gerek görmüyorum.

– Alasya. Oyuncak Anonim Şirketi. Tahtakale Cad. Zaza Han, Eminönü. Mantarlı tüfek 720, askeri jeep 888, treyler 1200, borulu kamyon 888, kurmalı kamyon 780 lira.

– Özler. Çocuk Bisikleti İmalatı. Edirnekapı. Zencirli firenli büyük oto Özler 1150 lira. Özler mini oto 590 lira.

– Ertuğrul Dündar. Marangoz. Kutu küp oyunu 9'luk 30 lira, 25'lik 60 lira. İnşaat 65 lira.

★★★

Akşam Recep Ersan'ın evindeyim. Kızı anlatıyor:

«Babam zannediyorum 1942 yılında filan bu işe başladı. Ben 1941 doğumluyum, ben bir yaşında filanmışım. Ablam hastalanıyor ve harp seneleri bebek filan olmadığı için ona alınan bir bebeğin, gece ablam üstüne yatıyor, kırılması nedeniyle babam oturuyor onu tamir ediyor. Tamir edince çok enteresan geliyor ona, ben bunu niçin yapmıyorum diyor, o düşünceyle yola çıkıyor, azmiyle isteğiyle bunu başlatıyor. Evin içinde tabi annem ve anneannem de ona katılıyor. İşler çoğalınca eve bir iki çalışan kişi almak gereği duyuluyor! Daha

Recep ERSAN (1918-1991)

sonra ailevi sebepler nedeniyle babam İstanbul'a geliyor, biz annemle orda kalıyoruz. Babam burda, annem orda çalışmalarını sürdürüyor. Sonra ikisi birleşiyor. Orda benim gördüğüm olay, annem kumaşları kat kat üstüste koyardı ve saatlerce bebek elbisesi keserdi. Onu yanımıza gelen kızlara diktirirdik. Bir de pamuk doldurma olayı vardı. Evin en pis yeriydi, çünkü çok toz kalkıyordu. Ama bunu yapmak zorundaydılar, çünkü babam bundan para kazanır olmuştu, öbür müteahhitlik işini bırakmıştı. Babam lambanın altında gece geç vakitlere kadar bebeklerin yüzlerini boyardı, ben ışıktan rahatsız olmayım diye de lambanın önüne gazete kağıdı asardı.»

Bebeklerde kullanılan malzemeyi soruyorum.

«Gövde tamamen pamuk dolmaydı. Önce talaş, sonra pa-

muk olayı vardı. Ve bütün hepsi yekpare çıkıyordu. Hatta başın arka tarafı da yine pamuklan dolmaydı. Üst kısmı nasıldı, şimdi hatırlayamıyorum, ama böyle kundaklı bebek görünümündeydi o bebekler, yani tulum giymiş gibi, böyle elbise giymiş gibi değil. Başında şapkası vardı, eşarpı vardı, bir tek yüzü görünüyordu. Şimdi o yüzün neyle yapıldığını o seneler hatırlamıyorum. Ama ne zaman ki burada karşıki eve taşındık, o zaman alt katta gazetelerin kaynatılaraktan kalıplara döküldüğünü hatırlıyorum. Gazete kaynıyordu ve tutkalla karıştırılıyordu. Pis bir kokusu çıkıyordu. O kaynatıldıktan sonra macun gibi dökülüp evin en üst katında boyanıyordu. Onlar daha sonra iplere asılıp kuruması temin ediliyordu. Sonra aşağıya alınıp kaş göz boyanıyordu. Mutbaada göz şeklinde basılmış kağıtlar yapıştırılıyordu, pistole boya ile allık yapılıyordu.»

«O arada ben yine hatırlıyorum, telden bir cambaz yapıyordu babam. Kurmalı bir cambaz, taklalar atıyordu. 50 yıllarında olmalı. Güzel, enteresan bir oyuncaktı. Daha sonra ufak tefek çay takımları yaptı. Ama o zaman demek ki makinamız oldu, bir plastik makinası. Sonra iki makina alındı. Bu dediğim 'Atom Bebek'ler, yani giyinmemiş, çıplak bebekleri piyasaya çıkarıyor, bunlar işte o zamandan kalmadır. Bir de «şortlu bebek», bir de ufak «Zeynep Bebek» vardı, kardeşimin ismini vermişti babam, şimdi ne yazık ki yok. Bunların hepsi 50'den biraz sonra, 60'tan evvel. Bunlar böyle giderken babam para kazanmaya da başlıyor. Babamın para kazanması enteresandır. Hep peşin çalışırdı. Çok dürüst olduğu için malzeme aldığı kişilere gününde parasını ödüyor. Kapının önünde bizim malımızı almak için kuyruklar oluşuyor. Ben bunu çok iyi hatırlıyorum. Özellikle yılbaşında. Ama babam çok cüzi kâr koyuyordu. Ayrıca babam dışardan da mal alıp satmaya başladı. Yalnız kendi bebeklerini değil. Mesela tahta tüfekler vardı, Şennesil diye bir firma, Ahmet Şennesil. Şimdi halen Karamürsel'de yaşıyor kendisi. Tahta tüfek üzerine bir numaralı isim oydu. Bunu duydunuz mu hiç?»

Tahta tüfekle değil tahta atla ilgileniyorum ben.

«Tahta at yapan birisi, benim bildiğim, Kapalıçarşı'da Vahi diye bir oyuncakçı vardı, yalnız hayatta değil, karısı hayatta, konuşuyoruz, ona devamlı tahta at götüren bir Ermeni vardı. Çok kabasaba yapılı, böyle alacalı bulacalı atları Kapalıçarşı alıyordu. İki tane oyuncakçı vardı Kapalıçarşı'da. Bir tanesi bu Vahi'ydi, öbürünün ismini hatırlayamadım, gözlüklü bir beydi o da, ama o kapadı dükkanı, Vahi ölüm nedeniyle kapadı.»

Babasının yaptığı tahta atın fotoğrafını göstermişti bu sabah. Onu soruyorum.

«Ama o çok kısa oldu. Kısa bir süre. Biz 50'de İzmir'den buraya geldik. Bu dediğim olaylar 50'den sonra 51-55 arasında olabilir. Yaptı, bıraktı. At yapmak belki zahmetli olduğu için. Bilmiyorum. Babamın o sırada ithalat işleri de vardı. Bebekler, kurmalı oyuncaklar. Bütün vitrinleri Avrupa oyuncak doluydu. Babam çok iyi para kazanmıştı o zamanlar, konuşmalarından duyduğum kadarıyla. Mesela bir emekliyen bebek vardı benim hatırladığım. Ateş eden asker vardı, hem yürüyor, hem ateş ediyor. Sonra bu plastik işi daha tekamül edince kendi imalatını geliştirdi. Babam yurtdışıyla çok ilişkili bir kişiydi, senede iki üç kere fuardan davetiye gelirdi, karda kışta mutlaka giderdi.»

«Seneler geçti, sonra burayı alıp yaptık. Makinalar büyüdü. Bebeklerin de boyu büyüyünce ihtiyaçlar büyüdü, göz olayı ortaya çıktı. Dışarda görüyor tabi, buradakileri beğenmiyor babam. Tuttu kendisi göz imal etti, ayrıca ithal de etti. Sonra Avrupa baş getirtti. Avrupa'dan saç makinası da getirtti. Burdaki malzeme uymayınca çalıştıramadı. Bütün gece hem hırsından ağladı, hem uğraştı. Yenilgiyi kabul etmezdi. Kafası çok çalışıyor dedim ya, babamla ne kadar övünsek azdır, meseleyi çözdü. Bu sırf kendi zekasıyla bulduğu bir şey. Ondan önceki saç olayı da çok enteresan. Biz küçüktük, hatırlıyorum ben, böyle çuvallarla yün gelirdi, pis yünler, bunlar yıkanırdı, boyanırdı, kimisi siyaha, kimisi sarıya. Boyandıktan sonra

günlerce kurutulurdu, taranırdı, Bunlar yanlardaki saçlar olurdu. Tarağa takılan kalıntılar da yuvarlanır, maşayla bükülür, başın üstüne yapıştırılırdı. Başına bir eşarp bağlanınca 'Köylü Bebek' olurdu. Bebeğin başı kartondan olduğu için eşarpı topluiğneylen tutturuluyordu.»

Bugün artık bu ilk bebeklerden bulmamıza olanak olmadığı anlaşılıyor.

«İbrahim Yaylıoğlu'nun ilk karısı da elişi bebekler yapıyordu. İzmirli bir ailedir, ordan da tanıyorduk. Epey oldu öleli, belki onun evinde hatıra olarak sakladığı bir şeyler vardır. Bilemiyorum. Sonra yine İzmir'de Semih Gönç vardı, o da yine tahtadan bir şeyler yapıyordu, tahta oyuncaklar. Bir de bakın, Ümit Köksal vardı. O da eski oyuncakçıdır, karton üzerine çalışıyordu. Yılbaşı süsleri, kotyon çeşitleri.»

«Babam 74 yaşındaydı öldüğünde. Ama çok yıpranmıştı. Çok çalışırdı, delicesine çalışırdı. Gençken çok şey bir yaşantısı olmuş. Babasını babam batırmış. 45 yılına kadar çok yoksul yaşamışlar. Bunlar 'mübadele' ile geliyorlar, biliyorsunuz. Sonra çocukça hareketleriyle babasını batırıyor. Ondan sonra sıfırdan başladığı için çok çalışaraktan kazanmaya çalışıyor. Her şeyin iyisini isterdi. İzmir'de radyo olmadığı zaman bizim evimizde radyo vardı. Savaş yıllarında herkes kapının önüne toplanır radyo haberleri dinlerdi. Daha sonra bisikleti olmuş, o bisikletini gelip seyrediyorlarmış. Buraya geldikten sonra kazandığı paraları gece hayatında yemiş. Daha sonraki yaşantısı bizim buraya gelmemizle daha intizama giriyor. Sonraki yaşamı gezmelerle süsleniyor. Dünya gezisi, Avrupa gezileri. Babam hayatta çok çalıştı, çok yaşadı.»

Bu arada Niko'yu tanıyıp tanımadığını soruyorum.

«Tabi, tabi. Asıl Niko'nun patronu İspiro'yu tanıdım. Çocuğu yoktu İspiro'nun, karısı da çok yaşlıydı. Niko her işi bildiği için işi yürütmeyi ona bıraktı, sonra da devretti. Niko'yla birlikte Vasili de vardı dükkanda, ama o ikinci plandaydı. İspiro kasapmış aslında, bitişiğinde oyuncakçı dükkanı varmış, o dükkan yanınca gelen giden oyuncakçıyı soruyor,

bunlar da anlaşılan oyuncakçılık iyi bir işmiş diyorlar, biz de oyuncakçı olalım, böylece kasaplığı bırakıp oyuncakçılığa başlıyorlar. Çok derbeder, intizamsız, pasaklı bir dükkanları vardı, gayet iyi biliyorum, çünkü ufacıktan beri giderdim. Arkada bir yazıhane vardı, biz oraya gider otururduk, babamla hesap kitap yaparlardı. Vakıflarınmış orası, Vakıf onları çıkarınca ne oldu bilmiyorum.»

Tahta atların başına gelenler insanların da başına geliyor. Ve öykü bitiyor.

★★★

KAYNAKLAR

ABEELEN Georges vander (önsöz), **European Museum of the Year Award 1988,** Daniel and Co S.A., 1988.

BARTHES Roland, **Çağdaş Söylemler,** Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1990.

Bethnal Green Museum of Childhood, basın bildirisi, 1986, 1989.

BURTON Antony (önsöz), **Bethnal Green Museum of Childhood,** Victoria and Albert Museum, Cambridgeshire, 1986.

18-20 th. Century Foreign and Russian Toys, Art Education Museum of Toys, USSR Academy of Pedagogical Sciences, no 191, tarihsiz.

Cockthorpe Hall Toy Museum, Cocthorpe, Norwich, 1988.

DAMAMME Jeanne, «Petite histoire de la poupée», **Musée du Jouet,** Ville de Poissy, çoğaltma, tarihsiz.

DASEN Pierre R., «The value of play», **World Health,** ocak-şubat, 1984.

Dewsbury Museum, broşür, tarihsiz.

DİNO Güzin, **Gel Zaman, Git Zaman,** Can Yay., İstanbul 1991.

Enchanted World Doll Museum, Mitchell, Güney Dakota, 1988

ERBULAK Füsun-Altan, **Delikır İle Kırmızı Başlıklı Seyirci,** Güneş Yay., İstanbul, 1989.

FLICK Pauline, **Old Toys,** Shire Publication Ltd., Aylesbury, 1985.

FREDLUND Jane, **Sa lekte vi,** ICA, Vasteras, 1973.
GLASER Hermann (önsöz), **City of Nuremberg Toy Museum,** Nuremberg, 1985.
Japan Toy Museum, broşür, tarihsiz
LAMMING Clive, Les jouets anciens. Editions Atlas, Pais, 1985.
Legotojsmusseet, Kopenhag, broşür, tarihsiz
LEVY Allen (önsöz), **The London Toy and Model Museum,** New Cavendish Books, Londra, 1988.
MONTEGU Lady, **Türkiye Mektupları (1717-1718),** Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz.
Museum of the City of New York Toy Collection, çoğaltma, tarihsiz.
The Hague Museon, A French/Dutch edition, 1989.
The Hiroshima Children's Museum, broşür, tarihsiz.
The World Children's Art Museum, Okozaki, broşür, tarihsiz.
Museum of Childhood, Isle of Anglesey, 1983.
Museum of Childhood Edinburgh, City of Edinburgh Museums and Art Galleries, 1986.
Nordiska Museet, Boras, 1986.
Pollock's World of Toys, Londra, tarihsiz.
Poupée-jouet, poupée-reflet, Museum National d'Histoire Naturelle, Paris, 1983.
Russian Folk Toys, Art Education Museum of Toys, USSR Academy of Pedagogical Sciences, no 190, tarihsiz.
SEGUİN Robert-Lionel, **Les jouet anciens du Quebec,** editions Lemeac Inc., Ottowa, 1976.
Speelgoed-en Blikmuseum, Deventer, broşür, tarihsiz.
Speelgoedmuseum Mechelen, broşür, mayıs 1991.
ŞEHSUVAROĞLU Haluk Y. (önsöz), **Çocuk Elbiseleri Sergisi,** İstanbul, 1961.
Soviet Toys, Art Education Museum of Toys, USSR Academy of Pedagogical Sciences, no 192, tarihsiz.
Stockholm Leksakmuseum, broşür, 1986.
SWINIARSKI Louise B., «Toys, universals for teaching global education», **Childhood Education,** bahar 1991.

The Lilliput Antique Doll and Toy Museum, Brading, Isle of Wight, 1983.
TİBALDEO Paolo Franzini, **Magia dei balocchi,** Milano, 1989.
Washington Dolls' House and Toy Museum, broşür, tarihsiz.